

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DİJİTAL SERMAYE KAVRAMI
BAĞLAMINDA YAŞLI BİREYLERİN DİJİTAL
OKURYAZARLIK PRATİKLERİNİN
İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Çağatay KARAÖZ

2502200813

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Nilnur TANDAÇGÜNEŞ

İSTANBUL – 2025

ÖZ
DİJİTAL SERMAYE KAVRAMI
BAĞLAMINDA YAŞLI BİREYLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIK
PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

ÇAĞATAY KARAÖZ

Bu çalışmanın amacı giderek yaşlanmakta olan dünyada, yaşlı bireylerin dijital ortamlardaki deneyim, düşünce ve beklentilerini ortaya koymaktır. Özellikle COVID-19 pandemisi sonrasında dijitalleşme süreci küresel çapta hızlı bir biçimde yayılmış ve bireylerin gündelik yaşantılarını baştan aşağı dönüştürmüştür. Hali hazırda bu teknolojilere aşina olan dijital yerliler, dijitalleşme süreçlerine hızlı bir biçimde uyum sağlamayı başarırken; özellikle 65 yaş ve üzeri bireyler bu süreçte dışarıda bırakılmış ve bu alanlardaki dönüşüm süreçlerine dahil olmaları noktasında da herhangi bir adım atılmamıştır. Bu bireyler diğer yaş grupları ile karşılaştırıldığında dijital ortamların kendileri açısından sağlayabileceği önemli fırsatlardan da haberdar değildir. Sürecin bir diğer yansıması da yeni türden eşitsizlikleri ortaya çıkarması olmuştur. Bu bağlamda, dijital okuryazarlık düzeyi yüksek olan bireyler, mevcut sermayelerini yukarı çekerek, diğer bireylere nazaran daha fazla güç elde etmektedirler.

Dijital sermaye kavramı, çevrimdışı ve çevrimiçi sermaye biçimlerinin tamamını kapsadığı için, eşitsizliklerin kökenlerine yönelik analiz yapma fırsatı sunmaktadır. Söz konusu dijital sermaye olduğunda 65 yaş ve üzeri kadınlar en dezavantajlı konumdaki gruptur. Bu bağlamda, bu grubun dijital ortamlar ile olan ilişkisi, deneyimleri, fikir ve beklentilerini ortaya koymak önem taşımaktadır. Bu bağlamda ölçüt örnekleme yöntemi ile araştırma grubumuz belirlenmiş ve Tematik Analiz yöntemi aracılığıyla MAXQDA 2024 programında verilerimiz analiz edilmiştir. Çalışmamız sonucunda eğitim ve algılanan ekonomik düzey ile dijital okuryazarlık seviyeleri arasında bir ilişkisellik bulunmuştur. Dijital ortamlara ilişkin deneyimlerin; psikolojik, sosyal ve dijital ortamlar tarafından şekil aldığı da ayrıca ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: dijital okuryazarlık, tematik analiz, yaşlı, sermaye, dijital sermaye

ABSTRACT
EXAMINING THE DIGITAL LITERACY PRACTICES OF ELDERLY
INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF DIGITAL CAPITAL CONCEPT: THE
ISTANBUL CASE

ÇAĞATAY KARAÖZ

The aim of this study is to reveal the experiences, thoughts and expectations of older individuals in digital environments in an increasingly aging world. Especially after the COVID-19 pandemic, the digitalization process has spread rapidly globally and has completely transformed the daily lives of individuals. While digital natives who are already familiar with these technologies have managed to adapt quickly to digitalization processes; individuals aged 65 and over in particular have been left out in this process and no steps have been taken to include them in the transformation processes in these areas. These individuals are also unaware of the important opportunities that digital environments can provide for them when compared to other age groups. Another reflection of the process has been the emergence of new types of inequalities. In this context, individuals with a high level of digital literacy gain more power than other individuals by leveraging their existing capital.

Since the concept of digital capital covers all forms of offline and online capital, it offers the opportunity to analyze the roots of inequalities. When it comes to digital capital, women aged 65 and over are the most disadvantaged group. In this context, it is important to reveal the relationship, experiences, ideas and expectations of this group with digital environments. In this context, our research group was determined with the criterion sampling method and our data were analyzed in the MAXQDA 2024 program through the Thematic Analysis method. As a result of our study, a relationship was found between education and perceived economic level and digital literacy levels. It was also revealed that experiences related to digital environments are shaped by psychological, social and digital environments.

Keywords: digital literacy, thematic analysis, elderly, capital, digital capital

ÖNSÖZ

“Dijital Sermaye Kavramı Bağlamında Yaşlı Bireylerin Dijital Okuryazarlık Pratiklerinin İncelenmesi: İstanbul Örneği”, başlıklı tez çalışmam öncelikli olarak dijital ortamlardaki en dezavantajlı durumda olan 65 yaş ve üzeri kadınların bu ortamlardaki deneyim, beklenti ve önerilerini ortaya koyarak karar alıcı yapıların gerekli aksiyonu almalarını sağlamayı amaçlamıştır. Nitekim söz konusu akademik çalışmalar olduğunda da dijital okuryazarlık kavramının ağırlıklı olarak çocuk ve gençler özelinde yürütülmüş olduğunu görmem; 65 yaş ve üzeri kadın bireylerin deneyimlerinin, akademik ortamlarda da yeterince araştırılmamasını da bir başka neden olarak ifade edebilirim. Çalışma sonucunda eğitim düzeyi ve algılanan ekonomik düzey gibi çevrimdışı sermaye biçimlerinin, dijital okuryazarlık deneyimlerini doğrudan etkilediği ortaya çıkmış, bu bağlamda çevrimdışı sermayelerin yükseltilmesi durumunda, dezavantajlı konumdaki bireylerin de dijital ortamlardan aktif şekilde faydalanabilme imkanına kavuşacağı görülmüştür.

Yüksek Lisans çalışmamın ardından Doktora tez çalışmamı da kendisiyle yazma onur ve mutluluğunu yaşatan; bu zorlu sürecin her aşamasında her türlü desteği göstermiş olan çok değerli hocam Doç. Dr. Nilnur Tandaçgüneş’e; süreç boyunca her zaman yanımda olan çok kıymetli Doç. Dr. Betül Önay Doğan ve Doç. Dr. Nihal Kocabay Şener hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim. Ayrıca tez savunma jürimde yer alarak kıymetli katkılar sunmuş olan Doç. Dr. Alev Aslan ve Doç. Dr. Özge Uğurlu hocalarıma da teşekkürlerimi iletiyorum.

Tezimin tamamlanmasın sürecindeki maddi ve manevi desteklerinden dolayı kıymetli annem, babam, ablam, yeğenlerim Osman ve Enis’e ve çalışmamın ilham kaynağı olan kıymetli babaanneme; parçası olmaktan onur ve mutluluk duyduğum kıymetli eşimin birbirinden değerli aile fertlerine ve elbette Dr. Öğr. Esra Pelin Güregen Dereboyu ve Caner Dereboyu’na hayatımdaki varlıkları ve süreç içerisindeki tüm destekleri için teşekkürlerimi iletiyorum.

Bu uzun ve iniş çıkışlarla dolu olarak geçmiş olan Doktora çalışmamın, özellikle karar alma ve bu kararı uygulama gücü ve yetkisine sahip olan birey, kurum ve kuruluşlarca okunarak bir farkındalık yaratmasını; ayrıca akademik çalışmalarda 65 yaş ve üzeri kadın bireylerin, dijital ortamlardaki deneyimlerinin anlaşılmasına yönelik çok daha fazla sayıda akademik çalışmanın yapılması yönündeki temennilerimi de belirtmek istiyorum.

Son olarak ise yol arkadaşıım, dert ortağıım ve en değerlim olan sevgili eşim Esin Selin Karaöz’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamın tamamlanmasındaki bu uzun süreçte her adımda varlığı ile bana güç vermesi, gülen yüzü ve tatlı dili ile en zor anlarımda yanımda olarak beni yeniden ayağı kaldırdığı için sonsuz teşekkürlerimi kendisine iletme istiyorum. Umuyorum ki sevgiliim eşim, sen de yakın bir zamanda Doktora eğitimi tamamlamış olarak Önsöz bölümünde benden bahsedeceksin.

Çağıatay KARAÖZ

İSTANBUL, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERMAYEDEN DİJİTAL SERMAYEYE: SERMAYE KAVRAMININ DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNİ ANLAMAK

1. 1. Tarihsel Süreçte Sermaye Kavramı.....	8
1.2. Sermaye Türleri.....	16
1.2.1.Ekonomik Sermaye	17
1.2.2.Simgesel Sermaye	20
1.2.3.Kültürel Sermaye.....	21
1.2.4.Sosyal Sermaye	25
1.3. Dijital Sermaye	29

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLILIK, YAŞLANMA VE DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLILIK

2.1. Yaş Kavramına Giriş	36
2.1.1. Kronolojik Yaş	36
2.1.2. Biyolojik Yaş	38
2.1.3. Psikolojik Yaş	39
2.1.4. Sosyal Yaş.....	40
2.2. Yaşlı, Yaşlılık Ve Yaşlanma Kavramları	42
2.3 Tarihsel Süreçte Yaşlılık	48
2.3.1. İlkel ve Antik Çağ'da Yaşlılık	51
2.3.2. Orta Çağ'da Yaşlılık.....	55
2.3.3. Modern Dönemde Yaşlılık.....	59

2.4. Yaşlılık Teorileri.....	63
2.4.1. Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorileri	64
2.4.1.1. Yaşamdan Geri Çekilme (İlişki Kesme) Teorisi	64
2.4.1.2. Aktivite (Etkinlik) Teorisi.....	65
2.4.1.3. Süreklilik (Devamlılık) Teorisi	67
2.4.1.4. Rol Teorisi.....	69
2.4.1.5. Alt- Kültür Teorisi	72
2.4.1.6. Yaş Tabakaları Teorisi.....	73
2.4.2. İkinci Kuşak Teoriler (Etkileşimci Yaklaşımlar)	75
2.4.2.1.Sembolik Etkileşim Teorisi.....	75
2.4.2.2. Etiketleme/ Damgalama Teorisi	78
2.4.2.3. Sosyal Alış-Veriş Teorisi	81
2.4.2.4. Sosyo- Çevresel Teori.....	84
2.4.2.5. Yaşam Rotası (Seyri) Yaklaşımı	88
2.4.3. Üçüncü Kuşak Teorileri.....	90
2.4.3.1. Sosyal Fenomenoloji ve Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşımlar	90
2.4.3.2. Eleştirel Yaklaşım.....	92
2.4.3.3. Feminist Teoriler	93
2.4.3.4. Postmodern Teori	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL OKURYAZARLIK PRATİKLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

3.1 Dijital Okuryazarlık Kavramının Tarihsel Gelişimi	99
3.2 Dijital Okuryazarlığın Önemi ve Özellikleri	104
3.3 Dijital Okuryazarlık ve Sermaye Kavramı İlişkisi.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL SERMAYE KAVRAMI BAĞLAMINDA YAŞLI BİREYLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIK PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Araştırmanın Problemi	120
4.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	121
4.3. Araştırmanın Yöntemi	122
4.4. Araştırmanın Çalışma Grubu	126
4.5. Araştırma Verilerinin Analiz Süreci	130
4.6 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıklar	133
4.7 Araştırmanın Soruları.....	133

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	135
5.2. Katılımcılara İlişkin Bilgiler.....	137
5.3. Katılımcıların Dijital Teknolojiler ile Tanışması.....	142
5.4. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanımları	149
5.5. Katılımcıların Arama Motoru ve Uygulama Kullanımları.....	157
5.6. Dijital Deneyimi Destekleyici Unsurlar	169
5.6.1. Pozitif Duygular Hissettirmesi.....	169
5.6.2. Destek Mekanizmalarının Varlığı	173
5.7. Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler.....	176
5.7.1. Dijital Ekosistem Kaynaklı Faktörler	176
5.7.1.1. Uygulama Arayüzü Tasarımları.....	177
5.7.1.2. Türkçe Kaynak ve Çevirilerin Yetersizliği	178
5.7.1.3. İnternet Reklamları	179
5.7.1.4. Altyapı ve Teknik Yetersizlikler	181
5.7.1.5. Bilgi Kirliliği.....	183
5.7.2. Fizyolojik Faktörler.....	187
5.7.2.1. Unutkanlık	187
5.7.2.2. Görme ile İlgili Problemler	188
5.7.3. Psikolojik Faktörler	189
5.7.3.1. Dijital Ortamlara Yönelik Tutum.....	189
5.7.3.2. Endişe ve Korku Duyulması.....	192
5.7.3.3. Öğrenmeye Yönelik İsteksizlik	193
5.7.3.4. Sorularına Karşı Gösterilen Tutum ve Davranışlar.....	194
5.7.3.5. Vakit Kaybı Olarak Görülmesi	195
5.7.3.6. Bağımlı Olma Duygusu	195
5.8. Çözüm Önerileri ve Beklentiler	196
5.8.1. Kamu Kuruluşlarından Beklentiler	197
5.8.2. Kendi İmkanları ile Öğrenme.....	201
5.8.3. Herhangi Bir Görüşü Olmayanlar	202
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	203
BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA.....	215
EKLER.....	277
ÖZGEÇMİŞ	282

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	136
Tablo 5.2. Katılımcıların kullanmış oldukları sosyal medya hesapları.....	153
Tablo 5.3. Katılımcıların Sosyal Medya Aktiviteleri.....	155
Tablo 5.4. Katılımcıların Arama Motoru Aktiviteleri.....	160
Tablo 5.5. Katılımcıların Kullanmış Olduğu Uygulamalar	164

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1. AB üyesi ülkelerin dijital okuryazarlık düzeyleri.....	112
Şekil 3. 2. AB üyesi ülkelerin demografik özellikleri ve dijital okuryazarlık düzeyleri	113
Şekil 3. 3. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin Temel Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması.....	114
Şekil 3. 4. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin Orta Seviye Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması	115
Şekil 3. 5. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin Orta Seviye Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması	115
Şekil 3. 6. Kıtalarla göre Erişilebilirlik Ortalamaları.....	116
Şekil 3. 7. Kıtalarla göre Satın Alınabilirlik Ortalamaları	116
Şekil 3. 8. Kıtalarla göre Yetenek Ortalamaları	117
Şekil 3. 9. Kıtalarla göre Tutum Ortalamaları.....	117
Şekil 3. 10. Kıtalarla göre Dijital İçerme Ortalamaları.....	118
Şekil 3. 11. Dijital Sermayenin Kurucu Bileşenleri	119
Şekil 5. 1. Dijital Deneyimi Destekleyici Unsurlar	169
Şekil 5. 2. Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler.....	176
Şekil 5. 3. Çözüm Önerileri ve Beklentiler	197

KISALTMALAR LİSTESİ

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TDK : Türk Dil Kurumu

VD : Ve Diğerleri

AB : Avrupa Birliği

ITU :Uluslararası Telekomünikasyon
Birliği

BİT : Bilgi ve İletişim Teknolojileri

GİRİŞ

İnternetin doğuşu, okuryazarlığın gelişiminde bir kilometre taşıdır çünkü küresel bir paradigma değişimine yol açmış ve okuryazarlığa dair farklı yaklaşımların tartışılmasını sağlamıştır. 21. yüzyılın başında ortaya çıkan dijital teknolojiler ile geleneksel okuryazarlık, bireyin bu yeni ortamlarda yetkin bir şekilde hayatta kalması için yetersiz hale gelmiş ve dijital ortamlar, insan toplumlarında vazgeçilmez bir rol oynadığı için bireylerin bu ortamlara tam olarak dahil olabilmeleri noktasında yeni okuryazarlıklarla donatılması gerekliliği açığa çıkmıştır (Lin vd,2013:163). Medya açısından zengin ortamların gelişim hızı ve bunların kullanım alanı bulduğu tablet, bilgisayar, akıllı telefon gibi araçların da hızlı bir biçimde benimsenmesi, internet dolayımı dijital ortamların gündelik hayatımızın her yönüyle bağlantılı bir konuma erişmesine neden olmuştur (Lee vd,2015).

Dijital ortamların dinamik yapısı ve özellikleri okuryazarlık kavramını sürekli olarak genişletmektedir. Bu değişimler günümüz yaşam biçiminin işleyişini tamamen değiştirdiği gibi bireysel, eğitimsel ve toplumsal yaşamda da çok önemli kolaylıklar sağlamaktadırlar (Durak ve Sarıtepeci,2019). Tüm bu gelişmeler ise beraberinde okuryazar olmanın ne anlama geldiğine dair kavramsallaştırmaların, dijital çağın gerekliliklerini yansıtacak şekilde genişletilmesi gerektiği üzerine düşünülmesine zemin hazırlamıştır (Reyna vd,2018:36). Renee (2010) bu ortamlarda okuryazar olmak için bireylerin sahip olması gereken yetkinlikleri şu şekilde sıralamıştır:

-Ulaşmak istediğiniz bilgi türüne uygun araçların kullanımını öğrenerek bilgiye erişim sağlayabilmek

-Ulaştığınız mesajların kaynak güvenilirliğini ve kalitesini değerlendirerek, bu mesajları analiz edebilmek

-Dijital araç ve teknolojilerden yararlanarak çeşitli biçimlerde içerik oluşturabilmek.

-Yeni medya ortamlarında, sosyal sorumluluk ve etik ilkeleri göz önünde bulundurarak, bu ortamlarda kendi davranış ve iletişim ilişkilerinizi kurgulayabilmek.

-Çeşitli konulardaki sorunları çözebilmek için, ağıdaki diğer bireylerle iş birliği içerisinde çalışarak sosyal eylemlerde bulunabilmek.

Görüldüğü üzere birçok farklı beceri setinin bir arada olmasını gerektiren dijital okuryazarlığa yönelik olarak ülkemizde 2006 yılında İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiş ve MEB müfredatına girmiştir. 2007-2008 eğitim-öğretim döneminden beri ilköğretim 6, 7, 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Ayrıca RTÜK, yetişkin ve çocukları medya hakkında bilinçlendirmek adına çeşitli el kitapları hazırlamıştır (Koçak,2019).

Medya okuryazarlığı dersiyle çocuklara öncelikli olarak medya araçlarının tanıtımı yapılarak bu araçlardan gelen mesajların gerçekliği hakkında bilgi verilmekte ve gerçekte gerçek olmayanın arasındaki ayrımın nasıl yapılacağı öğretilerek bütün medya araçlarının doğru kullanımıyla ilgili bu ders öğrencilere kılavuzluk yapmaktadır (Tanrıkulu,2019). Bu uygulamaların benzerleri ABD, İngiltere, Kanada, Yeni Zelanda gibi ülkelerde de mevcuttur ve tamamında verilen eğitimler çocuk ve gençlere yöneliktir. Dünyada ve ülkemizde medya okuryazarlık eğitimlerinin yalnızca çocuk ve gençlere yönelik olarak verilmesi yaşlıların bu ortamlarda adeta hiç var olmadıkları izlenimini yaratmaktadır.

Oysaki günümüzün bilgi temelli toplumunda, dijital okuryazarlık modern uygarlık için rekabet gücünün çok önemli bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, başarılı bir yaşam sürmek için herkesin bir düzeyde bilgi okuryazarlığı, bilgi kullanımı ve de bilgi etiğine yönelik donanımlara sahip olması gereklidir (Jun,2020). Birleşmiş Millet Nüfus Fonu verilerine göre (2025), dünya nüfusu 8 milyar 221 milyondur. Bu nüfus verilerine yaş grupları özelinde baktığımızda ise karşımıza çıkan ilk gerçeklik dünya nüfusunun giderek yaşlanıyor oluşudur. Nitekim visualcapitalist (2021) verilerine göre 1950’li yıllarda dünya nüfusunun %44’ünü 20 yaş ve altı grup oluştururken; 2020’ye geldiğimizde bunun %33’e düştüğünü görmekteyiz. Dünya Sağlık Örgütü’nün (2021)

tahminlerine göre 2050 yılına geldiğimizde 60 yaş ve üzeri yaş grubuna dahil olan insanların sayısı 2,1 milyar kişiye ulaşacaktır.

Yine Statista'nın (2025) verilerine göre daha şimdiden Avrupa Kıtası'nda 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısının 15 yaş ve altı bireylerin sayısına göre daha yüksek olduğu ve ilerleyen süreçlerde de bu durumun diğer kıtalarda da benzerlik göstererek 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısının giderek artacağından bahsedilmiştir. Ayrıca 2025 itibarıyla dünya nüfusunun %25'i 15 yaş ve altında iken; %10'u 65 yaş ve üzeri yaş grubuna dahildir. Bu duruma ülkemiz özelinde baktığımızda TÜİK (2025) tarafından yayınlanan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre ülke nüfusumuz toplamda 85 milyon 664 bin 944 olmuştur. Yine burada paylaşılan Nüfus piramidi verilerine göre ülkemizin 2007 ve 2024 yılı nüfus piramitleri karşılaştırıldığında, doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfusun artışının gözlemlendiği belirtilmiştir.

İstatistiklerle Yaşlı bireyler (TÜİK,2025) verilerine göre nüfusumuz içerisinde toplamda 9 milyon 112 bin kişi 65 yaş ve üzeri yaş grubuna dahil olmuş durumdadır. Bu verideki en önemli nokta ise 65 yaş ve üzeri yaş grubunun, toplam nüfusa oranının %10,6'ya yükselmiş olmasıdır. Küresel kurumların değerlendirme yöntemlerine göre, bir toplumun, toplam nüfusunun %10 ve üzeri 65 yaş üzeri ise o toplum yaşlı bir toplum olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz bu bağlamda önemli bir kırılma yaşamıştır. Ayrıca rapor incelendiğinde yaşlanma eğilimi bu haliyle sürmeye devam ederse 2100'e geldiğimizde her üç kişiden birisi 65 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alacaktır. Bu durum politika yapıcılarını harekete geçirmiş ve 2025 senesi Aile Yılı olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda yeni evlenecek çiftlere faizsiz kredi verilmesi, ikinci çocuk sahibi olanlara aylık 1.500 TL, üç çocuk ve üzeri olan ailelere de aylık olarak 5.000 TL ödenmesi destekleri ilan edilmiştir (Aile Yılı,2025). Bu tip destekler aracılığıyla politika yapıcılar, ülkemizin nüfusunun hızla yaşlanmakta olan eğilimini tersine çevirmeyi amaçlamaktadır. Bütün bu veriler bizlere ilerleyen dönemler ile yaşlı nüfusunun giderek artacağını ve bu bağlamda yaşlılar özelinde daha fazla akademik çalışma yürütülmesi gerekliliğini ortaya koyar niteliktedir.

Yaşlıların erişemediği, çeşitli sebeplerden dolayı mahrum bırakıldığı alanların başında ise internet dolayımı dijital ortamlar gelmektedir. Her geçen gün giderek artan

sayıda insanın dahil olduğu bu ortamlarda WeareSocial'ın 2025 verilerine göre 5 milyar 560 milyon aktif internet kullanıcısı vardır. Bu sayı dünya nüfusunun %68'ine denk gelmektedir. Yine bu verilere göre dünya nüfusunun %63,9'u aktif sosyal medya kullanıcısı konumundadır. Yaşlıların bu ortamlardaki mevcudiyetinin son derece düşük olduğunu istatistikler göz önüne sermektedir. Statista'nın (2025) dünya üzerindeki internet kullanıcılarını yaş gruplarına göre ele aldığı paylaşımda bu ortamda 65 yaş ve üzeri kişiler %4 ile pastada en az payı alan yaş grubudur. Bu bağlamda internet kullanıcılarının %96'sı 65 yaş ve altındaki yaş grubuna dahildir. 25-34 yaş arasındaki bireyler %36 ile internet kullanan en geniş yaş grubu aralığını kapsamaktadır. Yine Eurostat'ın (2021) verilerine göre internet, gençler arasında çok yaygın olmasına rağmen, internet kullanımı yaşlı nesilde eskisi kadar yaygın değildir. 16-24 yaşındakilerin %98'i son 3 ayda interneti kullanırken 65-74 yaşındakilerin %61'i interneti kullanmıştır. İnternet kullanımı AB genelinde gençler arasında yüksek kalırken, daha büyük yaş grupları arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Yaşlı bireyler açısından dijital okuryazarlığın bir başka önemi ise bu ortamlar aracılığıyla sosyal bağları sürdürmek ve bilgiye daha fazla erişim sağlayabilmeleri açısından yaşam kalitelerini arttırabilmeleri noktasında sağlayacağı katkıdır. Ayrıca, yaşlı yetişkinler için önemli bir endişe, diğer insanlarla etkileşim miktarındaki azalmadır. Bireyler emekli olduklarında, daha önce günlük olarak etkileşimde bulundukları iş arkadaşları topluluğunu kaybederler. Ek olarak, hareket kabiliyetinde azalma yaşayanlar, aileleri ve arkadaşları ile ziyarete çıkmakta zorluk çekebilirler. Tablet bilgisayarlar veya akıllı telefonlar gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanılması, kullanıcıların aileleriyle etkileşimlerini sürdürmek için telefon görüşmeleri, metinler, e-postalar, Facetime veya Skype yapmalarına olanak tanıyabilir. Yakın iletişim, yalnızlığı azaltmaya, önemseme duygusunu arttırmaya ve yaşlı yetişkinleri zihinsel ve duygusal olarak aktif kalmaya teşvik etmeye yardımcı olabilir (Tsai vd.,2017:3). Bu ve buna benzer faydaları göz önünde bulundurduğumuzda yaşlanmanın küreselleştiği bu dönemde dijital teknoloji, azalan fiziksel ve bilişsel işlevler, çoklu kronik durumlar ve değişen sosyal ağlar gibi yaşlanma süreciyle doğrudan ilişkili çeşitli zorlukların üstesinden gelmek için yeni bir fırsat şeklinde ele alınmalıdır (Oh vd.,2021:2).

Görüldüğü üzere toplumlar BİT'e erişimi temel bir insan hakkı olarak görmeli ve bu nedenle herkesin tam dijital bir dünyada etkin bir şekilde gezinmek için zamanında erişime, becerilere ve teknik yardıma sahip olmasını sağlamalıdır. Nitekim bu durum Avrupa Parlamentosu tarafından 2023 yılında yazılı bir belge olarak ortaya konmuştur. 'Dijital On Yıl İçin Dijital Haklar ve İlkeler Hakkında Avrupa Bildirgesi'nde dijital dönüşümün insanların hayatlarının her yönünü etkilediği belirtilmiş, daha iyi bir yaşam kalitesi, ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik için önemli fırsatlar barındırmış olduğu ifade edilerek, her yaş grubundaki bireylere eşit ve adil bir erişim imkanının sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Dijital okuryazarlık paradoksunun merceğinden, yaşlı yetişkinleri dijital okuryazarlıklarında desteklemenin yalnızca becerilere değil, aynı zamanda dijital katılımın bilişsel ve sosyo-duygusal taraflarına da odaklanmayı gerektiren karmaşık bir çaba olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır (Schreurs, Quan-Haase ve Martin, 2017: 362). Dolayısıyla yaşlılar için bunu yapmak, farklı deneyim, sakatlık ve bilişsel yetenek düzeylerine göre uyarlanmış teknolojiye ve eğitime erişim gerektirebilir (Martínez-Alcalá vd.,2021:18). Bu amaç doğrultusunda verilmesi planlanan eğitimlerdeki öğretmenler/mentörlerde bulunması gereken nitelikleri Flauzino vd. (2020) şu şekilde sıralamıştır:

- a) Sabırlı, sakin ve düşünceli olma niteliklerine sahip olmak;
- b) İlgili teknolojiler ve öğretim yöntemlerine hakim olmak;
- c)Eğitim girdilerini uyarlamak için daha büyük öğrencilerin duygusal eksikliklerini belirlemek;
- d) Gündelik yaşantı içerisinde teknolojik uygulamaları gösteren pratikleri anlatan etkinlikler tasarlamak;
- e) Öğrenme sürecinde daha büyük öğrencinin özerkliğini desteklemek.

Bunun yanı sıra Steelman vd. (2016:446-447) bilgisayarda yetişkin becerileri oluşturmaya yönelik hazırladıkları araştırmada, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlığı önündeki engelleri şu şekilde sıralamıştır:

a) Kaygı: Bir bilgisayar cihazı kullanma deneyiminin yaşı insanlarda kaygıya neden olması

b) Çevrimiçi tehlike. Pek çok öğrenci, medyada duydukları sahtekarlık ve kimlik hırsızlığı hikayeleri nedeniyle internete girmekten korkmaktadır.

c)Kullanıcı Arayüzü Tasarımı: Teknolojik cihazlardaki arayüzleri etkin bir şekilde kullanmak için, kullanıcının tasarımı keşfederek, ilgili uygulamanın işlevini anlaması gereklidir. Bu alanlardaki uygunsuz arayüz tasarımları yaşlılar tarafından istenmeyen bir eylemin tetiklenmesine ve buradan doğan bir değişiklik ise beraberinde yaşlı kullanıcıların endişeli ve kontrolden çıkmış hissetmelerine neden olmaktadır.

d)Cihazlar Arasındaki İşlevsel Farklılıklar: Yaşlı yetişkinlerin çoğu aynı hizmetleri farklı cihazlarda kullanmaz; bunun yerine, farklı görevler için farklı cihazlar kullanırlar. Örneğin, yaşlılar herhangi bir eylemi bir bilgisayarla ilişkilendirirlerse hava durumunu kontrol etmek için bir tablet kullanmayabilirler. Ayrıca, birçok yaşlı kullanıcı, İnternet'teki içeriğin, özellikle de "bulut" hizmetlerinin, cihazlar arasında erişilebilir ve tutarlı olduğunun farkında değildir.

Akademik ortamlar söz konusu yaşlı bireylerin dijital medya ortamlarındaki varlıkları olduğunda onları görmezden gelmektedir. Bu durumu Becerikli (2013) tarafından “özellikle yeni iletişim teknolojilerinin bireyin hayatıyla hangi alanlarda birleştiğini anlamaya yönelik araştırmalar, ağırlıklı olarak çocuk ve gençleri araştırma nüfusu olarak kapsayarak bu kitleler ile alakalı söylemler üretmektedir. Söz konusu yaşlı nüfus olduğunda, yaşlıların ‘yeni iletişim teknolojilerine mesafeli olduğu’ yönündeki kalıpyargılardan beslenerek ihmal edilmektedir.” sözleriyle açığa çıkarmıştır. Yine Yoğan (2020) yaşlıların içinde bulunduğumuz dijital çağa ayak uydurarak dijital teknolojilere ulaşabilmelerinin yegane yolunun dijital okuryazarlığın öğrenilmesi ile mümkün olacağını ifade etmesi yaşlılar ve dijital okuryazarlık kavramlarının ilişkisel olarak araştırılması gerekliliğini ortaya koyar niteliktedir.

Bu kapsamda, çalışmamızda bireylerin sosyal dünyaya ilişkin algı, deneyim ve beklentilerini anlayarak buradan çıkan anlamları yorumlamayı sağlayan nitel araştırma deseninden faydalanılmıştır. Kişilerin deneyimlerinin ve problemlerinin

yakalanmasında önemli bir araç olan nitel çalışma deseni, gözlem, görüşme ve döküman analizi gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Akış,2020:108; Yıldırım ve Şimsek, 1999). Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenolojik araştırma kullanılmıştır. Bu araştırmanın kullanılma sebebi, bir olguya ilişkin deneyim ve anlamları ortaya çıkarmayı sağlamasından kaynaklanmaktadır (Ersoy,2016). Çalışmamızda, araştırmacılara sağlamış olduğu esneklik ve aynı zamanda katılımcıların da görüşlerini daha rahat bir şekilde ifade etmelerini sağlayan yarı-yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır (Jafari vd.2018). Çalışmamızın araştırma grubu 65 yaş ve üzeri kadın kullanıcılar olarak seçilmiştir. Katılımcıların seçilme kriterleri 65 yaş ve üzeri kadın olmaları, internet bağlantısına sahip olmaları ve kullanmaları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının yerinde olması ve en az 1 adet dijital cihaza (akıllı telefon, Laptop, tablet vb.) sahip olmalarıdır. Çalışmamızda amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan ölçüt örneklemeden faydalanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümde sermaye kavramı açıklanmış ve kavramın tarihsel süreçteki dönüşümü ve de kavramın çeşitli araştırmalarda hangi bağlamlarda kullanıldığı gösterilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yaş, yaşlanma ve yaşlılık kavramlarına odaklanılmıştır. Yaş kavramı, tarihsel süreçte yaşlılık kronolojik akış göz önünde bulundurularak yaşlılık teorileri açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde okuryazarlık kavramının tarihsel süreçteki gelişimi ve günümüzde dijital okuryazarlığa gelme yolculuğu açıklanmıştır. Yine bu bölümde Dijital okuryazarlık ve sermaye ilişkisi ele alınmış, konu ile alakalı yapılmış olan akademik çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise araştırmanın problemi, amacı ve önemi, yöntemi, çalışma grubu, kapsam ve sınırlılıklar ile araştırma soruları açıklanmış; son bölüm olan beşinci bölümde ise Bulgular anlatılmış ve 65 yaş ve üzeri kadınların, dijital ortamlarda yaşamış oldukları problemler, deneyim, kullanım amaç ve beklentileri ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERMAYEDEN DİJİTAL SERMAYEYE: SERMAYE KAVRAMININ DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNİ ANLAMAK

1. 1. Tarihsel Süreçte Sermaye Kavramı

Başlangıçta sermaye, sığırların kafa sayımlarına atıfta bulunuyordu. Ancak antik Yunan ve Roma'da kelime, genel olarak servete atıfta bulunarak daha geniş bir anlam kazandı. Sekiz yüz yılı aşkın bir süre önce sermaye sözcüğü, (ekonomi ve sosyoloji dışında) bugüne kadar varlığını sürdüren daha özel bir anlam kazandı. Fernand Braudel (1992, s. 232-33), *Civilization and Capitalism* adlı eserinde, kapitale kelimesinin 1211'de İtalya'da kullanıldığını ve 1283'ten itibaren "bir ticaret firmasının sermaye varlıkları anlamında" kullanıldığını belirtir. Kelime yavaş yavaş "bir firmanın veya tüccarın para sermayesi" anlamına geldi ve Batı Avrupa'ya yayıldı. On altıncı yüzyılda İngiltere'de kelime, İtalyanca ve parasal anlamını korudu ve ticari firmalar tarafından muhasebe uygulamalarında kullanıldı. Buna göre 13. yüzyıldan 18. yüzyılda İtalya'dan 18. yüzyıla kadar İngiltere'ye kadar sermaye kelimesi çoğunlukla mal sahipleri veya hissedarlar tarafından bir iş kurmak için yatırılan para anlamında kullanılmıştır (Hodgson,2014:2).

Nitekim sermaye kavramının iktisadi alanda kullanımlarının izlerini önemli iktisatçılarda da görmek mümkündür. Örneğin Adam Smith, bir ulusun bir sene içinde elde ettiği ürünün üç gelir kategorisi arasında bölüştürüldüğünü, işçilerin ücret, sermaye sahiplerinin kar ve toprak sahiplerinin de rant olarak oluşan senelik gelirden paylarını aldıklarını belirtmiştir. Yine bir diğer isim olan Ricardo ise emek, toprak, makine ve sermaye kullanımı ile gelirin yaratılmış olduğunu ve bu yaratılan gelirin kapitalistler, toprak sahipleri ve işçiler arasından bölüştürüldüğünü ifade etmiştir. Jean Baptiste Say ise, sermayeyi insan emeği ile doğa arasındaki bir buluşma noktası olarak görmüş ve bu 3 unsurun birleşmesiyle insanların gereksinimlerini karşılayabileceklerini ifade etmiştir (Öztürk,2010).

Ana akım iktisatçılar yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü üzere sermayeyi, toplumsallıktan uzak bir şey olarak algılamışlardır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak ise sermaye yalnızca özne (birey) -nesne (meta) bağlamında sıkışık kalmış, sermayenin özne-özne doğasının göz ardı edilmesine zemin hazırlamıştır. Sermaye kavramına bir üretim faktörü olmanın ötesinde, sosyal ilişkileri de içerisinde barındıran dinamik bir süreç olarak ele alan ilk isim ise Marx olmuştur. Marx, sermayeye karşı geliştirmiş olduğu bu yaklaşımıyla ana akım iktisatçılardan ayrılmıştır. (İnci,2015).

Marx'ın çalışmalarının temelinde özellikle modern dönemdeki değişimler ve kapitalizm yer almaktadır. Kapitalizm, üretilen mal ve hizmetlerin geniş bir tüketici kitlesine satılmasına dayalı ve bu bağlamda çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini içeren ve diğer ekonomik sistemlerden (Antik Dönem, feodal dönem vb.) büyük oranda ayrılan bir yapıya sahiptir. Sistemin işleyişinin temelini ise iki bileşen oluşturmaktadır. Bunlar sermaye ile ücretli emektir. Sermaye kavramı, fabrikalar, para, makine vb. gibi tüketim sürecinde dolaşıma sokulacak olan metaları üretmeye yarayan her türlü varlığı ifade etmektedir. Ücretli emek ise, hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli sermaye kaynaklarına sahip olamayan ve bundan dolayı sermaye sahiplerinin sunmuş oldukları işleri yapan kişileri ifade etmektedir. Marx'ın ortaya atmış olduğu teoriye göre, toplum sermayeyi elinde bulunduran ve bu sayede de toplumsal alana egemen olan burjuvazi ile, başka seçenekleri olmadığı için bu sermaye sahiplerinin hizmetinde çalışan ve nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan işçi sınıfından meydana gelmektedir. Toplumsal alanda iki ana sınıf olduğunu ortaya koymuş olan Marx, bu iki sınıf arasındaki ilişkilerin temeline ise sömürüyü yerleştirmiştir. Bu açıdan kapitalizm, sınıf ilişkilerinin bu iki sınıf arasındaki çatışmayla incelenebileceği bir sınıf düzenini ifade etmektedir (Giddens, 2008, s. 50-51).

Burada Marksist kuram, sermaye kavramını kapitalist üretim ilişkilerinin doğasını belirleyen ve bu sistemin anlaşılması noktasında vazgeçilmez bir noktaya koymuştur çünkü sermaye yalnızca bir nesne değil toplumsal ilişkinin ta kendisidir (Mohun, 2002, s. 509). Latince anlamı para ve paranın yatırımını ifade eden sermaye kavramı, Marx'a göre tarihsel süreç içerisinde şekillenmiş olan tanımlı bir toplumsal

Üretim ilifkisidir (Wolf, 2004, s. 75). Nitekim Marx (1849/1976) sermayenin bir toplumsal üretim ilifkisi olduğunu öne sürmüştür. Ona göre sermayeyi oluşturan geçim araçları, hammaddeler, iş aletleri belirli toplumsal koşullar altında ve belirli toplumsal ilifkiler içerisinde üretilmiştir. Sermaye yalnızca maddi ürünlerden ibaret değildir. Bunları içerdiği kadar değişim-değerini de içerir. Sermaye içerisine aldığı her unsuru metalaştırır. Çalışma yeteneği dışında başka bir şeyi olmayan bir sınıfın varlığı sermayenin zorunlu n koşuludur. Dolayısıyla sermaye ancak ücretli emek yaratarak çoğalabilir.

Bunun anlamı ise sermayenin artmasının, proletaryanın da artmasını beraberinde getirdiğidir. Sermaye, nihai olarak mal ve hizmetlerin nasıl üretildiğini ve toplum genelinde dağıtıldığını belirleyen iki sınıf, kapitalistler ve işçi sınıfı arasındaki bir ilifkidir. Ücretli emeğin kullanılması yoluyla kendi kendini genişletmeye girişen bir bütünlük olarak, sermaye öncelikle genel olarak sermayedir. Bu, sermayenin genel biçimidir. (Filho,2016:40).

Sermayeci olmak demek üretimde salt kişisel bir konum değil, aynı zamanda toplumsal bir konumda almak demektir. Sermaye ortaklaşa bir üründür ve ancak toplumun çok sayıda üyesinin birleşik eylemiyle, hatta son kertede ancak toplumun bütün üyelerinin birleşik eylemiyle harekete geçirilebilir. İşte bu yüzden sermaye kişisel değil, toplumsal bir güçtür. (Marx, 1848:2017:55). Sermayenin oluşumu sürecinde para başlı başına bir işleve sahip değildir. Para ancak başkalarının emeğini sömürmek amacıyla kullanıldığında sermaye haline gelir. Sermaye artık emeği icat etmez. Artık emek hem köleci hem de feodal toplumlarda vardı.

Ama serfler tarafından harcanmış artık emeğin ürünlerinin büyük bölümünü kişisel ihtiyaçları ile gelip geçici heveslerini karşılamakta kullanmış olan feodal beylerden farklı olarak sermayeciler, kişisel tüketimin yanında paralarının (paraya çevrilmiş artık emek) büyük bir bölümünü, yeni artık değer üretmeye yönelebilecek ek sermaye biriktirmeye ayırırlar (karşı rekabet). Bu yüzdendir ki Marx sermayenin artık emeğe susamış olduğunu ileri sürer. şunu anlamak gerekir ki bu artık değer yarışı kapitalist üretim tarzının devrimci gesiydi ve üretici glerin gelişmesini bütünüyle belirlemiştir (Myers,2018:29-30). Sermayenin bir diğer özelliği ise hem işlevsel

(sermaye üretimden metaya; para sermayeye ve geriye dönüştüğü için) hem de mekansaldır (sermaye sürekli olarak yayılacağı yeni alanlar bulmak ister). (Holloway,1995:142).

Kapitalist toplumun şeması içerisinde sermaye birbiriyle ilişkili ve fakat farklı iki unsuru temsil etmektedir. Bu iki unsur burjuvazi ve proletaryanın ta kendisidir. Artı değer parçası olarak sermaye, bir sürecin ürünüdür; oysa sermaye aynı zamanda artı değer ürettiği ve ele geçirildiği bir yatırım sürecidir. Ayrıca, yatırımın ve onun ürettiği artı değer, yatırım sürecinin ve daha fazla artı değer geri dönüşüne/yeniden üretimine gönderme yaptığı da anlaşılmaktadır. Yatırımı yapan ve artı değeri ele geçiren egemen sınıftır (Lin,2017:28-29).

Marx'tan sonra Sermaye kavramına başka bir anlam getiren isim ise P. Bourdieu'dur. Burada özellikle sosyolojik düşünce dünyasının şekillenmesi açısından Cezayir'e asker olarak atanmış olması bir kırılma yaratmıştır. Nitekim Bourdieu, Cezayir'de bulunduğu süreç içerisinde birtakım alan çalışmaları yürütmüştür. Burada yapmış olduğu çalışmalar ise teorisinin temellerini oluşturmada büyük etki etmiştir. Ona göre, ampirik araştırmadan yoksun olan teoriler ve teoriden yoksun ampirik araştırmalar gerçeğin keşfedilmesi noktasında yetersizdir ve bu düşüncesi nedeniyle öne sürmüş olduğu teorileri yaptığı saha çalışmaları ile desteklemiştir (Calhoun, 2006).

Bourdieu, eylemde bulunan özne ile, bu eylemi yapanı etkileyen yapı arasındaki bütün ilişkiselliği birlikte ele almakta ve bu sayede özne ile öznenin içerisinde bulunduğu yapıya dair sosyal bir teori kurmaktadır (Palabıyık,2011). Bu yaklaşımı sonucunda, toplumsal yaşamın yalnızca ekonomik faktörler ile ele alınmasının yetersiz olduğunu savunmuş; ekonomik faktörler dışında önemli gördüğü kültür, eğitim vb. birçok faktörü de toplumsal yaşamı biçimlendirmeleri noktasından ele almıştır. Bourdieu, toplumsal yapı analizlerinde, ele aldığı her sorunsal için alan kavramını kullanarak, bu alanlar bağlamında sosyal dünyayı analiz etmiştir (Laberge ve Kay,2002).

Bourdieu sosyolojisi Habitus, Alan ve Sermaye kavramları üzerine kurulmuştur. Her ne kadar esas konumuz sermaye kavramı olsa da Bourdieu sosyolojisinin ilişkisellik temelinde şekillendiği düşünüldüğünde Habitus ve Alan kavramlarına da kısaca değinmemiz, sermaye kavramının da daha doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle hem Habitus hem de Alan kavramları kısaca açıklanmıştır. Bourdieu, habitus kavramını birey ile toplum arasındaki ilişki incelenirken, bu ilişkinin tek yönlü olmadığını ve de bu ilişkinin karmaşık ve çok yönlü doğasını ifade etmek noktasında kullanmıştır. Ona göre bireyler, sahip olduğu sosyal eylemleri belirleyen çeşitli yatkınlıklar sistemi içerisinde anlamını taşımaktadır. Bu yönüyle habitus, bireyin sosyalizasyon sırasında içselleştirdiği eylem şemalarını yani düşünce ve davranışları olarak tanımlanabilmektedir (Emirbayer, 2012).

Habitus, bireyle toplum arasındaki zıtlığı aşan; sosyal olan ile bireysel olanın iç içe geçtiği bir kavramdır. Bourdieu, habitusu, bireyin tamamen içselleştirdiği ancak değiştirilebilir özellikler olarak ele almıştır. Ona göre yapı ile özne arasında sürekli bir etkileşim yaşanmakta ve bunun sonucunda ise yapı bireyi birey ise yapıyı sürekli olarak şekillendirmektedir (Garrett,2007).

Bourdieu sosyolojisinin bir diğer kurucu bileşeni ise alan kavramıdır. Bourdieu'nun Marx'tan farklılaşarak toplumsal yaşamdaki sınıflar arası ilişkiyi yalnızca ekonomik bir temelde ele almadığını ifade etmiştik. Bourdieu, sınıflar arası çatışmaların, mücadelelerin yaşandığı mekanlar olarak “alan”ları ele almaktadır. Bourdieu' nun bu kavramı ele alışındaki temel amacı ise, sosyolojik bir inceleme aracı olarak alanı kullanmak istemesinde yatmaktadır. Alan, önceden tanımlanmış olmalıdır, aksi halde burada gerçekleşen eylemlerin çözümlenebilmesi mümkün değildir. Ona göre alanlar, toplumsal hayatta var olan tahakküm ve güç ilişkilerinin incelenebileceği yapılardır (Calhoun, 2003).

Alan kavramı bu açıklamalar ışığında, toplumsal eylem anlamına gelen yaşam pratiklerinin meydana geldiği, sosyal alan ile habitus arasındaki diyalektiğin sınırları olarak değerlendirilmektedir (Power,1999). Alan kavramını anlaşılır kılmak için Bourdieu, oyun metaforundan faydalanmıştır. Sosyal yaşama katılma her bir birey için kaçınılmaz olduğu için, bu durumun oyunu zorunlu kıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda

oyun alanı temsil ederken; oyuncular ise bireylerdir. Oyunun oynanmasının temelinde yatan şey ise bireylerin sahip oldukları veya ulaşmak istedikleri çıkarlar olmaktadır ve bu doğrultuda yaşanan mücadeleler toplumsal yaşamda devam etmektedir (Özsöz, 2007).

Bourdieu, oyunun kurallarını “doxa” olarak ifade etmiştir. Doxalar, oyunun taraflarınca bilinmesine karşın söze dökülemeyen bir yapıdadırlar. Bireylerin, oyunun sonunda elde edeceklerini düşündükleri çıkarları ise “illusio” olarak tanımlanmıştır. İllusio, oyuna dahil olan bireylerin buradaki kayıp/ kazançlarının ise toplumsal yaşam içerisinde öğrendiğini öne sürmektedir. Oyunun gerçekleştiği yerler olan alanlarda ise bireyler sahip oldukları sermaye oranında güç sahibi olabilmekte ; tam tersi durumda ise güç kayıpları ile yüzleşerek toplumsal yaşamlarını sürdürmektedirler (Calhoun, 2003). Bir alanın özerk olması o alana ait bir amacın bulunmasına bağlıdır (Jourdain ve Naulin, 2016: 122).

Örneğin, ekonomik alanın amacı kar elde etmek iken, bilimsel alanın amacı Nobel ödülünü kazanmak olabilmektedir. Alanın özerkliğini etkileyen bir başka nokta ise, alana müdahale edecek olan faktörlerin bulunmaması gerekliliğidir. Çünkü dış sosyal yasalar alanın ne kadar dışında kalırsa, alan da o derecede özerk olacaktır. Başka bir deyişle, failler ne kadar dışa bağımlı olursa bu faillerin alan dışı güçleri kullanmaları da daha yüksek ihtimal dahilinde olacaktır. Alanın özerkliğini kısıtlayan dışsal faktörler arasında ise en etkili olan unsur siyasal alandır. Bu nedenle bir alan, siyasal iktidar müdahalelerini savuşturmayı başardığı oranda özerkliğini korumayı başarmaktadır (Bourdieu, 2018: 64).

Çalışmamızın ana hatlarından birisini oluşturan sermaye kavramı ise, Bourdieu'nun yaklaşımında gücü üreten kaynak/lar şeklinde ele alınmış ve alan içerisindeki hakimiyet mücadelesi sürecinde oyuna dahil olan bireylerin sahip olmayı hedefledikleri veya sahip olduklarını koruma motivasyonlarının temeline konulmuştur. Bourdieu, sermayeyi tanımlarken, bireyin sahip olduğu kültürel, maddi ve sembolik sermayelere sahip olabileceklerini ve bu sahipliklerin sınıfsal bir konum oluşturma noktasındaki önemini altını çizmiştir (Meder ve Çeğin, 2011).

Bourdieu sosyolojisinde ekonomik sermaye, bireyin sahip olduğu para, mal vb. gibi finansal kaynaklara atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Bireylerin sahip oldukları ev, araba, değerli takılar, arsa, arazi vb.... gibi kapitaller ekonomik sermayeye örnek olarak gösterilebilir. Ekonomik sermaye, miras yolu ile bir başkasına kolaylıkla aktarılabilir. Ekonomik sermaye türüne sahiplik aynı zamanda simgesel, kültürel ve sosyal sermaye sahipliklerine de kapı aralamaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016:106). Ekonomik sermayesi güçlü olan bireyler, kalan diğer üç sermaye türünü de elde etme konusunda önemli bir avantaja sahiptirler.

Sermaye türlerinden bir diğeri olan simgesel sermaye, toplumsal tanınma ve prestije karşılık gelmektedir. Bourdieu, simgesel sermayenin tanınırlığı durumunda iktisadi ve kültürel sermayeye dönüştüğünü ifade etmiştir. Simgesel sermayeler, her dönem bireylerin arttırmaya çalıştıkları şeylerdir (Jourdain ve Naulin, 2016: 108). Kültürel sermaye ise, ailelerin stratejileri ve okul kurumunun bağlantısı sonucunda ortaya çıkıp üretilmektedir. Kültürel sermayenin şekillenmesindeki en önemli araç ise ekonomik sermayedir. Nitekim ailenin ekonomik sermayesi ne kadar fazla ise eğitime de aynı oranda yatırım yapmaktadırlar (Bourdieu, 2006).

Bourdieu (2010:47), kültürel sermayenin cisimleşmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış olmak üzere üç farklı biçimde bulunduğunu ifade etmiştir. Kültürel sermaye, beden ve zihnin uzun süreli yatkınlaştırılmış biçimi olarak cisimleşmiş; kitaplar, resimler, makineler, enstrümanlar vb. gibi emtialar aracılığıyla nesneleşmiş ve güvence altına almış olduğu eğitim yoluyla (diploma) da kurumsallaşmıştır. Kültürel sermaye, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri ve buradan doğan toplumsal tabakalaşmanın anlaşılabilmesi noktasında da önemlidir. Kişinin beğeni ve zevkleri, kişinin kültürel sermayesine dair doneler sunmuş olduğu için sosyal ayrımın işaretleri olarak görülmektedir (Arun, 2009).

Sosyal sermaye kavramı ise, karşılıklı ilişkilere yani kısacası uzun ömürlü bir networke sahip olmayı ifade etmektedir. Bir başka anlamda, bir gruba üye olmakla bağlantılı olarak, kendi üyelerine sahip olduğu sermayenin desteğini sağlayan potansiyel kaynaklar kümesidir (Bourdieu, 2010: 52). Örneğin, bireyin iş bulması noktasında sosyal sermayesi kuvvetli olanların diğerlerine nazaran birkaç adım önde

olduğu söylenebilir. Bu durum bazı durumlarda üniversite diploması ya da iş tecrübesinden daha güçlü bir kazanım getirmektedir.

K. Marx'ın kapitalist sistem içerisindeki burjuva ve proletarya çatışması ve buradan hareketle toplumsal gelişim sürecini anlamlandırma noktasında önemli bir faktör olarak ortaya koyduğu sermaye kavramı, Bourdieu'nun sosyolojik anlayışı ile çok daha geniş anlamlara gelecek şekil ve biçimlerde incelenmiştir. Sermaye kavramı, günümüzde ise “dijital sermaye” adında bir başka faktörün de ortaya çıkmasıyla beraber aslında üçüncü defa büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Elbette ki dijital sermaye kavramı ne Marx'tan ne de Bourdieu'dan (özellikle Bourdieu'dan) bağımsız bir biçimde ele alınamaz. Ancak dijital sermaye kavramı ne Marx'ta ne de Bourdieu'da olmayan bir başka boyuttan toplumsal ilişkilerin incelenmesini sağlamış olduğu için farklılaşmaktadır.

Dijital sermaye kavramının doğuş noktasında ise internet dolayımı teknolojilerin hızlı bir biçimde hayatımızın gerçekliği halini almış olması yatmaktadır. İlk başlarda yalnızca bilgi paylaşımı ve eğlence mekânları olan bu alanlar, zaman içerisinde toplumsal eşitsizliklerin gözlemlendiği alanlara dönüşmüştür. Bourdieu'cu perspektiften ele alındığı zaman dijital sermayenin, bir alandan diğerine aktarılabilen ve biriktirelabilen bir dizi içselleştirilmiş yetenek ve beceriler (dijital yetkinlikler) ve bununla beraber dışsal kaynaklara erişim ve sahiplik (dijital teknoloji) temellerinde meydana geldiğini söylememiz mümkündür (Ragnedda,2022: 20).

Görüldüğü üzere sermaye kavramı tarihsel süreç içerisinde önemli değişimler geçirmiş ve toplumsal çatışmayı, eşitsizlikleri, değişim ve dönüşümleri anlama noktasında araştırmacılara birtakım fırsatlar sunmuştur. Sermaye kavramının tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri genel hatlarıyla açıkladığımız bu bölüm, sermaye kavramına dair genel bir resmin çizilmesini amaçlamıştır. Buradaki açıklamalarımız devam eden bölümlerde daha da detaylandırarak ele alınacaktır.

1.2. Sermaye Türleri

1960'lı yıllar dünyada büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, on yıllardır süregelen sistem, algı ve düşünüş biçimlerinin geniş kitleler tarafından sorgulandığı bir dönem olarak karşımızda durmaktadır. Bütün bu devinim sürecinin beraberinde getirdiği atmosferden sosyal bilimler de kaçınılmaz bir biçimde etkilenmiş ve Durkheim, Weber, Marx ve onların ortaya koyduğu makro düşünceler evreni yerini mikro yaklaşımlara bırakmıştır. Tüm bu süreç post yapısalcılık, yapıbozumculuk, feminizm, sembolik etkileşimcilik gibi çok çeşitli teorilerin doğuşunu beraberinde getirmiştir.

Bu süreç yalnızca yeni kavram ve kuramların doğuşunu değil aynı zamanda makro düşünceler evreninin parçası olan fikirlerin, kavramların da yeniden ele alındığı bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Sermaye kavramı da bu süreç içerisinde yeniden değerlendirmeye alınmıştır. İlk olarak Theodore Schultz (1961) ve sonra Gary Becker (1962) tarafından geliştirilen insani sermaye kavramıyla birlikte 1960'larda sermaye fikri, insanları ve onların kapasitelerini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bourdieu, sermaye kavramının kullanımını ekonomik teori tarafından kabul edildiği biçimiyle değil, bütün biçimleri ile yeniden dahil edilmesi gerektiğini ve bu şekilde sosyal dünyanın yapısını ve işleyişinin açıklanabileceğinin üzerinde durmuştur (Koç,2022:42).

Sermaye, eyleyicilerin sosyalleşme geçmişleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (eğitimsel birikim dini aidiyet, konuşma tarzı, yeme alışkanlıkları vb.) ve bunların diğer eyleyicilerle çeşitli ilişki biçimleri vasıtasıyla mübadele edilmesi (tanıma, paylaşma, tabi olma vb.) olarak sermaye kendisini sürekli olarak var eden, yeniden üreten bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir (Göker,2007). Bourdieu'nun ortaya koyduğu bu yaklaşım -yani sermayeyi salt ekonomik bir kavram olarak ele almayı- görünüşte irrasyonel olarak gözüken pratiklerin, eyleyicilerin kendi çıkarlarına yönelik olarak izledikleri davranış biçimleri olduğunu ortaya çıkarmaya ve böylece toplumsal eylemin dinamik yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bourdieu'nun sermaye anlayışı, bireylerin farklı kaynaklara (maddi, kültürel, sosyal ve sembolik) sahip olabileceğini öne sürmüştür. Bu kaynaklar belirli

sınıfsal mevkileri yansıtmamasının yanı sıra eyleyicilerin kendi çıkarlarını gözeterek sahip oldukları kaynakların derecesini arttırma girişimini de içermektedir (Meder,2011:246).

Eyleyicilerin sahip oldukları kaynakların derecesini arttırmasının temelinde yatan motivasyon ise alan kavramıyla açıklanmıştır. Alanı bir savaş alanı analogisi şeklinde ele alan Bourdieu, savaşa katılanların yani aslında eyleyicilerin bu alanda etkin olan özgül sermaye türü – sanatsal alanda kültürel, dinsel alanda dini, bilimsel alanda bilimsel vb.- üzerinde iktidar kurma ve hiyerarşiye karar verme gücünü elde etme amacıyla birbirleriyle rekabet içerisinde olduklarını öne sürmüştür. Farklı sermaye türleri, maddi kaynakları ve toplumsal olarak kıt değer ve malları edinme araçlarıdır. Sermaye türlerinin hiyerarşisi farklı alanlarda değişmektedir. Bir sermayenin değeri, bu sermayenin kullanılabileceği bir alanın varlığına bağlıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014).

K. Marx'ın aksine P. Bourdieu, artık sınıf analizinde sahip olunan ekonomik sermaye yoğunluğunun tek başına etkili olmaması gerektiğinin altını çizer ve ekonomik sermayenin yanında üç farklı sermaye biçiminin de sınıf analizine dâhil edilmesi gerektiğini söyler. Buna göre, toplumsal uzamda sermaye, ekonomik, kültürel, toplumsal ve sembolik olmak üzere dört farklı biçimde dağılmaktadır. İnsanlar yaşamları boyunca bu dört sermayeyi biriktirmekte, kullanmakta ve dönüştürerek yeniden üretmektedirler. P. Bourdieu'nun, K. Marx'ın aksine ekonomik sermayenin toplumsal ilişki dinamiklerini açıklamada tek başına yeterli olmadığını öne sürmesi ve insanların hayatları boyunca simgesel, kültürel ve sosyal sermayeleri de kullanmakta ve dönüştürerek yeniden ürettiklerini ifade etmesi, sermaye kavramının çeşitli alt dallarının oluşmasına ve kavramın içeriğinin genişlemesine zemin hazırlamıştır (Aslan,2019). Her bir sermaye bir diğeriyle ilişkili olmasına karşın kendisine has özellikleri de içerisinde barındırması sebebiyle ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

1.2.1.Ekonomik Sermaye

Sermaye kavramı ilk olarak ekonomik bir yapıyı akıllara getirir. Ekonomik bir kavram olarak sermaye *“gelecekte kârlı bir kazanç elde etmek için yatırım*

yapılabilecek birikmiş bir miktar para, mal veya herhangi bir değişim aracı” olarak tanımlanır. Sermaye, ekonomik bağlamında ele alındığında bireyin sahip olduğu maddi varlıkların tamamı anlamına gelmektedir (Uçar,2016). Ekonomik sermaye, "hemen ve doğrudan paraya çevrilebilen ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilen" maddi varlıkları ifade eder (Pinxten ve Lievens,2014). Bu sermaye türünde Marx'ın ifade etmeye çalıştığı durum karşımıza çıkar, yani sahip olunan sermaye ve onun beraberinde getirdiği faydacı durum söz konusudur. Ancak Bourdieu, Marksist politik ekonomi eleştirilerin farklı olarak bu sermaye biçiminin üretimi ve dolaşımına diğerleriyle ilişkisini incelemekten tek başına odaklanmaz.

Ekonomik sermayede Marx'ın yaklaşımına benzer bir durum söz konusudur. Ekonomik sermaye, sahip olunan maddi varlığın ve onun beraberinde getirdiği faydaları kapsamaktadır. Fakat burada Bourdieu, Marksist yaklaşımdan farklı olarak ekonomik sermayeyi tek belirleyici unsur olarak ele almamıştır. Ekonomik sermayenin etkisi ancak ve ancak diğer sermaye türleri ile ele alındığında anlaşılabilir (Palabıyık, 2011:134).

Örneğin; varlıklı bir ailede büyüyen bir kişiye yurtdışında eğitim alma ve bazı değerli nitelikler ve deneyim kazanma fırsatı daha kolay sunulabilir. Bu avantaj bir tür kültürel sermaye olarak görülebilir. Bu, kişiye bir şirkette bir pozisyon teklif edilmesine yol açabilir. Bu durum kültürel sermayenin ekonomik sermayeye nasıl aktarılabilirliğini açıklamaktadır. Bu pozisyon ile kişi, sosyal sermaye olarak anlaşılan sosyal ağları genişletebilir ve daha fazla arkadaşlık kurabilir. Bu örnek, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin dönüştürücü ilişkisini göstermektedir (Huang,2019) ya da ekonomik sermaye düzeyi yüksek olan aileler, okul eğitimine de aynı oranda büyük yatırım yaparlar. Bu sayede ekonomik sermayesi güçlü olan aileler, çocuklarını yüksek düzey eğitim kurumlarına yollayarak, sahip oldukları kültürel sermayeyi yeniden üretmeyi amaçlamaktadırlar. Bunun nedeni ise sosyal sınıfın ayrıcalıklarının artmasıyla beraber aynı seviyede kültürel sermaye seviyesinin de artışında yatmaktadır (Karademir ve Meltem,2020:650).

Ekonomik sermayenin önemini bizlere gösteren en önemli durumların başında girişimcilik kavramı gelmektedir. TDK (2024), girişimciliği “*Üretim için bir işe*

girişen, kalkışan kimse; müteşebbis” şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda özellikle günümüz dünyasına çeşitli nedenlerden dolayı bireylere kendi girişimleri kurmaları yönünde birçok farklı kanaldan çağrılar yapılmakta ve adeta bireylerin girişimciliğe başladıkları andan itibaren çok daha refah bir hayat sürecekları vaadi verilmektedir. Fakat istatistiklere baktığımızda uzun vadede girişimlerin %90'ının başarısız olduğunu, başka bir deyişle, start-up kategorisindeki 10 geleneksel işletmeden yalnızca birinin hayatta kaldığını görmekteyiz (Exploding Topics,2024).

Konuya ilişkin biraz daha araştırma yaptığımızda ise başarılı olan girişimcilerin ailelerinin genellikle beyaz, erkek, daha eğitilmiş ve maaşlı işçilere kıyasla yüksek gelirli, iyi eğitilmiş, iki ebeveynli ailelerden gelme olasılığının daha yüksek olduğu görülmüştür (Levine ve Rubinstein, 2017). Özpınar vd. (2016) senesinde, İstanbul, Ankara ve İzmir’de 1.110 kişi ile yaptıkları anket sonuçları, gelir grupları itibarıyla sosyal sermayenin farklılaştığını ortaya koymuştur, Gelir düzeyi yükseldikçe, çeşitli toplumsal organizasyonlara üyelik ve politik faaliyete katılım da artmaktadır. Düşük gelir grubunda yer alan insanlara duyulan güven düzeyi de diğer gelir grubundakilere göre daha düşük çıkmıştır. Yapılan bu çalışma ekonomik sermaye düzeyinin yüksekliği ile sosyal sermaye yaratımının kolaylaştığını ve daha rahat bir şekilde arttırılabildiğini ortaya koymuştur.

Ekonomik sermayenin, bireylerin yaşamları üzerindeki etkisini doğrudan gösteren bir diğer araştırma ise Çabar (2022) tarafından ortaya konmuştur. Çabar, Denizli şehrindeki Devlet ve özel lisede okuyan öğrenciler ile derinlemesine mülakat tekniğini kullanarak, pandemi sürecinin eğitim süreçlerine olan yansımalarını ortaya koymuştur. Yaptığı araştırma sonucunda Devlet okulunda okuyan öğrencilerin, uzaktan eğitim süreci boyunca öğretmenleri tarafından yeteri kadar kontrol altında tutulmadığını ve öğrencilerin öğrenme düzeylerinin takibi konusunda yetersiz kaldığını; oysaki özel lisede okuyan katılımcılarda ise bunun tam tersinin gözlemlendiğini ve hatta normal eğitim dönemine kıyasla öğretmenleri tarafından daha fazla önem ve ilgi gördüklerini belirtmişlerdir. Bu durum ekonomik sermayenin, kültürel sermaye oluşumunun en önemli ayaklarından birisi olan eğitime olan etkisini çok net bir biçimde ortaya koyar niteliktedir.

1.2.2.Simgesel Sermaye

Simgesel sermaye, somutlaşmış olan yatkınlık ve beğenilerin bir ifadesidir. Eyleyicinin tercih ettiği yemek çeşidinden, müzik zevkine; ses tonundan, giyim tercihlerine ve hatta mimiklerine kadar kendisini belli etmektedir. Farklı sosyal grupların farklılaşmış olan beğenilerinde kendisini göstererek, sosyal grupların kendisini tanımlama, ayırıştırma stratejilerinde işlerlik kazanır (Erdoğan, 2018). Bourdieu'ya (2014) göre meşru olarak kabul edilen, tanınan her farklılık bir ayırışma faydası sağlayan bir simgesel sermaye işlevine sahiptir. Simgesel sermaye, sağlamış olduğu fayda ve iktidar biçimleriyle, beden, dil, giysi gibi güç ilişkileri içerisinde almış oldukları konumlar, üslup biçimleri ile paralel olarak eyleyicinin sahip olduğu yatkın algı ve beğeni şemalarıyla donatılmış ve bireyler ya da gruplar arası ilişkilerde var olmaktadır. Ona göre hayat tarzı simgesel sermayenin en önemli olan biçimidir.

Ona göre simgesel sermayeyi oluşturan simgesel biçimler iktidar yapılarını inşa ve idame ettiren kaynaklar olarak etkin bir role sahiptirler. Sahip olunan simgesel biçimler aracılığıyla sınıfsal farklılıklar ya da tahakküm ilişkileri iktidar yapılarının üretimine zemin hazırlamaktadır (Özdemir,2020). Habitus aracılığıyla nesilden nesile aktarılan simgesel sermaye ile iktidar, faillerin bedenlerine ve zihinlerine kazanılmaktadır. Bu durum hükmedenlerin, simgesel sermaye bölüşümü içerisinde onlara verilenleri kabul etmelerine ve bu sayede kurulu düzenin tanımlarına uygun bireyler olmaya bireyleri yönlendirmektedir (Türkölmez,2021:13).

Simgesel sermaye, diğer sermaye türlerinin tanınması ve meşruiyetinin sağladığı, nihai bir sermayeyi faillere kazandırmaktadır. Alanlarda varlık gösteren faillerin, alanın gereksinimine göre edindikleri farklı sermayelerinin ötesine geçerek, sosyal ve sınıfsal farkların cisimleştiği, ayrımların keskinleştiği ve bu durumun içselleştirilerek, muhakkak addedildiği hiyerarşileri onama imkanı sağlamaktadır. Simgesel sermaye, ayrımların meşruiyetini, görünürlüğüne doğallaştırır ve yeniden üretir. Failler, simgesel sermaye aracılığıyla diğer sermaye türlerini tanır ve meşruiyet kazanırlar. Eyleyiciler, alanın gerektirdiği farklı sermayelerin ötesine geçerek, sosyal ve sınıf farklılıklarının keskinleştiği, görünür hale geldiği ve bu durumu içselleştirerek mutlak addedildiği hiyerarşileri onama imkanına erişirler. Simgesel sermaye,

ayrımları meşrulaştırır, görünürlüğüne doğal hale getirir ve tüm bunları yeniden üretir (İnce,2019).

1.2.3.Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye hem Bourdieu'nun sosyolojik anlayışında hem de sermaye kavramı özelinde belirleyici bir role sahip olmuştur. Ekonomik sermayeyle toplumsal hiyerarşiyi kuran ve düzenleyen başat ögedir. Nitekim ekonomik sermaye Bourdieu tarafından fazla değiştirilmeden klasik ekonomi kuramında yer aldığı haliyle devam etmesine rağmen kültürel sermaye alanında çok daha fazla yoğunlaşmıştır. Kültürel sermayeyi günümüz dünyasındaki eşitsizliği yaratan ve bu eşitsizliğin yeniden-üretimine yol açan yegane kavram olarak gördüğü için, özellikle eğitim ile alakalı yaptığı çalışmalarda çok fazla kullanmıştır (Bahadır,2020).

Bourdieu, kültürel sermayenin aile ve okul yoluyla elde edildiğini ve ister okul yoluyla ister aile yoluyla devralınmış olsun, kültürel sermayenin eyleyicinin entelektüel niteliklerinin toplamına karşılık geldiğini ifade etmiştir (Avcı,2014). Bourdieu, insanların kültürel sermayeye sahip olmasının sadece finansal sermaye kaynaklarını yansıtmadığını defalarca vurgulamıştır. Aile koşulları ve okul harçlarıyla şekillenen kültürel sermaye, bir dereceye kadar parasal birikimlerden bağımsız olarak işleyebilir ve hatta bir bireyin veya bir grubun güç ve statü peşinde koşma stratejisinin bir parçası olarak para eksikliğini telafi edebilir (Field,2008). Bourdieu 'ya göre (2018) kültürel sermaye üç biçimde var olabilir. Bunlardan birincisi somutlaşmış durumda, yani zihin ve bedenin uzun süreli eğilimleri biçiminde (örneğin, topluluk önünde konuşabilmek); nesnelleştirilmiş durumda, teorilerin veya bu teorilerin eleştirilerinin, sorunsallarının vb. izi veya gerçekleşmesi olan kültürel mallar (resimler, kitaplar, sözlükler, aletler, makineler vb.) biçiminde; ve kurumsallaşmış devlette, eğitimsel nitelikler örneğinde görüleceği gibi, garanti ettiği varsayılan kültürel sermayeye tamamen orijinal özellikler kazandırdığı için ayrılması gereken bir nesneleştirme biçimi şeklinde (örneğin, eğitim yoluyla kazanılan unvanlar gibi).

Kültürel sermayenin bir boyutunu oluşturan bedenselleştirilmiş kültürel sermayenin varlığı, yapılan çeşitli araştırmalar tarafından da ortaya konmuştur. Yağan ve Özgenel (2021), çocukları ortaokulların yabancı dil ağırlıklı sınıflarda okuyan yirmi

beş veli ve içerisinde yabancı dil ağırlıklı sınıfları barındıran okullarda görev yapan farklı branşlardan yirmi beş öğretmenle yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda, çocuklarını bu okullara gönderen velilerin, yabancı dili çok daha iyi bir biçimde öğreneceklerine inandıklarını ortaya koymuştur. Bu sonuç, sermayenin bedenselleşmesi durumuna bir örnektir.

Ergun (2017) ise Türk Sanat müziğindeki koro şeflerini incelediği çalışmada, İzmir'deki 208 amatör korodan 20'si ile görüşme tekniğini kullanarak bedenselleşmiş kültürel sermayeye dair birtakım sonuçlara çıkarmıştır. Buna göre, koro şefleri, kendilerinde olmayan birtakım davranış setlerini içlerinde yetiştikleri geleneksel Türk sanat müziği koro şefleri ve Batı sanat müziğindeki koro şeflerini gözlemleyerek kazanmaya çalışmışlardır. Koro yönetimi esnasında yapılan göz hareketleri, jest ve mimikler bedenselleşmiş kültürel sermayenin örnekleri olarak ele alınmıştır. Kültürel sermayenin bir başka boyutunu oluşturan nesnelleştirilmiş kültürel sermayeye ilişkin yapılan çalışmalara baktığımızda Avcı (2021), Şırnak Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde öğrenimlerine devam eden 80 öğrenci ile gerçekleştirdiği anket ile öğrencilerin ekonomik düzeyleri ile kültürel sermayelerine dair bir ilişki bulmuş, bu bağlamda ekonomik düzeyleri düşük veya orta düzeyde olan öğrencilerin, nesnelleştirilmiş sermaye kaynağı olarak en sık kitapları kullandıkları ve bu sayede de kültürel sermayelerini arttırmaya çalıştıklarını ortaya koymuştur.

Başka bir çalışmada ise Yalnız ve Can (2023), yarı- yapılandırılmış görüşme formu kullanarak yapmış oldukları çalışmanın sonucunda kültürel sermayenin nesnelleştirilmiş kültürel sermaye boyutunun en önemli göstergelerinden birisi olan kütüphanelerin, bu noktadaki farklılıkları doğurmasına dair bir sonuç ortaya koymuşlardır. Buna göre evinde kütüphanesi olan öğrenciler, olmayanlara göre derslerinde daha başarılıdır. Yine bu çalışmada evinde daha fazla kitap bulunan öğrencilerin, liseye giriş sınavlarında daha yüksek puan aldıkları da ortaya konmuştur.

Çeşitli kültürel ürünlere erişim ve sahiplik temelinde oluşan nesnelleştirilmiş sermayeye sahiplik konusunda milyonlarca birey sıkıntı yaşamaktadır. Özellikle ekonomik sermayenin düşük olması nedeniyle kültürel ürünlere erişimde zorluklar

yaşanmaktadır. Bu bağlamda kamusal hizmetler aracılığıyla ekonomik sermayesi düşük olan bireylerin erişebileceği biçimlerde ücretsiz veya çok cüzi miktarlar karşılığında, herkesin erişimine açık kütüphaneler, spor salonlarının, müzeler, sinema ve tiyatrolar gibi mekanların çoğaltılması, bireylerin nesnelleştirilmiş sermaye düzeylerini yükseltmelerini sağlayarak, toplumsal kalkınmanın da anahtarı olacaktır. Librarymap (2024) verilerine göre Amerika’da toplam 110.450 kütüphane mevcut iken bu sayı ülkemizde 38.323’ tür. Burada, kütüphanelerin gelişmişlik düzeylerini göstermesi açısından internete erişimin sağlanabildiği kütüphanelere dair veriler de sunulmuştur. Buna göre Amerika’daki kütüphanelerin 97.977 tanesinde (%88) internete erişim sağlanabilirken, ülkemizde ise bu sayı 1.865 (%5) ile sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda kütüphanelerimizin sayısal olarak yeterlilikleri görece olarak iyi görünse de niceliksel iyi oluşları arttırılmalıdır.

Bir diğer gösterge olan müzelerde ise TÜİK (2022) verilerine göre ülkemizde toplamda 552 adet müze bulunmaktadır. Statista (2021) verilerine göre ise Amerika’da 33.082, Almanya’da 6.741 ve Japonya’da ise 5.738 adet müze bulunmaktadır. Bu bağlamda her biri gelişmiş ülkeler olan bu ülkelerdeki müze sayılarına bakıldığında ülkemizin son derece geride kaldığını görmekteyiz. Bunların yanı sıra gelişmiş ülkeler, kültürel faaliyetlerin sürdürülmesinin farkındalığı içerisinde politikalar da geliştirmektedirler. Gov.uk (2023)’un haberine göre Birleşik Krallık hükümeti, pandemi döneminde toplam değeri 1.57 milyar pound olan acil kültür finansman paketini kullanıma sokmuş ve bu sayede kültürel üretim sektörlerinde çalışan 220.000 bin kişiye toplamda da 5000 kuruluşa destek sağlamıştır.

Avrupa ülkeleri ayrıca yaşı 18 olmuş olan gençlere yönelik kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere çeşitli olanaklar sunmaktadır. Fransa 2021 yılından itibaren aylık 300 euro değerinde, İspanya 2023 yılında 400 euro değerinde ve son olarak ise Almanya yine 2023 senesinde 200 euroluk aylık kültürel faaliyetleri destekleyici politikaları hayata geçirmişlerdir (Time,2023). Bu politikalar, hem kültür faaliyetlerine yönelik ekonomik sektörleri desteklemekte hem de gençlerin nesnelleştirilmiş sermaye düzeylerine önemli ölçülerde katkılar sağlamaktadır.

Kültürel sermayenin bir diğer bölümü olan kurumsallaşmış kültürel sermaye söz konusu olduğunda en belirleyici etmen eğitimidir. Eğitim durumunun bireyin yaşantısı üzerindeki etkisi birçok çalışmada kanıtlanmıştır. Keskin (2018) eğitim düzeyine göre kadınların iş hayatındaki konumunu incelediği çalışmasında, kadınlar için istihdam olanaklarının eğitimlerine giderek daha fazla bağımlı hale geldiğini ve ayrıca ortaya koyduğu veriler ışığında yüksek eğitimli kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları artmaktadır.

Eğitim düzeyleri, aynı zamanda toplumsal düzen ve huzurun korunmasında da etkilidir. Nitekim Topses (2019), Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndaki 388 suçlu ile anket yöntemini kullanarak bir araştırma sürdürmüştür. Burada çıkan sonuçlara göre, suç işleyen bireylerin eğitim düzeyleri çok düşük seviyededir. Suçluların yalnızca %0,3'u üniversite mezunudur. Bunlara ek olarak toplumumuzda annenin, çocuk yetiştirme konusundaki pozisyonunu göz önüne aldığımızda, suçlu bireylerin annelerinin de eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Mahkumların anneleri %32.7 oranında okuma-yazma becerisine sahip değildir. Geriye kalanların arasında ise yüzde 50'si ise ilkokula hiç gitmemiş, ilkokulu terk etmiş ya da ilkokuldan sonra eğitimine devam etmemiştir.

Yine yapılan araştırmalar, eğitim seviyesi ile COVID-19 döneminde yayılan temelsiz komplo teorilerine inanma düzeyleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuş ve eğitim seviyesi düşük bireylerin, komplo teorilerine daha yüksek seviyede inandıkları ortaya konmuştur (Duplaga, 2020; Georgiou vd.,2020). Swartz, Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı ile genel kültürel farkındalık, sözel beceri, okul sistemi hakkındaki bilgi, estetik tercihler, eğitim gibi geniş bir yelpaze üzerinde çeşitlilik gösterdiğini ifade etmiştir. Bourdieu, kültürel sermayeyi bir tür iktidar kaynağı olarak da görmektedir. Kültürel sermaye kavramı ile Bourdieu özellikle aynı toplumsal kökenlere sahip olmalarına rağmen farklı eğitim seviyelerine sahip ailelerden gelen çocukların akademik başarılarında sergilediği farklılığı tarif etmek için kullanmıştır. Okuldaki akademik başarının sırrı ile aileden miras alınan kültürel sermayenin miktarının, bireyin yeteneği veya zekası gibi faktörlerden daha öncelikli olduğunu öne sürmüştür (Swartz'dan akt: Atmaca,2019).

1.2.4.Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramının sosyolojik yaklaşım içerisindeki köklerini Tocqueville, Durkheim, Weber, Tönnies, Marx gibi isimlerde gözlemlemek mümkündür. Sosyal sermayenin tarihsel kökenlerini ele alan çalışmalarda bu isimler, sosyal'in ve sermaye'nin birbirleriyle ilişkili bir şekilde ele almış olmaları sosyal sermayenin kavramsallaştırmasına giden yolda bu isimlerin düşünsel zemini önemli katkılarda bulunduklarını söylemek mümkündür (Şan ve Şimşek:2011:91). Sosyal sermaye kavramı, sermayenin özel ve farklı bir biçimi olup, kültürel köklere dayanmakta ve belirli bir ağın üyeleri arasındaki akla gelebilecek her türlü ilişki biçimine ve toplumun asıl amaçlarını bulmaya atıfta bulunmaktadır. Yapısı gereği genel olarak din, gelenek, tarihi alışkanlıklar gibi kültürel yapılar aracılığıyla oluşturulduğu ve aktarılmış olduğu ölçüde, kalan sermaye türlerinden farklılıklar sergilemektedir (İnan,2019:37).

Sosyal sermayenin temel fikri, kişinin ailesinin, arkadaşlarının ve ortaklarının bir krizde çağrılabilen, kendi iyiliği için yararlanılabilen ve/veya maddi kazanç için kaldıraç olarak kullanılabilen önemli bir varlık oluşturmaktır. Zengin sosyal ağlar ve sivil derneklerle donatılmış topluluklar, yoksulluk ve savunmasızlıkla yüzleşmek, anlaşmazlıkları çözmek ve/veya yeni fırsatlardan yararlanmak için daha güçlü bir konumda olacaklardır. Tersine, sosyal bağların yokluğu da eşit derecede önemli bir etkiye sahip olabilir. Örneğin, ofis çalışanları önemli kararlarda "döngünün dışında bırakılmaktan" korkarlar; Hırslı profesyoneller, yeni bir girişimde ilerlemenin tipik olarak "ağ oluşturmaya" (yani şu anda sahip olmadıkları sosyal bağlantıları oluşturmaya) yönelik aktif bir taahhüt gerektirdiğinin farkındadır (Woolcock,2001).

Bourdieu sosyal sermaye olgusunu sınıf ilişkileri çerçevesinde ele almıştır. Sosyal sermaye kavramını: *"sosyal ilişkilere veya grup üyeliğine bağlı olarak edinilen reel veya potansiyel kaynakların tümü"* olarak ele almış ve ağ ilişkilerini *"yatırım stratejisinin ürünü"* olarak açıklamıştır (Ongan,2013:217-218). Sosyal sermaye, bireye sosyal derinlikleri kazanmış olduğu bütün ilişkileri, tanışıklıklarını, arkadaşlıklarını ve ona yüklenmiş olan sorumlulukları temsil etmektedir. Başka bir deyişle, sosyal sermaye sosyalizasyon süreci sonucunda yani uzun bir zaman diliminde

elde edilen tanışıklıklara denk gelmektedir. Bireyler ayrıca sahip oldukları sosyal sermayelerin seviyesine göre de toplumsal statüde daha yukarı doğru ilerleme şansı elde etmektedirler. Elbette buradaki temel nokta çok fazla kişi ile ilişki ağlarına sahip olmak değil, ilişki ağları içerisine girilen bireylerin sermayelerinin yüksek düzeyde olmasıdır. Buradaki sermaye ne kadar yüksek düzeyde olursa, bireyin de sosyal sermayesinin büyüklüğü o derece yüksektir (Chauvire ve Fontaine, 2003 ; Jourdain ve Naulin, 2016).

Sosyal sermaye ayrıca, içerisine dahil olmuş olan faillerin aidiyet duygularının da artması noktasında yardımcı olmaktadır. Örnek verecek olursak, yerel derneklerin yaptığı buluşmalar veya okul mezuniyet derneklerinin yaptığı birtakım faaliyetler sosyal sermayeyi oluşturan ilişkilerin canlı tutulmasına ve bireyin sürekli olarak içerisinde bulunduğu bu alana bağlı kalmasını sağlamaktadır. Sürekli olarak sosyal sermayesini geliştirme dürtüsüne sahip olan failler açısından, özellikle sosyal sermaye düzeyi yüksek olan bireylerin bulunduğu bu gibi organizasyonlarda yer almak önem arz etmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016).

Sosyal sermayeyi meydana getiren üç temel unsur vardır. Bunlar; güven, normlar ve sosyal ağlardır. Güven, sosyal sermayenin ön koşuludur. Güven sayesinde toplumda ilişki ağları gelişmekte ve işbirlikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, sosyal sermayenin toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı duydukları güven üzerine inşa edildiğini söylememiz mümkündür (Cohen ve Prusak, 2001, s. 12-51). Bir toplumda bireyler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi noktasında güven en temel unsurlardan birisidir. Bu yönüyle güven, bireylerin fizyolojik ihtiyaçları gibi karşılamaya çalıştıkları bir unsurdur (Karagül, 2012).

Fukuyama'ya göre güven, sosyal sermayenin temelinde bulunan dinamik bir yapıdır. Çünkü güven, gündelik yaşam, iş deneyimi, ahlaki ve kültürel değerler vb. gibi faktörler tarafından doğrudan etkilendiği için buradaki değişimlere göre değişkenlik göstermektedir. Nitekim toplumsal örgütsel yeniliklerin, güvenin geliştiği toplumlarda daha başarılı bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Buna ek olarak, bir toplumda bireyler ne kadar yüksek oranda birbirlerine güven duyarlarsa, o toplumun refahı da o seviyede yükselmektedir (Töremen ve Ersözlü, 2010).

Bireyler, sahip oldukları rol ve statülere göre birtakım davranışlar sergilemektedirler. Gündelik yaşamda görülen sosyal ritüellerin büyük bir kısmı yazılı bir kural veya kanun ile yürütülmemektedir. Bireyler, gündelik yaşantıdaki davranışlarını yerleşik kabullere uygun bir biçimde gerçekleştirmektedirler. Bu gibi, toplumsal yapının temelini oluşturan davranışların sürdürülebilir olması için de ayrıca güven çok önemlidir. Çünkü güven, bu alanlardaki sağlıklı iletişimin kurulmasını sağlamaktadır. Güvenin, normlar, değerler ve sosyal ağlar gibi faktörlerin sonucunda davranışa dönüşmesi ise güvenilirlik olarak isimlendirilmektedir. Güvenilirlik özü itibarıyla güven kavramının toplumsal yaşantıda somutlaşmasını ifade etmektedir (Günkör ve Özdemir, 2017, s. 75-76). Bütün bu yönleriyle sosyal sermayenin en temel unsurlarından birisi olan güvenin sağlanıp korunması; toplumsal huzurun oluşmasından, ekonomik kalkınmaya; eğitim kurumunun hedeflerine ulaşmasından, örgütsel- yönetsel bağlamda güçlü bağlara sahip olmanın ana unsurlarından birisidir (Şan ve Şimşek, 2014, s. 103).

Sosyal sermayenin oluşumundaki bir diğer önemli unsur olan Normlar, toplumdaki bireylerin davranışlarına yön veren ve bu sayede toplumsal sistemi güçlendiren unsurlardır. Normlar, toplumsal sistemin işlerliğini sağlamak için bireylerin davranışlarını onaylama ya da reddetme işlevlerini kullanmaktadırlar (Karagül, 2012, s. 82). R. Putnam sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olan normları ele almıştır. Ona göre normlar, toplumdaki bireylerin bir şeyleri nasıl ve ne şekilde yapmaları gerektiğini belirleyen ve bu şekilde de davranışlarına yön veren algıları kavramsallaştırmaktadır. Normlar, yazılı olmamasına rağmen geniş toplum kesimleri tarafından kabul görmüş kurallar bütünüdür. Değerleri ise, mevcut yapı içerisindeki davranışları değerlendirme mekanizmasına sahip bir yapı olarak ele almıştır. Putnam için, toplumsal normlar ve değerler, sosyal sermayenin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Güçlü normların, bireyler arasındaki bağları güçlendirdiğini ve bağları güçlü olan toplumlarda karşılaşılan sorunların kolaylıkla çözülebildiğini ifade etmiştir (Putnam, 1993).

Sosyal sermayenin son bileşeni olan sosyal ağlar, failer arasındaki işbirliğinin temel göstergeleridir ve sosyal ağlara bağlı olarak şekillenen gruplar, toplumda güven,

bağlılık ve aidiyet unsurlarının da kaynağıdır. Sosyal sermaye daha önce de ifade ettiğimiz gibi temelde bireyler arasındaki bağlantılar ile alakalı bir sermaye türüdür ve sosyal ağlar bu bağlantıların somut bir biçimde yansıdığı alanlardır. Sosyal ağlar, yalnızca toplumdaki kişilerin birbirlerini tanımaları sonucunda meydana gelmezler. Ayrıca bu alanlara üyelik, bireylerin aktif birer özne konumuna yerleşmesine de etki etmektedir (Cohen ve Prusak, 2001). Putnam, bir toplumun güçlü sosyal ağlara sahip olması durumunda daha nitelikli yönetimlerin oluşacağını ve bununla beraber ekonomik kalkınmanın yaşanıp suç oranlarının da düşüş göstereceğini ifade etmiştir. Bu özellikleri ile sosyal ağlar, toplumsal yaşamı kolaylaştırıcı bir etkiye de sahiptirler.

Sosyal sermayeyi oluşturan bu unsurlar aynı zamanda birbirleriyle de yakından ilişkilidirler. Nitekim, sosyal ağlar aracılığıyla iletişime geçen bireyler için iletişim ve işbirliği imkanları doğmakta ve bu durum da güvenin ortaya çıkmasını desteklemektedir. Sosyal ağlar ayrıca bireylerin kolektif eylemlere katılımına da olanak sağlayarak, bireyselleşmeye karşı biz duygusunu geliştirip, bireyleri bir araya getirmektedir (Putnam, 1995, s. 66). Yine sosyal ağlar güven ve normların etkinliğini yükseltmiş oldukları için, ağdaki bireyler arasındaki bilgi akışını sağlar ve bu durum ile gelişen güven de sosyal ağın etkinliği üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır (Öğüt ve Erbil, 2009, s. 17-19).

Bourdieu da sosyal sermayenin etkisi ve üretkenliği noktasında, sosyal ağ bağlantılarının fazla olmasının önemine dikkat çekmiştir. Bir toplumda sosyal ağ bağlantıları ne kadar artarsa, mevcut sosyal sermaye de o oranda artacaktır. Bourdieu, ağların yoğunluğu konusuna özel olarak eğilmiştir çünkü ağların yoğunluğu, o ağa üye olan bireylerin kurdukları bağlantı düzeyini göstermektedir. Yoğunluklarına göre ağları yoğun ve zayıf ağlar olarak ikiye ayırmıştır. Yoğun bağlantılar, çevresine görece olarak daha kapalı ve katı bir niteliğe sahiptir. Bunlara örnek olarak akrabalık ve birincil derecedeki ilişkiler gösterilebilir. Zayıf bağlantılar ise, arkadaşlıklar, tanıdıklar vb. gibi bireyin sonradan kurmuş olduğu ilişkilerdir (Bourdieu, 1986)

Sosyal sermayenin faillerin yaşantıları üzerindeki etkisi çeşitli araştırmalar yoluyla ele alınmıştır. Boyacı ve Öz (2018), herhangi bir örgün lisede eğitim gördüğü sırada okulu bırakarak açık liseye kayıt yaptırmış öğrencilerle yarı yapılandırılmış

görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda, katılımcıların önemli bir bölümünün okula devam etme açısından sosyal sermaye bağlamında dezavantajlı bir durumda olduğu görülmüştür. Faillerin sosyal sermayesini şekillendiren birincil dereceden sosyal çevrelerine bakıldığı zaman, katılımcıların sahip oldukları sosyal ağların, yine okulu terk eden, devamsızlık ve disiplin sorunu yaşayan, sınıf tekrarı yapan ve akademik olarak başarısı düşük bireylerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Şavran (2018) sosyal sermaye ile bireyin sağlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan ampirik çalışmalarda, sosyal ilişkilerin ve sosyal ağların özellikle bireyin algılamış olduğu sağlığı üzerinde ve depresyon gibi sağlık değişkenleri üzerinde etkisi olduğunun ortaya çıkarıldığını ifade etmiştir. Güney ve Çelik (2019), Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki 155 son sınıf öğrencisi ile anket çalışması yapmıştır. Bu çalışmada sosyal sermaye ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Yaptıkları araştırma sonucunda sosyal sermaye düzeyleri yüksek olan öğrencilerin daha düşük düzeyde işsizlik kaygısı taşıdıklarını ortaya koymuştur.

1.3. Dijital Sermaye

Dijital sermaye, bireylerin yeni teknolojilerle etkileşime geçmek için geliştirdikleri bir 'eğilimler kümesi' olarak tanımlanmaktadır (Park, 2017). Dijital sermaye, dijital araçlara sahip olma ve erişim; bilgi gibi çeşitli beceri düzeylerini içermektedir. Ragnedda (2018), Dijital sermaye kavramının, birey tarafından biriktirilebilen ve bilgisayar- teknolojiye ilişkin kullanım faydaları elde etmeyi sağlayan eğilim ve yeteneklerin yanı sıra dışsallaştırılmış kaynakları da ifade ettiğini savunmuştur. Ona göre Dijital sermaye Dijital Araçlar ve Dijital Yetkinlikten oluşmaktadır. Dijital araçlar, dijital kaynaklara sahip olmak ve bunlara erişme becerisini ifade ederken, Dijital Yetkinlikler ise bireyin dijital araçları hedefleri doğrultusunda kullanabilme, eleştirel düşünme, bilgiyi doğrulama veya çevrimiçi içerik oluşturma gibi çeşitli şekillerdeki kullanma becerilerine odaklanmaktadır.

Dijital sermaye kavramının, Bourdieu'cu bağlamda ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye biçimleriyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Fakat, bu bağlantıların niteliği konusunda tartışmalar da yürütülmüştür. Bazı araştırmacılar dijital sermayenin Bourdieu'nun sosyal veya kültürel sermayesinin bir parçası olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre dijital sermaye, sermaye kavramının çoğulcu, gelişen ve yeni sosyal değişimlere uyum sağlayacak esneklikte algılanabileceği varsayımlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda dijital sermaye, yüksek kültürden (edebiyat, klasik müzik, opera vb.) teknolojik olarak daha çağdaş sosyal eğilimlere gerileyen bir kültürel sermaye biçimi olarak görülebilir. Dolayısıyla, kültürel ve sosyal sermayenin dijital sermayeye dönüştürülebileceği düşüncesi mevcuttur (Addi-Racah,2024). Dijital sermayenin farklı bir sermaye biçimi olarak görülmek istenmemesinin bir nedeni de Bourdieu'nun bizzat kendisidir çünkü Sterne (2003), Bourdieu'nun medya teknolojilerini tam ve özerk bir çalışma konusu olarak görme konusunda isteksiz olduğunu ifade etmiştir.

Buna karşın, Ragnedda ve diğerleri (2020), dijital sermayenin diğer sermayelerin bir alt kümesi olarak görme olasılığını dışlayarak, farklı bir sermaye biçimi olduğunu savunmaktadır. Dijital sermayenin, bireylerin çevrimdışı faydalarını artırmak için diğer sermaye türleri ve arka plan özellikleriyle etkileşime girebileceğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, bireyler dijital araçlara ve bilgiye etkin bir şekilde erişmek, bunları kullanmak ve bunlardan sosyal fayda ve sonuçlar elde etmek için geçmiş deneyimleri, sosyal ve kültürel sermayelerine güvenmektedir (Ren vd., 2022; Villanueva-Mansilla vd., 2015). Ragnedda ve diğerlerinin yaklaşımına göre dijital sermaye arka plan özellikleri ile mevcut çevrimdışı sermaye (sosyal, kültürel, ekonomik, simgesel) arasında bir köprü görevi görerek, bireylerin ek faydalar üretmesinde aracılık görevini üstlenmektedir.

Dijital sermayenin farklı bir sermaye biçimi olarak ele alınması ayrıca Dijital eşitsizliklerin anlaşılması noktasında da değerli bir kavram olarak görülmektedir. İlk olarak Bilgi İletişim Teknolojilerine erişim noktasındaki eşitsizlik, ikinci olarak İnternet kullanımındaki eşitsizlik ve son olarak ise İnternet kullanımından elde edilen somut sonuçlara ilişkin eşitsizlikler olmak üzere, bu eşitsizlikler üç ayrı kısımda

incelenebilir (Ragnedda ve Ruiu, 2017). Dijital eşitsizlikler, hem maddi (teknolojik cihazlar ve dijital altyapı gibi) hem de maddi olmayan (dijital beceriler, problem çözme, içerik oluşturma vb.) dijital kaynakların farklı mevcudiyetinin ve birikiminin ve kullanıcıların elde edebildiği faydaların farklı dağılımının bir sonucu olarak düşünülebilir. Dijital varlıkların teknolojik ve yetenek yönleriyle sosyal açıdan değerli olduğu ve yaşam şanslarını iyileştirebileceği ihtimalinin kabul edilmesi, bunların dijital sermaye olarak adlandırılan ayrı bir sermaye biçimi olarak kavramsallaştırılmasını da ayrıca mümkün kılmaktadır (Addeo vd,2023).

Genel olarak literatürü incelediğimizde Dijital Sermaye ile ilgili beş sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik değişken bulunduğunu ifade edebiliriz. Bunlar:

-Gelir: Önceki bazı çalışmalarda (Witte ve Mannon, 2010; Talukdar ve Gauri, 2011; Mardis, 2013; Ragnedda ve Muschert, 2013, 2015; Van Deursen vd., 2017) gösterildiği üzere, gelirin çevrimiçi yaşamın çeşitli yönlerini, özellikle de teknolojik cihazlara sahip olmayı etkilemesi beklenmektedir. Bu nedenle, Dijital Sermaye düzeyini olumlu yönde etkilemelidir;

-Yaş: Yapılan çeşitli araştırmalar (Lenhart vd., 2008; Lee vd., 2011; Dutton vd., 2013) yaş ile dijital beceriler, katılım ve faaliyetler arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Bu nedenle dijital sermayenin yaşla negatif ilişkili olduğu varsayılmaktadır.

Cinsiyet: İnternet kullanımının yüksek olduğu birçok gelişmiş ülkede cinsiyetler arası dijital uçurum azalmış ve hatta kapanmış olsa da internet kullanım sıklığı, yoğunluğu ve türü açısından cinsiyetler arası uçurumun devam ettiği birçok gelişmekte olan ülke bulunmaktadır. Bu noktada ise erkeklerin daha yüksek düzeyde Dijital Sermayeye sahip olma ihtimalinin olduğu varsayılmaktadır (Wasserman ve Richmond-Abbott, 2005; Hargittai, 2010)

-Eğitim: Yapılan araştırmalar (Mossberger vd, 2007; Shelley, 2009, Blank ve Groselj, 2014) eğitim seviyesinin Dijital Sermaye seviyesini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir ve pozitif bir ilişki kurmuştur: yüksek eğitilmiş kullanıcılar çevrimiçi faaliyetlerde daha başarılıdır ve daha iyi yönetim becerilerine sahiptir.

-**Yer:** Yapılan çalışmalar kentleşmenin dijital sermaye düzeyini etkilediğini göstermektedir. Merkezi bölgelerde altyapıların varlığı, kırsal bölgelere kıyasla daha fazla internet ortamlarına dahil olma olanağı sağlamaktadır. Bu durum coğrafi farklılıkları önemli kılmaktadır: şehirdeki insanların (teknolojiye daha fazla maruz kalan), çevre bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha yüksek bir Dijital Sermaye seviyesine sahip olduğu varsayılmaktadır (Mardis, 2013).

Addeo vd. (2023) Ragnedda başta olmak üzere, Dijital Sermaye kavramını, ayrı bir sermaye türü olarak ele alan çalışmaları inceleyerek aşağıdaki faktörlerin Dijital Sermaye üzerinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Bunlar:

Dijital ekipman: İnternete erişmek için kullanılan cihazlar

Bağlantı: Kalite ve Erişim Mekanı

Çevrimiçi geçirilen süre

Destek ve Eğitim: Yardım talebinde bulunmak, konuyla ilgili alınan resmi eğitimler ve görülen destek

Bilgi ve veri okuryazarlığı:

-Verilere, bilgilere ve dijital içeriğe göz atma, arama, filtreleme

-Veri, bilgi ve dijital içeriğin değerlendirilmesi

-Verileri, bilgileri ve dijital içeriği yönetme

İletişim ve işbirliği:

-Dijital teknolojiler aracılığıyla etkileşim kurabilmek

-Dijital teknolojiler aracılığıyla paylaşımda bulunabilmek

-Dijital teknolojiler aracılığıyla vatandaşlığa dahil olmak

-Dijital kimliği yönetmek

Dijital içerik oluşturma:

- Dijital içerik geliştirme
- Dijital içeriği entegre etme ve yeniden detaylandırma
- Telif hakkı ve lisanslar gibi konularda bilgi sahibi olmak
- Programlama yapılabilen çeşitli araçların kullanım bilgisine sahip olmak

Güvenlik:

Cihazları koruma: İnternete erişmek için kullanılan cihaz(lar)daki gizlilik ayarlarını periyodik olarak kontrol etmek ve güvenlik programlarını (ör. antivirüs, güvenlik duvarı) düzenli olarak güncellemek.

Kişisel verilerin ve gizliliğin korunması: Ekipmanlara, cihazlara ve dijital hizmetlere erişmek için farklı şifreler kullanma

Sağlığı ve refahı korumak: Diğerlerine kıyasla verimli ve uygun maliyetli, güvenli ve uygun dijital medya kanallarının farkında olmak.

Problem çözme:

Teknik sorunları çözme: Kullanılmakta olan alette ortaya çıkan teknik bir sorunu çözebilir veya bu sorun ile karşılaşıldığı zaman ne yapılması gerektiğinin farkında olmak.

İhtiyaçların ve teknolojik yanıtların belirlenmesi: Dijital teknolojileri (cihazlar, uygulamalar, yazılımlar veya hizmetler) teknolojik olmayan sorunların çözümünde kullanabilmek.

Dijital teknolojileri yaratıcı bir şekilde kullanmak: Bireyin kendisini yaratıcı bir şekilde ifade etmek için çeşitli medyaları kullanabilme yeteneğidir (metin, görseller, ses ve video)

Dijital yeterlilik boşluklarının belirlenmesi: Dijital araçların kullanılabilirliğine ilişkin sahip olunan bilgilerin sık sık güncellenmesi.

Dijitalleşme süreci dünyanın dört bir yanındaki toplumları kademeli olarak dönüştürmeye devam etmektedir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, dijital dönüşümü; kamu hizmetleri, sağlık hizmetleri, okullar, eğlence ve aile hayatına kadar geniş bir yelpazedeki günlük faaliyetlerde bir baskı noktasına dönüştürmüştür. Şu anda, Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı , Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Dünya Bankası, OECD, Dünya Ekonomik Forumu, Avrupa Komisyonu ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) dahil olmak üzere tüm büyük uluslararası işbirliği kuruluşları ve kalkınma ajansları, paydaşlarına dijitalleşmenin faydalarından nasıl yararlanacakları ve tuzaklarından nasıl kaçınacakları konusunda tavsiyelerde bulunmak için birçok faaliyet yürütmektedir (Füzér vd, 2023: 225).

İlk bakışta yapılan bu çalışmalar kulağa olumlu gelse de aslında burada hegemonik bir ilişkiler ağı olduğunu söylememiz mümkündür. Bu tip Uluslararası Kuruluşlar her dönemde global düzeyde bir hegemonyanın kurulmasını amaçlamış ve bu doğrultuda işlevlerini yerine getirmişlerdir. Özellikle Soğuk Savaşın ardından ABD hegemonyasının kurulup uluslararası düzeyde işlerlik kazanması noktasında IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası örgütler kullanılmıştır (Kaymak, 2016). Bu tip kuruluşlar, küresel düzeydeki çatışmaları mümkün olduğunca en az seviyede kuvvet kullanarak çözme ve bu sayede hegemonik amaçlar güden politikalarını evrenselleştirmeyi amaçlamaktadırlar (Cox,1992). Bu gibi uluslararası organizasyonlar aracılığıyla kurulmaya çalışılan hegemonik ilişkiler ağı Fuchs (2024)'un ifadesiyle Dijital Kapitalizmin ta kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital kapitalizm, kapitalizmin dijital boyutunu yansıtmaktadır. Fakat bu yalnızca dijital alan ile sınırlı kalmaz. Dijital kapitalizm, kapitalist toplumun sermaye birikimi, karar verme gücü ve itibar süreçlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla dolayımlandığı ve organize edildiği boyutudur. Bu etkileşimli alan içerisinde ekonomik, siyasi ve kültürel süreçler, dijital mallar ve dijital yapılarla etkileşime girerek gündelik yaşantılarımızı şekillendiren birtakım çıktılar ortaya koymaktadırlar.

Görüldüğü üzere Dijital Sermaye kavramı, ayrı bir sermaye türü olarak ele alındığı zaman, bizlerin içinde bulunduğumuz ve Dijital temellere dayalı yeni düzende, gerek bireyler olarak hangi nedenlerden dolayı neler hakkında bilgi sahibi olmamız gerektiğini göstermekte, gerekse de büyük resim olarak ifade edebileceğimiz küresel sistemin ne gibi amaçlar ve yaklaşımlar çerçevesinde şekillendiğini anlama noktasında önemli bir araçtır.

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLILIK, YAŞLANMA VE DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLILIK

2.1. Yaş Kavramına Giriş

Birbirleri ile son derece yakın bir ilişki içerisinde bulunan yaş, yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma kavramlarını açıklama noktasında bütün bu kavramların merkezinde yer alan Yaşı açıklamak, kalan kavramların da daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İlk bakışta biyolojik bir yaklaşım aklımıza gelse de yaşı anlamak için en az biyoloji kadar toplumsalı da açıklayıp ele almamız elzemdir. Yaş, toplumsal anlamı dönemden döneme yeniden inşa edilen bir kavram olduğu için, bireyin yaşlandıkça yaşamış olduğu deneyimi göz ardı edemeyiz. Kimi toplum ve dönemlerde yaş almak erdem ve bilgelik göstergesi iken başka toplum ve zamanlarda ise bir çeşit eksiklik ve yetersizlik ile özdeşleştirilmiştir (Kara,2023).

Yaşa dair sınıflandırmaları genel olarak 4 alt başlıkta toplamamız mümkündür. Bunlar:

- **Kronolojik yaş**
- **Biyolojik yaş**
- **Psikolojik yaş**
- **Sosyal yaş**

2.1.1. Kronolojik Yaş

Bireyin doğduğu günden bugüne kadar geçirmiş olduğu yıl sayısını ifade eden kronolojik yaş, yaş söz konusu olunca akla ilk gelen kategori olmuştur. Tıp başta olmak üzere, biyolojiden eğitime: sağlıktan sosyolojiye kadar, bireyin sahip olduğu yaş ile bireydeki değişimleri ölçmek ve anlamak isteyen birçok araştırmacı kronolojik yaşı kullanmaktadırlar. Sahip olduğu birtakım kısıtlılıklar olsa da son derece yaygın ve yararlı bir değişken olarak araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Birçok araştırmacının vazgeçilmezi olan sosyo-demografik demografi formlarında belirlenmiş olan yaş aralığı veya yaşı bizzat kendisi araştırmanın sonuçlarına etki eden bir değişken olarak görülmektedir. (Güler, 2017). Greenfield vd. (2003) göre

kronolojik yaşı, beşeri hayattaki sosyal ve kültürel farklılıkları anlamamız noktasında önemli bir yere sahiptir. Araştırmacılara göre kronolojik yaş, farklı kültürlerden gelen bireylerin gelişimlerini karşılaştırmak ve gelişimdeki kültürel farklılıkları belirlemek için önemlidir. Bornstein vd., (2015) ise farklı kültürlerdeki çocuk yetiştirme uygulamaları temelinde, kronolojik yaşı çocuklara dair bilişsel ve sosyo- duygusal gelişimlerini etkilemesi üzerinde etkisini olduğunu göstermiştir.

Kronolojik yaşı kullanımı yalnızca araştırmalar ile sınırlı değildir. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok gündelik yaşam alanlarında da kritik bir değişkendir. Eğitimde kronolojik yaş, bir çocuğun eğitim hayatına başlaması için sahip olması gereken birtakım donanımlara sahip olduğunun göstergesi olarak kullanılmaktadır. Örneğin, ülkemizde çocuklar okula başlamak için 66 aylık olmak zorunda iken; Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların anaokuluna başlayabilmeleri için beş yaşında olmaları gerekmektedir. (Durmuş ve Bakkaloğlu, 2021). Kronolojik yaşı sağlık alanındaki kullanımına örnek olarak ise yaşlı yetişkinlerin fizyolojik yaşlarına bağlı olarak; genç yetişkinlere göre farklı dozlarda ilaçlar kullanılması örnek verilebilir, yine bireylerin kronolojik yaşlarına uygun olarak birtakım diyetlerin uygulanması, gündelik hayatlarındaki hareketlerin seviyesi ve biçimlerinin belirlenmesi gibi noktalarda da kronolojik yaş bir referans noktasıdır.

Söz konusu kronolojik yaş olunca ilk gelen eleştiri ise bireyler arasındaki farklılıklara dair herhangi bir şeyden bahsetmemiş olmasıdır. Nitekim bireyler her ne kadar aynı yaşta olsalar bile bilişsel, duygusal, psikolojik vb. birçok farklı konuda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu durum ise kronolojik yaşı, bireysel gelişime dair kesin olmayan birtakım ölçütleri ortaya çıkarması şeklinde karşımıza çıkabilir (Güler, 2017). Nitekim Philips, 2017'de bu duruma dikkat çekmiş ve aynı kronolojik yaşta olan iki bireyin sağlık, bilişsel işlevselliği ve sosyal katılımları açısından büyük farklılıklar gösterebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda ona göre kronolojik yaşı yaşlanma sürecini anlamaya yönelik olarak kullanılacak tek ölçüt olmasının, yaşlanma süreçlerine dair yanlış sonuçlara varılmasına yol açabileceğini belirtmiştir. Sosyal ve kültürel bağlamı göz ardı ediyor oluşu Kronolojik yaşa yönelik gelen bir başka eleştiridir. Nitekim yaş her toplum ve her dönemde kendini yeniden inşa eden bir

kavramdır. Dolayısıyla tarihsel perspektifte yaşı'n toplumdan topluma farklılaşan anlamlarını göz ardı etmek, yaşı anlamamız noktasında büyük bir eksiklik yaratmaktadır (Dykstra,2017).

Kısacası, yukarıdaki açıklamaları ele aldığımız zaman kronolojik yaşı'n tek başına ele alınması durumunda toplumsal ve kültürel süreçleri göz ardı etmesi ve bireyin içinde bulunduğu psikolojik, fizyolojik ve sosyal katılım gibi birtakım deneyimleri yok sayması bu kavramın kısıtlılıklarını gösterirken, her geçen gün giderek artan bir dünya nüfusunda, süreçlerin giderek karmaşıklaştığı dünyamızda demografik olarak sunmuş olduğu veriler önem arz etmektedir.

2.1.2. Biyolojik Yaş

Her birey birbirlerinden farklı bir genetiğe, çevreye ve yaşam tarzına sahiptir. Bütün bu faktörlerin bir aradalığı sonucunda bireyin kronolojik yaşı'ndan (takvim yaşı'ndan) farklı bir yaşta olduğunu belirten biyolojik ve fizyolojik bir yaş türüdür. (Lu vd., 2016). Örneğin, bireyin biyolojik yaşı sağlıklı bir yaşam tarzına sahipse kronolojik yaşı'ndan daha genç olabilirken, bunun tam tersi bir durum söz konusu ise biyolojik yaşı kronolojik yaşı'ndan daha büyük olabilir. Biyolojik yaş kavramının asıl önemini ise günümüzde her türlü yaş grubuna ve cinsiyete yönelik olarak geniş çapta geçerliliği olan ve gençleşmek amacıyla, vaadiyle yapılan estetik ve güzellik sektörü başlığı altında ele alabileceğimiz bir sektörde gözlenmektedir. Bu sektörün kendi varlığını daimi kılması için biyolojik yaş kavramına sürekli olarak kendisini yaşlandırması şarttır. Elbette ki burada devam eden kapitalist ilişkileri göz ardı etmememiz gerekir. Ancak öte yandan bu sektörün geliştirdiği çeşitli teknikler aracılığıyla bireylerin biyolojik yaşlarının iyileştirilmesi, yaşa bağlı olarak gelişen hastalıkların önüne geçilmesi ve nihayetinde insanların ömrünün uzatılması gibi konularda da destekleyici olduğu göz ardı edilmemelidir.

Genetik faktörlerin biyolojik yaşı'n yaklaşık olarak %20'si üzerinde etkili olduğunu Levine vd. (2018) yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Öte yandan biyolojik yaşı'n iyileştirilmesi noktasında diyet değişiklikleri ile beraber fiziksel aktiviteleri de hayatlarına katan bireylerin biyolojik yaşlarında iyileşmeler görüldüğü gözlemlenmiştir (Li,2018). Bu durumu destekleyici bir araştırma Fedewa ve Ahn

(2011) tarafından da yapılmış ve fiziksel olarak aktif bireylerin durağan bireylere göre daha genç biyolojik yaşlara sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Bütün bu araştırmalar bizlere biyolojik yaşın bireyin çeşitli hastalıklara yakalanması ve dahası ölüm riskine dair birtakım öngörüler sağlayabildiğini göstermektedir. Nitekim Marioni vd. (2018) tarafından yapılan araştırmada, biyolojik yaştaki 5 yıllık bir artışın ölüm riskinde %21'lik bir artışla ilişkili olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra biyolojik yaşı yüksek olan bireylerin kanser ve kardiyovasküler hastalıklara yakalanma ihtimallerinin de daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Özetlemek gerekirse, biyolojik yaş kavramı söz konusu olduğunda estetik ve sağlık sektörlerinin merkezde olduğu kapitalist üretim ilişkileri ağını her zaman göz önünde bulundurmanız gerektiğini, nitekim biyolojik yaş kavramının varlığı ile bu sektörlerin varlığının birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu unutmamamız gerekirken, bu kavramın yapılan birçok farklı araştırma sonucunda varlığının ortaya konmuş olduğunu ve bireyler olarak bizlere diyetimiz ve fiziksel aktivite düzeylerimiz başta olmak üzere birtakım diğer çevresel faktörlerin de yaşımız üzerinde etkili olduğunu ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

2.1.3. Psikolojik Yaş

Psikolojik yaş, her bireyin içinden geçmiş oldukları süreçlere bağlı olarak farklı düzeylerde ve farklı biçimlerde kendisini sergilemektedir (Freund ve Baltes, 2002). Yapılan bazı araştırmalar psikolojik yaş ile kronolojik yaş arasında bir ilişki olduğunu ve psikolojik yaşın kronolojik yaş ile beraber arttığını göstermiştir (Lachman, 2015). Psikolojik yaşın anlaşılması, bireylerin yaşam kalitesi ve işlevselliği açısından önemli bir etkiye sahip olduğu için araştırılmaya değer bir konudur. Psikolojik yaş kavramı, psikolojinin alt dalları olan klinik psikoloji, sosyal psikoloji, bilişsel psikoloji gibi alanlardaki temel araştırma konularının başında gelmektedir (Cavanaugh ve Blanchard-Fields, 2011; Pillemer ve McCartney, 2010; Willis ve Schaie, 2000).

Sosyal psikoloji, yapmış olduğu araştırmalar sonucunda stereotiplerin psikolojik yaş ile olan ilişkisini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar yaşlı bireylerin olumsuz stereotiplerle daha fazla bir şekilde ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Gerontolojide ise psikolojik yaş, bireyin sağlık durumu ve genel refahı ile ilişkili

olduğundan önemli bir kavramdır. Araştırmalar kendilerini daha genç olarak hisseden bireylerde, yaşıtlarına nazaran daha iyi ruhsal ve fiziksel sağlık durumlarına sahip olduğunu göstermiştir. (Barak ve Stern, 1986; Ibrahim vd.,2024). Bu durum yalnızca genel sağlık durumlarının iyiliği ile sınırlı kalmamış, ayrıca bu bireylerin strese karşı daha dirençli oldukları ve dolayısıyla kendi yaşamları ile ilgili daha fazla kontrole sahip oldukları hislerine sahip olduklarını da açığa çıkarmıştır (Montepare ve Lachman, 1989).

Bireylerin daha iyi sağlık durumlarına sahip olması, stresle kolayca başa çıkabilmeleri ve kendi yaşamları üzerinde daha fazla denetime sahip olduklarını düşünmeleri kısacası psikolojik yaşlarının sağlıklı olması aynı zamanda daha uzun ömürlü olmalarına da olanak sağlamaktadır. Bunlara ek olarak elbette kültürel ve cinsiyetler arasındaki farklılıklar da psikolojik yaş üzerinde etkiye sahiptir. Yapılan çalışmalar kolektivist kültürlerdeki bireylerin; bireyci kültürlerde yaşayan bireylere göre kendilerini daha genç algıladıklarını ortaya koymuştur (Gana vd., 2016). Özetlemek gerekirse, kronolojik ve/veya biyolojik yaşta olduğu gibi belirli metrikler, sayısal ifadeler ile ortaya konulamasa da psikolojik yaş, yaş söz konusu olduğunda önemli bir kavramdır. Psikolojik yaş anlamındaki en büyük sorunların başında dönemsel olarak değişimlere açık olması gelmektedir. Psikolojik yaş bu bağlamda bireye özgüdür ve evrensel birtakım standartlar ile anlaşılamaz. Bu bağlamda bireyin içinde bulunduğu fizyolojik, sosyal ve maddi durumların yanı sıra içinde yaşamış olduğu toplum ve cinsiyet gibi birçok farklı değişkenin bir aradalığı ile psikolojik yaşın kendisine özgü yapısını ortaya koymaktadır.

2.1.4. Sosyal Yaş

Sosyal yaş, bireyin sosyal rolleri, beklentileri ve davranışları temelinde diğerleri tarafından ne şekilde algılandığını tanımlayan bir yaş kategorisidir. Diğer yaş tiplerinde olduğu gibi yaş alma sürecinin duygusal, bilişsel, fizyolojik vb. birçok farklı yönünü içerisinde barındırır ve bireyin gelişimi ile sosyal bağlamı içerisindeki kompleks ilişkilerin bir yansımasıdır. Sosyal yaş sosyal bilimlerin çeşitli disiplinleri tarafından incelenmiş ve sosyal statü, sağlık ve refah gibi çeşitli yapılarla olan ilişkisi ortaya konulmuştur (Montepare ve Zebrowitz, 1998). Sosyal yaş kavramını, diğer yaş

kategorilerinden ayıran en önemli nokta ise bireyin, diğerleri tarafından ne şekilde algılanmış olduğuna dair belirli açıklamalar getirmeye çalışmasıdır. Kısaca hatırlatmamız gerekirse kronolojik yaş, bireyin doğduğu andan bu ana kadarki yaşadığı süreyi ifade ederken, biyolojik yaş ise genetik, biyolojik ve fizyolojik etmenler sonucunda ortaya çıkmaktadır; psikolojik yaş ise İlk iki yaş kategorisinden daha geniş faktörleri içinde barındırmasına rağmen, ana noktası bireyin içinde bulunduğunu düşündüğü duruma göre bir nevi psikolojik iyi/kötü olma/hissetme deneyiminin bir yansımasıydı. Dolayısıyla sosyal yaş kavramının biricikliği bir bireyin başka bir birey, topluluk ve toplum tarafından ne şekilde algılanmakta olduğunu ortaya çıkarma çabasında yatmaktadır.

Yaşlı bireylerin, başkaları tarafından ne şekilde algılandığı noktasında karşımıza bir kez daha stereotipler çıkmaktadır. Toplumda yaygın olarak gözüken inanç ve tutumlar sosyal yaşa dair değerlendirmeler söz konusu olduğunda olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Settersten ve Mayer, 1997). Zebrowitz vd (2002), yaptıkları çalışmada toplum tarafından daha aktif ve yetkin olarak algılanan yaşlı yetişkinlerin; bağımlı ya da kırılgan olarak görülenlere nazaran daha az olumsuz stereotipler ile karşılaştıklarını ve sosyal statü olarak daha yukarıda görüldüklerini ortaya koymuşlardır.

Dolayısıyla söz konusu sosyal yaş olunca toplumsal roller ve davranışlar da bu kavramın temellerinde yer almaktadır. Bireyler yaşlandıkça, onlardan beklenen emeklilik, bakıcılık vb. yeni rol ve davranışları benimserler (Settersten ve Mayer, 1997). Yaşlanma ile gelen bu rol ve davranış değişimleri bireylerin refahı, sosyal statüsü ve sosyal destekleri üzerinde önemli etkileri yaratabilmektedir. Örneğin, emekliliği ile bireyler, sosyal statü ve kimlik kaybı yaşama ihtimallerini arttırırken; bakıcılık ve eğer varsa torunlarını büyütmek onlarla ilgilenmek gibi yollarla sosyal bağlılık ve yaşamdaki anlamlarını da arttırabilirler (Hayslip ve Fruhauf, 2019). Sosyal yaş, özellikle politik karar alıcı mekanizmalar üzerinde de etkiye sahiptir. Bu noktada, sosyal politikaların tasarlanma ve uygulanma biçimleri üzerinde sosyal yaşın etkisi söz konusudur. Örneğin, yaşlı bireylere yönelik olarak sağlanan çeşitli maddi destekler (nakit para, gıda ve giyim yardımı vb....) birçok yaşlı bireyin zor koşullar altında

yaşamakta olduklarını ve birçoğunun da güvencesiz işlerde çalışmakta olduğu gerçeğinin gözden kaçırılmasına zemin hazırlayabilir. Buna benzer olarak, genç bireylere tanınan eğitim ve öğretim fırsatlarının, yaşlı bireylere sahip olunan toplumsal stereotipler başta olmak üzere birtakım diğer sebeplerden dolayı sağlanmamasının yolunu açmaktadır (Marson ve Dellafave, 2022).

Sonuç olarak, bireysel yaşlanma süreci ile toplumsal bağlam arasındaki dinamiği ortaya koyan karmaşık bir yapı olan sosyal yaş; sosyal roller, yaş stereotipleri, kültürel ve toplumsal durumlar gibi birçok farklı dinamiği içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda sosyal yaş doğru bir biçimde ele almak, yaşlanma deneyimlerinin karmaşık doğasını anlayıp bu doğrultuda işlevsel sosyal politikalar geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra kalan diğer üç yaş kategorisine göre sosyal yaşın bireylerin başkaları tarafından ne şekilde algılanmakta olduğunu ortaya koyması onun benzersiz yönünü bizlere göstermektedir. Sosyal yaş içinde barındırdığı birçok farklı dinamik nedeniyle kapitalist toplumsal ilişkiler açısından bağımsız olarak düşünülemez ve bu alanda geliştirilen toplumsal stereotiplerin genel resim içerisinde bakıldığında kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimi noktasında sahip olduğu etki de göz ardı edilmemelidir. Sosyal yaş kavramını incelemek aynı zamanda buradaki ilişki ağlarını da anlamamıza destek sağlayabilecek bir potansiyeli de içerisinde barındırmaktadır.

2.2. Yaşlı, Yaşlılık ve Yaşlanma Kavramları

TDK (2024)'ya göre Yaşlı Yaşı ilerlemiş, *kocamış (kimse); ak saçlı, ihtiyar (I), kart (I), koca (II)*. olarak tanımlanmaktadır. Geri dönüşü olmayan birçok değişikliğin meydana geldiği yaşlılık, bireyin kronolojik yaşının ilerlemesi ile beraber meydana gelen bedensel, fizyolojik, zihinsel, psikolojik ve sosyal birçok faktörü de içerisinde barındırmaktadır. Bireyin genetik yapısı, yaşam koşulları ve yaşam biçimi, çalışma hayatı, yaşadığı çevre koşulları ve sosyal bağları gibi pek çok faktörün yaşlanma süreci üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren modern tıptaki yaşanan gelişmeler ve bu bağlamda insanların ortalama ömrünü arttırıcı tekniklerin hayatımıza girmesi ve 2. Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemlerde refah devleti uygulamalarının da etkisiyle dünya nüfusu giderek yaşlanan bir eğilim içerisine

girmiştir. Bu boyutları ile yaşlılık küresel anlamda bir sosyal olgu haline gelmiş ve yaşlıların sayısı kadar ihtiyaç ve beklentilerinin de tespit edilmesi, anlaşılması önem kazanmıştır (Hassoy ve Özvurmaz,2023).

Yaşlılık, her bireyin geçirmiş olduğu doğal bir süreç olan yaşlanmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yaşlılık, içerisinde yaşlanma sürecini de beraberinde getirmiş olduğu için yalnızca kimlik yaşı ile açıklanamaz. İçerisinde zihinsel, bedensel, sosyal, psikolojik, ekonomik vb. birçok farklı dinamiği de barındırmaktadır. Biyolojik açıdan yaşlılık, duyuşsal algı, hareketlilik ve bilişsel düzeydeki işlevsellikler gibi faktörlerin baz alındığı ve bu bağlamda bu tip genel işleyişlerdeki kayıplar ve/veya azalmalar aracılığıyla karakterize edilmektedir. Öte yandan yaşlılığa dair bireylerin algıları yalnızca biyolojik aşamalar ile değil bunun yanı sıra (belki de daha ötesinde) sosyal ve kültürel faktörlerden de doğrudan etkilenmektedir. Örneğin, bazı kültürlerde yaşlılık hürmet edilmesi gereken ve bilgelik ile eşleştirilen bir değer iken, bazılarında ise bağımlı olma durumu ve gerileme süreci olarak görülmektedir.

Toplumların yaşlılığa ilişkin tutumları farklılıklar sergiler ve buradaki algı oluşumunu medya tasvirleri, kültürel normal ve nesiller arasındaki etkileşimler gibi faktörler şekillendirmektedir. Medyanın, yaşlı bireylere dair olumsuz tasvirleri yaşlılığa dair negatif stereotiplerin gelişmesine ve geniş bir toplumsal tabanda kabulüne katkıda bulunarak, bağımlı olma ve gerileme durumlarına yönelik düşünceleri güçlendirebilir. Nitekim çeşitli araştırmalar medyanın yaşlılığa dair olumsuz stereotipleri destekleyici bir tutum içerisinde bulunduğunu kanıtlamıştır. Apak ve Aka (2020), medyadaki yaşlı temsillerini inceledikleri çalışma sonucunda 1930 senesinden 2017 senesine kadar olan süreçte düzenli bir biçimde olumsuz kelimelerde artış olduğunu ve olumlu kelimelerde ise azalma olduğunu tespit etmişlerdir. Yaşlılığın medyadaki temsilini konu alan bir başka çalışmada ise Yoğurtçu (2019), çeşitli ülkelerdeki yaşlılığa ilişkin gazete haberlerini incelemiş ve haberlerin sunuluş biçimlerinden hareketle yaşlılığın bir sorun alanı olduğuna dair algıyı, gazeteler tarafından güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Ne yazık ki yaşlılığa dair olumsuz anlamlar, yalnızca geleneksel medya ile değil sosyal medya/ yeni medya araçları üzerinden de inşa edilmektedir.

Nisbet (2021), pandemi sürecinde salgın ve buna bağılı olarak konulan sokağı çıkma yasağı kapsamında Yaşlılara dair atılan tweetleri incelemis ve buradan hareketle yaşlılara yönelik ayrımcı ifadelerin kullanıldığı, buradaki bazı tweetlerin ise nefret söylemi olarak da değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Yaşlı ayrımcılığının temelinde ise kalıp yargılar yatmaktadır. Yaşlanma süreci, hastalık ile eşdeğer görüldüğü için mümkün olduğu kadar kaçınılması gereken patolojik bir süreç olarak görülmektedir. Bu bağlamda yaşlı ayrımcılığı, yaşlanma sürecinde deneyimlenen ve her bir bireyin yaşadığı/ yaşayacağı yetersizliklerin, olumsuz değişimlerin ve birtakım kısıtlılıklar üzerine odaklanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. En genel bağlamda yaşlı ayrımcılığı, bireylere sırf yaşları nedeniyle sergilenen farklı tutum, davranış, tavır ve önyargılar seti olarak ifade edilebilir. Yaşlı ayrımcılığı kendisini üç farklı şekilde ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, kendilerine ait tutumların da dâhil olduğu yaşlılara yönelik geliştirilen önyargılar, ikincisi, ayrımcı uygulamalar, üçüncüsü ise, kurumsal hale gelmiş klişeler ve yaşlılara zarar veren politika ve uygulamalardır (Gönüllü,2023) Öte yandan saygı ve anlayışı temel alarak kurulan/ kurulacak olan nesiller arası etkileşimler, yaşlılığa ilişkin olumlu tutumların oluşumuna zemin hazırlayabilir. Olumlu tutumların yayılması için yaşlı yetişkinleri kapsayıcı ve destekleyici topluluklar oluşturmamak gerekmektedir. Farklı yaş gruplarını içerisinde barındıracak olan bu tip programlar aracılığıyla yaşlılığa ilişkin çeşitli klişelerin önüne geçilerek, karşılıklılık anlayışın gelişmesi sağlanabilir (Sütçü ve Kalaycı,2023:55-56).

Elbette ki bu süreçte yaşlanma evresinde bulunan bireylerin bireysel fonksiyonlarında azalma, bellek ve bilişsel yeteneklerinde düşüş ve sosyal rollerinde dönüşüm/değişimler gibi ortak birtakım deneyimler yaşansa da, akılda tutulması gereken en önemli nokta bu tür deneyimlerin içeriğini ve şiddetini yukarıda bahsetmiş olduğumuz faktörlerin belirlemiş olduğudur. Bu bağlamda esasen yaşlanma ve yaşlılık deneyimlerinin toplamı olarak ifade edebileceğimiz yaşlı kavramına multidisipliner bir çerçeveden yaklaşmak konunun bütün boyutlarıyla açıklanması noktasında bir zorunluluktur. Bireyler açısından yaşlılığa ilişkin sahip oldukları imajlar bu süreci anlama noktasında bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Yaşlanma süreci, yaşlı olma durumu (biyolojik) ve yaşlılardan oluşan sosyal grubun deneyimleri (ekonomik, kültürel, sosyal vb....) hakkındaki fikirler olarak tanımlanırlar. “Yaşlı” olarak

sınıflandırılan kişilerin fiziksel görünümlerine, özelliklerine, sağlık durumlarına, sosyal ilişkilerine, içsel deneyimlerine ve sosyal olarak belirlenmiş yaşam durumlarına odaklanılmaktadır. Bu noktada kişilerin yaşlanma deneyimleri, toplum ve kişi tarafından farklı yorumlanabilir. Kimi zaman yaşlanma süreci içinde bulunan kişi yaşadığı birtakım deneyimlerin doğrudan bu sürecin bir yansıması olduğunun dahi farkında olmayabilir. Bu deneyimin yaşam süresi üzerinde doğrudan etkisi olduğu yapılan araştırmalar tarafından da kanıtlanmıştır. Bu bağlamda yaşlanmaya ilişkin olumlu benlik imajına sahip bireyler, yaşlanma hakkında olumsuz inançlara sahip olan bireylerden daha uzun yaşamışlardır. Ek olarak, yaşamlarının erken dönemlerinde sahip oldukları negatif yaş stereotiplerine sahip kişiler, ileri yaşlarda olumlu yaşlılık imajına sahip kişilerle karşılaştırıldığında kardiyovasküler hastalıklara yakalanma riskinde artışa sahiptir (Ginschel ve Schlüter, 2020).

Söz konusu yaşlılık ve yaşlanma deneyimi olunca değinilmesi gereken bir diğer kavram ise öznel yaştır. Öznel yaş, bireylerin kendilerini kimlikteki yaşlarından daha genç veya daha yaşlı olarak nasıl deneyimlediklerini açıklama amacı taşıyan bir kavramdır. Subjektif yaşlanma algısı kronolojik yaş ile örtüşmez ve bireyden bireye büyük değişkenlik göstermektedir. Öznel yaş, ileri yaştaki sağlık sorunlarıyla ilgisi nedeniyle yaşlanma araştırmalarında önemli bir yapı olarak vurgulanmıştır. Akademik çalışmalar, öznel yaştan fiziksel ve kişisel sağlık, yaşam memnuniyeti, depresif belirtiler, bilişsel gerileme, bunama, hastaneye yatış gibi konularla doğrudan ilişkisini göstermiştir (Kwak vd,2018).

Öznel yaş, genç veya yaşlı bireylerin kronolojik yaşlarına göre kendilerini nasıl deneyimlediklerini ifade eder. Artan sayıda araştırma, daha genç öznel bir yaştan, daha yüksek psikolojik refah, daha iyi fiziksel ve bilişsel işlevsellik ve uzun ömür dahil olmak üzere yaşlılıkta bir dizi olumlu sonuçla ilişkili olduğunu göstermektedir. Sosyal psikolojik bakış açısına göre, bireyin hissettiği yaş, sosyal ve çevresel ipuçlarıyla, özellikle de yaşlanmayla ilgili süreçlerin farkındalığı ile ilişkilidir. Biyomedikal bir bakış açısıyla, bir bireyin kendini ne kadar yaşlı veya genç hissettiği, fiziksel sağlığı ve işleyişi hakkındaki bilgilere duyarlıdır.

İlerleyen yaşla birlikte, bireyler, sosyal değersizleşmeye, haksız muamele ve yaş ayrımcılığına dönüşebilecek olumsuz yaşlanma klişelerine giderek daha fazla maruz kalmaktadır. Ayrımcılık, reddedilmeyi ve sosyal dışlanmayı yansıtır. Bu durum yaşlı bireyler için fiziksel ve zihinsel sağlık açısından zararlı etkileri olan önemli bir sosyal stres etkenidir. Subjektif yaştan, algılanan yaş ayrımcılığına duyarlı olmasını beklemek için nedenler vardır. Akademik araştırmalar, subjektif yaştan, yaşa bağlı sosyal ipuçlarına ve bilgilere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Örneğin, yaşlı yetişkinler olumsuz yaşlanma klişelerine maruz kaldıktan sonra kendilerini daha yaşlı hissederler. Bu örüntü, yaşlılıkla ilgili klişeleşmiş olumsuz bilgilerin bireylerin öz-algılarına entegre edildiği ve daha yaşlı bir öznel yaşla sonuçlandığı bir asimilasyon etkisine işaret eder. Dolayısıyla bu bulgular, bireylerin yaş ayrımcılığına maruz kaldıklarında, bu tür ayrımcı deneyimlerin aktardığı yaşla ilgili olumsuz bilgileri özümseyebilecekleri ve bunun da kendilerini daha yaşlı hissetme olasılıklarını artırabileceği hipotezini desteklemektedir (Stephan ve Terracciano,2015).

Tüm yaş gruplarındaki bireylerin yaşlılara ilişkin hem olumlu hem de olumsuz kalıp yargılara sahip olduğu gösterilmiştir. Olumlu klişeler onları örneğin sıcak kalpli, sadık veya güvenilir olarak tasvir eder; ancak olumsuz klişelerin baskın olduğu defalarca bulunmuştur. Yaşlı insanlarla ilgili yaygın olumsuz klişeler, kötü sağlık ve yalnızlık, fiziksel ve bilişsel yetersizlik, verimsizlik ve çekicilikten mustarip olmalarını içermektedir. Yaşlılık klişeleri, insanların yaşlı bireylere yönelik tutumları üzerinde etki sahibidir (Reissmann vd,2021).

Yaşlılık klişelerinin etkileriyle yaşlanma deneyimi içerisindeki bireyler yoğun bir yalnızlık hissederler ve bununla beraber toplumsal süreçlerden de dışlanarak sosyal dışlanma adı verilen bir durumla karşı karşıya kalırlar. Sosyal dışlanmaya neden olan faktörler olarak örneğin ekonomik boyutta; herhangi bir mal varlığına veya düzenli bir gelire sahip olamama ya da işsizlik şeklinde genellenebilirken; bireysel nedenler arasında yaş, eğitim durumu ve cinsiyet gibi faktörler gösterilebilir. Sosyal dışlanmanın toplumsal ve kurumsal nedenlerine baktığımız zaman yaşlılara toplumsal bağlamda yeterince destek verilmemesi ve sosyal güvencelerinin olmaması karşımıza çıkmaktadır (Ergün&Ergün,2023).

Giderek yaşlanmakta olan bir dünya ortamında yaşlanmaya ilişkin deneyimlerin anlaşılması elzemdir. Yaşlı nüfus oranının her geçen gün artmasıyla beraber toplumları yaşlara göre tanımlayarak nüfus özelliklerini analiz etmek ve bu şekilde birtakım politikalar geliştirmek artık kaçınılmaz bir durumdur. Toplumların yaşlılık düzeylerini belirlemek noktasında genç toplum, olgun toplum ve çok yaşlı toplum ayrımına gidilmektedir. Nüfusun %4'ten azı yaşlı ise o toplum genç toplumdur. Bu oranın %4-7 arasında seyrettiği toplumlar olgun ve %7-10 aralığındaki toplumlar ise çok yaşlı toplum şeklinde sınıflandırılmaktadır. Günümüz dünyasında sağlıklı bir şekilde yaşlanma deneyimini geçirmenin önündeki en büyük engel ise yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin, emeklilik süreci ile beraber ekonomik anlamda kırılgan olma ihtimalleri bir hayli yükselmektedir. Ekonomik anlamda küçülmenin yanı sıra, sosyal hayatta yaşanan değişimler, iş hayatı ve onun beraberinde getirdiği hayat düzeninin olmaması ve bununla paralel olarak üretkenliğin düşüşü ve yalnız kalma gibi durumlar yaşlanma deneyimini birey açısından son derece zorlu kılmaktadır. Birçok ülkede yoksulluk yaşla birlikte artmaktadır. OECD ülkelerinde 75 yaş üzerinde ortalama yoksulluk %14,7 olarak hesaplanmıştır. Bu oran 66-75 yaş arası ortalama yoksulluk oranından %3,5 fazladır. 80 yaş ve üzeri yaşlıların çalışabilme durumu daha düşük düzeydedir ve bu yaşlarda daha çok varsa birikimlerini harcama dönemidir ve sıklıkla sağlık ve bakımla ilgili hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan dünyada yoksul kadınların oranı erkeklere göre daha fazladır. (Kahveci &Yeniçeri, 2023, 593-594).

Palmore (1971), yaşlılar için yaygın olarak doğru kabul edilen aşağıdaki ifadeleri geliştirmiştir:

1. Çoğu yaşlı insanın cinsel davranışa ilgisi veya kapasitesi yoktur.
2. Yaşlı insanların çoğu kendi tarzlarında sabittir ve değişemezler.
3. Yaşlı insanların çoğu sosyal olarak yalıtılmış ve yalnızdır.
4. Yaşlı insanların çoğunun geliri yoksulluk sınırının altında bulunur.

Yaşlı ayrımcılığı, insanları yaşlı oldukları için klişeleştirme ve ayrımcılık yapma sürecidir. Tanımsal bir bakış açısından, yaş ayrımcılığı, bir grup hakkındaki klişelere dayanarak insanlara farklı davranması açısından ırkçılık veya cinsiyetçilik gibidir. Bir terim ve üzerinde çalışılacak bir süreç olarak yaş ayrımcılığı nispeten yenidir ve toplumun yaşlanmaya nasıl baktığının incelenmesi açısından ironik bir çarpıtmadır. Yaşlı ayrımcı tutumlarla ilgili çoğu çalışma, olumsuz yönlerine odaklanma eğilimindedir. Antropolojik ve gerontolojik çalışmalardan, sanayi öncesi toplumlarda yaşlılığın yaşlılık ayrımcılığını görebiliriz.

2.3 Tarihsel Süreçte Yaşlılık

Yaşlılık kavramı tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli şekillerde değişim geçirmiştir. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşlılık için 65 yaş temel alınsa bile, yukarıda ifade ettiğimiz birçok faktör nedeniyle aslında yaşlılığın bireysel deneyimlere ve toplumsal alanın yaşlılığa bakış açısıyla doğrudan ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla yaşlılığın tarihsel süreçte geçirmiş olduğu dönüşümü incelemek aynı zamanda günümüzde, yaşlılığa dair algıların nasıl bir yol haritası izlediğine dair de önemli göstergeler sunacaktır. Örneğin, Fransa'daki geleneksel kültürde yaşlılığa saygı gösterilmez; daha ziyade, yaşlılık bir korku unsurudur ve yaşlılık aynı zamanda büyük bir “baş belası” olarak görülmektedir. Laslett (1996), yaşlılığa dair yaklaşımları incelediği çalışmasında Afrika Kıtası'ndaki en kalabalık etnik nüfuslardan bir tanesi olan Fulaniler ve Uganda'daki IK kabilesinde yaşlıların sosyal açıdan ölü olarak görüldüklerini ve yaşlanan kişilerin faydası olmayacağı için ölmelerini istemektedirler. Simmons ise (1945) kabile gruplarını incelemiş ve araştırmasının sonucunda incelemeye dahil ettiği 39 kabileden 18'inin çaresiz kaldıkları durumlarda yaşlıları kaderlerine terk etmiş olduklarını gözlemlemiştir. Bir başka örnek ise, Sibirya'nın Yakut toplumudur. Bu toplum yaşlılarını terk ederek onları kölelik, dilencilik gibi insan onuruna aykırı meslekleri yapmaya zorlamışlardır (de Beauvoir, 1972). Bolivya'nın Siriono toplumunda ise yaşlılar fazla bir yük olarak görülmekteydi. Paraguaylılar ve Brezilyalılar, yaşlanmanın, fiziksel kısıtlamalar, finansal bağımlılık ve özerklik kaybının eşlik ettiği

kronik hastalıklardan kaynaklanan olumsuz yönlerle işaretlendiğini düşünmektedir (Faller vd,2015:134-136).

Olumlu örneklerden bahsetmemiz gerekirse, Sanayi devrimi öncesinde var olmuş Roma, Çin, İnkı vb. toplumlarda yaşlı bireylere son derece yüksek düzeyde derin bir sevgi ve saygı gösterilmiş ve yaşlı bireyler onore edilmişlerdir. Örneğin, Konfüçyüsçülük felsefesinin hakim olduğu Çin'de atalara tapınma ve bunun yanı sıra ana-babaya saygı duymanın önemini vurgulanmıştır. Antik dönemde çeşitli toplumsal alanlarda stratejik öneme sahip bilgileri taşıyor olmaları, yaşlıların konumunu olumlu yönde etkilemiştir. Orta Doğu'daki yaklaşım bağlamında ise Lübnanlılar örnek verilebilir. Lübnanlılar için yaşlanma deneyimi, dini varsayımlar ve aile bağlarıyla bağlantılıdır. İslam dininin öğretilerinden birisi olan yaşlılara saygılı davranılması Lübnan'da yaşlılık sürecinin görece daha iyi geçirilmesine zemin hazırlamıştır (Ward, 1984).

Görüldüğü üzere, her topluluk, her toplum modern ve/veya İlkel olsun ya da olmasın yaşlılığa ilişkin farklı farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Burada oluşan dağınıklığı toplamak açısından Peter Laslett (1996)'ın yaşlılığa ilişkin olarak oluşturmuş olduğu tarihsel akıştan faydalanabiliriz. Ona göre genel olarak 3 dönemden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi antik dönemlerden 17. yüzyıla kadar olan zaman skalası içerisinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte yaşlılığa ilişkin tutumlarının şekillenmesinde bilgeliklerine duyulan hayranlık (örneğin, Antik Yunan ve Roma senatolarındaki üyelerin büyük bölümü yaşlı bireylerden oluşmaktadır; kendimizden örnek verecek olursak örneğin, Osmanlı Devleti'ndeki yönetici kadroların oldukça yaşlı oldukları görülmektedir. Hatta 16. yüzyıl sonrası dönemde en büyük ve en olgun olan kişilerin doğrudan tahta geçerek ülkeyi yönetmesi konusunda bir konsensusa varılmıştır) ön plandaydı. Ayrıca özellikle orta çağ ile beraber toprak mülkiyetlerine dayalı ilişkiler ağı söz konusu olduğu için, toprak sahipliği temelinde yaşlılar yine önemli bir avantajı ellerinde tutmaktaydı.

İkinci dönem ise 17. yüzyıl ile beraber başlamıştır. 17. Yüzyıl ile modernitenin İlk tohumları serpilmiş; Rönesans, Reform dönemlerinin ardından Aydınlanma Süreci ile modernitenin, yeni toplum, yeni dünya anlayışı kendisine sağlam bir yer edinmiştir.

Sınıfsal dönüşümlerin olduğu bu yeniçağ özellikle 19. yüzyılda hızlı bir sanayileşme serüveninin içerisine giren Batı Avrupa’da dinamizmi, yüksek enerjiyi kısacası genç olmanın önemini ön plana çıkarmıştır. Nitekim kapitalist üretim sisteminin temelini oluşturan bu genç ve dinamik iş gücü yaşlılığın istenmeyen ve hatta toplumsal yaşamda yeri olmayan bir konuma düşmesine yol açmıştır. Öte yandan yine 19. yüzyıldan itibaren, başta tıp olmak üzere yaşanan gelişmeler, Laslett’in (1996) Üçüncü Çağ adını verdiği dönemin kapılarını ardına kadar açmıştır. Bu dönem ise 1950’li yıllardan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Laslett, bunun temeline 2 gelişmeyi yerleştirmiştir. Bunlardan İlki refah devleti uygulamaları sonucunda evrensel bir boyuta ulaşan emeklilik sistemidir. Bu sayede yaşlı bireyler ekonomik anlamda kendilerine dair bir özgür alana sahip olmuşlardır. İkinci etmen ise iyileştirilmiş halk sağlığı ve tıbbi bakımın mevcudiyeti ve kalitesi olmuştur. Bununla beraber, yaşlanma süreci düzenli bir biçimde ve sürekli olarak artmıştır. Bebek ve çocuk ölümlerinin azalmaya başladığı 19. yüzyılın sonunda başlayan bu süreç, orantılı olarak daha fazla insanın (tüm sosyal sınıflardan) fiilen yaşlılığa ulaşmasını sağlamıştır. 1970’lerden bu yana, yaşlılıkta hayatta kalma oranlarındaki sürekli iyileştirmelerle bu durum pekiştirilmiştir (Spikjer ve Schneider,2021).

Turner (2017) da Amerika üzerinden vermiş olduğu tarihsel izlek ile, yaşlılara karşı toplumsal tutumların, ilgili toplumun yaşamış olduğu birtakım süreçler ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Turner, Amerika’da yaşlı bireylere yönelik toplumsal tutumun dört temel evreden oluştuğunu öne sürmüştür. İlk evre (1607-1820), sömürgecilik dönemidir. Bu dönemde yaşlıların toplum gözündeki konumları çok önemlidir. Yaşlılar bilge olarak görülürken gençler küçümsenerek ciddiye alınmamışlardır. Bu durumun böyle olmasında toplumsal düzendeki dini normların öncelik olmasının etkisi yoğundur. İkinci evre ise, Avrupa Kıtası’nda yaşanmış toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümlerin sınırların ötesine de taşarak Amerika’yı etkisi altına aldığı dönemdir. Değişim ve ilerlemenin temel motto olduğu bu dönemde bu sefer gençler ön plana çıkarken; yaşlılar ise geri plana düşmüş ve “geri kafalı” gibi sözcükler ile ifade edilmeye başlanmışlardır. Üçüncü evre, ikinci evrede başlayan ve yaşanan dönüşümlerin kalıcı olmaya başlaması ve buradaki temel dinamiği gençlerin oluşturmuş olduğu inancından hareketle yaşlılara ilişkin değişimler önündeki engel

oldukları ve tutucu oldukları kanısının iyiden iyiye yerleşmeye başladığı dönemdir. Üçüncü evrede yaşlılar, her şey için sorun yaratarak, gelişimin önünde duran “aç gözlü” insanlar olarak görülmeye başlanmıştır. Son evre ise, yaşlılığın artık sosyal bir sorun ve yük olarak görüldüğü süreç olmuştur.

Turner’a göre sürecin bu şekilde seyretmesinin temelinde ise geniş aileden çekirdek aileye dönüşen toplumsal süreç yatmaktadır. Bu süreç, toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok değişimi de beraberinde getirmekte olduğu için; yeni dönem ile yaşlı nüfusa ilişkin birtakım ihtiyaçları da yaratmıştır. Yaşlanma ile sosyal rollerin değişmesi, geniş aileden çekirdek aileye geçiş, yaşlılara toplum tarafından yüklenen anlamların dönüşümü, sağlık ile alakalı yaşanan gelişmeler; yaşlılığın tarihsel süreçteki dönüşümünü doğrudan etkilemiştir. Laslett ve Turner’ın yapmış olduğu sınıflandırmalar genel hatlarıyla yaşlılığın, tarihsel dönemde yaşadığı dönüşüme ilişkin genel bir çerçeve sunmuş olsa da; süreci daha iyi anlamak için daha detaylı ve kronolojik bir şekilde bu süreç ele alınmıştır: Bu bağlamda İlkel ve Antik Çağ, Ortaçağ ve Modern dönem olmak üzere üçlü bir sınıflandırılmaya gidilmiştir.

2.3.1. İlkel ve Antik Çağ’da Yaşlılık

İlkel yaşam her şeyden önce doğa koşulları ile mücadelenin ön planda olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla toplulukların yaşantılarını ve yaşlılığa ilişkin bakışlarını doğrudan doğa ile olan mücadele süreçleri şekillendirmiştir. Güçlü doğa koşulları karşısında ayakta kalabilmek için de fiziksel olarak güçlü, hızlı ve çevik bireylerin varlığı, o topluluğun ayakta kalması için olmazsa olmaz bir koşul olmuştur. Bu bağlamda, fiziken ve ruhsal anlamda giderek güçsüzleşen yaşlılar ise zorlu doğa koşulları ile mücadele edemediği için ve bu nedenle topluluk içerisinde bir nevi kurtulunması gereken bir yük olarak görüldükleri için topluluktan dışlanmışlardır. İlkel topluluklar, modern dönem ile bir nevi normal hale gelen ilerleme ve gelişme mottolarının oldukça uzağında ve son derece kapalı bir yapıya sahip oldukları için kendilerine has birtakım kurallara sahip olmuşlardır. Bu kurallar ise yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zorlu doğa koşullarında ayakta kalma temelinde şekillenmiştir. Bu dönemdeki temel hedef ve ihtiyaç hayatta kalmak olduğu için yaşlı

bireyler fiziksel ve psikolojik açıdan zayıf olarak görülmüş ve gruptan dışlanmışlardır.

Avcılık-toplayıcılık döneminde hayatta kalmak güçlü olmakla mümkün olabildiğinden, yaş ve cinsiyet ayrımlarına dayalı toplumsal yapının varlığı dikkat çekmektedir. Toplum lideri olacak kişinin kadın ya da yaşlı olabilmesi mümkün değildir. Zira lider olabilmek için güçlü ve dayanıklı olmak gerekmektedir. Yaşam koşullarının kolay olduğu yerlerde ise yaşlılar toplumun geçmişini, geleneklerini, törenlerini, avlanma biçimlerini bildikleri için daha iyi koşullarda yaşamakta ve önemsenerek saygı görmektedirler (Canatan, 2008: 8-9). İlkel topluluklar yaşam tarzları olarak zor doğa koşullarında mücadele ettiklerinden bu topluluklarda yaşam süren bireylerin atılgan, dinamik ve güçlü olmaları, çetin doğa koşullarına uyum sağlayabilme noktasında istenen veya beklenen özelliklerdir. Nitekim yaşlı bireylerin böylesi bir yaşam biçimine ayak uydurmaları çok zor görünmekte ve bundan dolayı yaşlılar topluluk dışına itilmektedirler. İlkel çağdaki yaşlılık süreçlerine dair çıkarımlar, özellikle arkeoloji ve antropoloji gibi sosyal bilim alanlarının araştırmalarına dayanmaktadır ve bu bağlamda Antik Çağ'a kadar kesin bilgilere sahip olma imkanımız daha düşüktür. Öte yandan Antik Çağ'a ilişkin örneğin ortalama yaşam beklentisine dair elimizde çeşitli araştırmalar vardır.

Örneğin Victor (1994) yapmış olduğu araştırmada, Antik Mısır'da yaşayan bir erkeğin erken çocukluk dönemi ölüm tehlikesini atlatarak 22 yaşına ulaşırsa, 25 yaşına ulaşmayı beklediğini ve eğer 25 yaşına da ulaşırsa 48 yaşına kadar hayatta kalmayı beklediklerini ifade etmiştir. Antik Roma'da ise doğumda beklenen yaşam süresi erkekler için 30, kadınlar için ise 23'tür. Kadınların daha düşük yaşam beklentisinde, doğum sırasında hayatlarını kaybetme ihtimallerinin olması yatmaktadır. Buradaki önemli bir diğer nokta ise sınıfsal farklılıkların yaşam süresini doğrudan etkilemiş olduğuna yönelik olan boyuttur. Antik Roma'da yaşayan erkek ve kadın kölelerin ortalama yaşam ömürleri 17 yıldır. Antik dönemdeki yaşlılık deneyimine ve toplumsal algıya ilişkin önemli kaynaklar olarak dönemin filozofları ve onların eserleri karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles, Cicero, Herodot ve Konfüçyüs'ten bahsedilebilir. Antik çağda yaşlıların toplumsal rolleri kültüre ve döneme göre

değişiklik göstermiştir. Örneğin Aristoteles (2007) yaşlılık dönemiyle beraber bireylerin; bilgelik, anlayış ve içgörüye sahip olduklarını ve bu bağlamda yaşlı bireylerin bilgilerini gelecek nesillere aktarma görevlerinin olduğundan bahsetmiştir.

Aristoteles'in bu anlatısı Antik Yunan toplumunda yaşlıların sahip oldukları birtakım deneyimleri, gelecek nesillere aktarmak gibi önemli bir toplumsal işlevleri olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Antik toplumlardaki yaşlılık deneyimine ilişkin önemli bir görüş sunan bir başka eser ise Cicero'nun (2010) Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine isimli eseridir. Cicero'nun bu eseri esasen ikircikli bir yapıya sahiptir. Cicero, yaşlılık döneminin iyi geçmesinde yaşlanmadan önce bol bol iyilik yapmış olmanın önemini vurgular ve yaşlılığı bilgelik ile eşleştirir öte yandan ise yaşlıların gençlere yük olabileceği konusuna da değinerek aslında yaşlılığın iki yönünü de ortaya koymuştur. Antik dönemin bir başka özelliği ise her ne kadar kronolojik yaş temel alınarak yaşlılık sınıflandırması yapılmış olsa da (Antik Yunan'da erkeklerde 60; Kadınlarda ise 50 yaş) bu tanımlamada sosyal statü ve kültürel normlar da göz önünde bulundurulmuştur (Cartledge, 2004). Nitekim bunun örneklerini bir başka Antik Yunan toplumu olan Spartalılarda görmek mümkündür. Çok katı bir şekilde askerlik temeline dayalı olan Spartalılarda Herodot (2013), yaş veya engellilik gibi çeşitli nedenlerden dolayı askerlik yapamayan herkesin yaşlı olarak kabul edildiklerini yazmıştır. Bu tekil örnek bizlere Antik toplumlarda, bireyleri yaşlı veya genç olarak kategorilendirme sürecinde toplumsal ilişkiler ağının belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Antik çağda yaşlıların sosyal rollerinin bir başka belirleyicisi ise cinsiyetleri olmuştur. Bu dönemde örneğin, kadınların yaşlandıkça kamusal ortamdan çekilmeleri ve ev içindeki sorumluluklarına odaklanmaları kendilerinden beklenirdi (Golden, 1998).

Bunun tam tersine ise, erkeklerin daha da yoğun bir biçimde kamusal alana katılmaları ve deneyim, bilgelik ve tecrübelerini danışman ve/veya lider pozisyonlarında topluma aktarmaları beklenmekteydi. (Cartledge, 2004). Bu beklenti Antik Roma'da da sürmüştü ve hatta yaşlılar savaş dönemlerinde askere alınarak, şehrin korunması görevleri onlara bırakılmaktaydı (Livy, 2019). Yaşlıların Antik dönemlerdeki durumlarını etkileyen bir başka başlık ise dini inançlar olmuştur.

Örneğin eski Mısır’da yaşlı bireylerin öteki dünya ile özel bir bağlantıları olduğu inancı var olduğu için, gençler bu konuyla alakalı rehberlik almak için yaşlılara sık sık danışmaktaydılar (Kemp, 2018).

Antik Yunan’da ise Tanrılar ile birtakım özel bağlara sahip olduğu düşünülen yaşlılara kahin olarak danışılmaktaydı. (Golden, 1998). Antik Roma’da, yaşlıların ölmüş insanların ruhlarıyla özel bir bağa sahip olduğuna inanılır ve çok yoğun bir biçimde ayin ve törenleri yaşlıların gerçekleştirmeleri istenmektedir (Livy, 2019). Her ne kadar Antikçağ ‘da yukarıda bahsetmiş olduğumuz ve yaşlılara dair pozitif algıların var olduğunu görsek de öte yandan bu dönemde yaşlılar fiziksel ve/veya zihinsel gerilemeleri nedeniyle toplumsal alandan dışlanma, aileleri ve eğer varsa bakıcıları tarafından mali sömürü ve fiziksel istismara da maruz kalmışlardır. Yaşlı bireylerin, Antik dönemde yaşamış olduğu bu tip olumsuz deneyimler, yaşlıların yaşamlarını destekleyici sosyal kurum ve yapıların eksikliğinin yol açabileceği olumsuzlukları gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Antik döneme ait yaşlılık deneyimlerine dair Doğu toplumlarına baktığımız zaman ise Çin, Japon ve Türk kültürlerine ait birtakım çıkarımlara sahibizdir. Örneğin, Antik Çin’de yaşlılar sahip oldukları deneyim ve bilgilerden dolayı toplum tarafından saygı görürler ve lider, eğitimci veya danışman olarak toplumun üst konumlarında yer alırlardı. Öte yandan Çin’in önde gelen filozoflarından olan Konfüçyüs (1997) da Çin kültüründeki temel bir değer olarak büyüklere olan saygının ve dindarlığının önemini vurgulamıştır.

Bütün bu kültürel ve dini bağlam içerisinde Çin toplumunda, yaş 3 aşamaya ayrılmıştır. Bunlar gençlik, orta yaş ve yaşlılık dönemleridir. Bu her üç dönemin de kendine ait sorumlulukları ve rolleri olduğuna dair olan inanç da yaşlılığın toplumsal anlamdaki işlevselliğini ayakta tutan bir unsur olmuştur (Fan, 2021). Japonya’da da tıpkı Çin’de olduğu gibi yaşlılara sahip oldukları bilgi ve deneyimleri dolayısıyla saygı duyulmakta ve yine Çin’de olduğu gibi toplumda lider ve danışman olarak önemli rollere sahip olmuşlardır. Japon toplumunda yaşlılara saygı kavramı “keiro” olarak ifade edilmektedir. Yaşlılara gösterilmesi gereken saygının önemini vurgulamasının yanı sıra, yaşlıların yaşlandıkça bakım sağlamanın ve onları her anlamda

desteklemenin önemini vurgulayan “yaşlıları onurlandırma” kavramına da inanmaktadırlar (Trophagan, 1998).

Kültürümüz bu bağlamda hem Doğu hem de Batı'daki deneyimlerle benzerlik sergilemektedir. Türk kültüründe de yaşlılar geleneksel bağlamda bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı görüp, toplumsal olarak önemli konumlara gelmektedirler. Aile kavramına yapılan güçlü vurgu nedeniyle ayrıca yaşlılar aile kurumunu ayakta tutma, bu kuruma ait gelenek ve görenekleri gelecek nesillere aktarma noktasında da önem taşımaktadır (Sarıkavak,2017). Ayrıca Özmen (2013), kültürümüzde, yaşlı bireylere hürmet ve minnet göstermenin de önemli olduğunu belirtmiştir.

Hem Batı hem de Doğu toplumlarındaki yaşlılığın çeşitli alanlarındaki görünümüne baktığımız zaman, tüm bu kültürlerde yaşlılığın sosyal ve kültürel faktörlere dayalı olarak şekillendiğini belirtmemiz mümkündür. Yaşlıların, sahip oldukları bilgi ve deneyimleri sayesinde toplum tarafından saygı görüldüklerini, toplumun üst kademelerinde yönetici, eğitimci veya danışman olarak yer aldıklarını ve bu bağlamda kamusal alanda önemli rollere sahip oldukları görülmektedir. Öte yandan cinsiyet farklılıkları, zihinsel ve/veya psikolojik alanlarda birtakım zayıflamalar yaşadıkları durumlarda ise kamusal alanın dışına çıkarılma, mali sömürü ve fiziksel sömürü gibi birtakım zorluklarla da karşı karşıya kaldıklarını belirtmemiz gerekir. Sonuç olarak, antik çağdaki yaşlıların her ne kadar birtakım olumsuz davranışlara maruz kalmış olsalar da Antik dönemlerde deneyim ve bilgelik ile eşleştirilmiş ve bu temelde de saygı ve değer görerek kamusal alanda önemli birtakım rollere sahip olmuşlardır.

2.3.2. Orta Çağ'da Yaşlılık

9. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasındaki zaman periyodunda gerçekleşen ve feodalizmin ana hatlarını şekillendirmiş olduğu Ortaçağ Avrupa'sında toprak bütün bir toplumsal ilişkiyi şekillendiren ana unsur olarak karşımızda durmaktadır. Orta Çağ'da toplumlar, lordların kraldan almış oldukları ve vassalları aracılığıyla yönettikleri, vassalların ise kendi alt vassallarına sahip oldukları ve en altta ise serf ismi verilen köylülerin yaşadıkları, sınırlı son derece keskin bir şekilde belirlenmiş bir

toplumsal hiyerarşiye sahipti. Bu denli kati hiyerarşik bir sistemin içerisinde elbette yaşlılara olan yaklaşım da bu duruma göre şekillenmiştir (Huberman, 2009).

Bir bireyin Orta çağda yaşlı olarak sınıflandırılması için, belli bir deneyim seviyesine ulaşması ve yanı sıra fiziksel olarak artık üretim süreçlerinden çekilmiş olması kriter olarak görülmekteydi. Toprağa dayalı tarım toplumu etrafında şekillenmiş olan bu dönemin ekonomik koşulları içerisinde, fiziksel emek hayatta kalmanın en birincil koşulu haline gelmiştir. Dolayısıyla bu işlevi yerine getiremeyen bireyler yaşlı olarak görülmekteydi. Sosyo-ekonomik koşulların yaşlılık deneyimini doğrudan etkilemesi tıpkı Antik Çağlarda olduğu gibi Orta Çağ için de geçerli bir durum olmuştur. Antik dönemde de yaşlılar bilginlikleri ve erdemleri dolayısıyla saygı görmüş olsalar da; bu durumdaki yaşlılar genellikle üst tabakadaki yaşlılar olmuştur. Yoksul tabakalardaki yaşlılar ise ölüme dahi terk edilme gibi durumlar yaşamışlardır. Özellikle primitif ve antik dönemlerde yaşlıların ölüme terk edildikleri topluluklarda mevcuttur (Simmons, 1979).

Feodal dönem toplumlarında toprak temelli tarım etrafında şekillenmiş olan ekonomik örgütlenme biçimi, bu dönem içerisinde fiziksel olarak emek verebilecek bireyleri önemli bir yere koymuştur. Ancak, Antik Dönemde olduğu gibi Orta Çağ toplumlarında da yaşlılara bilgelikleri ve deneyimleri nedeniyle saygı atfedilmekte; yerel adetler, kültür ve geleneklerin yaşatılıp aktarılması noktasında değerli bilgi kaynakları olarak görülmekteydiler. Bu dönem içerisinde yaşayan yaşlı bireyler, önemli konumlarda bulunmuşlardır. Krallara, derebeylerine, vassallara ve dahi Vassalların da altında bulunan ufak yöneticilere danışmanlık hizmeti vermişlerdir. Buna ek olarak yaşlılar, toprak ve tarım ile alakalı sahip oldukları tecrübeler ve bunların aktarılması noktasında da önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu dönemin yaşlılar açısından en zorlayıcı kısmı ise, fiziksel emek güçleri olmadığı ve dolayısıyla ekonomik olarak herhangi bir kazanca sahip de olamadıkları için ekonomik anlamda ciddi zorluklarla karşılaşmaları olmuştur. Buna ek olarak aileleri ile tek yönlü bir bağımlılığa dayalı bir ilişki geliştirmek zorunda oldukları için de bazı durumlarda aileleri tarafından yük olarak görülmekteydiler (Gilleard,2002).

Günümüzde var olan sosyal destek ağlarının eksikliği, yaşlıları izole ve sosyal yaşamdan dışlanmaya karşı savunmasız olmalarına yol açmıştır. Bu durum, önemli sayıdaki yaşlı bireyin okuma yazma bilmemesi nedeniyle entelektüel ya da kültürel faaliyetlere katılımlarını da zorlaştırmıştır. Öte yandan Orta Çağ toplumlarında yaşlı bireylerin sosyal dışlanma korkusu yaşamamaları için ekonomik ilişki ve toplumsal üretim ağlarında yer almalarının da önemi görülmektedir. Genç nesillere, ailelerine ve yakın çevrelerine deneyim ve tecrübelerini aktarmayı başaran yaşlılar, sosyal dışlanma sürecinden olabildiğince kaçabiliyorken; bunu başaramayan ve özellikle de yoksul sınıftaki yaşlılar bu sürecin acı deneyimlerini yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunlara ek olarak sağlık ve tedavi süreçlerine ilişkin hizmetlerin yine toplumsal tabana yayılamaması gibi nedenlerden dolayı da birçok farklı sağlık sorunu ve fiziksel sınırlamalar ile de karşı karşıya kalmışlardır.

Yaşlı bireyleri önemli kılan bir diğer nokta ise feodal sistemde aile soyu ve mirasın oldukça önemli olmasıdır (Herlihy, 1973). Yaşlıların servet ve mal varlıklarını çocuklarına aktarmasının beklentisi, miras konusunda birtakım anlaşmazlıkların doğmasına sebep olmuştur. Bazı durumlarda yaşlılar, çocuklarını desteklemek ile servetlerini ve dolayısıyla kendi bağımsızlıklarını korumak konusunda seçim yapmak durumunda kalmışlardır (Brown ve Górecki, 2015). Yaşlı bireylerin bu dönemde yaşadıkları deneyimler, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Buna ek olarak bireylerin Feodal dönemde sahip oldukları avantajlar ve kaçırdıkları birtakım fırsatlar da bizlere çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Bu dönemdeki yaşlılara atfedilen toplumsal rolleri anlamak, her şeyden önce nesiller arası bilgi, kültür ve değer paylaşımlarında yaşlı bireylerin önemini ortaya koyar niteliktedir. Her şeyin çok hızlı bir şekilde değişmeye başladığı günümüz dünyasında, her yaştan, her sınıftan insan için; daha destekleyici ve kapsayıcı topluluklar inşa edilmesi noktası yaşlı bireyler bizlere önemli fırsatlar sunabilirler.

Anlaşmazlıklara çözüm bulmak, bilgi ve deneyimleri ile toplumdaki genç bireylere danışmanlık sağlamak, akıl hocalığı yapmanın yanı sıra sosyal düzen ve istikrarın da korunması noktasında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu dönemde yaşlılara duyulan saygı esasen yalnızca yaşlarına duyulmaz daha ziyade topluma

verdikleri katkılardan dolayı bu saygıyı toplumdan almaktadırlar. Yaşlı bireyler geleneğin bekçileri olarak işlev görmüş ve kültürel, tarihi, toplumsal, ekonomik vb. birçok farklı bilginin gelecek nesillere aktarılmasında köprü görevi görmüşlerdir.

Feodal dönemde, yaşlı bireylerin toplumsal rolleri, içinde bulundukları toplumsal sınıf ile doğrudan ilişkilidir. Alt sınıflardaki yaşlı bireyler genel olarak destek için ailelerine bağımlıydı ve sosyal rolleri, çocuk bakımı ve ev işleri ile sınırlıydı. Öte yandan üst sınıftaki yaşlılar daha çok özerk alana sahipti. Bu yaşlılar çeşitli kademelerde yöneticilik, danışmanlık vb. hizmetler sunmaları yanı sıra sosyal ve kültürel faaliyetlere de aktif olarak katılıyorlardı. Sanata ve sanatçılara hamilik yapıyorlar, bu dönemdeki sanatçıların çalışmalarını destekliyorlardı. Bu dönemdeki yaşlılar için zenginlik ve içlerinde bulundukları sosyal sınıf, sosyal hayattaki varoluşlarını doğrudan etkilemekteydi. Dolayısıyla bu dönemde yaşlı bireyler, eşitsizlikler ve hiyerarşik sosyal yapılarla damgalanmış, toprağa veya başka zenginlik kaynaklarına erişimi olmayan yaşlı bireyler, çok daha yüksek ihtimalle sosyal izolasyona maruz kalmışlardır (Brown ve Górecki, 2015).

Bu dönem aynı zamanda siyasi istikrarsızlıklarla dolu ve yoğun şekilde savaşların gündelik yaşantıları şekillendirdiği de bir süreç olmuştur. Bu nedenle yaşlı bireyler yapılan baskınlar ve savaşlarda yoğun bir şekilde hedef alınarak, evlerinden ve yaşadıkları topluluktan ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Savaş ve baskınlardan kaçamayan yaşlılar sıklıkla şiddete ve istismara uğramıştır. Yaşlıların kendilerini güvende ve emniyette hissetmeleri bu dönemde son derece zor olmuştur.

Tarım dışı faaliyet alanları olan ticaret, zanaat, bankacılık ve finansörlük gibi alanlarda kendilerini var ederek bağımsızlıklarını koruyabilen yaşlılar da söz konusu olmuştur. Bu tip ekonomik dallarda çalışan yaşlılar, piyasanın işleyişinde önemli bir rol oynamışlardır. Bir başka önemli konu olan dini inançlar ise yine yaşlıların ön planda olduğu bir alan olmuştur. Dini törenler ve ritüellerin gerçekleştirilmesinde merkezi bir rol oynamışlar, dini inanç ve sistemlerin sonraki nesillere aktarılmasında görev almışlardır. Tıpkı Antik Çağ'da olduğu gibi ruhani yönleri kuvvetli olarak görülmüş ve bu bağlamda manevi anlamda rehberlik yapmaları için, dini konularda kendilerine danışılmaları için sık sık başvurulmuş kişiler olmuşlardır (Gilleard, 2002).

Feodal dönemin koşulları bağlamında yaşlılık deneyimine baktığımızda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik birçok farklı ilişki ağının bu dönemde giderek karmaşıklaştığı görülmektedir. Oluşan bu girift ilişkiler ağı, katı bir hiyerarşik toplumsal sistem ile beraber var olmuş ve bu bağlamda yaşlı bireyler de bu alan içerisinde sosyal statülerini ve kamusal alandaki var oluşlarını sürdürmüş veya bu alandan tamamıyla uzaklaştırılmışlardır. Tıpkı Antik Çağ toplumlarında olduğu gibi yaşlı bireyler, bilge olarak görülmüş, bugün ile gelecek arasındaki sosyo-kültürel sermayeyi aktarmaları noktasında toplum tarafından aranmışlardır. Öte yandan bu durum çeşitli kademelerde danışman ve/veya yöneticilik gibi sosyal konumlarda görev almalarının da önünü açmıştır. Son olarak ise ekonomik üretim ilişkilerinde tarım dışı alanların doğması, yaşlı bireylere yalnızca fiziksel emek gücünün elzem olmadığı bu tip alanlar aracılığıyla ekonomik bağımsızlıklarını ellerinde tutmalarına olanak sağlamıştır. Toprağa dayalı mülkiyet ve miras aktarımının önemi ise yaşlı bireylerin sosyal alanlardaki varlıklarını pekiştirici bir güce sahip olmalarına olanak tanımıştır.

Öte yandan ekonomik güç ve sınıfsal konumun baskın bir belirleyiciliği söz konusu olduğundan dolayı alt sınıflarda bulunan yoksul yaşlılar, aile bireylerince birer yük olarak görülmüş, fiziksel birtakım şiddetlere maruz kalmışlardır. Buna ek olarak dezavantajlı konumdaki yaşlı bireyleri koruyucu herhangi bir sosyal kurum/ kuruluşun olmaması da yaşlıların, bu tip olumsuz deneyimleri sıklıkla yaşamalarına neden olmuştur. Feodal dönemi şekillendiren siyasi istikrarsızlıklar ile gelen savaş ve baskın durumlarında da yaşlı bireyler en kolay hedef olmuşlar, kendi toplumlarından koparılmışlar ya da acımasız birtakım fiziksel işkenceler ile karşılaşmışlardır. Bu tip olumsuzluklara rağmen yaşlı bireyler mülkiyet gücü ve sahip oldukları bilgi ve deneyimin önemi sayesinde toplumsal konumlarda önemli bir yere sahip olmuşlardır.

2.3.3. Modern Dönemde Yaşlılık

Modern toplumlar, Feodal ve antik dönemlere nazaran yaşlı bireyler için genel anlamda dezavantajlı bir durum yaratmıştır. Üretkenlik ve ekonomik büyümeye çok fazla odaklanılmış olduğu için, bu dönemde gençlik dinamizmi ön plana çıkmış; deneyim ve bilgiye verilen değer azalmıştır. Bu durum ile beraber birçok toplum, gençliğe her anlamda büyük anlamlar yüklemiş ve bu durum sonucunda yaşlı bireylere

dair olumsuz stereotiplerde ciddi bir artış yaşanmıştır (Twigg, 2004). Modernleşme sürecinin başlamasında ise Endüstri Devrimi büyük bir etken olmuştur. Endüstri devrimi neredeyse bütün Avrupa ülkelerinde büyük toplumsal dönüşümlerin doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Bu süreç aynı zamanda insan bedeninin fiziksel olarak çok daha dayanıklı olması zorunluluğunu da doğurmuştur. Bu dönemde giderek yaygınlaşan fabrikalarda son derece kötü koşullarda çalışan/ çalışmak zorunda bırakılan bireyler, Marx'ın yabancılaşma olarak ifade ettiği deneyimler toplamını yoğun bir biçimde yaşamışlardır.

İngiltere'de doğup; zamanla Avrupa'da yayılan bu devrim aynı zamanda hammadde ve pazar arayışının da hızlı bir biçimde doğmasına ve bununla paralel olarak da büyük bir rekabet ortamının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu sürecin doğal akışında ise, yer altı ve yerüstü zenginliklerini elde etmek istedikleri ülkelerin, ham maddeleri ve insan güçlerini elde etmek amacıyla 1. Dünya Savaşı yaşanmış ve bu süreçte milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Aradan çok da uzun bir süre geçmeden ikinci bir Dünya Savaşı daha gerçekleşmiş ve bu iki savaş arasındaki dönemde, özellikle tahribat ve yok edicilik güçleri son derece yüksek silahların da burada kullanılmasıyla, 1. Dünya Savaşındakinden de fazla sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bütün bu can kayıplarının önemli bir bölümünü ise cephelerde savaşan genç bireyler oluşturduğu için, bugün hala Avrupa ve ABD nüfusunun büyük bir bölümünün yaşlı bir topluma sahip olmalarındaki en önemli unsurlar haline gelmişlerdir (Tufan, 2002).

Modern dönemin temel dinamiğini ifade eden kapitalist toplum, üretim araçlarındaki değişen mülkiyet ilişkisi ve bu ilişkinin temelinde yeniden şekillenen toplumsal ilişkiler ağında görülebilir. Burada oluşan yeni ilişkiler ağı içerisinde ise yaşlı bireylerin ne Antik Dönemdeki ne de Feodal Dönemdeki gibi bir rolleri olmadığı görülmektedir. Burada, kapitalist sistemin beraberinde getirdiği karmaşık ve fiziksel güce daha doğrusu gençliğe dayanan üretim ilişkilerinde yaşlı bireyler bu alanda kolay kolay yer alamamışlardır. Bu durum ise modern toplumlarda yaşlı bireylerin toplumsal alanlarda marjinalleşmelerine ve öteki olarak dışlanmalarına zemin hazırlayan faktörlerdendir. Modern dönemde, aynı zamanda yaşlı bireylere yönelik yapılan

ayrımcılıklar yeni görünümler kazanmış ve giderek artan biçimde çoğalmışlardır (Nelson, 2002).

Modern dönemde gerçekleşen bu temel dönüşümlerin sebeplerini Eleştirel Teorisyenler aracılığı ile takip etmemiz mümkündür. Eleştirel teorisyenler pozitivizmi eleştirir ve düşünümsellik için çaba göstermişlerdir. Düşünümsellik, eleştirel teorisyenlerin teorileştirmelerini oluştururken sosyal koşullara dair bir farkındalık içerisinde olmalarına atıfta bulunmaktadır (Marshaal ve Clarke, 2007). Bu noktada, H. Marcuse' nin Tek Boyutlu İnsan teorisi, kapitalizmin modern dönemde bireyi sarıp sarmalayan yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Modern dönemde giderek ivmelenen teknolojik yeniliklerin insanlığın yaşantısını daha akılcı bir şekilde biçimlendirilmesi beklentisi, buradaki yeniliklerin sermayeye hizmet edecek bir biçimde kullanılmaktadır. Toplum çıkarı yerine belirli bir elit kesimin çıkarları öncelenmiştir. Kapitalizm özellikle reklamlar ve pazarlama teknikleri aracılığıyla bütün sınıfların bilişsel duyularını yok ederek onları tek boyutlu canlıya çevirmiştir. Bu bağlamda, modern dönemde bireyler, kapitalizmin belirlediği profile uygun olmak durumunda kalmıştır. Bu sürecin altyapısını ise yabancılaşma oluşturmaktadır. Marcuse, bireylerin kendilerine dayatılan varoluş ile kendilerini özdeşleştirdiklerinde, kendi doyumlarını buradaki varoluş tarzında bulduklarına yabancılaşma tam olarak gerçeklik kazanmaktadır (Marcuse,1990; Ollman,2008).

Bilgi kavramını, iktidarın merkezine yerleştiren Foucault ise bilgi ile iktidar arasındaki karşılıklı bir etkileşimin olduğunu ifade etmiştir. İktidar bilgi üretilmesine olanak tanırken, bilgi ise mevcut iktidarı korurken, onu güçlendirecek yeni iktidar biçimlerini üretmektedir. Bu bağlamda Bilgi- İktidar aslında iç içe geçmiş; biri olmadan diğerinin ayakta kalması mümkün değildir. Bilgi-iktidar ikilisinin yanında güç kavramı da eklendiği zaman bireyler belirli davranış kalıplarına uyma noktasında giderek artan bir baskı ile karşılaşmaktadırlar (İnce, 2020; Durutürk,2018). Yeni dönemde bu dinamikler temelinde ortaya çıkan iktidarı biyo-iktidar olarak ele almıştır. Bu iktidar, pozitif bir nitelik taşımakta, yaşamı destekleyici ve üretken bir iktidar biçimidir (Foucault, 2019). Kapitalizmin modern dönem ile beraber verimlilik odaklı üretimi merkeze alması, özneyi çok önemli bir noktaya getirmiştir. Özne, üretim için

değerli olduğu için bu dönemde yaşatan bir iktidar vardır ve özne kendi haline bırakılamayacak kadar önemlidir. Kapitalist üretim sürecinin belirlediği çalışma saatlerine ve iş disiplinine uyacak bir şekilde öznenin bedeni terbiye edilmeli, ondan maksimum fayda alınmalıdır (Bayır,2020). Sistemin bu belirlediği özellikleri taşımayan bireyler ise hapishaneler, akıl hastaneleri, huzurevleri gibi kurumlar ile gözetim altında tutularak, sistemin işleyişini bozmamaları için dışarıda tutulmuşlardır.

İdeolojiyi temel alarak, modern süreci açıklayan bir diğer isim ise Althusser'dir. Ona göre ideoloji öznelere üretimini sağlamaktadır. İdeolojinin buradaki esas işlevi ise gerçekliğin kurucu ögesi olmasıdır. İdeolojilerin kendilerine sundukları bakış açıları ile bireyler kendilerine ait olduklarını düşündükleri bir gerçeklik dünyasında yaşamaktadırlar. Esasen ideoloji bireyi içine hapseden, bireyin özgür düşünme ve hareket etme olanaklarını elinden alan bir yapının kurucusudur (Althusser,2003). Kapitalist sistemin temeli üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesine dayanmaktadır. Althusser'e göre bunu sağlamak için sistem, ideoloji, baskı ve sömürü üzerine dayanmaktadır. Burjuvazi ile proletaryanın mücadelesi iktisadi temelli olmasının yanı sıra aynı zamanda ideolojik de bir mücadeledir. Egemen sınıfın ideolojisi, bireylerin bilinçlerini şekillendirmekte ve bu sayede siyasi, ekonomik, etik, felsefi vb. birçok alandaki üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamaktadır (Althusser,2005).

Althusser, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin sağlanmasının temeline ise Devletin Baskı Aygıtları (ordu, polis, mahkeme, hapishane vb.) ve Devletin İdeolojik Aygıtları (aile, hukuk, din, medya kültür vb.) koymuştur. Her bir aygıtın çeşitli işlevleri vardır. Baskı aygıtlarının görünüşleri çok daha somuttur. Örneğin, bir birey eylem yaptığı sırada polis tarafından dövülerek, sisteme karşı yaptığı bu başkaldırışın bedelini fiziksel bir acı ile öder. Althusser'e göre esas önemli olan İdeolojik aygıtlardır. Örneğin; siyaset İDAsı devletin siyasal ideolojisi ve yönetim tarzını benimsetmektedir. Medya ise ideolojiyi destekleyici argümanlarla sistemi bireylere benimsetebilmek için faaliyet göstermektedir. Althusser için aile ve okul DİAları, bireyler tarafından ideolojiden arındırılmış alanlar olarak görüldüğü yanılsamasını taşırlar ve en büyük yeniden üretim pratikleri bu alanlarda gerçekleşmektedir. Çocuk,

aile DİAsı aracılığıyla sisteme ait normları erken yaşlardan itibaren benimserken; okul benimsenen bu pratiklerin pekiştirerek bireylerin sistemin hegemonyasını benimsemesini sağlamaktadır (Althusser,2005; Acar,2022).

Modern dönemde, giderek güçlenen kapitalizmin Eleştirel Teorisyenler tarafından gösterilmiş olan yaklaşımlarını yaşlılık özelinde ele aldığımızda Kitle iletişim araçları, pazarlama, reklamcılık, Halkla İlişkiler vb. gibi araçların başını çektiği ve bireyi her zaman “daha iyi yaşam” koşullarıyla özdeşleştirip; gençlik/canlılık/verimlilik gibi kavramlara odaklayarak, bireylerin bu çerçeve içerisinde düşünmesi sağlanmaktadır. Bu sayede insan hayatının yalnızca belirli bir bölümünün “altın çağ” olduğunu, bireyin en fazla mutluluğu bu dönemlerde yaşadığı algısı yerleştirilmiş; bu sayede ise özellikle de yaşlılık güçsüzlük, düşkünlük vb. gibi birçok negatif stereotipler ile tanımlanmaya başlamıştır ve bu stereotipler zaman içerisinde çoğunluğun kafasına yerleşmiştir (Kaya,2020). Modern dönemde yaşlılığın bu şekilde dışlanması aslında, Marcuse, Foucault ve Althusser’in teorileri ışığında değerlendirildiğinde son derece bilinçli olarak gerçekleşmiştir. Nitekim modern dönemde kapitalizmin emek sömürsü temelinde şekillenmesi ve bu bağlamda gençliğin araçsallaştırılarak, genç ve dinamik bir toplum modeli üzerinden sistemin sürdürülmesi son derece olağandır. Bu bağlamda yaşlı bireyler sistem açısından herhangi bir işlevsellik sağlayamayacağı için dışarıda bırakılmış, görmezden gelinmiştir.

2.4. Yaşlılık Teorileri

Endüstri devrimi ile beraber üretim süreçlerinin ve buna bağlı olarak tüketim alışkanlıklarında yaşanan dönüşümler; özellikle iki büyük dünya savaşının etkisiyle yaşanan sosyo-demografik dönüşümler, bu dönem sonrasında ABD ve SSCB’nin başını çektiği Soğuk Savaş dönemi etkisiyle yaşanan sosyal, kültürel ve siyasi dönüşümler; özellikle tıp ve dolayısıyla sağlık alanında yaşanan hızlı dönüşümler ve bunlarla paralel olarak beklenen insan ömrünün önemli derecede artmış olması ile beraber yaşlılık dönemi de büyük ölçüde dönüşmüştür. Yaşanan bu dönüşümlerin incelenmesi amacıyla ise çeşitli yaşlılık teorileri ortaya çıkmıştır (Özmete, 2019).

Yaşlı bireyler, toplumsal alanda yaşanmış olan bütün bu sürece ilişkin sosyal ve psikolojik alanlarda değişik tecrübeler yaşamışlardır. Toplumun, emekli olan kişilere vermiş olduğu rolsüzlük beklentisinin bir çıktısı olarak rolsüzlük, yaşlı bireylerin kendilerini toplumun dışında görmeleri gibi birtakım olumsuz durumların gelişimine yol açmıştır. Toplumsal alanda yaşlıları doğrudan etkileyen bu ve buna benzer süreçleri anlamak için teorisyenler tarafından geliştirilen teoriler mevcuttur. Bu teoriler Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorileri, İkinci Kuşak Teorileri (Etkileşimci Yaklaşımlar) ve Üçüncü Kuşak Teorileridir (Canatan, 2018). Bu teorilerin incelenmesi bizlere yaşlılık süreçleri ile alakalı geniş bir perspektiften konuya yaklaşıma olanağını sağlayacaktır.

2.4.1. Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorileri

Teorik yaklaşımlarının temellerini sosyoloji ve psikolojiden almış olan ve 1950-1960lı yıllar arasında önemli bir kısmı yazılmış olan Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorilerinde “Yapısal-fonksiyonalist” bakış açısı damgasını vurmuştur. Bu yaklaşım, toplumu birbirleri ile etkileşim içinde bulunan bir sistem olarak görmektedir. Bu alan içerisinde yer alan her bir parça kendi iç düzenlerinde bağımsız olsalar da bir bütünün yani toplumun içerisinde yerine getirmiş oldukları işlevler kadar anlamlıdır. Bu sistemi oluşturan parçaların herhangi birinde, değişim meydana gelirse bu durum bütün sistemde bir sorun yaratmaktadır. Burada oluşan değişimin sonucunda ise radikal bir dönüşüm veya yeni bir sistem meydana gelmektedir. Bu yaklaşım, toplumu biyolojiden esinlenerek yaşayan bir organizma olarak ele almış ve toplumu oluşturan her bir yapının kendine has işlevi olduğunu vurgulamıştır. İşlev, yapıdan daha önce gelmektedir (Canatan, 2018).

2.4.1.1. Yaşamdan Geri Çekilme (İlişki Kesme) Teorisi

İşlevselcilik teorisinden özünü almış olan Yaşamdan Çekilme Teorisi İlk olarak 1961 senesinde Cumming ve Henry tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini ve toplumsal rollerini sürdürmelerinin temelinde yatan enerji ve gücün azaldığını, kaybolduğunu öne sürmektedir. Bu durumu bir adım öteye taşıyan bazı işlevselciler, yaşlı bireylerin toplumdaki işleyişi kesintiye uğratabileceğini dahi ifade etmişlerdir (Demirbilek, 2005: 229-230). İşlevselcilerin yaşlılık sürecine

ilişkin ortaya koyduğu bu argümanların etkisiyle yaşlı bireylerin sosyal rollerinde kayıpların yaşanması, fiziksel etkinliklerinin azalması veya tamamen kaybolması gibi durumlar yaşamaları ve bu da tamamen kendi iç dünyalarına çekilmelerinin yolunu açmıştır. Yaşlı bireylerin kaybetmiş olduğu bütün bu toplumsal, psikolojik ve fiziki unsurlar, onların topluma duydukları aidiyetlerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir (Akdemir vd., 2007). Bu bakış açısı, yaşlı bireylere karşı toplumsal ölçekte de olumsuz değer ve tutumların da oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Daha ileri ölçülerde ise yaşlı bireylere sunulacak olan kamusal hizmetlerin ve sosyal desteklerin kısıtlanması ve dolayısıyla yaşlı bireylerin her yönden çöküntüye uğramasına sebep olabilme tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Öte yandan yaşlı nüfusun ekonomik faaliyetlere de katılımı sınırlı bir yapıdadır.

Yaşlılar her ne kadar üretim faaliyetlerine düşük katılım göstermiş olsalar da işlevselcilik burada yaşlı bireylerin tüketimdeki rollerini göz ardı etmektedir. Bu noktada Marangoz (2006), yaşlı bireylerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile tüketim davranışları arasında doğrudan bir ilişki olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla yaşlı bireylerin değişen sosyal, ekonomik, psikolojik vb. gereksinimleriyle bunları karşılayabilme noktasına sahip oldukları sosyo-ekonomik yeterlilikleri önemlidir. Bireylerin, emeklilik ile gelirlerinin düşmesi, sosyal aktivitelerinin azalması ve sağlık sorunları yaşlılık ile ortaya çıkan ciddi sorunlardır. Bu durum ise yaşlı bireylerin tüketim eğilimlerini etkileyebilmektedir.

Her ne kadar üretim, ekonomik süreçlerin önemli bir parçası olsa da tüketim de en az üretim kadar öneme sahiptir ve bu bağlamda (yani işlevselcilik) konuya bakacak olursak, yaşlı bireylerin azami düzeyde dahi olsa sağlık, psikolojik ve sosyal durumlarını destekleyici birtakım kamusal kurumlar, sivil toplum kuruluşları gibi örgütler sistemin çarklarının düzgün işlemesi için bu alanlarda da faaliyet göstermelidirler.

2.4.1.2. Aktivite (Etkinlik) Teorisi

R. Havighurst tarafından 1961 yılında ortaya konulan, aktivite teorisi; yaşlı bireylerin toplumdan geri çekilmesi gerektiğini öne süren geri çekilme teorisine karşı çıkmıştır. Bu teori, geri çekilme teorisinin yaşlı bireyleri toplumsal görev ve

sorumluluklarından soyutlayan yaklaşımının tam tersine yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini artırma yolu ile aktif bir hayat sürmesi gerektiğini ve bu biçimde mutlu olabileceklerini savunmaktadır (Tufan,2020). Teoriye göre, aktif olmak ile yaşam memnuniyeti arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Yaşlı bireylerin, toplumdan dışlanıp, pasif bir konuma düştükçe giderek mutsuz hissedeceğini ve bundan kaçınmanın yolu ise aktif bir yaşam sürmekten geçmektedir (Tufan,2014)

Aktivite teorisinin önemli argümanlarından bir tanesi de yaşlı bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının diğer yaş grupları ile benzer olduğu argümanıdır (Yazıcı,2014). Bu teori, bireylerin orta yaşta sahip oldukları toplumsal roller ve aktiviteleri ileri yaşlara kadar koruyabileceklerine ve bunların yanı sıra yeni aktivitelerde de bulunabilecekleri görüşü hakimdir (Tufan vd., 2017). Teori, yaşlanan bireylerin karşılaştığı emeklilik, bozulan sağlık ve toplumsal rol kayıpları durumlarında ne şekilde davrandıklarına ilişkin yapılan araştırmalara bir cevap niteliği taşımaktadır. Teorinin temel çıktılarında bir tanesi, yaşlanma sürecinde meydana gelen dönüşümlerin yaştan ziyade; yapılan aktivite ve etkinliklere göre şekillenmiş olduğudur. Bir diğer çıktı ise aktif bir yaşam süren yaşlıların, pasif bir yaşam sürenlere göre hayatlarına daha pozitif bir ruh halinde devam ettiklerini ve ayrıca bu kişilerin hayattan daha fazla zevk aldıklarını ortaya koymuştur.

Bu teoriye göre kişilerin davranışlarında farklılaşmaların meydana gelmesinde etkili olan “yaş faktörü olmadığı”, etkili olanın yapılan “etkinlik ve aktiviteler” olduğu belirtilmektedir. Bu teorinin ulaştığı bir diğer sonuca göre, “aktif yaşlılarda uyum gösterme davranışı” aktif olmayan ve pasif bir şekilde hayatına devam eden kişilere göre daha olumludur. Ayrıca, bu kişilerin hayattan keyif alarak yaşadıklarını tespit edilmektedir (Canatan, 2018). Aktivite teorisine yöneltilen eleştirilerin başında ise, yaşlılık döneminde mutluluğu yalnızca aktivite düzeyine indirmiş olmasıdır. Bir başka eleştiri ise, teorinin varsayımlarının pratiğe dökülmesinin zorluğudur. Özellikle, geleneksel toplumlarda yaşlı bireylere atfedilen anlam ile teorinin varsayımları çelişmektedir (Üçok, 2018).

Teorinin sürekli olarak “aktif yaşlı” insan tipini topluma dayatmış olması bir diğer eleştiri noktasını oluşturmaktadır. Aktiviteye dayalı faaliyetlerin hayata

geçirilmesi noktasında yaşlı bireylerin eşit koşullara sahip olmaması da ayrıca göz ardı edilmiştir. Bir başka eleştiri ise, bireylerin tamamının aktif bir yaşam sürmüş olduğu varsayımına yöneliktir. Bazı bireyler çeşitli nedenlerden dolayı veya tamamen kişisel tercihleri sonucunda aktif bir yaşam geçirmemektedir (Tufan,2001). Almış olduğu bütün bu eleştirilere rağmen, Aktivite Teorisi, Geri Çekilme Teorisinin yaşlı bireyleri tamamen soyutlayıcı yaklaşımına karşı önemli bir karşıt fikir öne sürmüş ve bu sayede yaşlı bireylerin toplumsal alandaki varlıklarının önemli olduğunu yeniden hatırlatmıştır.

2.4.1.3. Süreklilik (Devamlılık) Teorisi

R. Atchley ve G. Maddox'un çalışmaları ile temellerini atmış oldukları Süreklilik Kuramının özündeki varsayım, kişisel özelliklerin önemli bir kısmının ömür boyu sabit kaldığı düşüncesine dayanmaktadır (Baran,2012:146). Bu kuram, yaşamdan geri çekilme kuramına bir itiraz olarak doğmuş ve Süreklilik Kuramından etkilenmiştir. Bu teori, geçmiş ve gelecek arasındaki bir köprü kurarak, geçmişten bugüne kadar devam eden ve gelecek süreçte de devam etmesi muhtemel olan rollere odaklanmaktadır. Kurama göre her bireyin yaşamı çocukluk ile başlar, yetişkinliğe geçer ve son olarak da yaşlılık süreci içerisinde sonlanmaktadır ve bu tüm bireylerde süreklilik arz eden bir durumdur. Her ne kadar, bireylerin yaşam süreçleri içerisinde birtakım alışkanlık ve yaşam biçimlerinde değişimler olsa da, Süreklilik Kuramına göre, bireyler temel yaşam tarzlarını uzun bir süre koruduklarını öne sürmektedir (Atchley, 1999: 98; Victor, 2005: 22).

Süreklilik kuramı, yaşlanma süreci ile meydana gelen değişimlere, her bir bireyin ne şekilde adapte olduklarını veya olamadıklarını sosyal yapı ve fail arasındaki ilişki çerçevesinde değerlendirmektedir. Değişen koşullara, bireylerin uyum sağlama süreçlerine karşı gösterdikleri reaksiyon açıklanırken buradaki ilişki baz alınmıştır. Bireylerin zihinsel durumları, dünya görüşleri, değer ve inançları, kişisel hedefleri, bilgileri ve sahip oldukları yetenekler içsel; bireylerin yaşadıkları coğrafya, sahip oldukları sosyal roller ve aktiviteler, ailesi ve çevresiyle kurmuş oldukları ilişki biçimlerinin düzeyleri gibi faktörler de dışsal faktörleri oluşturmaktadır. Bu faktörler, yıllar içerisinde inşa edilmiş olan sosyal benliğin yaşlılıkta ne şekilde sürdürüleceğini,

değişen yeni durumlara bireyin uyum sağlayıp sağlayamayacağını açıklamak için kullanılmaktadır.

İçsel faktörler, bireyin o ana kadar sahip olduğu kimliği ve sosyal rolleri olduğu gibi korunmasına yönelik bir eğilimin doğmasına sebep olurken; dışsal faktörler ise sürekli bir biçimde bireyden bağımsız olarak değiştiği için bireyin yeni durumlara adapte olması yönünde onu zorlamaktadır. Bu bağlamda içsel ve dışsal faktörleri gelişkin olan yaşlı bireyler yeni durumlara daha kolay adapte olabilirken; örneğin, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, dezavantajlı gruplar bu dönemde süreklilik stratejileri geliştirme noktasında zorlanmaktadır (Atchley,1999:105-118). Süreklilik teorisi, yaşlılık sürecinin sağlıklı geçirilmesinde orta yaş döneminin iyi ve sağlıklı geçirilmesinin, bireylerin rollerinde herhangi bir kesinti olmadan devam ettirmesine destek sağlayacağı düşünülmektedir. Orta yaşlarda kurulan ve belirli bir tutarlılık içerisinde sürdürülen yaşamsal ilişkilerin, yaşlılıkta da devam etmesi yaşlılık sürecinde olumlu bir etki yapmaktadır (Baran,2012).

Süreklilik kuramı temelinde, orta yaştaki davranışları yaşlılık döneminde de koruma ya da olabildiğince geliştirme isteğini barındırmaktadır. Aynı zamanda Süreklilik kuramı, yaşlanma ile gelen birtakım değişimlere de uyum sağlamalıdır. Örneğin, emekli olan bireyler, bu yeni duruma kendi kişisel özellikleri çerçevesinde uyum sağlamalıdır. Süreklilik kuramının temelinde, orta yaştaki davranışları yaşlılıkta da koruma ya da mümkün mertebe geliştirme isteği bulunur. Aynı zamanda bu kuram, yaşlılıkla birlikte yeni durumlara uyum sağlamak için bazı değişimlerin gerektiğini de kabul eder. Örneğin emekli olan bir birey, bu yeni duruma kendi kişisel özellikleri çerçevesinde uyum sağlamalıdır (Cockerham, 1991: 55). Bu durumla beraber, bireyler zaman içerisinde mesleki ve toplumsal rollerindeki değişimlere ayak uydurma yükümlülüğü ile karşı karşıya kalmaktadır. Her birey, içerisinde değişime karşı potansiyel olarak bir direnç gösterme eğilimine sahiptir. Ancak buradaki esas nokta toplumsal, ekonomik, teknolojik, psikolojik vb. gibi alanlarda meydana gelen değişimlere her bir bireyin kendi mantığı çerçevesinde uyum sağlayabilme becerileridir (Achenbaum vd., 1996: 41–45).

Bu durumla paralel olarak, bireyler uyum sağlamayı başardıkça, yaşlılık döneminin akışı içerisinde gerçekleşen birtakım rollerin yerlerine yenilerini de koyarak daha pozitif bir yaşlanma süreci de geçirmektedirler. Yaşlı bireylerin bu süreci olabildiğince az sorunlu bir biçimde geçirebilmelerinde, değişen yeni durumları kabullenip; bu doğrultuda kendilerini yeni yaşamlarına adapte edebilmeleri çok önemlidir. Temelini, düzenli bir biçimde devam eden sürekliliklerden alan teori, mutlu bir yaşlılığın temeline de bu koşulu yerleştirmiştir. Aynı zamanda buradaki süreklilik; yaşlı bireylerin sürekli olarak olumsuz düşüncülerinin de önüne geçmektedir. Bu süreçte yine aile bireylerinin desteklerini hissetmeleri, çevreleri ile ilişkilerinin de düzenli bir biçimde sürdürülmesi de önemli bir diğer noktadır.

Süreklilik kuramına gelen eleştirilerin başında, yaşlılık sürecinin olumlu seyir etmesi yükünü önemli oranda bireye yüklemiş olması gelmektedir. Bu durum içinde bulunulan sosyal yapı ve durumun göz ardı edilmesine dahası yaşlı bireylerin ihtiyaç duydukları çeşitli sosyal destek mekanizmalarının gelişmesine engel niteliği taşıyabilmektedir. İkinci bir nokta ise bireyin bütün bir yaşam akışını tek bir çizgi üzerinde ele alınmasıdır (Gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık). Oysaki giriş bölümünde bahsettiğimiz gibi yaş ve dolayısıyla yaşlanma faktörlerini etkileyen genetik, sağlık durumu, fiziksel aktivite, beslenme düzeni gibi birçok faktör söz konusudur ve örneğin, Kronolojik yaşı 45 olan bir bireyin kötü yaşam tarzı, genetik dezavantajları, psikolojik sorunları vb. faktörlerden dolayı biyolojik yaşı 65 olabilir. Bu bağlamda her bireyin yaş deneyimi birbirinden farklıdır. Kuramı değerli kılan noktası ise mikro ölçekte yaşlı bireylerin deneyimlerine dair çeşitli araştırmaların yapılması noktasında bir perspektif sunmuş olmasıdır (Kurtkapan,2018).

2.4.1.4. Rol Teorisi

Rol, bir sosyal grup veya kategoriye bağlı olarak, bireylerden uyulması ve gerçekleştirilmesi beklenen davranışsal beklentiler kümesini temsil etmektedir (Liu vd, 2017). Bu sosyal grupların sayısı ise oldukça fazladır. Bizlerin en yaygın olarak görmüş olduğu rol kategorilerine örnek vermemiz gerekirse cinsiyet rolleri, kariyer rolleri ve statü rollerini örnek olarak gösterebiliriz. Her bir bireyden bu rol kategoriler

içerisine dahil olduğu andan itibaren, burada belirlenmiş olan davranış ve eylemleri sergilemeleri beklenmektedir. (Anglin vd, 2022).

Rollerin bireylerin yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak için sosyologlar ve sosyal psikologlar, bireysel davranışın rollerden nasıl etkilendiğini ve bireysel davranışın hakim roller ışığında başkaları tarafından nasıl değerlendirildiğini açıklayan rol teorileri geliştirmişlerdir. Rol teorilerine genel itibariyle baktığımızda iki anlayışın bu alanda önemli ölçüde hakim olduğunu görmekteyiz. Bunlar Yapısal İşlevselci Yaklaşım ve Sembolik- Etkileşimci Yaklaşımlardır. Yapısal İşlevselci Yaklaşımının önde gelen isimleri Parsons (1951) ve Merton (1957)' dur. Yapısal İşlevselci Yaklaşım, toplumu, topluma düzen getiren birbirine bağlı kurallar ve yasalar dizisine göre yapılandırılmış olarak gören, sosyolojideki makro odaklı Yapısal- işlevselci perspektife dayanmaktadır. Roller, beraberinde getirdikleri yükümlülüklerle sahiptir ve bu bağlamda bu yükümlülükler davranışlara dökmesine beklenen bireyin de önünde yer almaktadır. Nitekim roller sosyal sistemlerin yapı taşlarıdır ve dolayısıyla sosyal sistemin düzgün bir biçimde işlemesi için kritik bir öneme sahiptirler. Roller bu bağlamda daha geniş bir dokunun (toplumun) bir parçası olduğundan nispeten daha durağan bir yapıdadır ve bu nedenle belirli grupların davranışını ve tepkisini yönlendirdiği varsayılmaktadır. (Vandenberghe vd, 2017). Yapısal İşlevselci yaklaşımda rol beklentileri, bireyin de önünde olduğu için her bir bireye aynı biçimde empoze edilmektedir.

Bireyi, söz konusu roller olduğunda aktif bir pozisyonda görmeyen Yapısal- İşlevselci yaklaşımın tersine, Sembolik Etkileşimci Yaklaşım rolleri yerine getiren bireylerin yaşadıkları deneyimleri de göz önüne almıştır. Sembolik-etkileşimci bakış açısı, bireylerin rol içi ve rol dışı deneyimlerini nasıl yorumladıklarıyla ve roller arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Rollerin esnek olduğu ve müzakere edildiği ve kümeler halinde geldiği varsayılmaktadır (örneğin, öğretmen-öğrenci, lider-takipçi) (Sluss vd.,, 2011). Burada roller, yapı ile bireyin etkileşimleri ile değişim gösteren sistemler olarak ele alınmıştır. Rol teorisine, yaşlılık bağlamında baktığımız zaman, sosyal rollerin dönemsel ve yaşlara bağlı olarak farklı anlam ve değerleri bulunması durumunu temel çıkış noktamız olarak koyabiliriz.

Örneğin, bazı toplumlarda 25 yaşında olan bir anne ile 65 yaşında olan bir anneden olan beklentiler farklılıklar gösterebilmektedir. 25 yaşındaki bir anneden çocuğuyla ilgilenmesi, onun yanında bulunması gibi beklentiler olabilirken, 65 yaşındaki bir anne örneğin evli bir çocuğu varsa onun çocuğuyla ilgilenmesi yönünde bir beklenti gözlemlenebilmektedir. Toplumsal olarak, yaşa ilişkin kurallar toplumsal alandan bireysel alanlara aktarılmaktadır. Bunu sağlayan süreç ise sosyalizasyon aracılığıyla gerçekleşmektedir. Sosyalizasyon veya toplumsallaşma, bireyin içerisinde yer aldığı toplum ve/veya gruplarla entegre olmasını ifade etmektedir. insanın içerisinde yer aldığı toplum ve/veya gruplar ile entegre olmasını ifade etmektedir (Argon, 2011: 198).

Tanımdan da anlaşılabilirceği gibi, toplumsallaşma sürecinin aileden başlamaktadır. Bu süreç bireyin, yakın çevresinden uzak çevresine doğru şekillenmektedir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere sosyalleşme kavramının öncelikle ailede başladığı söylenebilmektedir. Plunkett ve Attner (1992) toplumsallaşma, bireylerin, topluma dair kritik işaretler olan değer, norm, toplumsal beklentiler gibi durum ve kavramları algılayıp, öğrendikleri süreci ifade etmektedir. Sosyalizasyon süreci sayesinde bireyler içinde yaşadıkları toplumda ne şekilde var olabileceklerini ve bununla beraber bu toplumsal sistem içerisinde ne gibi işlevleri yerine getirebilecekleri bir öğrenme süreci deneyimini yaşamaktadırlar (Giddens,2012).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere sosyalizasyon süreci bireyin doğduğu andan öldüğü ana kadar onun yaşantısının bir parçasıdır. Buradan hareketle her ne kadar Yapısal İşlevselci ve Sembolik Etkileşimci yaklaşımlar birbirlerinden belirli noktalarda ayrılırlar da kişilerin sağlıklı bir yaşlılık süreci geçirmelerinin anahtarı başarılı bir sosyalizasyon süreci ile ilişkilidir. Kişiler bu yolla hayat tecrübelerini, rol ve davranışlarını belirli kalıplar biçiminde geleceğe aktararak toplumsal yaşantının devamlılığının sağlanması rol almaktadırlar.

Yaşlılık bağlamında rol teorisinin, belirli bir yapı içerisinde bireyin var olduğunu ileri sürmesi ve bu yapının var olmadığı yani birtakım rollerin yok olması durumunda düzenin bozulacağına dair olan yaklaşımı eleştiri almaktadır. Burada ayrıca her ne kadar bireyler doğuştan (cinsiyet, içine doğdukları aile bağlantılı

kurdukları ilişkiler) ve sonradan (meslek, medeni durum, içine girdikleri toplumsal kurumlar ve/veya sivil toplum örgütleri vb.) sahip oldukları birtakım roller olsa da bunlar bireyin kendi iradesi veya dış faktörlerce değişebilmektedir. Bireyin sağlıklı bir yaşlanma süreci geçirmesi bağlamında kendi istekleri doğrultusunda bıraktıkları rollerin, onların yaşlanma süreçlerini illaki olumsuz olarak etkileyeceğini varsaymak Rol Teorisinin eksik yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.1.5. Alt- Kültür Teorisi

L. Gelsthorp (2020)'in alt kültür kavramı, geleneksel anlayışın şekillendirmiş olduğu yerel kültürlerin alt gruplarını açıklama noktasında kullanılabilir. Ona göre, alt kültür toplumsal karşıtlıkların sembolik bir ifadesidir ve bu bağlamda kurulu ve yerleşik düzenden, sembolik bir şekilde kendisini sakınma anlamına gelmektedir. Bir başka tanımlamada ise toplumdaki üyelerin büyük bir bölümü tarafından benimsenen inanç, değer ve geleneklerin, tamamını veya önemli bir kısmını reddettiği gerekçesiyle, toplum genelinden ayrı ve farklı olarak görülmekte olan bir grubu ifade etmektedir (Tomley vd., 2019: 340).

Dick Hebdige (2004), alt kültür olgusunun meydana gelmesinde genel bir reddetmenin önemine dikkat çekmiştir. Genel olarak gelenek ve normlara dair bir direnç koyma anlamına gelen alt kültürler, yalnızca tepkisellik çerçevesinde oluşmamakta; alışkanlıklar, düşünce ve davranışlar; ilgi alanları ve zevklerin vb. örtüşmemesi gibi nedenlerle de ortaya çıkmaktadırlar. Güngör (2016) Alt kültürlerin kendi görünürlüklerini çeşitli şekillerde ortaya koyduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda alt kültürler kendilerini kimi zaman tamamen sessiz ve semboller üzerinden ortaya koyarlarken; bazı zamanlar da ise şiddet yoluyla kendilerini sergilemektedirler.

Alt kültür teorisine göre, yaşlı bireyler sağlıklı, üretken ve katılımcı olmadıkları için toplumdaki diğer kısımlardan ayrılmaktadırlar. Bu durum ile beraber kendilik bilinçleri ve sosyal kimliklerini yaşlılık alt kültürü çerçevesinde sürdürmektedirler. Yaşlılık alt kültürü, bulundukları çevrenin ve sosyal ortamın kültürel ve ekonomik değerlerini benimseme durumlarına göre farklılıklar göstermektedir (Özmete, 2019: 15). Yaşlı bireyler eğer, içinde bulundukları sosyal

ortama uyum sağlamayı başararak, yeni dönemle beraber gelen yeni rollerine uyum sağlayabilirlerse bu alt kültürün dışında kendilerini konumlandırabilmektedirler.

Bütün alt- kültürlerde olduğu gibi, yaşlılık alt kültürünün oluşması için de o gruba dahil olmuş olan kişiler arasında etkileşim ve iletişimin yoğun olması bir zorunluluktur. Yine buradaki bireylerin arasında ortak bir hafızanın oluşumu ve bu noktada ortak ilgi ve beğenilerin; ortak paylaşımların bulunması yaşlılık alt kültürünün oluşmasında önemlidir. Burada oluşacak olan ortak hafıza aynı zamanda grup üyeleri ile bu grubun dışında kalan kişiler arasında da keskin sınırlar oluşturacaktır (Canatan, 2018: 98). Ancak, yapılan araştırmalar bu teorinin geçerlilik yönünden yeteri kadar güçlü olmadığını ortaya çıkarmıştır. Buradaki en önemli kanıt ise yaşlılık ve yaşlanma döneminde hem kişisel hem de çevresel faktörlerin her bir birey için çok büyük farklılıklar göstermesinde yatmaktadır.

Bu teorinin yaşlı bireylerin, yaşlılık deneyiminin herkeste aynı şekilde yaşandığını çok fazla abartması ve fakat gerçekte her bireyin, kişisel ve çevresel faktörlerden dolayı bu süreci birbirinden çok farklı bir biçimde yaşamış olduğunun birçok araştırma ile ortaya konması ile yanlışlanmış olduğu söylenmektedir. Kaldı ki biyolojik olarak bile deneyimlerin ortak olmasının öne sürülemeyeceği bir kenara konulsa dahi ruhsal ve sosyal açılardan böyle bir varsayıma dayalı bir teorinin geçerliliği hiç olası gözükmemektedir (Tufan,2002).

2.4.1.6. Yaş Tabakaları Teorisi

Yaş tabakalaşması teorisini Riley (1971) ortaya koymuştur. Bu teoriyi ortaya koymasındaki amaç ise yaş ile sosyal yapı arasındaki ilişkiyi açıklama girişimidir. Bu bağlamda kronolojik yaşı tanımlayan ve rolünü tahsis eden değişkenler üzerinde durmuştur ve burada üç temel açıklaması mevcuttur. Bunlardan ilki, yaşı ne anlama geldiğini ve herhangi bir toplumsal yapı içerisinde yaş gruplarının konumu, ikincisi, burada ortaya çıkmış olan yaş tanımlamaları nedeniyle bireylerin yaşam döngüsü boyunca yaşamış oldukları geçişler ve son olarak da bu tanımlamalara bağlı olarak ortaya çıkmış olan rol dağılımlarıdır.

Teoriye göre, bütün yaş gruplarının (genç, yetişkin, yaşlı) içinde bulundukları toplumdaki rollerine göre ve bu rollerin ne biçimde değerlendirilmiş olduğuna bağlı olarak analiz edilebileceğini öne sürmüştür. Örnek verecek olursak, istihdam alanını genç ve yaşlı olarak ikiye ayırabilir ve genç olanların toplum tarafından üretken, yenilikçi ve canlılık gibi pozitif ve daha yüksek değer yargılarına sahip oldukları ortaya konulabilir. Bu yaklaşım, yaşam döngüsünde bir katlanmanın olduğuna ve her yaş dönemi için bireylere farklı rollere verildiğini öne sürmüştür. Örneğin bireyler gençken okur, yaşlandıklarında emekli olur ve bu iki zaman arasında da istihdama dahil olarak çalışmaktadırlar. Kronolojik yaşı toplumsal rollerin üstlenilmesi noktasında dünya üzerindeki birçok toplumda kullanılması neredeyse evrenseldir, fakat bu yaş normlarının atamış olduğu toplumsal roller aracılığıyla ilgili toplumun kültürüne, değerlerine vb. ile alakalı çeşitli yapıların içeriği de anlaşılabilir (Yuvakgil, 2020, s. 114-115). Bu kuram, toplumsal yaş yapısının rollerinin bireylerin yaşam doyumunu ve benliğini etkilemiş olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Yaş ile sosyal yapı arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir (Akçay, 2011: 63).

Yaşlanma sürecinin yalnızca kişideki takvimsel değişiklik olarak algılanmasının yani sadece Kronolojik Yaş düzeyinde ele alınmasının eksik bir tanımlamaya neden olduğunu ve bu yaklaşımın, yaşı toplumsal olarak nasıl bir anlam ifade ettiğini ve bu bağlamda şekillenen yaş gruplarının yapısı ve mevcudiyetleri hakkındaki açıklamaların önemli olduğunu savunmaktadır (Özmete, 2019: 15). Teorinin önemi, yaşlanma sürecini etkileyen toplumsal değişimler konusunda bir çerçeve sunmasında yatmaktadır. Yaş kavramının aynı zamanda farklı yaş durumlarına göre bir toplumu ne şekilde biçimlendirebileceğine dair bir bakış açısını ortaya koymuştur. Bu teoriye göre her yaşı kendine has bir yaş grubu tabakası mevcuttur. Bu incelemesini yalnızca yaşlıların yer aldığı yaş grubu tabakası ile de sınırlandırmayıp, her yaştan bireylerin içinde bulunmuş oldukları yaş tabakalarının dinamiklerini de inceleme fırsatı sunmaktadır.

Yaş tabakaları arasında oluşan farklılıkların ise sosyalizasyon süreci ve bireyler arasındaki dağıtım sonuçları nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dağıtım ifadesi, toplumsal ihtiyaçların karşılanması noktasında farklı toplumsal rollere sahip bireylerin

burada almış olduğu süreci ifade etmektedir (Canatan, 2018). Yaş tabakaları teorisine genel olarak baktığımızda bireyin yine belirli bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş olması (kronolojik yaş) ve yaşa dair psikolojik, biyolojik, toplumsal vb. faktörlerin göz ardı edilmesi teorinin göze çarpan ilk eksik noktasıdır. İkinci olarak ise yaşam süreci içerisinde bireyi pasif bir pozisyonda konumlandırılmış olmasıdır. Öte yandan, bireylerin sadece aynı yaş grubuna mensup oldukları için benzer deneyimleri yaşayacaklarını varsaymak son derece temelsiz bir yaklaşımdır. Bahsetmiş olduğumuz bu noktalar Yaş Tabakaları teorisinin eksik yönlerini ortaya koymaktadır.

2.4.2. İkinci Kuşak Teoriler (Etkileşimci Yaklaşımlar)

Yaşlılığa dair geliştirilen İkinci Kuşak Teorileri, genel olarak sosyal etkileşime vurgu düzeyinde birleşmişlerdir. Yaşlıların sosyal dünyalarındaki devinimli ilişkilerin doğasını ve bu doğayı şekillendiren faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Buradaki beklenti, yaşlı bireylerin değişen durumlara uyum gösterecek şekilde davranışları yönündedir. Buna ek olarak, yeni durumlar karşısında yaşlı bireylerin uyum gösterme becerileri ile sosyal çevreleri ile uyumlu bir biçimde ilişkilerini sürdürmeleri gerektiğinin altı çizilmiştir (Canatan,2018).

2.4.2.1.Sembolik Etkileşim Teorisi

1950'li yıllardan itibaren, Amerika'da yaşayan siyahi kökenli bireylerin sosyal, politik ve ekonomik eşitlik istekleri karşısında Yapısal İşlevselci teori yetersiz kalmıştır. Bu durum sosyolojinin bir kez daha kendi üzerine eleştirel bir biçimde düşünmesinin yolunu açarak, çok sayıda sosyolojik tartışmanın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Gouldner, 2015). Bunun sonucunda ise sistemi açıklamaya odaklanan makro teorilerden, insan ilişkilerine odaklı mikro teorilere doğru bir geçiş süreci meydana gelmiştir. Sembolik etkileşimciliğe göre bireyler arasındaki toplumsal ilişki ve davranış biçimleri semboller aracılığı ile gerçekleşmekte ve böylece insanlar arasında sosyal etkileşim meydana gelmektedir. Kuram, bireylerin kendi aralarındaki ilişkinin bağlamına odaklanmaktadır. Burada gerçekleşen süreçler incelenerek, bireylerin sergilediği davranışlar aracılığıyla, bireyin benlik sunumuna dair çeşitli sonuçlar elde edilebilmektedir. Teori, insan davranışlarının şekillenmesine bireyler

arası etkileşimleri koymuş ve bu bağlamda daha genel bir anlatının temsilcisi olan Yapısal İşlevselci yaklaşımı da eleştirmiştir.

Bireyin aktif bir özne olduğu bu yaklaşımda, her bir birey herhangi bir davranışı sergilemeden önce o davranışın toplumsal alanda nasıl bir tepki ile karşılaşacağını hesaplamaktadır. Bu durum aynı zamanda bireylerin benliklerini de şekillendirmektedir. Örneğin, küçük bir çocuk öğretmenini, ebeveynlerini, arkadaşlarını vb. gözlemleyerek ve yanı sıra sosyal, zihinsel ve benlik etkileşimleri aracılığıyla kendisini oluşturmaktadır. Tüm bu süreçte birey, toplumun ondan beklediği davranışları da şekillendirmekte ve o doğrultuda kendisini geliştirmektedir (Ritzer, 2011).

Bireyin davranış sembollerinin bu kuramdaki ana araştırma konusu olmasının nedeni ise bireylerin ve toplumların, toplumsal etkileşim süreçlerindeki her türlü uzlaştırıcı ve iletişim kanallarını açık tutmaya olanak sağlayan bir olgu olmasında yatmaktadır (Arslantürk ve Amman, 1999). Yani, bireylerin varlıklara ilişkin atfetmiş oldukları sembolik anlamlar o toplumda yaşayan diğer bir birey tarafından üzerine iletişime geçilen konunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu durum da bireyler arasında kurulan iletişimin hızlı ve kolay olmasına imkan sağlamaktadır. Burada sembollerin önemi, bireyler arasındaki iletişim kanallarını açması ve bireylerin hızlı ve kolay bir biçimde bu etkinliği gerçekleştirmelerine olanak sağlıyor oluşunda yatmaktadır. Bunun en belirgin örneği, Cooley'in de ifade etmiş olduğu gibidir. Bunun yanı sıra bireylerin girmiş oldukları etkileşimler sonucunda farklı imaj ve semboller de ortaya çıkabilmektedir (Bottomore ve Nisbet, 2019).

Sembolik etkileşimcilik akımının öncülerinden görülen Blumer'e göre teori üç önermeye dayanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012):

1. Bireyler şeylere, şeylerin onlarda ifade etmiş olduğu anlama göre davranırlar.
2. Şeylerin anlamı, bireylerin, diğer bireylerle kurmuş oldukları toplumsal etkileşimin sonucunda ortaya çıkar.

3. Şeylerin anlamları, durağan değildir ve bireyin diğer bireylerle girmiş oldukları süreçte kişi tarafından yapılan yorum sürecinden geçerek dönüşmektedir.

Blumer tarafından ortaya konulan önermelerin İlk ikisi bizlere anlamın nesnenin içerisinde saklı olmadığını; buradaki anlamın insanlar tarafından üretildiği ve değişime uğradığını belirtir niteliktedir. Bu üretim süreci ise “önemli diğerleri” olarak ifade edilen anne-baba, kardeş, öğretmen, arkadaş vb. gibi bireyin yaşantısında önemli bir yere sahip kişilerce ardından ise toplumun diğer üyeleri ile, küçük yaşlardan itibaren kurulan etkileşimler sonucunda meydana gelmektedir. Yani bireyin sembolleri anlama ve yorumlama biçimleri başta yakın çevresi olmak üzere diğer bireyler ile kurmuş olduğu ilişkilerce şekillenmektedir. Ancak Blumer’in üçüncü önermesi, bireyin etkileşimler sonucu elde ettiği anlamların durağan olmadığını ve başka etkileşim biçimleri sonucunda değişim gösterebileceğini de açıkça ortaya koymaktadır (Polama,1993). Sembolik etkileşimcilik perspektifinden yaşlılık sürecini ele aldığımızda ise yaşlılığa dair birtakım sembollerin de var olduğunu söylememiz mümkündür. Bu sembolleri Fiziksel, Toplumsal ve Psikolojik semboller olarak ifade edebiliriz. Fiziksel semboller, kişinin eskisi gibi hareketliliğini gösterememesi (Sevil, 2005), bedenindeki bazı organların fonksiyonlarını yerine getirememesi, ciltteki kırışmalar ve belin kamburlaşması ve bütün bunlarla beraber kişilerin çeşitli sağlık sorunları ile yüzleşmesi vb. durumlar fiziksel sembollere örnek olarak gösterilebilir (Mavili, 2015, s. 9).

Toplumsal semboller denildiği zaman ise ilk olarak karşımıza toplumsal statü gelmektedir. Toplumsal statü, bireylerin içinde var oldukları toplum içindeki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir. Bireyi, belirgin bir biçimde diğerlerinden farklı kılan şey toplumsal statüsüdür. Toplumsal roller aracılığıyla gerçekleştirilen davranışlar toplumsal statülerin hayata geçmesini sağlamaktadır. Bu roller aracılığıyla birey, sosyal bir varlık olarak kendilik algısının temellerini atarak, yaşamını anlamlı kılmaktadır (Kalınkara, 2015).

Yaşlılık döneminde, belirgin biçimde kayıplar yaşayan toplumsal statü özellikle geçmiş dönemlerde bilgelik, akıl ve sağduyu gibi değerler ile özdeşleştirilen

yaşlı bireylerin modern dönemler ile beraber statükocu, işe yaramaz, düşük gelirli gibi olumsuz birtakım algılara dönüşmüş olması önemli bir sorunsaldır ve yaşlılığın toplumsal düzeydeki sembolü olarak görülmektedir (Mavili, 2015). Psikolojik semboller ise, yaşlılığın asıl başlangıcı olarak görülmekte ve bireyin yaşlanmaya başladığını hissetmeye başlaması ile beraber psikolojik birtakım problemlerin de ortaya çıkması ile ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, çeşitli sebeplerden dolayı ruhsal olarak birtakım değişiklikler meydana gelmektedir.

Gençlik ve orta yaşlılık dönemindeki hareket, arzu ve istek durumu yerini isteksizlik ve bir işe yaramama psikolojisine bırakmaktadır. Bu belirtilerin özellikle kendilerini emekliliğe hazırlamamış yaşlılarda daha çok görüldüğü gözlemlenmiştir. Yaşlanmaya başlayan bireylerde yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma endişesi ve toplumsal anlamda işe yaramama korkuları ortaya çıkmaktadır (Kalınkara,2015). Sembolik etkileşimcilik teorisi çerçevesinde yaşlılığın kendisini sunum biçimleri, sosyal bir inşa sürecinin ürünü olmakla birlikte en önemli göstergesi bedensel değişimlere karşı yapılan aşırı vurgudur (Taşkesen, 2017).

2.4.2.2. Etiketleme/ Damgalama Teorisi

Frank Tannenbaum, 1938 yılında çıkarmış olduğu eserinde etiketleme teorisinin tohumlarını ekmıştır. Ona göre suç işleyen kişiye, kamusal alanda suçlu olduğu anlaşılsın diye işaret koyulmaktadır (Wickman ve Whitten, 1980:196). Lemert ise, kuramı bir başka boyuta taşır ve kuramsal temellerini atan kişidir. Ona göre olumsuz sıfatlar atfedilen kişi belirli bir süre sonra kendisine atfedilen bu sıfatlarla uyumlu rolünü benimseyerek olumsuz olan duruma doğru yönelmektedir (Dursun, 1997).

Hayatları boyunca bireyler birçok farklı etiket almaktadırlar. Bu etiketler zengin, hasta, yoksul, sağlıklı vb. gibi birçok farklı biçimde örneklendirilebilir. Bu etiketlemelere bağlı olarak da bireylerin hayatlarında birtakım değişimlerin meydana gelme olasılığı mevcuttur (Şentürk, 2018, s.150). Damgalama kuramının kurucusu olarak gösterilen Goffman (2014) damgalanmayı "*kişinin itibarını derinden sarsan bir özellik*" olarak tanımlamıştır. Goffman'a göre damgalama; suçluları, köleleri vb. insanları, diğer insanlardan uzak tutmak için vücutlarının bir bölümlerini kesen veya

yakan Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Damgalama, sadece fiziksel bir işaretleme değildir, bunun da ötesinde sosyal anlamda onaylanmamayı sergilemektedir (Goffman,2014).

Goffman teorisini üç temel tipoloji çerçevesinde ele almıştır. Bunlar:

1-Bedenin muhtelif fiziki deformasyonları,

2-Alkolizm, eşcinsellik, bağımlılık, intihar girişimi, hapis yatmak gibi, kişinin zayıf bir iradeye sahip olduğu yönündeki damgalamalara yol açan bireysel karakter bozuklukları.

3)İrk, dini inanç, ulus vb. gibi etnolojik damgalar. Bu damga türü, soy bağı aracılığıyla ailenin bütün mensuplarına aktarılabilmektedir (Goffman, 2014).

Toplumsal yapı içerisinde birey bu üç damga tipinin yalnızca bir veya birkaçını değil tamamını da deneyimleyebilme potansiyeline de sahiptir.

Goffman'a benzer şekilde, Crocker vd. (1998) damgalamanın özünde sosyal kimliğinin değersizleştirilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Goffman, damgalanan kişiye damgayı tamamıyla empoze ederken, Crocker vd. ise onun sosyal düzeyde aşağılayıcı olan yönüne dikkat çekmiştir. Jones vd. ise (1984) damgalamayı ilişkisel ve sosyal yönler çerçevesinde ele almıştır. Onlara göre damga, toplumun damgalanmış bireyi kusurlu ve değersiz olarak görmesine yol açan sıfat ve basmakalıp işaretlerin bütünüdür. Toplumu şekillendiren bu stereotipler ve sıfatlar, kültürü oluşturan birer unsurdur ve bunların tamamı toplum üyeleri tarafından bilinmektedir (Steele, 1997).

Toplum, hangi durumlarda neyin sapkın olduğunu birtakım aşağılayıcı damgalar ile belirlemekte ve bu şekilde bilişsel sınıflandırmaya dayalı olarak damgayı kavramsallaştırmaktadır (Yang vd., 2007). Yukarıdaki açıklamalardan da açıkça görüldüğü üzere, damgalama bireyin üzerinde çok fazla sayıda olumsuz durum yaratma potansiyeline sahiptir. Damgalanan kişiler, zamanla kabuklarına çekilerek; içinde bulundukları topluma ait olmadıklarını düşünerek kendilerini yalnız hissetme durumu ile karşı karşıya kalabilirler. Bu durum ise beraberinde mutsuzluk, çaresizlik,

karamsarlık, kaygı-durum bozukluğu gibi birçok farklı negatif durumu bireyin önüne çıkarabilir.

Birey, bütün bunları hak ettiğini düşünerek yoğun bir öfke yaşayarak kendisine ve çevresine zarar verecek olan birtakım davranışlar sergileyebilir (Türk Psikiyatri Derneği, 2020). Bu durum aynı zamanda sadece bireyin kendisi ile sınırlı kalmayarak, ailesinin ve yakın çevresinin de damgalanmaya maruz kalmasına neden olabilir. Damgalanan ile ailesi ve yakın çevresi de damgalanmaya maruz kalabilir. Aslında genel olarak damgala(n)manın altında yatan iki unsur söz konusudur. Bunlardan birincisi, farklı olanları tanımlayarak işaretlemektir. Bu işlem yerine getirildikten sonra ise birey değersizleştirilerek, itibarsızlaştırılır (Arboleda-Flôrez, 2002: 25).

Etiketleme Teorisi bu bağlamda, toplumsal alanda, yaşlanan bireyler için oluşturulmuş ve kabul görmüş olan tanımlamalar ve şemalar aracılığıyla, yaşlı bireyler hakkında birtakım yargı ve algısal mekanizmaları doğurmaktadır. Toplumun oluşturmuş olduğu bu etiketlemeler, yaşlı bireylerin davranışları üzerinde kalıcı birtakım etkiler yaratarak onların davranış ve düşünme biçimleri üzerinde etkili olmaktadır (Özmete,2019).

Bu durumun en yeni örneklerini ise COVID-19 pandemisi sürecinde yaşlı bireylerin karşılaştıkları tutum ve davranışlar üzerinden incelememiz mümkündür. Nitekim, Yaşar ve Avcı (2020) 16 online gazete haberine damgalama teorisi çerçevesinde içerik analizini yapmış ve yaptıkları çalışma sonucunda dışarıda yaşlı birisi ile karşılaşan kişilerin onları azarlayıcı, dışlayıcı ve alay edici birtakım damgalama eylemlerinde bulunduklarını, buna yanıt olarak ise yaşlı bireylerin fiziksel tepki, üzüntü, korku, yaşlılıklarını inkar etme gibi birtakım reaksiyonlar gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Demirbaş (2021) ise Twitter’da COVID-19 süresince herkese açık hesaplar tarafından paylaşılan ve yaşlı bireylere yönelik olumsuz ifadeleri barındıran tweetleri analiz etmiştir. Yaptığı analizler sonucunda, Yaşlıların virüsü yaydıkları, Yaşlılar ile Alay Etmeye Yönelik Söylemler ve Yaşlılara Karşı nefret söylemlerinin bu tweetlerin

ana temalarını oluşturduğunu söylemiş ve bu ana temalar etrafında yaşlı bireylere karşı uygulanan damgalamayı ortaya koymuştur.

Görüldüğü üzere, etiketlenmeye maruz kalmak bireylerin bir süre sonra davranışlarına da yansımakta ve bu bağlamda onların giderek daha kötü olana yönelmesine yol açmaktadır. Özellikle söz konusu yaşlanma deneyimi içerisindeki bireyler olunca hali hazırda var olan fiziksel, toplumsal ve psikolojik birtakım kayıplarının giderek daha da şiddetlenerek devam etmesine ve de bu kadar hassas bir sürecin içerisinde bulunan yaşlılar için durumu daha da işin içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır.

Bunun önüne geçilmesi için başta medyadaki söylem dilinin düzeltilmesi olmak üzere, toplumda henüz yaşlanma sürecine girmiş bireylere eğitimler verilmesi, çeşitli etkinlikler üzerinden yaşlı bireylerin kendilerini ifade etmesinin önünün açılması kısacası toplumsal düzeyde bir empati kurma faaliyetinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu tip çalışmalar yaşlıların damgalanmalarının önüne geçerek, yaşlı bireylerin neden ve ne şekilde bu tip olumsuz deneyimleri yaşadıklarının anlaşılmasını da sağlayacaktır.

2.4.2.3. Sosyal Alış-Veriş Teorisi

Sosyal alış-veriş teorisine göre birey, karşısında bulunan kişinin davranışlarını yorumlayarak, içinde bulunmuş olduğu koşul ve şartlara göre karşılık vermektedir. Bu noktada, sosyal alış-veriş teorisi de ihtiyaçların karşılıklı olarak giderilmesi temelinde, kişiler arası iletişim boyutu üzerinden ele alınarak incelenen bir kuramdır. Teori ilk olarak J.W. Thiboult ve H.H Kelley'in 1959 senesinde yazmış olduğu "The Social Psychology of Groups" isimli eserinde ortaya çıkmıştır. Burada teori, kişiler arası iletişimin kurulup geliştirilmesini, iktisat biliminin mantığı ile ele alınmıştır.

G. Homans ise bu kuramı bir adım daha ileri taşımış ve takas kavramını, kişiler arası iletişim sürecinin merkezine koyarak, bu süreci başlatan ana unsur olduğundan bahsetmiştir. Ona göre, bu teori karşılıklı fayda ve takas prensipleri temelinde çalışmaktadır. Yani, bireyler karşılıklı çıkarları doğrultusunda bu alış-veriş sürecinden bir fayda elde edecekleri durumlarda, bir ilişki ve etkileşim sürecine girmektedir ve

dolayısıyla bu da iletişim sürecinin sosyal ve ekonomik bir aktivite olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer karşılıklı bir fayda sağlanmazsa, takas eyleminin gerçekleşmeyeceğini ve iktisat biliminin mantığı çerçevesinde takas sürecinden yani iletişimden vazgeçeceklerini iddia etmiştir (Homans,1958). Bir başka önemli isim olan Thiboult ve Kelly ise bu teoriyi, Homans'ın Takas İlkesi çerçevesinde ele almışlardır. İnsanların bir ilişkiden çeşitli çıkarlar veya kaynaklar elde etmeyecekleri durumlarda, o ilişki için zaman ve enerji harcamayacaklarını öne sürmüşlerdir. Kişiler, bütün ilişkilerinde somut değerlere (zaman, para, terfi vb.) ve soyut değerlere (güvenlik, saygınlık, tanınma vb.) yönelik beklentilere sahiptirler. İletişim sürecinin kurulması ve devamlılık göstermesi, bireylerin davranışlarının somut ve/veya soyut değerler tarafından ödüllendirilmesi ile doğrudan ilişkilidir (Poyraz,2020).

Sosyal alışveriş teorisi gündelik hayatın her anında gözlemlenmektedir. Arkadaşlar arasında, romantik ilişkiler, komşuluk ilişkilerinde, gruplar arası sosyal ilişkilerde, siyasette, piyasada vb. hayatımızın akışının her anında sürekli olarak yer almaktadır ve bireyler olarak bizler bu süreç içerisinde duygu ve düşüncelerimizi, bilgilerimizi, mallarımızı vb. gibi birçok şeyi takas ederiz. Kısacası alışveriş gerçekleştiririz. Burada almış olduğumuz her bir ödül kimden geldiğine bağlı olarak farklı değerlere sahiptir. Bazı ilişkilerde takaslar kısa bir süre içinde yapılır ve yüzeyseldir.

Örneğin, markete gidip evimizin ihtiyaçlarını aldıktan sonra kasada paramızı ödediğimiz bir durumda ihtiyaçlar (Alış), ödeme ise (giriş) kısımlarını oluşturur ve o ana özgüdür. Bazı durumlarda ise uzun vadeli ve kendi içinde karmaşık bir yapıda olabilir (Evlilik, Boşanma, Çocuk Sahibi Olmak vb. gibi.) Her iki durumda da alışveriş sürecinde gerçekleşen durumlara bağlı olarak birtakım sonuçlar ortaya çıkar ve böylece birtakım davranışlar geliştirilir. Zamanla da en mantıklı ve en fazla çıkarın sağlandığı bir ilişkinin içerisine girilmiş olunur (Aytekin ve Ateş, 2023: 2276).

Sosyal alışveriş, insanlar arasındaki bir alışveriş ilişkisidir. Homans'ın teorisi en genel haliyle, karlar-ödülleri, maliyetler olmak üzere üç denklem üzerine kuruludur (DeVito, 2016, s. 260). DeVito (2016) sosyal alış-verişin üç denklem üzerine kurulu olduğunu öne sürmüştür, Bunlar ödüller, maliyetler ve karlardır. Elde etmek için

maliyetine katılan her şeyi ödüller olarak ifade etmiştir. Para, mal, hizmet, aşk, sevgi, statü vb. ödüllere örnektir. Maliyetler ise, hoş olmadığı düşünülen ve kaçınılmaya çalışılan şeylerdir. Örneğin, evi süpürmek, sevmediği halde bir başkasının sevdiği aktiviteleri yapmak gibi durumlar maliyetlere örnektir. Karlar ise ödülün maliyeti çıkardığımız zaman ortaya çıkan şeydir. Bu durumda **kar = ödüller-maliyetler** denklemi ile açıklanabilir.

İktisadi bir yaklaşımı referans alan kurama göre kişiler, kendilerine en büyük karı sağlayacak olan dostlukları ve romantik ilişkileri yani ödüllerin, maliyetlerden daha büyük olduğu ilişkiler geliştirmeye çalıştığını öne sürmektedir. Bir ilişki başladığı zaman, o ilişkiyle alakalı önceki tecrübelerinden hareketle bir karşılaştırma düzeyini belirlenmektedir. Bu düzey, ödül-kâr ve maliyet oranlarını karşılaştırmaktadır. Alınan ödüller, maliyet seviyesi ile eşit veya onun üzerinde ise birey kendisini o ilişkide bulunmaktan dolayı memnun hisseder. Ancak maliyetler ödüllerin üstünde ise ve de buna ek olarak başka alternatifler de devreye girerse, mevcut ilişkiden elde edilen karlar ile, alternatif ilişkiden elde edilebilecek olan karlar karşılaştırılır.

Bu karşılaştırma sonucunda alternatif ilişkinin getireceği kar düzeyi, mevcut ilişkiden fazla ise alternatif durumdaki ilişkiye bir yönelim söz konusu olmaktadır (DeVito, 2016, s. 260). Homans, tüm üyelerin maksimum tatmin düzeyine ulaştığı durumda ise tam bir dengenin oluştuğunu ifade etmiştir. Tam dengenin, net bir şekilde belirlenmesinin zor olacağını ancak bireyler maksimum doyuma ulaştığında bir grupta, sosyal sistem içerisindeki herhangi bir değişikliğin diğer değişikliklerin etkisini azaltma eğilimi sergileyeceğini öne sürmüştür (Mulkay, 2014).

Teorinin temelini oluşturan kişisel çıkar kavramının teorisyenler tarafından tamamen kötü bir biçimde algılanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü buradaki çıkar beklentisinin ilişkiyi başlatıp geliştireceğini düşünmektedirler. İnsan etkileşimlerini ekonomik bir işlem olarak ele aldıkları için ödüller en üst düzeye çıkartılmaya çalışılırken, maliyetler ise en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Maliyet ödül oranı, birey için makul bir düzeye geldiğinde kendisi hakkında bilgiler vermeye

başlar, ödüllerin giderek arttığı bir durumda ise daha fazla bilgi paylaşımında bulunacak ve bu da ilişkideki samimiyeti arttıracaktır (Blau, 1964).

Sosyal alışveriş teorisini yaşlı bireylerin deneyimleri bağlamında incelediğimizde karşımıza birtakım örnekler çıkmaktadır. Bunlardan özellikle ülkemizde de yaygın bir biçimde görülen torun bakma davranışı ele alınabilir. Çocuğu olan ve aynı zamanda özellikle aktif bir biçimde istihdam süreçlerinde bulunan kadınlar, uzun saatlerini burada geçirmek durumunda olduğu için evlatlarının gereksinimlerinin karşılanması noktasında güvenilir kişileri bulmak gibi bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar (Uğur, 2019). Bu gibi durumlarda akla ilk gelen ve yaygın olarak faydalanılan çözüm ise emekli olmuş, torununa yakın bir mesafede yaşamını sürdüren, güven verici ve üstelik herhangi bir ücret de talep etmeyen dede ve ağırlıklı olarak da nineler çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiftçi ve Tören, 2019). Torunlarının bakımını üstlenen yaşlı bireyler ise bu sürecin sonucunda tekrar ebeveynlik fonksiyonları elde etmekte, sahip oldukları değer, bilgi, görgü ve becerileri de torunlarına aktarabilmektedirler (Altan ve Tarhan, 2018).

Bütün bu duruma sosyal alışveriş teorisinin mantığı ile baktığımızda çocuk sahibi birey açısından, herhangi bir ücret ödmeden ve de güvenli bir biçimde çocuğunun bakımını üstlenecek birisinin varlığı ile bu süreci yürüten yaşlı bireylerin ise yeniden ebeveynlik fonksiyonlarını kazanmış olmaları, bilgi, birikim ve deneyimlerini aktarabilecek bir alana özellikle de emeklilik sonrasındaki süreçlerde yaygın olarak kaybedilen toplumsal roller de göz önünde bulunduğunda yeniden kavuşmaları her iki tarafın da karı olarak ele alınabilir.

2.4.2.4. Sosyo- Çevresel Teori

Yaşlılık, her bireyin farklı deneyimleri yaşamış olduğu bir dönemdir. Bu deneyim kimileri için iyi iken kimileri için ise kötü olarak değerlendirilmektedir. Bu deneyimin iyi veya kötü bir biçimde algılanması noktasında ise bireyin yaşama dönük olarak sahip olduğu içsel tutumuna ve dış değişkenler olarak ifade edilebilecek olan sosyo- çevresel faktörlere bağlı durumdadır (Karaduman vd. 2006). Sosyo- çevresel yaklaşım, bireyin davranışlarının anlaşılması noktasında çevrenin ve bununla bağlantılı olarak şekillenecek olan aktiviteleri de yaşlılık sürecinin anlaşılması

noktasında devreye sokmaktadır. Bu bağlamda, bireyin nerede ve ne şekilde ne tür aktivitelerde bulunabileceği, özellikle yaşlılık süreçlerindeki bireylerin deneyimlerinin şekillenmesinde rol oynamaktadır (Özmete, 2019).

Bireylerin, pasif eyleyicilerden aktif birer özne konumuna geçişin anlaşılması açısından ise kamusal alan kavramı karşımıza çıkmaktadır. Politikanın doğmasına imkan veren bir mekansal düzlem olan kamusal alan bireyin ve o bireyin içerisinde bulunduğu dünya görüşünün tam merkezinde yer almaktadır. Dacheux'a göre (2012), kamusal alan aracılığıyla bireyler, kolektif bir eylem ve söylem birliktelikleri oluşturmakta, aktif birer özneye dönüşmekte ve de farklılıkları bir arada ifade etme zeminini elde etmektedirler. Kamusal alan fiziksel bir mekanı ifade etmenin de ötesinde topluma dair her türlü konu ve/ veya sorunun tartışılabildiği bir kamusalılık da barındırmaktadır. Kamusal alan ve bu alana katılım aktif bir özneyi vurgulamasının yanı sıra tüm insanların özgürce erişim sağlayabileceği kentsel alanları da ifade etmektedir. (Newman, 1996, s.30).

Kamusal alanların işlevleri çok boyutludur. Bireyler okula veya işe gitmek veyahut alışveriş yapmak gibi gündelik temel ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra, kişisel zevkleri çerçevesinde örneğin yaptıkları yürüyüşler, fiziksel aktiviteler, oyun oynama, diğer insanlar ile konuşma ve tanışma; konser, tiyatro, sinema gibi farklı sosyal aktivitelere katılmak gibi durumları da kapsamaktadır (Gehl, 1987, s.40). Kamusal alanlar herkesin katılımına açık ve erişilebilir olmaları yönüyle özel alanlardan net biçimde ayrılmaktadır.

Yine bu doğrultuda kamusal alanların güvenli, rahat ve dinlendirici bir deneyimi de sunmaları beklenmektedir (Carmona, 2019, s.48). Bu alanlarda bireyler, toplum ve sosyal-fiziksel çevre arasında dinamik bir ilişki ve iletişim sürecini deneyimlemektedirler. Kamusal alanlarda var olan bireyler, diğer bireyler ile kurmuş oldukları etkileşim deneyimleri sonucunda onları görme, duyma ve birtakım durumlarda ne gibi davranışlarda bulunduklarını da gözlemlene fırsatını elde etmektedir (Akı ve Erdönmez, 2005). Whyte (1980), kamusal alanlar aracılığıyla kentte yaşayan bireylerin, kenti aktif bir biçimde kullanabildiklerini ve bu alanların kentli bireylerin gündelik faaliyetlerini barındırmakta olduğunu vurgulamıştır.

Thompson (1998) ise kamusal alanların barındırmış oldukları yeşil alanlar ve bitki örtüleri sayesinde, sağlıklı bir çevre ve mikro-klima sağlayarak; ekolojik ortamlar oluşturmuş olduğuna dikkat çekmiştir.

Genel olarak özetlemek gerekirse kamusal alan, kavramsal çerçevede fikir ve eylemin öne çıktığı, fiziksel çerçevede ise bir arada olmayı sağlayan; kullanım, kullanıcı ve faaliyet ilişkisinin bulunduğu alanlardır (Bilge,2021). Kamusal alanın sahip olduğu ve her bir birey için hayati derecede öneme sahip dokusunun modernleşme ve kapitalist sürecin ivmelenmesi ile giderek bozulmakta olduğunu Sennett ele almış ve kamusal alanın sahip olduğu işlevi kaybetmesinin üzerinde durmuştur. Kapitalizmin yarattığı etkiler sebebiyle, toplumsal ilişkilerin ve bununla paralel olarak da kamusal alandaki etkileşimin azaldığını belirterek, bireylerin giderek atomize olduklarını ve kendi kabuklarına çekildiklerini vurgulamıştır. Bu durum da yeni üretim ilişkilerini ortaya çıkararak, kamusal alanın gerilemesine yol açmıştır (Sennett, 2002).

Giderek etkisini kaybeden kamusal alan olgusunun ana taşıyıcısı konumunda bulunan kentsel mekanlar yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilceği üzere fiziksel bir mekan olmanın da ötesinde anlamlar barındırmaktadırlar. Kentsel mekan, sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları da olan geniş bir anlam kümesini içerisinde barındırmaktadır (Atabek, 2002). Kentsel mekan bileşenleri oldukça fazla sayıdadır ve bunlara örnek olarak, kaldırımlar, yollar, merdiven ve rampalar; meydanlar, sokaklar, caddeler, parklar, garlar, spor alanları, çarşı ve pazar gibi alışveriş mekanları; kumsal, sahil gibi daha birçok sayıdaki yapı bu geniş kümenin içerisinde yer almaktadır (Özkan vd., 2003).

Kentsel mekanların içerisinde barındırmış olduğu ve bireyi tamamlayıcı yönleri de dikkate alındığında, yaşlanma sürecindeki kişilere yönelik bu mekanların düzenlenmesi çok önemlidir. Kentsel mekanlar yaşlı bireyler için kullanıcı dostu, rahat, temiz ve güvenli bir biçimde oluşturulmalı; yaşlı bireylerin bağımsız bir biçimde bu alanlarda faaliyetlerini sürdürebilecekleri biçimde şekillendirilmelidir. Nitekim yaşlı bireylerin bu mekanlarda kurmuş oldukları ilişki hayati bir öneme sahiptir. COVID-19 pandemisi kentsel mekanların önemli ölçülerde kısıtlanmasına neden

olmuş ve bu süreçteki dezavantajlı grupların başında ise yaşlılar gelmiştir. Yaşlı bireylerin bu süreçte yaşamış olduğu kayıplar ise çeşitli araştırmalar tarafından ortaya konmuştur.

Örneğin, Kol (2023) yapmış olduğu çalışma sonucunda yaşlı bireylerin karantinada kalması ile beraber hareket düzeylerinin düşüşünün etkisiyle fiziksel sağlıklarının olumsuz etkilendiğini, yine bu dönemde özellikle medya araçlarında yaşlılara yönelik suçlayıcı ve alay edici söylemin, yaşlı bireylerde psikolojik olarak birtakım rahatsızlık uyandırdığını ve stres ve kaygı bozuklukları gibi psikolojik açıdan zorlayıcı deneyimleri yaşadıklarını ortaya koymuştur.

Uysal (2022) ise yapmış olduğu çalışma sonucunda yaşlı bireylerin pandemi ile beslenme tarzlarında, onların hayatlarını olumsuz yönde etkileyecek değişimlerin olduğunu, bu dönemde yaşlı bireylerin yeteri kadar vitamin ve mineral alamadıklarını ve dolayısıyla sağlık durumlarında birtakım bozulmaların olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine bu araştırma pandemi ile beraber yaşlı bireylerin uyku kalitelerinin düştüğünü ortaya koymuştur. Özellikle pandemi süreci kentsel mekanların yaşlı bireyler açısından hayati derecede önemli olduğunu kanıtlamıştır. Bu bağlamda Lino (2005) 'inde ifade ettiği gibi yaşlı bireylerin gündelik faaliyetlerini, bağımsız bir biçimde sürdürebilmeleri noktasında bulundukları çevrenin onlara göre dizayn edilmesi gerekmektedir.

Buradaki düzenlemeler, günü kurtarmaya yönelik olmaktan ziyade, o çevreyi bireyin bütün yaşamı boyunca hiç yer değiştirmeden ve hayat döngüsü içerisinde yaşayacağı değişik fizyolojik ve veya ruhsal durumlarında, tek başına ve bağımsız bir şekilde tasarlanmalıdır Sosyo- çevresel teori, yaşlı bireylerin davranış örüntüleri ile süreç içinde geçirmiş oldukları deneyimlerin çevreden bağımsız bir biçimde ele alınamayacağını, içsel durum ile dışsal durumun yani çevrenin ve bunun görünürdeki yansıması olan kentsel mekanların da denkleme dahil edilmesi gerektiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Yaşlı bireyler, kullanımlarına uygun olarak oluşturulmuş olan kentsel mekanlarda çeşitli etkinliklerde bulundukça kendilerini daha iyi hissedeceklerdir. Ayrıca yaşlıların burada yaptıkları faaliyetler onların sosyal

çevrelerini de belirlemekte ve iyi oluş hallerine bir başka yönden daha katkı sağlamaktadır (Canatan, 2018).

2.4.2.5. Yaşam Rotası (Seyri) Yaklaşımı

Kavramsal olarak yaşam seyri, bireyin yaşamını düzenleyip yönlendiren; toplumsal olarak yapılandırılmış olay dizilerini ifade etmektedir (Elder, 1998). Bireylerin, bir rol veya statüden diğerine geçişi veyahut birden fazla rolü bir arada yaşaması farklı koşullar altında meydana gelmiş olan değişimler ile beraber şekillenmektedir (Hareven, 2019). Yaşam seyri içerisinde meydana gelen bu geçişlerin belirli bir sırada ilerlemesi beklenmez, bundan ziyade yaşam seyri aslında bir bireyin yaşamış olduğu deneyimlerin toplamını ifade etmektedir. Yaşam seyri, bireyin deneyimleri ile, içerisinde bulunduğu dönemin ekonomik, kültürel, sosyal vb. koşullarının etkileşimleri sonucunda meydana gelmektedir. Bu anlamda, yaşam seyri perspektifinin temel odağı, her bir yaşantının aslında birbirleriyle bağlantılı olarak yaşandığını ve bireylerin yaşam seyirlerinde toplumsal koşulların da önemli bir etkiye sahip olduğuna dikkat çekmesindedir. Teorinin bir diğer odağı ise yaş ile beraber değişen deneyimlerdir. Yaşam, doğduğumuz andan olduğumuz ana kadar geçen süreci ifade eder ve bu sürecin bir dilimi olan yaşlanma da aslında ömür boyu devam eden bir süreçtir (Elder vd., 2003).

Yaşam sürelerinin uzaması sonucu, yaşlılık dönemindeki sosyal rol ve statülerde geçirilen zaman ve buradaki deneyimin anlamı da değişmiştir. İnsan ömrünün uzaması ile yaşlanan bireylerin, toplumsal alandaki rol ve ilişkileri ve bundan dolayı da toplumun organizasyon ve yapısı dönüşmeye başlamıştır. Bütün bu değişimler yaşam seyri teorisinin bir başka odak noktası olan tarihsel zaman ve mekana işaret etmektedir (Komp ve Johansson, 2016). Yaşlanma olgusunun yanı sıra, ekonomik krizler, savaşlar, doğal afetler vb. gibi durumlar da yaşam seyri araştırmacılarının dikkatini çekmektedir. Bunlara ek olarak sosyal yaşamdaki dönüşümler (çalışma hayatı, cinsellik ve cinsiyet ile alakalı normlardaki dönüşüm, eğitim koşulları vb.) de yaşam seyri perspektifinde konuyu ele alan araştırmacıların çalışmalarında göz önünde bulundurdıkları bir diğer noktayı oluşturmaktadır. (Heinz vd., 2009)

Görüldüğü üzere yaşam seyri perspektifi araştırmacıları, bireyin yaşantısının incelenmesinde sosyal, ekonomik, dini vb. gibi kurumları yani makro yapıları ve sosyalizasyon süreçleri, bireysel deneyimler gibi mikro boyutları incelemektedirler. Bu iki yönelimi ise biyografik ve kurumsal şeklinde isimlendirmek mümkündür (Silverstein ve Giarrusso, 2011). Biyografik yaşam seyri, yaşlıların ya da yaşlanmakta olan bireylerin, kişisel yaşantılarının incelenmesidir. Biyografik yaşam seyri temelinde yapılan çalışmalar, bireylerin erken yaşam deneyimlerinin, sonraki dönemlerdeki yaşam sonuçları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmanın üzerinde durmaktadırlar (Dannefer, 2011).

Kurumsal yaşam seyri yaklaşımı ise toplumsal yapı ve kültürü merkezine alarak; bireylerin yaşantısını sosyal politikalar ve uygulamalar yoluyla sosyal kurum ve yapılarla kurmuş oldukları ilişkiyi ele almaktadır (Kohli, 2007). Söz konusu yaşlılık çalışmaları olduğunda yaşam seyri teorisi sosyal ilişkiler ve diğer toplumsal koşulların bireylerin yaşlanma deneyimlerini ne şekilde etkilediğini anlamamızı sağlamaktadır. Bu teori çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır. Alıçlı (2003), 30'ar anne-kız ile yaptığı derinlemesine görüşmede yaşam seyri boyunca anne-kız ilişkilerindeki değişikliği incelemiş ve bu incelemesi sonucunda kızın evlenmesi, kızın çocuk sahibi olması, annenin yaşlanması ve sağlığının bozulması ile annenin dul kalması gibi durumlarda yaşam geçişlerinin gerçekleştiğini, anne-kız ilişkilerinde değişikliklerin ortaya çıktığını göstermiştir.

Açııcı (2019), “Kırsal Alanda Yaşlılık: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında kırsalda yaşayan yaşlıların günlük yaşantıları, başkaları ile olan ilişkileri ve bakım ile alakalı görüşlerini araştırmış; yaşlıların algılarının şekillenmesinde mekansal koşulların önemli olduğunu ortaya koymuştur. Kösem (2022) “Türkiye’de emeklilik yaşı sonrası çalışma: Yaşam seyri yaklaşımından niteliksel bir analiz” isimli yüksek lisans tezinde 55 yaş üzeri toplam 25 kişiyle derinlemesine mülakat gerçekleştirerek, emeklilik yaşının ötesinde çalışmaya devam etme kararlarını etkileyen faktörleri ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre bu kararların nedenleri olarak, alt ve orta sınıf mensubu bireylerin çalışmak dışında başka bir seçeneklerinin olmadığı, özellikle Türkiye’de giderek artan sosyal

eşitsizlikler ve ekonomik kötü oluş durumunun buna yol açmış olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan katılımcılar için çalışmak anlamlı bir faaliyet olarak anlaşılmaktadır. Burada çalışmanın kadınlarda, erkeklere göre daha yüksek bir oranda anlamlı bir faaliyet olarak da algıladıklarının altı çizilmiştir. Yaşam seyri teorisinin gerek bireysel deneyimleri gerekse de toplumsal süreçleri baz alan yaklaşımı, özellikle sosyolojik alandaki yaşlılık deneyimine dair yapılan araştırmalarda yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Teorinin bireysel deneyim ile toplumsal süreçleri bir potada eritmesi ve bunları dikkate alması yaşlılığın anlaşılması noktasında teoriyi değerli bir yere koymaktadır.

2.4.3. Üçüncü Kuşak Teorileri

Üçüncü kuşak teorileri, özellikle 1980li yıllar itibariyle her geçen gün giderek artan neo-liberal ekonomi politikalar ve bunun etkisiyle şekillenen yeni dünya düzeninde yaşlılığın durumlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu dönemki teoriler esasen salt yaşlılık üzerinden inşa edilmemiştir. Bu döneme damgasını vurmuş olan çeşitli teorik yaklaşımlar yaşlılık çalışmalarına uyarlanarak, yeni dönemde yaşlılığın sorunları, yaşlı bireylerin bu dönemde neler yapabileceğine dair öneriler içermektedir.

2.4.3.1. Sosyal Fenomenoloji ve Sosyal Yapılandırmacı Yaklaşımlar

Fenomenoloji; köken olarak fenomen kelimesinden gelmektedir. Fenomen (phenomenon) Yunanca'da görünüm anlamına gelmektedir (Bal, 2013, s. 27). Husserl (2003) fenomen kavramını çift anlamlı olarak ele almıştır. (Husserl, 2003, s. 42-43). Fenomen sözcüğü iki anlama sahiptir. İlk anlamı, dış dünyanın gerçekten de var olduğu ve duyularımız aracılığıyla algılayabildiğimiz bir şey olduğudur. İkinci anlamı ise, henüz anlayamadığımız veya açıklayamadığımız bir şey olduğudur. Buradaki anlama göre, insanlar duyuları aracılığıyla sabit bir gerçekliğe sahip olmayan fiziki dünyayı anlayacak ve kendilerine göre yorumlayacaklardır. Bu yorumsama ile beraber de kendilerine ait farklı dünyalar yaratacaklardır (Slattery, 2012).

Fenomenolojik yaklaşım, gündelik hayatlarımızda çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan, farkında olduğumuz ve ancak ayrıntılı ve derinlemesine bir biçimde algılanamayan olgulara odaklanmaktadır. Farklı şekillerde karşımıza çıkan, farkında

olunup ancak ayrıntılı ve derinlemesine olarak anlaşılamayan olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu yaklaşım sayesinde insanlar, belirli kavram ya da fenomenlerle ilgili olan bakış açılarını ve duygularını derinlemesine bir şekilde açıklama fırsatı elde ederler ve bu fenomenle ilgili deneyimlerini ne şekilde elde ettiklerini açıklarlar (Rose vd.,1995). Anlamın bağlam içerisinde yorumlanabileceğini öne süren fenomenolojik yaklaşım, sadece görününe odaklanmanın birtakım yanlış anlama ve yorumlamalara da yol açabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla tek başına görünümünden anlam çıkarılamaz. Anlam bir inşa sürecidir ve tecrübelerin toplamı sonucunda ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir şeyi anlamak için onun tecrübesine sahip olmak gerekmektedir (Aksaray,2022).

Tam da bu noktada, fenomenolojik yaklaşımın fenomenleri anlamak için tecrübeye sahip olunması gerektiğini ifade eden düşüncesi yaşlılık söz konusu olduğunda karşımıza çıkmaktadır. Yaş ile ilgili kavram ve gerçeklikler de esasında toplumsal olarak üretilmektedir. Fenomenologlar da inşa süreci ve buna etki eden unsurların nasıl ortaya çıktığını ve bu süreci deneyimleyen bireyin ne gibi tecrübeler ile karşılaştığına dair araştırmalar yapmaktadırlar. Bunu ortaya çıkarmak için de etnografya başta olmak üzere diğer birtakım nitel çalışmalara odaklanmışlardır (Canatan,2018). Bu bağlamda örneğin, huzurevinde kalan yaşlılar ile ilgili yaptıkları çalışmada Taş ve Şaldırdak (2021), huzurevinde yaşayan bireylerin samimi ve anlamlı sosyal ilişkiler kurmasalar da buradaki sosyal ilişkilerin ve gündelik yaşam döngüsünün (örneğin, yürüyüşe çıkmak, belirli mekanlarda bir araya gelip sohbet etmek vb.) ileri düzeyli sosyal izolasyonun önüne geçtiğini ortaya çıkarmıştır. Yine bir başka çalışmada Temel vd. (2023), 65 yaş ve üzeri 206 birey ile yapmış oldukları çalışmada yaşlı bireylerin gözünden yaşlılık algısını açıklamaya çalışmışlardır. Burada çarpıcı bir sonuç olarak ve aslında fenomenolojik yaklaşımın tecrübeye odaklanması yönündeki görüşünü de doğrular bir şekilde yaşlılığı tek bir kelime ile tanımlanması istenen 206 yaşlı birey tam tamına 99 farklı metafor üzerinden bunu tanımlamıştır.

Bir diğer çalışma ise Sütçü ve Kalaycı (2023) Türkiye'nin Doğu Karadeniz illeri Artvin, Rize, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun illerinde yaşayan 65 yaş ve üzerinde olan 38 gönüllü katılımcı ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak

gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yaşlanma deneyimlerine ilişkin hem olumsuz hem de olumlu ifadelerin kullanıldığı, olumsuz ifadelerin ağırlıklı olarak yaşlılık dönemi problemleri ve bu dönemde ortaya çıkan birtakım yetersizlik durumları olmuşken; olumlu durumlar ise çocuk ve torunlar ile ilgilenmek, çalışmak gibi aktif yaşamda olduklarını gördükleri konularda olmuştur.

2.4.3.2. Eleştirel Yaklaşım

TDK'ya (2024) göre eleştiri, *Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi; tenkit* olarak tanımlanmaktadır. Eleştirel teorisyenler ele aldıkları konularda inceleme, sına, tenkit yoluna başvurmaktadırlar. Eleştirel teorisyenlerin amacı ilk bakışta salt olumsuzlukları vurgulamak gibi algılanabilir fakat buradaki amaç çok daha genel bir çerçevede toplumsal, kültürel, politik vb. pratiklerin çıkış noktalarını keşfetmek ve yine bu alanlarda yaşanan çıkar çatışmaları ve uyumsuzlukların ne şekillerde var olduklarını göstererek, kapitalist tahakküm sisteminin üretimi ve yeniden üretim süreçlerini ortaya koymaktır. Bu sayede kapalı düşünce sistemlerinin kilitleri kırılacak ve eleştirel kuramın gelişimi önünde duran engeller aşılacaktır (Çoban ve Buz, 2008).

Geuss (2002) eleştirel teorinin ana olarak iki amacı olduğunu öne sürmüştür. Bunlardan ilki, bireylerin dolaylı ya da dolaysız baskı yolları ve yöntemlerinin farkındalığına ulaştırarak, her bir bireyin aydınlanma ve özgürleşmesini sağlamaktır. İkincisi ise bireylerin kendi kendilerine dayattıkları baskılardan kurtararak bilinçli birer eyleyicilere dönüşmelerinin önünü açmaktır. Tarihsel süreçte baktığımızda eleştirel teorinin pozitivist ve yorumlayıcı paradigmalara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Eleştirel teori, pozitivist paradigmayı insan doğasını anlamlandırma ve bağlamsal düzlemde ilişkiler kurabilme noktasında yetersiz bulmaktadır. Dahası insanı pasif bir konumda görmesi nedeniyle de anti- hümanist olmakla suçlamıştır. Eleştirel teorinin çerçevesi içerisinde toplumsal yapı ve düzen sürekli olarak evrim geçirmekte ve gelişmektedir. Dolayısıyla pozitivist paradigmanın öne sürdüğü gibi bireylerden bağımsız ve tamamen onların dışında var olan bir toplumsal yapının varlığı mümkün değildir (Neuman, 2006).

1930’larda ortaya çıkan Frankfurt Okulu temsilcilerinin, Eleştirel Teoriyi kurumsallaştırması ile Eleştirel Teorinin tam anlamıyla hayatımıza girdiğini söyleyebiliriz. Eleştirel teori ayrıca, Marksizm, diyalektik kuram, feminizm vb. gibi toplumsal yapı ve sistemleri analiz etmek için kullanılan yaklaşımları da içerisinde barındıran geniş bir kümeyi de temsil etmektedir. Teori, bir toplumdaki ırksal, etnik, cinsiyet, kültürel vb. gruplarca kurumsallaşmış baskıya yönelik sosyal bir eleştiri biçimidir (Demirtaş ve Özer, 2015). Eleştirel yaklaşım, yaşlılık dönemi ile alakalı olumlu yaşlanma modellerinin üretilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu sayede yaşlanan bireylerin, süreç içerisinde karşılaştıkları zorluklara katkı sağlamasını amaç edinmektedir (Özmete, 2019: 16). Eleştirel teorisyenler, yaşlılık konusunda pozitivist bir çerçevede üretilmiş olan teorileri sınırlı olmaları nedeniyle eleştirmişlerdir. Onlar için ilk olarak yaşlılık olgusu bireysel deneyimlerden hareketle yeniden incelenmelidir. İkincisi ise, aktif katılımın hangi aktivite ve eylemleri içerdiğinin kapsamının belirlenmesi ve buna ek olarak da kamu politikasına da yani kamusal alana da yaşlı bireylerin aktif bir biçimde katılımı sağlanmalıdır. Son olarak ise yaşlılık alanında yeni fikirler üretilip uygulamalı çalışmalar yapılması noktasının önemini vurgulamaktadırlar (Canatan,2018).

2.4.3.3. Feminist Teoriler

Feminist teori, genel olarak kadın temelli yapılan; ideolojik, yorumsamacı ve eleştirel bir ideolojik yaklaşım biçimidir. Teori, tarihsel süreç içerisinde çeşitli formlara bürünmüş; çeşitli yaklaşım ve tanımlamalar bağlamında ele alınmıştır (İrten ve Sazak,2019). Feminist teoriler, tarihsel süreç içerisinde çeşitli görüşler ile farklılaşmış olsa da bütün bu yaklaşımların temel amacı kadınların temel hak ve özgürlüklerini koruyarak bunları iyileştirme mücadelesidir (Jaggar, 1988). Feminist düşünceye göre, toplumsal yaşantının her alanında erkek egemenliği söz konusu olduğu için, dünya üzerindeki iktisadi, politik, tarihi vb. alanlarda kadınların geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm göz ardı edilmektedir. Kadınların tarihsel süreç içerisindeki rolleri arka planda kalmaktadır. Feminizm bu temel felsefeden hareket ederek kadınların yaşamış olduğu ötekileştirilmişlerin toplumsal, tarihsel ve siyasi alan ile olan ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaç edinmiştir (David, 2000).

Feminizme dair kuramları Liberal Feminizm, Sosyalist Feminizm, Radikal Feminizm ve Postmodern Feminizm alt başlıkları altında inceleyebiliriz. Liberal feminizm, temelini insandan almaktadır. Onlara göre bütün insanlar eşit ahlaki değerlere sahip durumdadır. Bütün bireyler inanç, renk, cinsiyet vb. bakılmaksızın eşit davranış görmeyi hak etmektedirler. Bireylere ilişkin tutum ve davranış değerlendirmelerinde mantıklı sebepler öne sürülmeli, bireyler sahip oldukları kişilikler ve yeteneklere göre değerlendirilmelidir. (Heywood,2007). Bütün bu düşüncelerini gerçekleştirmenin merkezine ise kadınları koyarlar. Eğer kadınlar özgürleşirse bahsetmiş oldukları dünyanın ortaya çıkacağını düşünmektedirler. Kadınların sadece bedenlerinden ibaret olmadıklarını, erkekler gibi akıl sahibi olduklarını ifade etmiş ve gerçek özgürleşmenin eşit vatandaş olmak ile mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Kaylı, 2009).

Sosyalist feministler, patriyarkal düzenin maddi şartları üzerinde durmuşlardır (Türküne,2003). Sosyalist feministler, patriyarki kavramının kapitalist dönemin çok daha öncesinde bulunduğunu göz önüne alarak, kapitalizmin oluşumundaki maddi temel olarak bu kavramı yerleştirmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, kadının ev içi işler ve annelik yapmaya zorlanması yani dar bir özel alan ile sınırlandırılması, kapitalizmin ekonomik faaliyetlerini sağlaması için yapılan bir zorlamadır. Sosyalist feministler, toplumsal cinsiyet sonucu ortaya çıkan haksızlıklar ile sınıf, baskı ve ideoloji arasındaki ilişkileri çözümlemeyi amaçlamıştır (Küçük ,2005).

Emeğin yeniden üretilmesi ve evdeki emeğin ekonomik değeri üzerinde temellenirler. Sosyalist feministlere göre, çocukların büyütülmesi, ev işleri ve eğitim gibi kadınların evin içinde yaptıkları işler, kapitalizmin sürdürülmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu işler karşılığı para alınabilmiş olsa kapitalizmin kar oranı büyük oranda azalacaktır (Kaypakoğlu,2003). Bu tarihsel süreç boyunca kadın, erkek tarafından baskılanan, onun keyfi davranışlarına göre şekillenen ve erkeğin çizdiği alanlar içerisinde yaşayan bir nesne konumuna düşmüştür (Berger, 1972).

Radikal feministlere göre sosyalist feministlerin patriyarkanın yalnızca maddi boyutlarına odaklanan ve üretken/üretken olmayan emek, ev içi/dışı emek gibi tartışmaları meselenin özünün kaçırılmasına neden olmaktadır. Onlara göre patriyarkal

sistem bir bütün olarak ele alınmalı ve patriyarkal sistem tarafından üretilmiş olan bütün kavram ve kuramlar eleştirel bir perspektif ile ele alınmalıdır. Radikal feministler bu yönleriyle kuramsal çerçeveyi radikal bir zemine oturtmuş ve bugüne değin kültürden, sanata; bedenden toplumsal hayata, ekonomiden politikaya değin üretilen bütün söylem alanlarının yeniden ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (Sağlam,2020).

Postmodern Feministler ise tek bir doğrunun bulunmadığını ve bu bağlamda kadının içinde bulunmuş olduğu farklı sosyo-kültürel yapılar içerisinde ve o yapılara göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Cevizci,2009). Bu noktada gerçek manada bir dönüşümün sağlanması için sorunun kaynağına yalnızca kadınların dışlanması ya da erkeklerin hakimiyeti normu yerleştirilmemelidir. Buradaki esas mesele toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadının ve erkeğin ne olması gerektiğine dair normlar ve standartlar dönüştürülmedikçe gerçek manada bir çözüme ulaşılamaz. Bu bağlamda postmodern feministler çözüm için, toplumsal cinsiyet kavramının sorunun merkezine alınarak sürekli olarak sorgulanması ve bu sayede yeniden yapılandırılmasını savunmaktadırlar (Kartal,2016).

Feminist teoriyi, yaşlılık çerçevesinde ele aldığımızda ise, girişte de ifade ettiğimiz gibi feminist teoriler her ne kadar farklı alt görüş ve dallara ayrılmış olsalar da temel hedefleri kadınların yaşamlarında pozitif değişimler yaratmak ve bu bağlamda ataerkil sistemin yaratmış olduğu sistemin kadınlar tarafından anlaşılacak, mücadele edilmesi olmuştur. Söz konusu yaşlılık olunca toplumsal cinsiyet rollerinin etkileri ile bağlantılı olarak yaşlı kadınların yaşadıkları deneyimler ele alınmıştır. Feminist yaklaşım penceresinden bakıldığında zaman yaşlılık dönemleri kadınlar için çok daha zorlayıcı geçmektedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin doğurduğu eşitsizlikler sebebiyle hem eğitim hem de iş yaşantılarında erkeklere göre daha dezavantajlı bir pozisyonadılar. Bu durumun doğal sonucu olarak kadınlar arasında işsizlik daha yaygındır. Bu durum ile yaşlılık dönemlerine giren kadınlar ekonomik olarak güçsüz olmaları nedeniyle erkeklere göre daha yüksek ihtimalle yoksulluğu deneyimlemektedirler (Backes vd, 2006).

2.4.3.4. Postmodern Teori

Postmodernizm, günümüzde kültürel, teknolojik, sosyal, ekonomik, politik vb. alanlarda yaşanan gelişmeleri anlayabilmek, modern sonrası durumu açıklamak için kullanılmaktadır (Dikmen, 2016). Postmodernizmin ne olduğunu tam olarak kavrayabilmek ise, tanımlardaki belirsizliklerden dolayı çok zordur. Her ne kadar modern sonrası anlamına gelse de tartışma konularından bir tanesi de tam manasıyla modernizmden kopmuş mudur yoksa modernizmin devamı niteliğine sahip olup olmadığı üzerinde şekillenmiştir (Yıldız,2005).Örneğin önemli bir sosyolog olan Bauman'a göre postmodernizm, modernizmden tam bir kopuşu ifade etmemektedir ve postmodernizmi geç-modernizm olarak ifade etmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Bauman'a göre postmodernizm ile ortaya çıkan belirsizlik durumu, korku dolu bir hayatı yaşanılabilir kılmaya çalışan bir mekanizmadır (Bauman ve Lyon,2016). Bir başka isim olan Lyotard ise, postmodernizmi açıklarken bilgiyi çalışmasının temeline yerleştirmiştir. Postmodern sürecin, modernitenin insanlığın özgürlüğünü kazandıracağı söylemi üzerinden elde ettiği meşruiyetin başka bir versiyonunu elde etmeyi hedeflediğini belirtmiştir. Bilgi, ona göre üretim gücünün esas unsuru haline geldiği için ulus-devletlerin toprak sınırlarını korumada gösterdiği hassasiyeti artık bilginin kontrolü noktasında sergilediğini ifade etmiştir (Tekeli,2016).

Bilgiyi, bilimsel bilgi ve anlatısal bilgi olarak ikiye ayırmıştır. Bilimsel bilgi ile bir şeyin ne olduğuna ilişkin betimleyici ifadelerden oluşan bilgileri ifade ederken; Anlatısal bilgi ise bir şeyin nasıl yapılacağı ile alakalı bilgidir (Özcan, 2022). Postmodernizm, kendi meşruiyetini kazanmayı amaçladığı için, modern dönemin üst anlatısı etrafında şekillenen bilgi yerine, parçalı, çokluk içerisindeki anlatılardan faydalanmaktadır. Bilginin almış olduğu bu yeni şekil her şeyin sorgulandığı, hiçbir şeyin kesin olarak doğru olmadığı anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır (Lyotard,2014).

Amerikalı bir edebiyatçı olan F. Jameson ise kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde farklı kültürel biçimler almış olduğu varsayımdan hareket ederek, geç kapitalizm aşamasının postmodern kültürü doğurduğunu ifade etmiştir. Ona göre postmodernizm, çağdaş toplumlardaki kültürel alanı dönüştüren hakim mantığı ifade

etmektedir (Erat, 2017). Frederic Jameson, ayrıca postmodernizmi, çok uluslu firmaların hakimiyeti altında kurulan dünyada, geç kapitalizmin çocuğu olarak ifade etmiştir. Ona göre postmodernizm meta fetişini kutsamaktadır. Ayrıca postmodernitenin merkezsizleştirme, parçalama felsefesinin, liberal ekonomik uygulamaların eleştirilmesine engel olduğunu söylemektedir. Nitekim, belirli bir merkezin olmadığı düşünöldüğü bir anlatıda, merkezi baz alarak yapılan eleştiriler ciddi bir çelişki doğuracaktır (Jameson,1994).

Yukarıda genel hatlarıyla açıkladığımız postmodern teori ister modernizmden tamamen kopuşu ifade etsin isterse de modernitenin devamı olsun yaşlı bireyler açısından pek de iç açıcı sonuçlar doğurmamıştır. Nitekim bu süreçte ulus aşırı şirketler giderek hegemonyalarını kurmuş ve bu durumda neoliberal politikaların hakimiyetine zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra aşırı düzeyde bireyselleşme de meydana gelmiş ve bireylerin yaşamlarının merkezini tüketim almıştır. Herkesten kendi kimliğini oluşturmaması, kendi doğrusunu, mutluluğunu kendisinin keşfetmesi beklenmektedir. Önceki dönemlere nazaran bu dönemdeki insanlar çok daha yalnızdır (Özütürker, 2022).

Postmodernizmin beraberinde getirmiş olduğı bireyselleşme ve bunun bir nevi norm haline gelmesi ile beden kutsal bir kavram haline gelmiştir. Her bir bireyin bedeni kendi kutsalıdır ve bu anlayışla paralel olarak gelişen estetik, kozmetik bakım gibi yöntemlerle beden kusursuzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Beden üzerine yapılan bu vurgu sonucunda ise yaşlılık korkulan bir şey haline dönüşmüştür. Çünkü post modern dönemde yaşlılık ölüme yaklaşmak anlamına gelmektedir ve yaşlılığı önlemek ölümlü ötelemek olarak göröldüğü için de bedenin en kusursuz haliyle korunması yönünde bir bilinç bireylere yerleşmiş durumdadır (Kurt, 2016).

Ekonomik güvencelerin giderek azaldığı, her geçen gün belirsizliğin giderek arttığı, kendini gerçekleştirme eyleminin tamamen bireyin kendisine devredilmiş olduğı bu dünyada yaşlı bireyler varoluş kaygısını had safhada deneyimlemektedirler. Postmodernizm ile gelen belirsizlik, gelecek kaygısı gibi durumlar ile G. Standing'in prekarya olarak ifade ettiğı yeni bir toplumsal sınıf da giderek artan bir şekilde yükselmektedir. Prekarya, istikrarsız, çözümsüz ve güvencesiz anlamlarına gelen

Precarious ile emeğini satarak hayatta kalabilen işçiler anlamını taşıyan *Proletariat* (*proleterya*) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan yeni bir kavramdır.

Bu sınıfta yer alan önemli gruplardan birisini de yaşlılar oluşturmaktadır. Nitekim ABD Temel Çalışma İstatistikleri Bürosu'nun verilerine göre 1990lı yılların erken aşamalarından itibaren, istihdama dahil olan yaşlı nüfus her geçen sene giderek artış göstermiştir. Rakamsal olarak baktığımızda ise 1980li yıllara göre tam 4 kat artış göstermiştir. Bu durumun istatistiklere yansıdığı bir diğer yer ise Avrupa'dır. Eurostat (2020) verilerine göre istihdam edilen toplam kişi sayısı içinde 55 yaş ve üzeri kişilerin payı 2004 yılında %12 iken 2019 yılına geldiğimizde %20'ye çıkmıştır. Postmodern teori ve yaşlılık birlikte ele alındığı zaman yapılan çalışmalar ve istatistiki veriler ışığında, post modern teorik yaklaşımın yaşlılığın olumsuz taraflarını vurgulayıcı ve bunun yanı sıra teorinin hayatlarımıza geçmesi ile beraber yaşlı bireyler açısından son derece zorlu yeni bir dönemin kapısını açtığını ifade edebiliriz. Öte yandan, postmodernitenin meta anlatıyı yıkarak, tek bir gerçekliğin olmadığı vurgusu, yaşlı bireylerin içinde bulundukları deneyimlerin bireysel bir boyutta incelenmesi noktasında katkılar sunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL OKURYAZARLIK PRATİKLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

3.1 Dijital Okuryazarlık Kavramının Tarihsel Gelişimi

Dijital okuryazarlık kavramının tarihsel süreçte geçirmiş olduğu dönüşümleri anlamak açısından özellikle 1980 ve sonrasında ivmelenen Bilgi ve İletişim Teknolojileri'ndeki gelişmeleri açıklamak önem taşımaktadır. Hiç şüphesiz ki tarihsel süreç boyunca bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin toplumların kaderlerini doğrudan etkileyecek çeşitli etkileri olmuştur. Bu etkilerin büyüklüğü, toplumsal paradigmaları değiştirme ve dönüştürme güçleri ile paralel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Bilgi ve İletişim Teknolojileri, yerleşik paradigmaları dönüştürmeyi başardığı ve bu dönüşümün etkileri günümüz toplumunu hala şekillendirmeye devam ettiği için önemlidir. Bu dönüşümün temelinde ise hiç şüphesiz internet kullanımının yaygınlaşması yatmaktadır. ABD Savunma Bakanlığı'nın 1969 yılında yalnızca askeri amaçlar doğrultusunda kullanımına izin verdiği ve özel veya ticari herhangi bir kullanımı yasaklamış olduğu ARPAnet, bu dönüşümün mimarı olan modern internetin öncüsü olarak kabul edilmektedir. 1990 senesinde ABD'nin internet kullanımına dair bütün kısıtlamaları kaldırması ile beraber internetin içinde barındırdığı potansiyelde ortaya çıkmış ve bu sayede bilginin yayılımı zaman-mekan kısıtlamalarından kurtulurken, maliyetler düşmüş ve devasa oranda verinin de işlenmesinin önü açılmıştır (Alemayehu Tegegn, 2024).

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz dönüşümleri, kendisinden önce yaşanmış olan birtakım tarihsel olaylardan bağımsız düşünmemiz mümkün değildir. Özellikle 1945 senesinde sona eren 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan ve ana aktörleri ABD ve SSCB olan yeni dünya düzeni, toplumsal, siyasi, bilimsel, ahlaki, ekonomik, felsefi vb. bütün alanlarda hızlı dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Buradaki hızlı dönüşümler ve beraberinde oluşan yeni toplumsal yapı birçok farklı toplum bilimcinin de dikkati çekmiştir. Bu durum ise bilgi toplumu teorileri üst başlığında ifade edebileceğimiz ve yaşanan dönüşümleri anlamak ve geleceğe dair bir perspektif ortaya koymak isteyen çalışmaların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Burada özellikle P. Drucker, Y. Masuda, D. Bell ve A. Toffler öne çıkan isimler olmuştur. Yapılan çalışmaları ve geleceğe

yönelik ortaya konulmuş olan beklentileri özetlememiz gerekirse, her bir teorisyen için artık içinde yaşadıkları ve ileride yaşanacak toplumların ana hammaddesi bilginin ta kendisi olmuştur. Hammadde Feodal dönemde toprak, Sanayi Devrimi sürecinde fabrikalar ve çeşitli hammadde kaynakları iken günümüzdeki tek hammadde bilgidir. Bir diğer dikkat çeken nokta ise bu ilerlemelerin temeline bilgisayarları koymuş olmalarıdır. Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan dönüşümlerin bu toplumun temelini attığını öne sürmüşlerdir. Son olarak ise hepsi ileriye dönük olumlu bakmış ve bu ilerlemelerin küresel çapta bir refah toplumu yaratacağına dair çıkarımlarda bulunmuşlardır (Karaöz & Tandoğmuş, 2020; Kumar,1995; Bozkurt,2014).

Bu kuramlar, özellikle ABD’de 2.Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve etkilerini 1960lı yıllarda Avrupa’da da hissettiren, buradan ise farklı düzeylerde çeşitli ülkelere yayılan toplumsal dönüşümleri anlayıp açıklama çabasının birer ürünü olarak görülmelidir. Bilgi toplumu teorileri temelde tekno-deterministik bir bakış açısını yansıtır, ayrıca bu teknolojilerin beraberinde getirdiği/ getirebileceği olumsuz durumları da göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, durumu açıklama noktasında çok daha geniş bir perspektif sunması ve ortaya koyduğu analizlerin günümüz sosyal bilim çalışmalarını da hala önemli ölçüde etkilemesi bağlamında Manuel Castells’in Ağ Toplumu teorisi önem taşımaktadır. Van Dijk (1999), Castells’in günümüz toplumsal yapısını, üç temel alan bağlamında ele aldığını ifade etmiştir. İlki, iletişim ve enformasyon teknolojileri ve bu alanda yaşanan dönüşümlerdir. Nitekim buradaki dönüşümleri Bilgi Toplumu teorisyenleri de ele almıştır. İkincisi ise, politik alandaki dönüşümle beraber, neo-liberalizmin güçlenmesi, bireyciliğin ön planı çıkışı ve bununla paralel olarak toplumculuğun, sendikaların gücünü tüketmesidir. Son olarak ise toplumsal ve siyasal alanlardaki değişim ve dönüşümü zorunlu kılacak olan feminizm, çevrecilik, cinsel yönelim gibi toplumun çeşitli kesimlerinin etkisiyle yaygınlık gösteren toplumsal hareketlerdir. Bilgi toplumu teorisyenlerinin tekno-determinizme dayalı bakış açısıyla açıklamaya çalıştıkları toplumsal değişim ve dönüşüm sürecini M. Castells Ağ Toplumu teorisi ile çok daha kapsayıcı ve geniş bir pencereden açıklamış ve her bir kuram değişen dünyaya ilişkin çerçeveleri ortaya koymuştur. Bu dönüşüm sürecinin doğal bir uzantısı olarak da o güne kadar

tanımlanmış ve çerçeveleri belirli olan kavramlar da dönüşüm geçirmiştir. Çalışmamızın temelini oluşturan okuryazarlık kavramı da burada yaşanan dönüşümden doğal olarak etkilenmiş ve tarihsel süreç içerisinde çok farklı anlamlar kazanmıştır. Janks (2010), okuryazarlık serüveninin parşömen kâğıtlarından başlayıp bilgisayarın buluşuna kadar teknolojiye yaşanan gelişmelerce yönlendirildiğini ileri sürmüştür. Özellikle yazının bulunuşu ve toplumlar arasında yayılmaya başlaması ile okuryazarlık önemli bir kavram haline gelmiş ve süreç içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiştir.

UNESCO tarafından 1950 yılında ortaya konmuş olan ve geleneksel bağlamda okuryazar olmayı anlamamızı sağlayan tanımlamaya göre okuryazar olmak, çeşitli sembol ve ifadelerin birey tarafından anlaşılması ve bunların bir araya geldiğinde ifade etmiş olduğu anlamları kavrayabilme becerisidir (Güneş,2000). Okuryazar olmanın asıl önemi ise bireyin toplumsallaşma sürecinde yer edinmesini sağlamasında yatmaktadır. Okuryazar olmayan bireyler, toplumsal yaşama katılım sağlayamadıkları için çok ciddi sorunlarla karşılaşmıştır (Gül,2007; Yılmaz,1989). Okuryazarlığa dair önemli bir kırılma noktası 1960 senesinde yaşanmıştır. 1960lar boyunca, ABD Britanya'dan dünya egemenliği bayrağını devralmış ve bu durum birçok ülkenin dekolonizasyon süreci olarak ifade edilen durumla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Bu süreçle beraber onlarca ülke bağımsızlığına kavuşarak toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinden etkilenmiştir. Bu etkilerin görüldüğü alanların başında ise okuryazarlık gelmektedir. Sisteme entegrasyon çabaları çerçevesinde siyasi, ekonomik, toplumsal birçok alanda kalkınma hareketleri de başlamıştır (Springhall,2001). Bu kalkınma hareketleri ile beraber bireyin çok daha fazla aktif olmasını gerektiren yeni bir süreç meydana gelmiştir. Bunun okuryazarlığa yansımaları ise 1965'de *fonksiyonel (işlevsel) okuryazarlık* kavramının UNESCO tarafından ortaya konulması ile yaşanmıştır. Buna göre bireyler, mensubu oldukları toplumun büyümesine katkı sağlayabilmek için okuma, yazma ve hesaplama yeteneklerini geliştirmeli ve bu yeteneklerini toplumsal fayda alanına yansıtacak şekilde kullanılmalıdır (UNESCO,2021). Bu bağlamda okuryazar olmak artık birtakım sembol ve ifadeleri anlamının da ötesine geçmiş ve bireylerin yaşadıkları topluma doğrudan katkı sunmalarını sağlayacak bir tür donanıma evrilmiştir.

Bireyi aktif birer özne konumuna taşıyan bu girişim geleneksel çerçevesi okuma-yazma bilmek olan kavramının bambaşka bir anlam kazanmasının da önünü açmıştır. Buradaki farklılığı özetleyen Kurudayıoğlu ve Tüzel (2010)'e göre okuma-yazma belirli sembol ve ifadeleri bilmeye dayalı iken, okuryazar olmak sürekli olarak değişen ve dönüşen anlamları kavrayıp analiz edebilme yeteneğidir. Okuma-yazma bilmenin aksine, okuryazar olmak bireyin birden fazla yeteneğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, birey finans okuryazarlığı, görsel okuryazarlık vb. birtakım yeteneklere sahipse, o kişi o konularda bir yeterliliğe de sahiptir. Okuma-yazma sabit bir tanıma sahipken, okuryazarlık dönüşen dünya koşullarına göre sürekli olarak dönüşmektedir. Örneğin günümüzdeki yaşantımızı şimdiden dönüştürmeye başlayan yapay zeka kavramı, yapay zeka okuryazarlığının ortaya çıkmasına ve bireylerin bu alanda birtakım yeterliliklere, donanımlara sahip olması beklentilerine zemin hazırlamış durumdadır.

Okuryazarlık kavramındaki önemli bir diğer kırılma ise 1990lı yıllarda ortaya çıkmış olan *çok işlevsel okuryazarlık* kavramı ile yaşanmıştır. 1950ler boyunca basit mesajları anlama ve yazabilme yeteneği olarak görülen okuryazarlık, 1960lar ile beraber ortaya çıkan fonksiyonel okuryazarlık kavramı ile birey aktif bir katılımcı haline gelmiş, okuma-yazma bilmesinin yanı sıra hesap yapma yeteneğine de sahip olması ve bu yeteneklerini topluma katkı sağlayacak biçimde kullanması beklentileri oluşmuştur. 1990lı yıllarda ortaya çıkan bu yeni kavram, yaşam boyu öğrenmeyi sürdürebilmeyi, toplumsal gelişim ve kalkınmaya katılımı, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda bireyde bulunması gereken yetenekleri öğrenip, gerekli durumlarda bu bilgileri başkalarına aktarabilecek becerilere sahip olması olarak açıklanmıştır (Güneş,2000). Aşıcı (2013), çok işlevli okuryazarlığın, bireylerden toplumsal alan ve ilişkilere dair yüksek bir bilinç düzeyine erişmelerini ve bu doğrultuda hayatlarını sürdürme hedeflerine sahip olmaları gerekliliğini vurguladığını ifade etmiştir.

2000li yıllara doğru geldiğimizde, bu döneme kadar, okuryazarlık kavramına ilişkin onlarca sayıda epistemolojik yaklaşım ortaya konmuştur. Lankshear (1999), bu unsurlardaki ortak noktaları şu şekilde açıklamıştır:

1) Başlangıçta soyut olan kavram, giderek somut bir hale bürünmüştür. Kavramın somutlaşmasında analitik düşünce süreçlerinin giderek artan bir şekilde merkezi yer almaya başlaması etkili olmuştur. Bu durum, düşüncelerin nesnel bir bağlamda ele alınmasının önünü açmıştır.

2) Okuryazarlık, okur-yazar olmanın ötesine geçmeye başladığı andan itibaren, dilin varlığını geliştirmenin ötesinde düşünceyi de yeniden şekillendirme gücünü elde etmiştir.

3) Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmayı isteyen, az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, sunmuş olduğu fırsatlarla bu ülkelerin hedeflerine ulaşmalarını sağlama noktasında anahtar bir hale bürünmüştür.

Teknolojik gelişmelerin arttığı, neo-liberal sistemin etkilerinin yerküreyi tamamen kapladığı 2000lere geldiğimizde global ekonomik rekabet, BİT etkisi ile şekillenen yerküre, internetin gündelik ve profesyonel yaşantıdaki kullanımındaki artışı ve kamu politikalarının eğitim aracılığıyla okuryazarlık ve internet kullanımını öne çıkarması (Leu,2013) sonucunda, okuryazarlık artık tek bir başlık altında incelenemeyecek kadar genişlemiş ve bununla bağlantılı olarak Medya Okuryazarlığı, Sağlık Okuryazarlığı, Görsel Okuryazarlık, iletişim okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı (Covello,2010) gibi birçok alt başlığa bölünmüştür. Çalışmamızın ana öznesi olarak dijital okuryazarlığın seçilmesi, okuryazarlık kavramının bu çok parçalı yapısı içerisinde, felsefi ve teknik boyutlarıyla okuryazarlık kavramını günümüz koşulları kapsamında ele almamızı sağlıyor oluşunda yatmaktadır. Dijital okuryazarlık, etik değerlerin farkındalığı, anlamlı ilişki ağları kurmak, eleştirel yaklaşıma sahip olmak, duyarlı olmak gibi noktaları göz önünde bulundurduğu için etik; bireyin, teknik aletleri kullanabilme kapasitesi, isteği ve beklentilerini göz önünde bulundurması noktalarında bireyin okuryazarlık düzeylerini tanımlama noktasında üst bir noktayı temsil etmektedir (Peng ve Yu,2022). Dolayısıyla okuryazarlığa dair mevcut sorunların tamamı dijital okuryazarlık kavramı ile doğrudan ilişkilidir (Sağiroğlu vd.2020).

3.2 Dijital Okuryazarlığın Önemi ve Özellikleri

21.yüzyıl, Bilgi ve İletişim teknolojilerinde, insanlık tarihinde o güne kadar yaşanmış olan değişim ve dönüşümlerin onlarca katını yaşadığımız ve yaşamaya devam edeceğimiz bir dönemi temsil etmektedir. Buradaki devasa dönüşümler bireylerin iletişim ve medya alışkanlıklarında da kaçınılmaz değişimleri beraberinde getirmiştir. 19.yüzyılın başında tiyatro, radyo ve telgraf bireylerin eğlence ve haberleşme ihtiyaçlarını karşılarken, 20. Yüzyıl ile birlikte sinema tiyatronun; telefonlar telgrafın ve televizyonlar ise radyonun yerini almıştır. 21. Yüzyıl ile birlikte ise web teknolojileri bilgi ve eğlence araçları olarak televizyon, radyo ve sinemanın yerini almaktadır (Gilster, 1997). İnternet genel olarak üç farklı aşamada gelişim göstermiştir. Web 1.0 aşamasında, kullanıcılar pasif bir biçimde arama motorları ve son derece az sayıdaki websiteleri aracılığıyla çeşitli bilgilere erişim sağlayabilmekteydi. İnternetin, içinde bulunduğumuz dünyayı şekillendirme gücü ise Web 2.0 ile mümkün olmuştur. Karşılıklı etkileşime olanak sağlayan teknik altyapısı sayesinde, dünyanın farklı yerlerindeki insanlar zaman-mekan kısıtlamalarına takılmadan, 7/24 aktif birer eyleyiciye dönüşmüş, çeşitli sosyal ağlar aracılığıyla bağlantılar kurmuş ve bugün içinde yaşamış olduğumuz çağın da temellerini atma imkanına erişmişlerdir. 2016 ve sonrasında çıkan Web 3.0 ise algoritmalar ve yapay zekanın hayatımıza girmesini beraberinde getirmiş ve özellikle günümüzde yapay zekanın süreç içerisindeki gelişimi bireysel ve toplumsal olarak devasa dönüşümlerle karşı karşıya kalmamıza neden olmuştur (Boulesnane vd., 2022).

Güncel veriler, internetin yaygın etkisini de açıkça ortaya koymaktadır. Küresel ölçekte internet kullanan kişi sayısı 2025 itibarıyla 5 milyar 560 milyondur. Bu sayıya oransal olarak baktığımızda ise toplam nüfusun %68'ine denk geldiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra internette geçirilen ortalama sürenin 6 saat 38 dakika olması ve dünya nüfusunun %70'inin akıllı telefonlara sahip olması internetin yaygın etkisinin çok açık göstergeleri olarak karşımızda durmaktadır (Datereportal,2025). İnternetin küresel ekonomiyi dönüştürücü gücünü ortaya koyması noktasında Statista (2025)'nın paylaştığı En Değerli Markalar kategorisinde ilk 10'da yer alan markaların 8'inin doğrudan internet temelli dijital teknolojilere dayalı firmalar olması dikkat

çekmektedir. Bu listede Apple, Microsoft, Google, Amazon, Samsung, Facebook ve Tiktok kendilerine yer bulmuş durumdadır.

Bütün bu veriler, internet dolayimli dijital platformların hayatlarımızın ayrılmaz birer parçası olduğunu ve bu yönüyle multi-disipliner bir yaklaşımla incelenmesi gereken söz derece önemli alanlardır. Bu alanları anlama ve değişimleri takip ederek yeni koşullara bireyi adapte etme potansiyeli sebebiyle dijital okuryazarlık önemlidir. Kavramın tartışılmaya başlandığı 1990lı yıllarda erişimin az ve kullanıcı sayısının da düşük olması sebepleriyle, teknik araçların kullanımı ve sahiplik kriterleri çerçevesinde ele alınan kavramın, ilerleyen süreç içerisinde değerlendirme kriterleri giderek fazlalaşmıştır. Teorisi aracılığıyla dijital okuryazarlığa ilişkin yaklaşımlar üzerinde etkisi olan Martin (2008), üç aşamadan oluşan bir model aracılığıyla kavramı açıklamıştır. Birinci basamak olan *dijital yetenek*, temel düzeydeki dijital okuryazarlık yeterliliğine atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda görüntülü ve sesli haberleşme uygulamalarını kullanabilmek, dijital bankacılık, online alışveriş ve yemek sipariş verebilmek gibi yetenekleri kapsamaktadır. Dijital kullanım ise bireylerin mesleki ve eğitim alanlarında sahip olması beklenen araçları kullanmasını ifade etmektedir. Örneğin, nicel yöntem kullanan bir araştırmacının SPSS kullanmasını bilmesi veya sunum hazırlaması gereken öğrencinin PowerPoint, Prezi gibi araçları kullanabilmesi gibi durumlar Dijital Kullanım seviyesine örnek olarak gösterilebilir. Bireylerin, belirli alanlarda başarılı olmak için Dijital Kullanım seviyesine gelmiş olmaları önem taşımaktadır. Son aşamayı oluşturan ve dünyadaki çok az kişinin sahip olduğu *Dijital Dönüşüm*, yenilikçi teknolojiler oluşturabilen bir grup profesyonelin sahip olduğu donanımlara atıfta bulunmaktadır ve Dijital okuryazarlığın en üst düzeyini temsil etmektedir.

Bir diğer önemli isim Hobbs (2010), Beşli Yetkinlik Sarmalı teorisi aracılığıyla dijital okuryazarlığa ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Bu sarmalın her bir unsuru birbirleriyle bağlantılıdır ve etkileşim içerisinde. Bireyin bu sarmaldaki yetkinliklerin her birine ne düzeyde sahip olduğu, dijital okuryazarlık seviyesini de ortaya koymaktadır. Dijital araçların etkin kullanımı ve gereksinim duyulan bilgiyi doğru kaynaklardan alarak başkalarıyla paylaşma sürecini *erişim* olarak açıklamıştır.

Bireyin, karşılaşmış olduğu mesajların kaynağını, anlamını, mesajın güvenilirliğini ve bilgi kaynağının arkasındaki düşünceyi eleştirel bir yaklaşım ile Analiz etme ve sonuçlarını değerlendirmeyi ise *Analiz/Çözümleme ve Değerlendirme* başlığı altında ele almıştır. *Üretim* ise, etkili iletişim yöntemleri aracılığıyla bireyin kendisini içerik oluşturma yoluyla ifade edebilme kapasitesidir. *Yansıtma*, bireyin, çeşitli ortamlarda karşısına çıkan mesaj ve içeriklerin, bilincini etkilediğinin farkındalığında olarak, etik ve sosyal yükümlülükler uygun hareket etmesidir. Sarmalın son parçası olan *eylem*, bireyin, yerel, bölgesel ve uluslararası sorunların farkında olarak, diğer birey ve gruplarla etkin bir biçimde etkileşime geçerek bu sorunları çözebilme kapasitesine atıfta bulunmaktadır. Hobbs, bu beş yeteneğin de birbirlerini tamamladığını ve bu sarmalın düzgün bir biçimde işlediği sürece, bireylerin idealize edilmiş olan dijital okuryazarlık seviyesinde bulunacaklarını söylemiştir.

Dijital okuryazarlığı teknik, bilişsel ve toplumsal-duygusal boyutlarıyla ele alan Ng(2012) ise birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğunu ifade ettiği bu üç boyutu ve etkileşim biçimlerini analiz ederek, dijital okuryazarlığa dair birtakım çıkarımlarda bulunabileceğini söylemiştir. *Teknik boyut*, bireyin özel veya profesyonel yaşantısında kullandığı örneğin, akıllı tahta, projeksiyon, kulaklık vb. dijital araçları sorunsuz bir biçimde kullanabilmesi ve karşılaştığı çeşitli sorunlara karşı çözümler üretebilmesini açıklamaktadır. Örneğin, sunum sırasında projeksiyon makinesinde görüntü gittiğinde ilk olarak nereye bakılması gerektiğini bilmek, takılmış olan Youtube videosunda neler yapılması gerektiğini bilmek vb. bu boyutu kapsamaktadır. Bunlara ek olarak gereksinim duyulan noktalarda hangi programların yüklenmesi gerektiğini, bulut sistemleri üzerinden belge aktarmak, sosyal ağlardaki iletişim ortamlarına dahil olabilmek de bu boyuta girmektedir. *Bilişsel boyutu ise* bilgiye erişim, bilgiyi üretme ve eleştirel düşünce kriterlerinin bir arada bulunması şeklinde özetlemek mümkündür. Bu aşamada kullanıcılardan etik ve yasal telif hakları gibi konuların farkında olması, çeşitli yasal olmayan siteler üzerinden üreticilerin emek ve çabalarını sömürmemesi gerektiğinin bilincinde olması beklenmektedir. Ng'ye göre Teknik ve bilişsel boyutların yakınsaması ile, üretim okuryazarlıkları ortaya çıkmıştır. Son boyut olan *toplumsal-duygusal boyut*, dijital ortamlarda farklı kullanıcılar ile bir araya gelen bireylerin, birbirleri ile nazik şekilde konuşması, hoşgörü ve saygı çerçevesinde

davranmaları ile ilgilidir. Burada ayrıca kullanıcının gizliliğini ve kişisel verilerini hangi yollarla koruyacağına dair bilgi sahibi olması ve eğer olumsuz bir durumla karşılaşılırsa bu durumla nasıl başa çıkmaları gerektiğinin bilinci, yasal şikayet mekanizmalarını devreye sokabilme becerilerine sahip olması beklenmektedir.

Dijital okuryazarlığa yönelik bir başka yaklaşım ise Kamu sektörünün yanı sıra, yüksek öğrenim ve araştırmayı desteklemek için Ağ ve Bilgi Teknolojileri hizmetleri ve dijital kaynaklar sağlayan, Birleşik Krallık'ta kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan JISC (2011: 4) hazırladığı raporda dile getirilmiştir. Rapora göre dijital okur yazar olması gereken 4 grup mevcuttur. Bunlar:

- **Öğrenciler**, öğrenim faaliyetleri sırasında gerekli olabilecek bütün kaynak ve araçlara ulaşabilmeli; sahip oldukları bu araçları etkin bir şekilde kullanabilmelidirler.

- **Eğitimciler**; halkın eğitim kurumlarına duyduğu güvenin artması noktasında son derece kritik bir öneme sahiptirler. Bu bağlamda akla yalnızca öğretmenler değil, özel sektörde bu bağlam içerisinde çalışan bireyler de eğitimciler kategorisinde yer almaktadır.

- **Araştırmacılar**; araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile en başta ülke ekonomisine ve dolayısıyla genel refaha katkı sağlayacak olan araştırmacılar, yaptıkları araştırmalar sırasında aktif ve verimli çalışabilmeli bunun yanı sıra edindikleri bilgi ve tecrübelerini diğer ekip arkadaşlarına aktararak onların gelişimine katkı sağlamalıdır.

- **Diğer Grup**; İleri teknik personeller, üst düzey yöneticiler gibi bağlı oldukları kuruluşları güçlendirmek noktasında dijital okuryazarlıklarına yatırım yapmaları gerekmektedir.

Dijital okuryazarlığa ilişkin ortaya konulmuş olan teorileri inceleyen Iordache vd. (2017), kavramı ele alan çalışmalardaki ortak temaları; dijital iletişime dair sahip olunan yeterlilikler, içerik oluşturmaya yönelik yeterlilikler, stratejik davranış sergilemek, teknik ve operasyonel yeterlilikler olarak ortaya koymuş ve dijital

okuryazarlık çalışmalarındaki ortak noktaların bunlar olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu yaklaşımlar, dijital okuryazarlığın sahip olduğu özellikleri ve önemi göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Öte yandan buradaki teorilere eleştirel bir perspektiften yaklaşarak, tekno-deterministik bakış açısından olabildiğince sıyrılmak ve de bireyin ekonomik, kültürel, toplumsal vb. durumları ile dijital okuryazarlık kavramı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak eleştirel yaklaşımlar sergilememize olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda bireyin mevcut donanımları olarak özetleyebileceğimiz sermaye kavramı ile dijital okuryazarlık arasındaki ilişkinin açıklanması önemlidir.

3.3 Dijital Okuryazarlık ve Sermaye Kavramı İlişkisi

Tarihsel süreç boyunca var olan toplumlar birbirinden farklı düzeyde gelişmişliklere sahip olmuşlardır. Bu gelişmişlik düzeyindeki ilk ciddi farklılaşma ise Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan süreç, 2. Dünya Savaşı sonrasında bilginin artık ana hammadde halini aldığı ve Bilgi Toplumu olarak ifade edilen; temellerini bilgisayar ve çip teknolojilerindeki gelişmelerden alan toplumun gelişimi ile giderek çeşitlenen bir biçimde artmıştır. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan eşitsizliklerin yanı sıra Bilgi Toplumu'nun doğuşu ile yeni eşitsizlik biçimleri de meydana gelmiştir.

Oysaki Bilgi toplumu teorisyenleri, Bilgi toplumunun ortaya çıkışıyla birlikte yoksulluğun, eşitsizliğin ve sosyal dışlanmanın sona ereceğine yönelik iyimser öngörüler ortaya koymuş, Bilgi Toplumu'nun yarattığı ve bilginin üretimin hammaddesi haline aldığı bu dönemde daha eşitlikçi bir toplum tasavvur etmişlerdir (Bach vd.2013). Özellikle bu toplumun temellerini oluşturan internet dolayımı dijital dünya, zaman içerisinde bu eşitsizliklerin gözlemlenebildiği birincil alan haline dönüşmüştür. Öyle ki bu dönüşüm araştırmacıların da gözünden kaçmamış ve 1990'lı yıllardan itibaren dijital eşitsizlik konusunu ele alan akademik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Dijital eşitsizliklerle ilgili alanyazın incelendiğinde, bu sorunla ilgili araştırmaların 1990'lı yıllardan günümüze değin bir dönüşüme uğradığı dolayısıyla aşama aşama sorunun farklı boyutlarına odaklanıldığı görülmektedir. Nitekim, ilk dönemlerdeki araştırmaların odak noktası erişim uçurumudur ve bu araştırmalar literatürde birinci düzey dijital eşitsizlik çalışmaları şeklinde

anılmaktadır. 2000’li yıllara kadar, dijital eşitsizliklerle ilgili akademik araştırmalarda, enformasyon teknolojilerine sahip olma ve erişme durumu ile temel sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler sorunsallaştırılmıştır.

Dijital eşitsizlikleri, ilgili iletişim araçlarına sahip olma veya olmama ayrımı üzerinden değerlendiren araştırmalar zamanla yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bunun nedenleri arasında sorunun kolayca aşılabileceği yanılgısını uyandırması, kullanım becerilerindeki farklılıkları göstermemesi, teknoloji kullanımının toplumsal sonuçları hakkında bilgi vermemesi, teknolojinin içinde geliştiği toplumsal bağlamı göz ardı eden teknolojik belirlenimci bir bakışla sınırlanmış değerlendirmelere yol açması vb. nedenler gösterilmiştir.

İlerleyen süreç içerisinde ise özellikle gelişmiş ülkelerde, enformasyon teknolojilerine sahip olma ve erişme anlamındaki uçurumların da nispeten kapanması, dijital eşitsizliklerin daha farklı boyutlarına, örneğin ilgili teknolojileri kullanma becerilerine odaklanma ihtiyacını doğurmuştur. Yeni iletişim teknolojilerini kullanmak için gerek duyulan becerilerin yarattığı bu düzeydeki dijital eşitsizlik, alan yazında “ikinci düzey dijital bölünme” şeklinde ifade edilmiştir. İkinci düzey dijital eşitsizlik araştırmalarında ilgi artık “kim/kimler kullanıyor” sorusu üzerinde değil, daha çok “nasıl kullanıyor” sorusu üzerindedir. “Nasıl kullanıyor” sorusu ise öncelikle dijital becerilerle ilgili olduğundan, ikinci düzey dijital eşitsizlik araştırmaları beceri uçurumunu ve kullanım farklılıklarını temel alır.

İlerleyen zamanlarda ise, sahiplik, erişme ve kullanma becerilerinin yanı sıra, bireylerin çevrimiçi pratiklerini belirleyen unsurlar olarak sosyo-ekonomik statülerinin ve kültürel sermaye düzeylerinin önemini vurgulayan, aynı zamanda interneti kullanmakla bireylerin fizik gerçeklikteki yaşamlarının olumlu anlamda nasıl dönüştüğünü, somut kazanımlarının neler olduğunu ortaya koymaya çalışan ve alan yazında “üçüncü düzey dijital bölünme” şeklinde ifade edilen araştırmaların önemi de giderek artmaya başlamıştır. Dolayısıyla, üçüncü düzey dijital eşitsizlik, kullanımla sağlanan somut faydaların neler olduğu meselesiyle ilgilidir. (Tuba,2020).

Üçüncü düzey dijital bölünme araştırmaları ile beraber Dijital bölünmenin, geleneksel eşitsizlik kaynaklarına ek olarak aynı zamanda bir toplumsal eşitsizlik faktörü olduğu; internete eşit olmayan erişim; cinsiyet ve yaş, gelir ve eğitim, ırk ve etnik köken, yerleşim yeri ve türü gibi demografik ve sosyo-ekonomik farklılıklara olan bağlılığı ve bilgi iletişim teknolojilerine eşitsiz erişim ve kullanımın sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin bir dijital katılımını engelleyen ciddi bir toplumsal sorun olduğu da net bir biçimde kabul görmeye başlamıştır (Aktaş,2021:51-54).

Nitekim Van Dijk (2012), yapmış olduğu çalışmada Yüksek gelir ve iyi eğitim düzeyine sahip kişilerin sosyal ağ kullanımının ve dijital becerilerinin oldukça yüksek olduğunu ve bunun yanı sıra daha az sosyal ve medya ağı bağlantısı olan ve daha az İnternet erişimi, becerileri ve kullanımı olan çoğunlukla toplumdan dışlandığı düşünülen kullanıcılarla aralarında yapısal eşitsizlik problemi olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda Dijital eşitsizlik alanında yapılacak olan çalışmalarda üçüncü düzey dijital eşitsizlik perspektifi temel alınarak; farklı sosyal grupların teknolojilere nasıl eriştiğini ve bu erişimin çevrimdışı avantaj ve dezavantajlara nasıl katkıda bulunduğunu incelemek önemlidir (Deursen vd.,2017: 454).

Günümüz dünyası, çok çeşitli biçimleri, bağlamları ve kullanımlarıyla ağırlıklı olarak dijital ile karakterize edilmektedir. Bu “yeni” dünyada, dijitalleşme, sanallık ve sürekli çevrimiçi olmak, dünya nüfusunun önemli bir kısmı için, bu gerçekliğin dışında kalanları da dışarıda bırakmayarak giderek artan bir etkiyle, mevcut ve gelecekteki beklentilerine karşılık gelen bir normallik haline gelmiştir (Sá vd., 2021). Değişen bu koşullar ile, dijital dünya içerisinde, ekonomik sistem önemli oranda dönüşmüştür. Bu dönüşüm ile bireylerden sahip olması beklenen yetenek ve donanımlar da farklılaşmaya başlamıştır. Androniceanu vd. (2020), dijital dünyanın etkisi ile beraber işgücü üzerindeki değişen etkileri şu şekilde sıralamıştır:

1- Büyük hacimli veriler bağlamında verilerin gerçek zamanlı olarak analiz edilmesine olanak tanıyan bilgisayar sistemlerinin artan bilgi işlem gücü

2-Pazarlar ve inovasyon için hayati önem taşıyan büyük hacimli verilerin işlenmesi ve kullanılması yöntemlerinin sürekli iyileştirilmesi

3-Yeni ürün ve hizmetlerin yaratılması

4-Inovasyon hızının hızlanması

5- Gelişen yeni yapay zeka modelleri sayesinde insanlar ve robotlar arasındaki uyumlu işbirliğini destekleyecek; fiziksel dünya ile dijital dünyayı birbirine yaklaştıracak olan fiziksel-sibernetik sistemlerin giderek yayılmaya başlaması.

6-İnsan müdahalesinin rolü, vasıflı bir çalışandan ağda mevcut hizmetlerin denetçisine dönüşmektedir. Birey bu süreçte artık verilen mevcut hizmeti denetleyicisi pozisyonuna evrilmiştir.

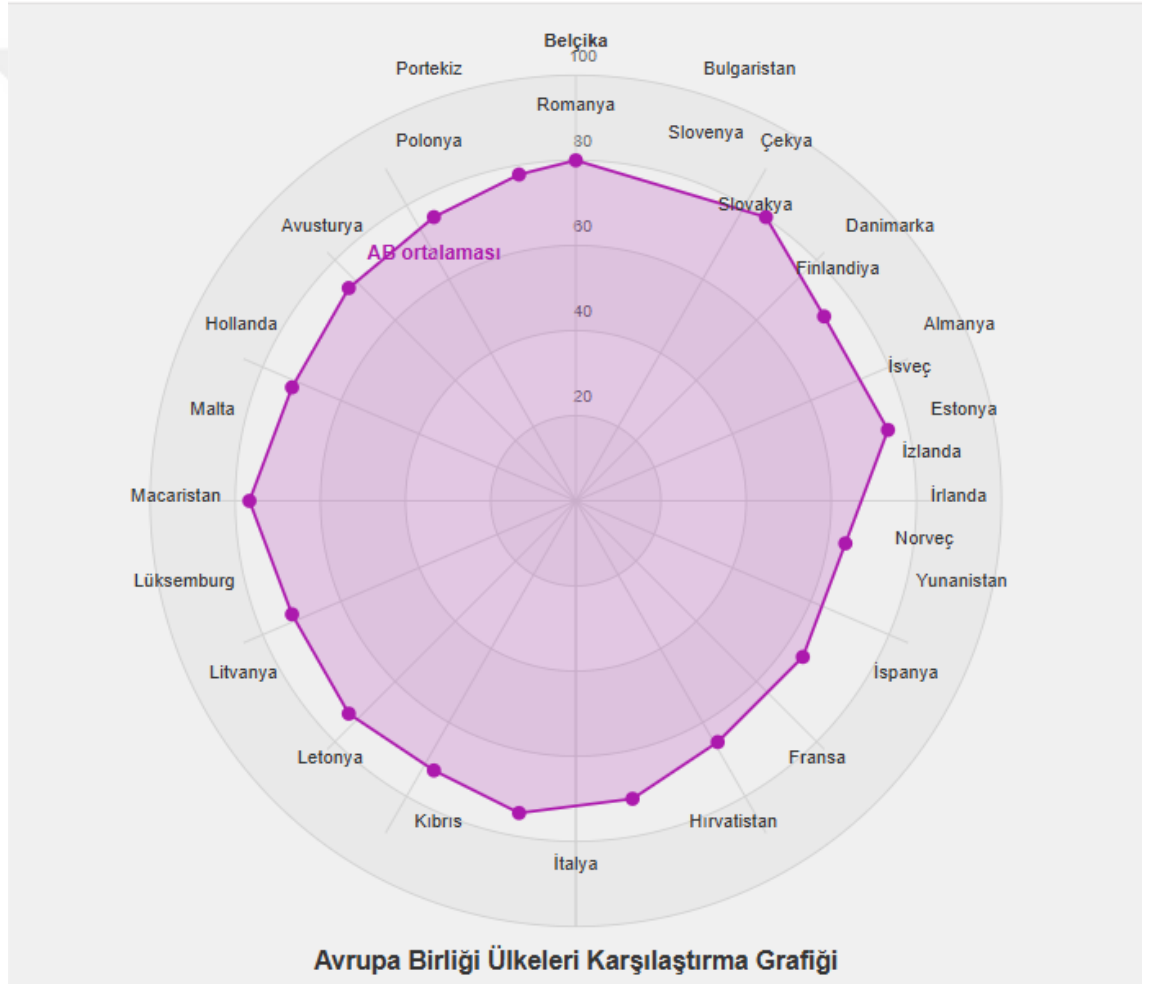
7- İşgücünün, dijitalleşme bağlamında bilgiye dayalı yönetim ve inovasyonun yeni spesifik gereksinimlerine uyarlanması gerekiyor: Emek, Yaratıcılık ve inovasyon öncelikli olarak uyarlanması gereken alanlardır.

Dijitalleşmenin her geçen gün giderek artan dominasyonu nedeniyle yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin sosyo-ekonomik düzeyleri de artış göstermektedir. Bu durum çeşitli çalışmalar tarafından da gösterilmiştir. Levy ve Murnane (2003), 1960'tan 1998'e kadar işgücü görev girdilerine ilişkin temsili verileri kullanarak, bilgisayar teknolojisinin rutin bilişsel ve manuel işgücü görevlerini yönetmek için geliştikçe, esneklik, problem çözme, yaratıcılık ve karmaşık iletişim gerektiren rutin olmayan bilişsel görevleri yerine getirebilecek çalışanlara olan talebin önemli ölçüde arttığını bulmuştur. Benzer şekilde, Wolff (2006) 1950 ve 2003 yılları arasında mavi yakalıların istihdamdaki payının yüzde 53'ten yüzde 24'e düştüğünü, profesyonel, teknik ve yönetsel pozisyonların ise toplam işgücünün yüzde 47'sinden yüzde 76'sına yükseldiğini belirtmektedir.

Brynjolfsson ve McAfee (2014) ise fikir üretme, inovasyon ve karmaşık iletişim becerilerinin insanlar ve makineler arasındaki önemli ayrım alanları olduğunu savunmaktadır. Bilgisayarlar genellikle bu çabaları destekleyip hızlandırırsa da bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirip analiz edebilen ve zorlukların üstesinden gelmek için

yeni fikirler ve yollar geliştirebilen meraklı ve yaratıcı bireyler, işverenler ve daha geniş anlamda toplum için son derece değerli olmaya devam edecektir.

Dijitalleşen dünyada bireylere dair olan beklentilerin artışı ile dijital okuryazarlık giderek önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Bu durumun sebeplerini yukarıdaki araştırmalar da gözler önüne sermektedir. Nitekim Avrupa Birliği resmi veri portalı 2023 senesinde hazırlamış olduğu çalışmada, Avrupa ülkelerindeki dijital okuryazarlık seviyelerini detaylı bir biçimde incelemiştir.

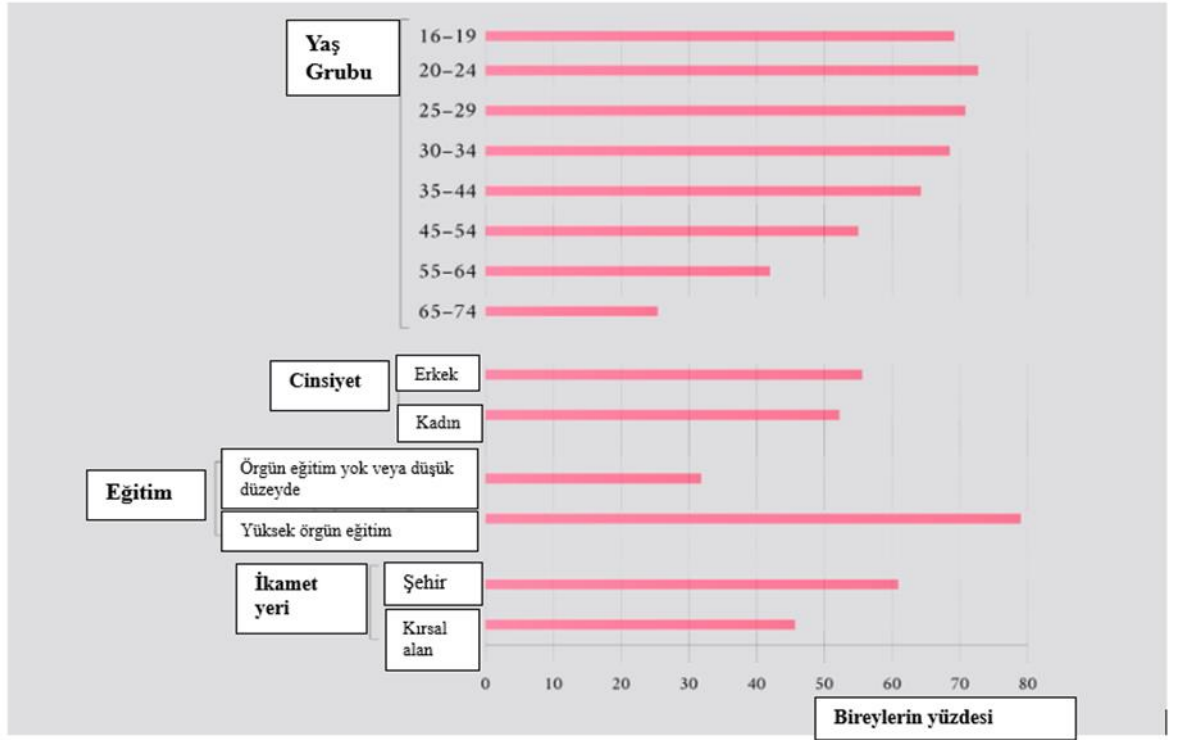

Şekil 3. 1. AB üyesi ülkelerin dijital okuryazarlık düzeyleri

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere AB üyesi ülkelerin ortalama dijital okuryazarlık seviyesi %60 olarak ölçülmüştür. Norveç, Hollanda, İzlanda ve Finlandiya'daki ortalamanın %80 ve üzeri olması son derece dikkat çekicidir. Bu ülkelerde yaşayan kullanıcıların, dijital teknolojilerin gelecek süreçlerde giderek artan

bir öneme sahip olacağına dair inançlarının da %90 ve üzerinde olması, bu ülkelerde yaşayan bireylerin dijital okuryazarlığa ilişkin sahip olmaları ile dijital okuryazarlık oranları arasında açık bir ilişki olduğunu söylenebilir.

Rapor aynı zamanda Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin **yaş grupları, cinsiyet, eğitim seviyeleri** ve **yaşadıkları yer** faktörlerini de göz önünde bulundurmuş ve aşağıda görüleceği üzere her bir durum özelinde hangi grup/ grupların daha yüksek düzeyde bir dijital okuryazarlığa sahip olduğunu göstermiştir:

Şekil 3. 2. AB üyesi ülkelerin demografik özellikleri ve dijital okuryazarlık düzeyleri

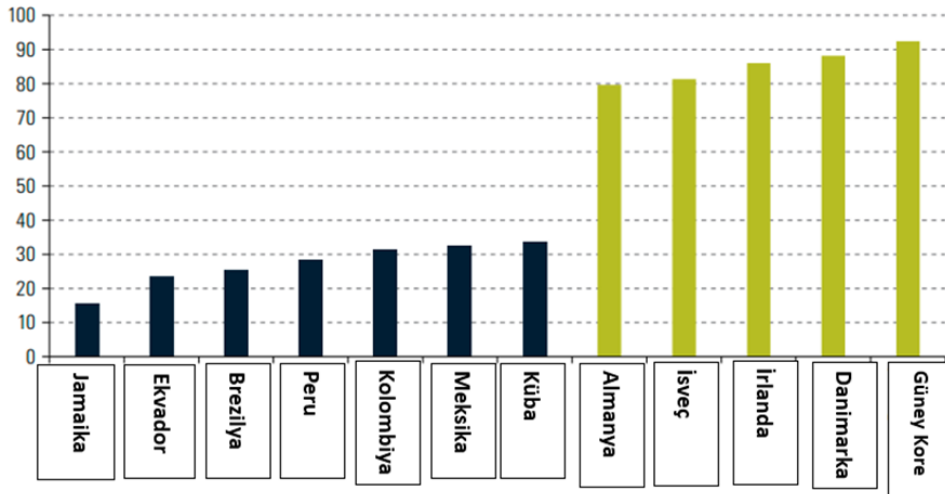
Demografik özellikler kapsamında verileri incelediğimizde yaş grupları özelinde 16-34 yaş grubundaki kişilerin son derece yakın düzeyde dijital okuryazarlığa sahip olduklarını söylememiz mümkündür. Burada en düşük oran ise 65-74 yaş arasındaki bireylerde görülmektedir. Cinsiyet özelinde ise erkeklerin kadınlardan ufak bir miktar da olsa daha yüksek oranda dijital okuryazarlığa sahip durumda olduğu görülmektedir. Dijital okuryazarlık söz konusu olduğunda eğitimin önemli ölçüde etki sahibi olduğunu bu çalışma açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Tabloda da görüldüğü üzere, eğitim seviyesi yükseldikçe, bireylerin dijital okuryazarlıkları da aynı oranda

yükselmiştir. İkamet yerleri özelinde baktığımızda ise dijital okuryazarlık kırsal alanlarda düşükken, kentsel alanlarda daha yüksektir.

Farklı kıtalara baktığımızda ise örneğin Afrika Kıtası'nda dijital beceri eksikliğinin Afrika nüfusunun büyük bir bölümünü ilgilendirdiği ortaya çıkmıştır. 2019'da dijital becerilerin benimsenme oranı Mozambik'te yüzde 10, Fildişi Sahili'nde ise yüzde 23 olarak hesaplanmış; bu durum da insanların çoğunun dijital cihaz ve uygulamaları kullanamadığı veya internete erişemediğini ortaya koymuştur. Öte yandan kıtadaki dijital okuryazarlık seviyelerinin artacağı tahmin edilmektedir. Örneğin, 2019'da dijital okuryazarlık oranı yüzde 30 olan Kenya'da 2030 yılında bu oranın yüzde 55'e kadar yükseleceği tahmin edilmektedir (Statista,2024). Fakat Avrupa Birliği ülkelerinin dijital okuryazarlık oranlarına bakıldığında bunun da son derece düşük kaldığı ne yazık ki açık bir biçimde görülmektedir.

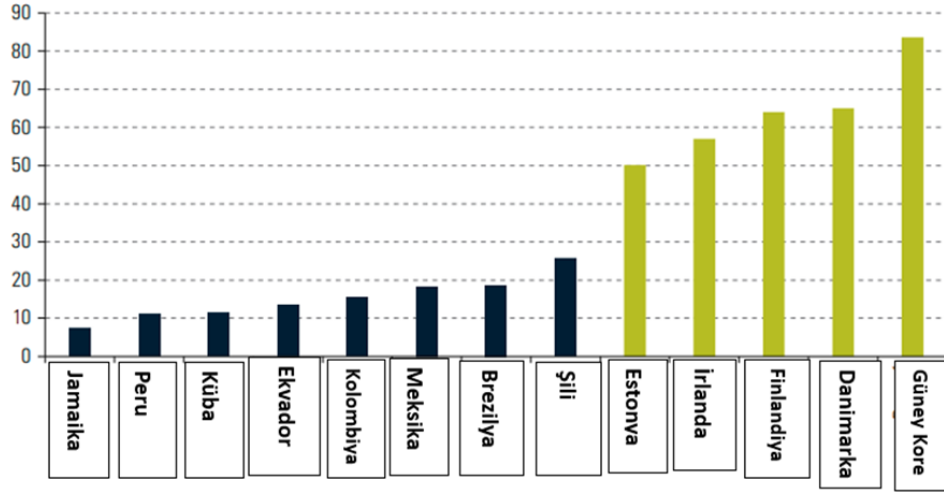
Söz konusu Latin Amerika olduğunda ise 2020 senesinde yapılan bir çalışmada Latin Amerika ve Karayipler'de bulunan ülkeler ile gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin dijital okuryazarlık seviyeleri grafikler ile karşılaştırılmıştır (eLAC,2024).

1. Temel Dijital Beceriler:

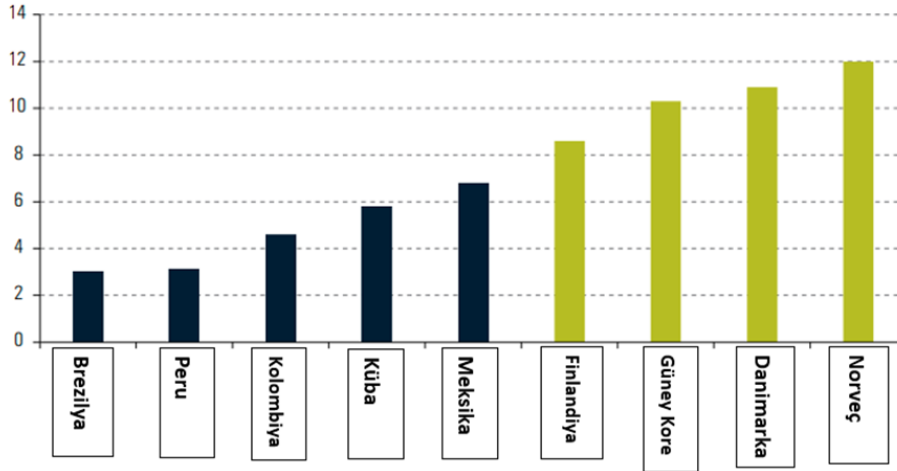
Şekil 3. 3. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin Temel Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması

2. Orta- Seviye Dijital Beceriler:

Şekil 3. 4. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin Orta Seviye Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması

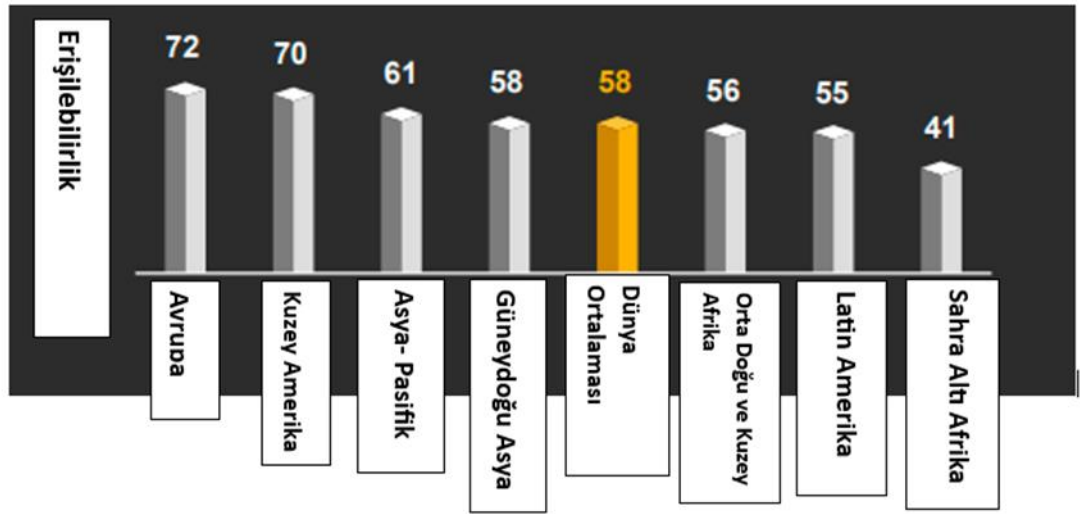
3- İleri Seviye Dijital Beceriler:

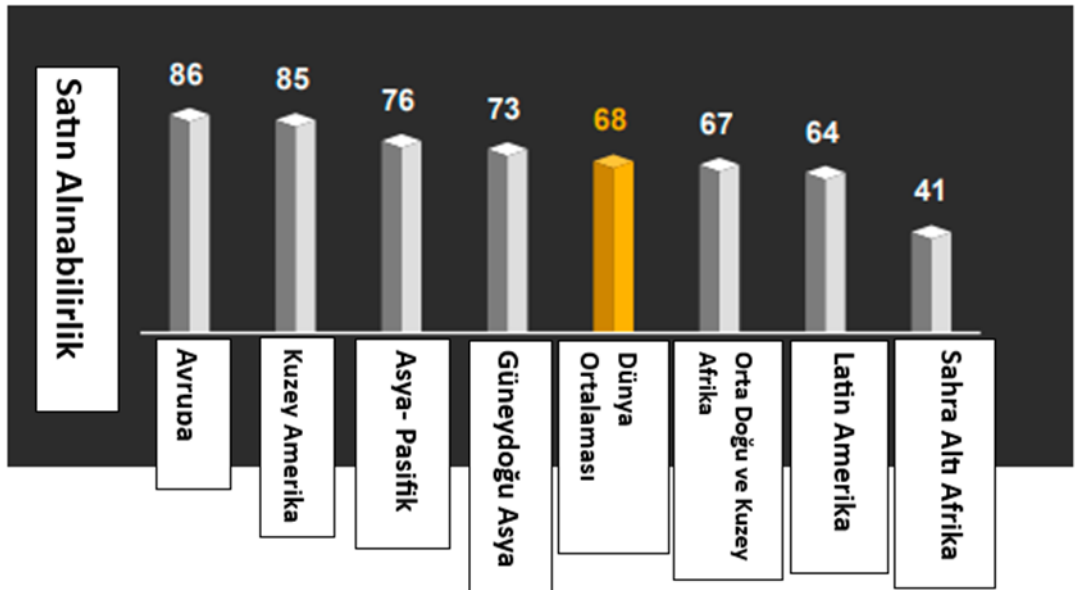
Şekil 3. 5. Gelişmiş ülkeler ve Latin Amerika/ Karayiplerdeki Ülkelerin İleri Seviye Dijital Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması

PwC (2020) senesinde yayınlamış olduğu çalışmada, dijital içerme kavramından hareketle kıtalara göre oransal dağılımları sergilemiştir. Dijital içerme kavramı, Herkes için, her yerde, dijital teknolojilerin, hizmetlerin ve ilgili fırsatların kullanımına, yönetimine ve tasarımına adil, anlamlı ve güvenli erişim şeklinde tanımlanmaktadır. Kavramın önemi ise Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkeler

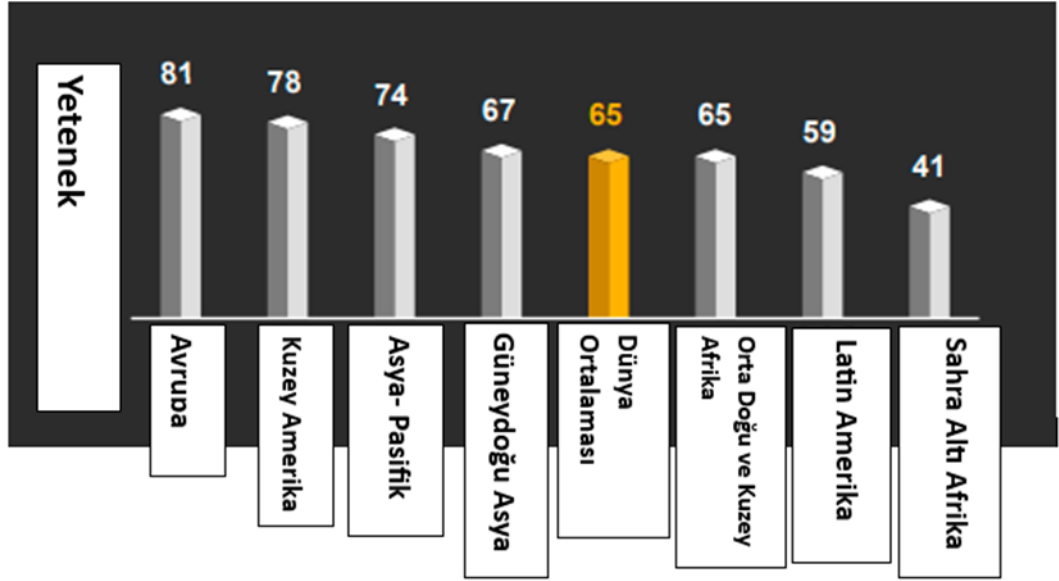
bağlamında farklı sosyo-ekonomik koşullara ve teknoloji türlerine bağlı olmasında yatmaktadır. Dolayısıyla dijital okuryazarlığı doğrudan etkileyen önemli etmendir. Aşağıdaki grafikte, PwC (2020), kıtalara göre Dijital İçermenin alt göstergeleri olan Erişilebilirlik, Satın Alınabilirlik, Yetenek ve Tutum (Dijital yaşamı benimseme isteği) kategorilerini göstermiştir:

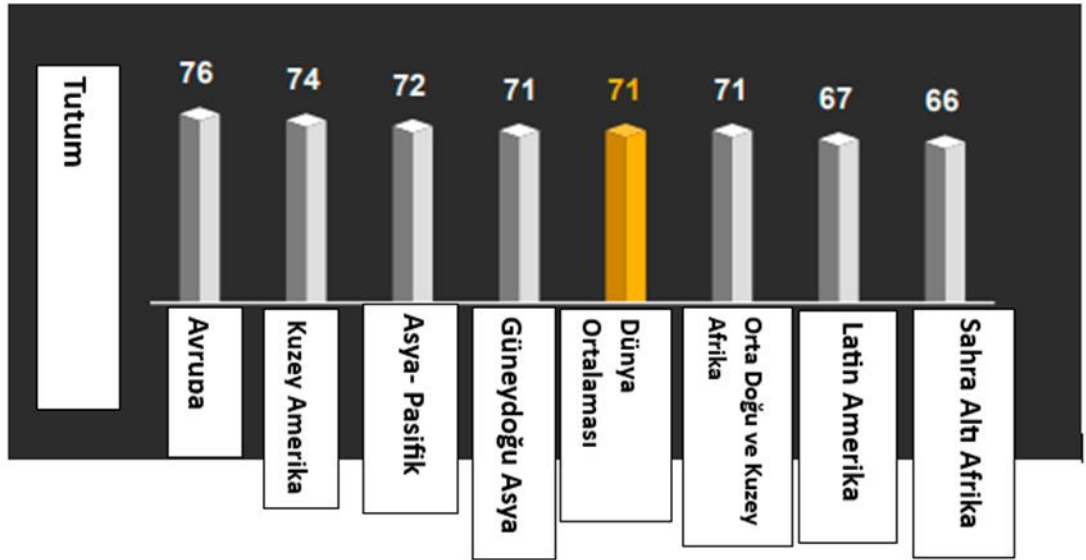
Şekil 3. 6. Kıtalarla göre Erişilebilirlik Ortalamaları

Şekil 3. 7. Kıtalarla göre Satın Alınabilirlik Ortalamaları

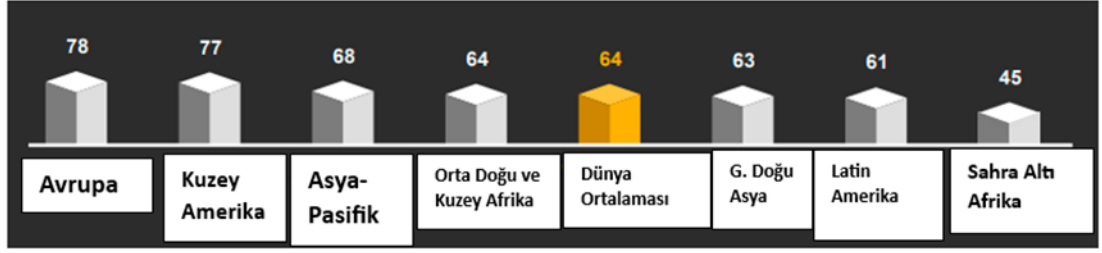

Şekil 3. 8. Kıtalarla göre Yetenek Ortalamaları

Şekil 3. 9. Kıtalarla göre Tutum Ortalamaları

Bütün bu dört faktörün ortalaması sonucunda ise oluşan Dijital İçerme ortalamaları şu şekildedir:

Şekil 3. 10. Kıtalarla göre Dijital İçerme Ortalamaları

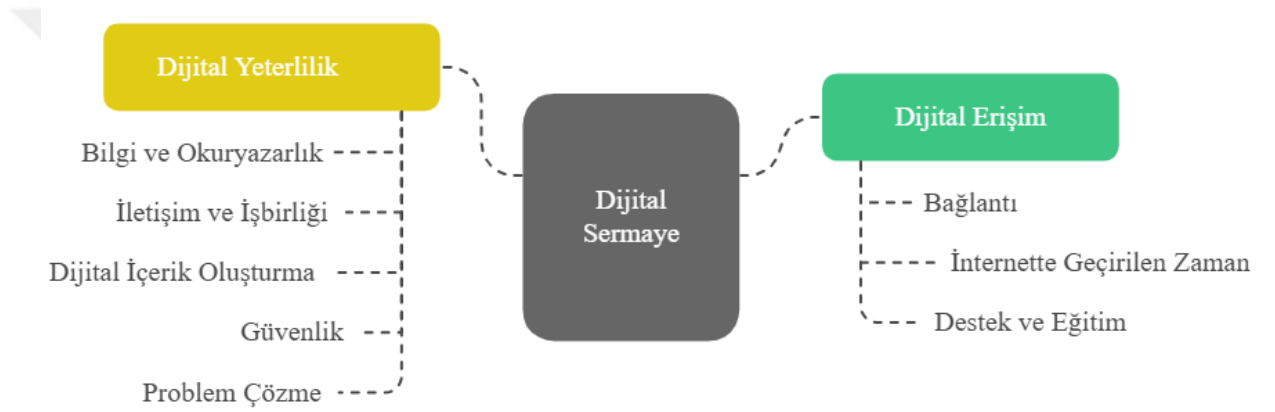
PwC (2020) raporunun en göze çarpan noktası ise, dünyanın farklı kıtalarında yaşayan bireylerin çok büyük bir kısmının yüksek bir oranda Dijital Yaşama Katılımı benimseme isteğine sahip olmasını göstermesidir. Bunun yanı sıra verilerden de görüleceği üzere, ülkelerin refah seviyeleri ile Dijital Okuryazarlık olanaklarına sahip olmaları arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenmektedir.

Gerek çeşitli araştırmacı/ teorisyenlerin açıklamaları, gerekse de yukarıda güncel veriler ışığında açıkladığımız sonuçları bir araya getirdiğimizde, Dijital okuryazarlık kavramının sermaye kavramı ile doğrudan bir ilişki içerisinde olduğunu, sermayenin, Dijital Okuryazarlık düzeylerini doğrudan etkilediğini söylememiz mümkündür. Bourdieu'nun, Marx'ın tanımını genişleterek ele aldığı bu kavram, faillerin sahip oldukları farklı kaynaklar olduğunu (maddi, kültürel, sosyal ve sembolik) ve bu bağlamda her bir bireyin sahip oldukları kaynaklar düzeyinde belirli sınıfsal mevkilere geldiğini belirtmiştir. (Meder,2011). Bu sermaye türleri, kendi özerk alanlarına sahip olmalarının yanı sıra birbirleri ile de düzenli olarak etkileşim halindedirler. Örneğin, ekonomik sermayede bir gerilemenin (emekli olmak), sosyal sermayede de (mesleki statüsünün kaybı) bir gerilemeyi doğurduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu dijital eşitsizlik olduğunda Bourdieu'cu perspektifin, farklı türlerdeki gruplar ve yaşam aktiviteleri arasında dijital yeteneğin doğasını ve dijital sermaye ile dijital olmayan sermaye biçimleri arasındaki bağlantıları araştıran ampirik çalışmaların yararlı olduğu kanıtlanmıştır (Ignatow ve Robinson, 2017:953). Calderon (2021), dijitalleşmiş bir dünyada yaşadığımız için çevrimiçi ve

çevrimdışı dünyaları birbirine karışmış olarak düşünmenin daha iyi olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda geleneksel sermaye biçimlerinin (ekonomik, kültürel, sosyal, kişisel ve politik) dijital ortamlarda belirli aktarım ve yeniden dönüşüm süreçlerini mümkün kıldığını ifade etmiştir.

Ragnedda vd (2020:5) Dijital Sermayenin Kurucu Bileşenlerini şu şekilde açıklamıştır:

Şekil 3. 11. Dijital Sermayenin Kurucu Bileşenleri

Ragnedda (2018), gerçek kullanıcıların internet kullanımından elde ettikleri faydaların, önceki sermayelerine ve dijital sermaye ile etkileşim biçimlerine dayandığını ifade etmiştir. Ona göre Dijital sermaye, her bir sermaye ile etkileşime girer ve bu etkileşimin meyveleri hem dijital hem de sosyal alanda sonuçlar doğurur. Belirli becerilere ve bilgiye, belirli aile geçmişine, mesleki üyeliklere ve sosyal statüye sahip olmak yalnızca erişimi değil (birinci düzey dijital uçurum), aynı zamanda internet deneyimi (ikinci düzey dijital uçurum) ve kapasiteleri de etkiler. Böylelikle bu deneyimin meyvesini sosyal alana yeniden yatırma kapasiteleri de (üçüncü düzey dijital uçurum) etkilenir. Ragnedda'nın da açıklamış olduğu üzere çevrimdışı sermayeler çevrimiçi deneyimin her bir düzeyinde etki sahibidir ve dolayısıyla Bourdieu'cu perspektif Dijital Eşitsizliklerin aydınlatılması konusunda son derece etkin ve faydalı bir bakış açısını bizlere sunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL SERMAYE KAVRAMI BAĞLAMINDA YAŞLI BİREYLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIK PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Araştırmanın Problemi

İnsanlık tarihinin her döneminde bireyler arasında eşitsizlikler gözlemlenmiştir. Bu eşitsizliklerin nereden kaynaklanmış olduğunu anlama çabası birçok sosyal bilimcinin temel uğraşı alanlarından birisidir. Bu bağlamda, söz konusu eşitsizlikler olduğunda akla gelen ilk isim hiç şüphesiz P.Bourdieu'dur. Bourdieu, eşitsizliklerin altında yatan sebepleri, K. Marx'tan devraldığı sermaye kavramının çerçevesini genişleterek, ilgili kavramı ekonomik düzlemi ile sınırlamayıp kültürel, sosyal ve simgesel boyutları da ekleyerek eşitsizliklerin çıkış noktalarını analiz etmeye çalışmıştır. Bourdieu'nun bu yaklaşımı yaygın bir kabul görmüş ve birçok farklı çalışmada Bourdieu'nun teorisinden faydalanılmıştır (Hazır,2014; Türk,2015; Jackson,2022; Samuell,2024).

Küresel bağlamda eşitsizliklerin farklı bir görünüm elde etmesi, özellikle 1990lı yıllar itibariyle internetin hızlı bir şekilde gündelik yaşantılarımıza dahil olmasıyla gerçekleşmiştir. Neo-liberal ekonomik anlayışın postmodern dünya görüşü ile desteklendiği, bireylerin giderek atomize olduğu bu yeni dünyada siyasi tek güç olarak kalan Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni dönem koşulları doğrultusunda tasarlamış olduğu yeni dünya anlayışı, hızlıca yerküreyi kaplamıştır. Bu yönüyle internetin yayılımı salt bir teknolojik ilerleme değil; aynı zamanda dönüşmekte olan sistemin bir uzantısı olarak da ele alınmalıdır.

İnternetin, eşitsizlik alanları yaratmaya başlaması ise özellikle Web 2.0 teknolojisi ile olmuştur. Web 2.0 teknolojisi ile internetin yapısı değişmiş, bu yeni yapı internet kullanıcılarının aktif birer katılımcı olmalarının yolunu açmıştır. Yeni dönemde aktif birer katılımcı olma imkanına kavuşan kullanıcılar, ilgileri, beğenileri doğrultusunda çeşitli gruplar oluşturarak, bu gruplar aracılığıyla diğer kullanıcılar ile her türlü konuda paylaşımlarda bulunup, etkileşim kurabilmeye başlamışlardır. Bu platformlar yalnızca bireylerin serbest zamanlarını harcadıkları alanlar olmanın

ötesine geçmiş ve Bourdieu'nun vurguladığı ekonomik, kültürel, simgesel ve sosyal sermayelerini yükseltebilecekleri ve bu bağlamda bu alanların dışında kalan bireyler açısından eşitsizlikleri derinleştirici etkilerin de ana mekanları haline gelmişlerdir.

İçerisinde barındırmış olduğu fırsatların yanı sıra bir o kadar da tehdidi barındırmakta olan dijital ortamlar, dijital okuryazarlığa sahip olmayı son derece önemli bir hale gelmiştir. Dijital okuryazarlık, dijital teknolojileri ve ilgili araçları doğru kullanabilmek, bu ortamlarda karşılaşılan sorunları anlamak ve yine bu sorunları çözebilmek gibi geniş bir yetenek setine sahip olabilmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dijital okuryazar olmak ve bu ortamlarda aktif birer özne olarak yer almak günümüz dünyasında temel insani haklardan birisi haline dönüşmüş durumdadır. Ragnedda vd. (2020), bu ortamlardaki eşitsizlikleri anlamak açısından Dijital Sermaye kavramını ortaya koymuşlardır. Bu kavram, Bourdieu'nun sermaye teorisi ile dijital ortamlar arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, yaşlı bireylerin göz ardı edildiği, birtakım kalıp yargılar ile etiketlendikleri dijital ortamlar ile olan ilişkilerini, deneyimlerini ve beklentilerini Dijital Sermaye kriterleri çerçevesinde ortaya koymuştur.

Sonuç olarak bu araştırmanın problemi dijital ortamlarda yaşlı kadın bireylerin yaşamış oldukları deneyim, beklenti ve sorunları Dijital Sermaye yaklaşımı bağlamında ele alarak betimlemek ve ortaya çıkan sonuçlardan hareketle olası çözümlere yönelik bir izlek sunabilmektir.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, hızla dijitalleşen dünyada yaşlı kadın bireylerin, bu ortamlarda yaşamış oldukları deneyimleri, karşılaştıkları sorunları ve beklentilerine dair bir anlam haritası ortaya koymaktır. Yaşlı bireylerin dijital ortamlara dahil olarak, aktif birer katılımcı olmaları noktasında yaşlanma deneyimleri ve ifade etmiş olduğumuz üzere sermaye düzeyleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu amaç doğrultusunda 'Yaşlılık' süreçleri ve 'Dijital Sermaye' kavramları sosyolojik bir perspektiften analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular aynı zamanda sermaye düzeylerinin, dijital ortamlardaki tutum, davranış, beklenti ve katılım boyutlarına yönelik çıktıların değerlendirilmesine de imkan sağlamıştır.

Dijital okuryazarlık alanındaki çalışmalarda sayıları giderek artan yaşlıların, bu ortamlarda adeta görmezden gelinerek yok sayıldığı gözlemlenmektedir. Dijital okuryazarlık ve yaşlılık bağlamında yapılan çalışmalar son dönemde artış göstermiş olsa da yapılan çalışmaların çoğunun nicel araştırmalar olması ve bu bağlamda konuya ilişkin deneyimleri aktarmaması (Karaöz ve Tandaçgüneş,2025) ve özellikle de 65 yaş ve üzeri kadınları, araştırma grubu olarak ele almış olan son derece az sayıda çalışmanın bulunması (Dajer vd.2024; Tellado vd.2024; Yıldırım,2024, Günerhan, 2024,) ve yapılan bu çalışmaların yalnızca belirli alanlar ile sınırlı olması (sağlık okuryazarlığı, akıllı telefon kullanımı gibi) da bu araştırmanın önemini meydana getiren bir diğer boyut olarak karşımızda durmaktadır. Araştırma, bu bağlamda 65 yaş ve üzeri kadınların, dijital okuryazarlık kavramını dijital sermaye kavramı çerçevesinde ele alan ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır.

Bunun yanı sıra, özellikle 65 yaş ve üzeri kadınların dijital okuryazarlık deneyimlerinin anlaşılmasının neden önemli olduğunu ortaya koyması ve bireysel, kurumsal, sivil toplum ve akademik çevrelere değin oldukça geniş toplumsal gruplara hangi yollar aracılığıyla buradaki sorunların üstesinden gelinebileceğini yönelik çözüm önerileri sunması açısından da önemlidir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan tema ve alt temalardan hareketle ölçek geliştirme imkanı ortaya çıkmıştır. Doğrudan sahadan alınan ve bireysel tecrübelerden hareketle oluşturulan bu kodlar, saha verisine dayalı ölçeklerin geliştirilmesi için son derece önemlidir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, bireylerin sosyal dünyaya ilişkin algı, deneyim ve beklentilerini nasıl yorumladıklarını ve bunları nasıl ürettiklerini anlamayı sağlayan niteliksel bir araştırma desenine sahiptir. Kişilerin yaşantı rutinlerindeki sorunlu anları ve anlamları açıklamayı amaçlayan nitel yöntemler, insan eylemlerinin ortaya koyduğu deneyimleri anlamaya çalışır. Dolayısıyla kişilerin hayatlarını ana odağı olarak ele alan nitel araştırmalar, deneyimlerin anlaşılmasında yardımcı olan bakış açısını ortaya çıkarır. Böylece, kişilerin deneyimlerinin ve sorunlarının çeşitliliğini yakalamanın önemli bir aracı olmaktadır (Akış,2020:108). Yıldırım ve Şimsek (1999:19) nitel araştırmayı *“gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde*

ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda onlara göre nitel araştırma sosyal olguları bağlantı içerisinde bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana almaktadır.

Nitel araştırmaların temel aldığı yorumsamacı yaklaşım, herkese ait evrensel bir doğru olmadığını, gerçekliğin sosyal ortamda inşa edildiğini ve bundan dolayı her bireyin kendi gerçekliğine sahip olduğunu savunur. İnsanların sahip oldukları bu gerçekliğe yönelik bir kavrayış geliştirmek içinse bireylerden doğrudan ve ayrıntılı bilgiler elde edilmesi gerekliliğini öne sürmektedir (Holliday, 2016, s. 13). Bu araştırmanın nitel yöntemle yürütülmesine karar verilme nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

1)Dijital ortam ve yaşlılar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların az sayıda olması nedeniyle keşfedici niteliği sahip olması hedeflenen bu araştırma derin ve detaylı bilgiler elde ederek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2)Dijital ortamlar ve yaşlılık ilişkisine yönelik olarak yaşlı bireylere dijital ortamlar konusunda yeterince destek verilmemesi ve bu bağlamda pozitivist bir araştırmacının sahip olması gereken objektiviteye bu çalışma özelinde sahip olmamam; dijital ortamlar ve yaşlılık ilişkisinde yaşlı bireylerin sesi olmak istemem.

3)Araştırmam vasıtasıyla araştırmacı olarak katılımcılar ile eşit düzlemde ilişki kurmak ve katılımcıların kendilerini rahat bir biçimde ifade etmelerini önceliklerim arasında görmek. Nitekim Creswell de araştırmacı bir konuyu keşfetmek istediğinde, belirli bir grupla çalıştığında veya pozitivist anlayışa dayalı ölçümler yapmak istemediğinde nitel araştırma yapılabileceğini belirtmektedir (Aygüler,2022).

4)Dijital okuryazarlık ve yaşlılık ilişkisini incelemek birçok farklı kavramsal kavşağın kesişimini içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda Cresswell’in (2013) belirtmiş olduğu kompleks bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek için nitel araştırma yapılması gerektiğini ifade etmesi de bu araştırmanın nitel yöntemle yürütülmeye karar verilmesinin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

Nitel araştırmalarda bulunan 5 farklı araştırma yaklaşımından (anlatı araştırması, durum çalışması, kuram oluşturma, fenomenolojik araştırma, etnografik

araştırma) araştırmanın bağlamı göz önünde bulundurularak fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma, gündelik yaşantılarımızda karşılaştığımız, bize yabancı olmayan fakat tam olarak anlam veremediğimiz olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalarda kullanılmaktadır (Tekindal ve Uğuz Arsu,2020). Fenomenolojik araştırma, bir olguya ilişkin bireylerin deneyimleri ve bu deneyimlere yüklemiş oldukları anlamları ortaya çıkarmaya çalışır (Ersoy,2016). Fenomenolojide, öznel bir fenomeni anlamaları kişinin devam eden deneyimleri ve dünyalarıyla ilişkileri yoluyla sosyal olarak inşa edilip yeniden yapılandırılır (Hajar,2021:1423).

Bu çalışmada görüşme tekniklerinden sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeniyle yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacının, görüşme sorularını önceden hazırlayabilmesi, kişilere belirli bir esneklik sağlayarak soruları yeniden düzenleyebilmesi avantajlarını sunmaktadır (Jafari vd.2018). İki uç arasında yer alan (tam yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış görüşme) bu yöntemin tercih edilme sebebi; iki veya daha fazla kişi tarafından belli amaç etrafında yapılan tartışmalardaki niçin, nasıl sorularına cevap aranılan durumlarda en ideal veri toplama yöntemi olması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinimi sağlamasıdır (Aycı ve İlerisoy,2018). Araştırma kapsamında detaylı bir literatür incelemesi ve uzman görüşlerinin alınması ile toplamda 13 sorudan oluşan bir yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

Araştırma verilerinin analizi sürecinde tematik analiz kullanılmıştır. Nitel verilerdeki kalıp veya temaları tanımlama süreci olan tematik analiz, katılımcıların deneyimlerini, o deneyimlere yüklemiş oldukları anlamları ve gerçekleri ortaya çıkarmaktadır. Tematik analiz, küçük ya da geniş veri setleri ile çalışılabilmesi; veri odaklı ya da teori odaklı analizlerin ortaya çıkarılmasında da kullanılabildiği için oldukça geniş imkanları araştırmacılara da sunmaktadır (Robinson,2022; Çarıkçı vd,2024:131). Braun ve Clarke (2006), tematik analize dayalı çalışmaların yürütülmesi için altı aşamalı bir yol haritası çıkartmıştır. Bu yol haritası ise:

- 1) Verileri tanımak/ verilere aşina olmak

- 2) Başlangıç kodlarını yaratmak
- 3) Kodlardan hareketle temaları aramak
- 4) Ortaya çıkan temaları gözden geçirmek
- 5) Temaları tanımlamak/isimlendirmek
- 6) Süreci sonlandırarak yazma/ raporlaştırma aşamasına geçmek

Tematik analizin en temel ve en önemli aşaması olan verilerin kodlanmasında, uygun kodların ortaya çıkması için araştırmacı, veri kümesinden aramalar yapmaktadır. Veriler, anahtar kelimeler aracılığıyla kodlanmak ve bu kodların tamamıyla kod şeması hazırlanmaktadır. Kod yapısı ve temaların araştırmacı tarafından ortaya çıkarılması, verilerin doğru ve anlaşılır bir şekilde analizini sağlamaktadır (Glesne,2014). Tematik analiz, araştırılan konuya ilişkin genel düzeyde bir anlaşılabilirlik ortaya koyduğu için, tematik analizle yapılmış olan çalışmaların eyleme geçirme ve/veya farkındalık oluşturma gibi hedeflere ulaşması da daha kolay olmaktadır (Ronson,2015; Yıldırım ve Şimşek, 2011:75).

Araştırma kapsamında tümevarım ve tümdengelim yaklaşımları aynı anda kullanılmıştır. Tümevarım yaklaşımı, araştırmacının elindeki belgelerden elde ettiği küçük parçaları daha büyük bir bütüne doğru götürmesi yani özelden genele doğru takip edilen bir yöntemi ifade ederken; tümdengelim ise, araştırılan konuya ilişkin alanda hali hazırda bir kavramsal çerçeve varsa, kod ve temaların belirlenmesinde alan yazınından faydalanılabilmek mümkündür. Bu yöntemde alan yazınındaki genel bilgiden özel bilgiye doğru bir yol takip edilmektedir (Merriam,2018). Araştırma bağlamında alan yazınındaki çalışmalar incelenerek kod seçimi konusunda birtakım öngörüler elde edilmiştir. Buna ek olarak yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanarak yürütülmüş olan görüşmeler sonucunda, katılımcıların verdiği ifadeler, araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Son aşamada ise katılımcıların ifadelerinden hareketle ortaya çıkmış olan kodlar, taşıdıkları anlam ve uygunlukları göz önüne alınarak ana temalar altında bir araya getirilmiştir. MAXQDA 2024 programı aracılığıyla bu tema ve kodlar araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Katılımcıların

yanıtları doğrudan aktarılmış ve de katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla katılımcılara K1, K2, K3... şeklinde yeni kodlar atanmıştır.

4.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünü evren olarak adlandırılmaktadır. Fakat doğası gereği evrenin tamamına ulaşmak güç ve hatta çoğunlukla olanaksızdır (Karasar,2012). Bu durum beraberinde araştırma evreni içerisinde araştırmanın amacına uygun, herhangi bir yolla seçilmesi gereken ve aynı zamanda evreni temsil yeteneğine sahip birimler ve/veya elemanlar kümesi olan örneklem kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Ural,2011).

Araştırma kapsamında, araştırdığımız konu ile alakalı deneyimi ve bilgisi olan kişiler dahil edilmiş ve sınırlı kaynaklar en etkili olacak şekilde kullanılmıştır. Bu bağlamda nitel araştırmalarda çok sık faydalanılmakta olan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır (Yağar ve Dökme,2018:4). Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş ölçütleri kullanabilir veya çalışmanın gereklilikleri doğrultusunda araştırmacı tarafından belirlenebilmektedir (Yıldız,2017:436). Araştırma sürecine dahil edilmiş olan katılımcıların seçiminde, 65 yaş ve üzeri kadın olmaları, internet bağlantısına sahip olmaları ve kullanmaları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının yerinde olması ve en az 1 adet dijital cihaza (akıllı telefon, Laptop, tablet vb.) sahip olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Fenomenoloji araştırmalarında veri kaynakları araştırma konusuna ilişkin olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek, ifade edebilecek bireyler olmalıdır. Bu nedenle fenomenoloji araştırmalarında veriler genelde görüşme yöntemiyle toplanmaktadır (Aksaray,2022).

Araştırma kapsamında cinsiyet faktörü bağlamında kadın tercihinde bulunmamızın çok çeşitli sebepleri mevcuttur. 20. yüzyıl ile feminist hareketlerin güçlenmesi, kadınların erkeklere nazaran eğitimden istihdama; kamusal alandan karar alma mekanizmalarına katılıma değin geniş bir alanda dezavantajlı ve eşitsiz koşulları deneyimledikleri gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Burada biriken eşitsizliklerin yaşlılık sürecinde yalnızlık, hastalıklar, yoksulluk gibi çeşitli durumlara dönüşmesi sonucunda kadınların erkeklere oranla önemli ölçüde daha kırılgan bir durumda oldukları da göz

önüne serilmiştir. Dezavantajlı grupların üyeleri olarak kadınlar, dezavantajsızlıkları doğuran çeşitli durumların birbirleri ile olan yakın ilişkisi ve bunların birbirlerini beslemesi nedenleriyle kalıcı ve derin eşitsizliklerle yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da doğal olarak kadınların toplumun kaynaklarına ve fırsatlarına daha az erişim sağlamalarına yol açmaktadır. (Powell,2014; David ve Phillips,2023).

Bütün bu eşitsizliklerin yansıması dijital ortamlarda da karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda cinsiyet faktörü göz önüne alındığında kadınların erkeklere nazaran daha düşük Dijital okuryazarlık seviyelerine sahip olduğu ortaya konmuştur (Arun vd,2022; Park ve Nam,2014; Choi ve Lee,2023; Kim vd, 2016, Comunello,2015, Arenas-Gaitán vd,2014). Akademik çalışmaların yanı sıra istatistiki veriler de bu durumu ortaya koymaktadır. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne (ITU) göre, dünya genelinde kadınların %50'sinden fazlası çevrimiçi değildir (ITU,2019). Bu durum, yetişkin kadınların erkeklere (%53) kıyasla daha düşük internet erişim oranına (%41) sahip olduğu az gelişmiş ülkelerde daha belirgindir. Ülkelerin %92' sinde internet kullanıcısı erkek sayısı kadın sayısından fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde 393 milyon yetişkin kadın cep telefonuna sahip değildir ve uluslararası alanda kadınların cep telefonuna sahip olma oranı erkeklere göre %8 daha düşüktür. Mariscal vd. (2019), yaptıkları araştırma sonucunda gelişmekte olan ülkelerde düşük eğitim seviyeleri ve teknolojiye yönelik olumsuz tutumlar gibi faktörler nedeniyle, dijital teknoloji kullanan kadınların oranının erkeklerden daha düşük olduğunu göstermiştir. Long vd. (2023) ise dijital okuryazarlık söz konusu olduğunda cinsiyetler arasında önemli bir farklılık olduğunu ve özellikle 55 yaş ve üzeri yaş grubu ve yukarıdaki yaş gruplarında buradaki farklılığın önemli oranda yükselerek kadınların aleyhine geliştiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca cinsiyetler arasındaki farklılıkların %50'den fazlasının cep telefonuna erişim, eğitim, gelir kaynağı ve meslek gibi gözlemlenebilir faktörlerdeki farklılıklarla açıklanabileceğini ifade etmişlerdir.

Kaur ve Sharma (2023), kadınların dijital teknolojiyi kullandıkları sorunlar ve zorlukları şu başlıklar altında açıklamışlardır:

Gerekli Altyapının Varlığı: Altyapı eksikliği nedeniyle özellikle az gelişmiş ve izole bölgelerde ikamet eden kadınlar sıklıkla internete erişmekte son derece zorlanmaktadır.

Fiyat ve Erişilebilirlik: Kadınlar genellikle maliyetten daha fazla etkilenmektedir çünkü gelirleri genellikle erkeklerden daha düşüktür. Ayrıca, erkeklere kıyasla kadınların finansal bağımsızlığı daha düşüktür ve sermayeye erişimde daha fazla zorluk çekmektedirler. Bu nedenle, kadınlar cihaz satın alırken erkeklere kıyasla fiyata daha duyarlıdır ve sıklıkla daha düşük kaliteli ve bağlanabilirliği olan, internete ve diğer hizmetlere daha az erişim sağlayan modelleri tercih ederler.

Kullanışlılık ve Uygunluk: Ayrıca kadınlar, temel kullanımdan başlayarak her düzeyde dijital teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmak için gereken bilgi ve özgüvenden yoksundur. Yine az gelişmiş ülkelerdeki kadınların düşük okuryazarlık düzeylerine sahip olmaları, dijital becerilerin eksikliğine ve özgüven eksikliğine yol açmakta, bu da kadınların internet hizmetlerinden yararlanmasını zorlaştırmaktadır.

Güvenlik ve Emniyet: Pek çok kadın çevrimiçi istismar, saldırı ve taciz gibi durumlar ile karşı karşıya kaldıkları için bu ortamlardan uzak kalmayı tercih etmektedirler. Kadınlar çeşitli ülkelerde küçük taciz ve trollemeden; dijital cinsel istismara kadar değişen internet istismarlarına maruz kalmaktadırlar.

Bilgi: Az gelişmiş ülkelerdeki pek çok kadın, iletişim hizmetlerinin yaşamlarını nasıl iyileştirebileceğine dair bilgi sahibi değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok internet kullanıcısı, internetin sunduğu çeşitli hizmetlerden ziyade, interneti Facebook gibi sosyal medya platformları ile ilişkilendirmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz bu durumu ülkemizde de gözlemlediğimizi belirtmemiz gerekir. TÜİK'in (2023) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırmasına göre 2023 yılında İnternet kullanım oranı; erkeklerde %90,9, kadınlarda %83,3 olarak gözlemlenmiştir. Yine cinsiyete göre internet üzerinden mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme oranı erkeklerde %52,4 kadınlarda ise %46,6 olarak gerçekleşmiştir. Yine Datareportal (2024)'ün verilerine göre erkeklerin %53'ü

kadınların ise %47'si sosyal medya platformlarında yer almaktadır. Bu veriye çeşitli sosyal medya platformları özelinde incelendiğinde ise Facebook'ta erkekler (%65), kadınlar (%35); Youtube'ta %50'ye %50; Instagram'da erkekler (%53), kadınlar (%47); Tiktok'ta ise kadınlar %37 erkekler ise %63 oranında yer almaktadırlar. Özellikle istihdama katılımda önemli bir araç olan bir platform olarak LinkedIn'de ise %66 oranında erkekler, %34 oranında ise kadınlar yer almaktadır.

Erkek ve kadınlar arasındaki ülkemizdeki verilere 65 yaş ve üzeri özelinde baktığımızda ise erkeklerin kadınlardan daha fazla internet kullandığı görülmektedir. İnternet kullanan yaşlı erkeklerin oranı 2023 yılında %49,8 iken, kadınların oranı %32,7 olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK,2023). Yine TÜİK'in Türkiye Yaşlı Profili Araştırması (2023), 65 yaş ve üzeri bireylerde cinsiyetler özelinde kadınların daha dezavantajlı bir konumda olduğunu ortaya koyan istatistikleri bizlere sunmaktadır. Kadınlar gündelik aktivitelerini gerçekleştirme, işlevsel aktiviteler (görme, duyma, yürüme, merdiven çıkma vb.), evde destek gibi temel konularda benzer yaş grubundaki erkeklere nazaran önemli oranda dezavantajlı bir konumdadır. Teknolojik ürün kullanımı kategorisinde de akıllı cep telefonu, tablet, bilgisayar vb. teknolojik ürünlerin sahipliği alanlarının tamamında kadınlar erkeklerin gerisindedir. Bütün bahsetmiş olduğumuz bu gerçekliklerden dolayı çalışmamız kapsamında ölçüt örnekleme tekniğinden faydalanılarak, 65 yaş ve üzeri toplamda 18 kadın ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu üzerinden mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmamıza geçmeden önce toplamda 10 kişi ile ön görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılmış olan bu ön görüşme sayesinde araştırma sorularının açık ve anlaşılır olup olmadığı ölçülmüş, katılımcılardan gelen yanıtlar doğrultusunda araştırma sorularımız son haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların tercihi noktasında İstanbul'un sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınmıştır. T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2022 İlçe SEGE raporu baz alınmış ve bu raporda Şişli, Beşiktaş, Kadıköy gibi gelişmişlik düzeyi yüksek ilçeler ile Pendik, Esenler, Büyükçekmece gibi daha düşük sosyo-ekonomik gelişmişliğe sahip ilçelerden katılımcılar dahil edilerek, sermaye düzeyleri farklılıklarına özen gösterilmiştir.

Fenomenolojik yaklaşımı temel alan nitel çalışmalarda görüşme yapılacak kişi sayısı ile ilgili herhangi bir sınır söz konusu değildir. Burada belirleyici olan faktör,

katılımcılardan elde edilen çıktıların, birbirini tekrar etmemesi başka bir deyişle doyuma (satürasyona) ulaşılan kadar görüşmelerin sürdürülmesidir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020, s. 168). Doyum noktası, görüşmelerin birbirini tekrarlamaya başladığı, katılımcılardan o ana kadar toplanılmış olan bilgilerden farklı deneyim ve bilgilerin ortaya çıkmadığını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Fusch ve Ness, 2015). Araştırmamızda , 14.görüşme itibariyle katılımcıların vermiş olduğu bilgilerin birbirlerini tekrar etmeye başladığı yani çalışmanın doyuma ulaştığı fark edilmiştir. Fakat katılımcı çeşitliliği arttırarak, çalışmamızın doyum noktasında olduğundan tam olarak emin olabilmek için 4 katılımcı ile daha görüşmelerimi yaparak toplamda 18 katılımcı ile mülakatlar tamamlanmıştır. Bu noktada özellikle katılımcılar ile açık ve anlaşılır bir iletişim kurabilmek ve çevresel faktörleri en aza indirmek noktasında mülakatların tamamı katılımcıların evlerinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların güveninin kazanılması ve kendilerini tam olarak rahat hissetmeleri açısından istedikleri zaman çalışmanın sona erebileceğini, cevap vermek istemedikleri sorular olursa bunları yanıtlamak zorunda olmadıkları ve alınan bütün ses kayıtlarının ve verilerin çalışmanın tamamlanmasının ardından yok edileceği kendilerine bildirilmiştir. Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu tarafından verilmiş olan etik kurulu kararı kendilerine gösterilmiş ve her bir katılımcıya Onam Formu doldurtulmuştur. Nitekim bu süreçte önceden randevulaştığımız halde üç katılımcı paylaşmak istemedikleri nedenler dolayı mülakat sürecinden çekilmiştir.

4.5. Araştırma Verilerinin Analiz Süreci

Araştırma kapsamında ölçüt örnekleme tekniğinden faydalanılarak, 65 yaş ve üzeri toplamda 18 kadın ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu üzerinden mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Toplam ses kayıtlarının süresi 22 saat 13 dakika iken en kısa görüşme 28 dakika 12 saniye; en uzun görüşme ise 1 saat 25 dakika sürmüştür. Katılımcılardan alınan ses kayıtlarının tamamı Word'ün dikte özelliği kullanılarak araştırmacı tarafından metin haline getirilmiştir. Bu noktada görüşme sürecinde düşünürken ortaya çıkan ve anlam ifade etmeyen ‘ııı, eee’ gibi ifadelerin dahil edilmediği “Düzeltilmiş Motamot Döküm” tekniğine bağlı kalarak işlemler gerçekleştirilmiştir (Mayring, 2014). Her bir deşifre sonrasında ses kayıtları tekrar dinlenilmiş ve bu sayede metindeki düzenlemeler yapılmıştır. Yapılmış olan bütün

görüşmeler, düzgün bir şekilde yazıya geçirildikten sonra MAXQDA 2024 program aracılığıyla analiz aşamasına geçilmiştir. MAXQDA, verilerin deşifre edilmesi, tema, kategori ve kodların oluşturulması gibi birçok konuda araştırmacılara kolaylıklar sağlamaktadır. İçerisinde barındırmış olduğu bu özellikler, araştırmacı tarafından bulguların daha doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlamaktadır (Dereli,2023). MAXQDA, sadece analiz aşamasında araştırmacının bulgularını analiz etme süreçlerini daha profesyonel ve birçok farklı etmeni göz önünde bulundurarak yapmasına yardımcı olmaktadır. Bu noktada, analiz aşamasına geçmeden önce deşifreler dörder kere okunmuş, burada dikkat çeken noktaların altı çizilmiş ve bu bölümler potansiyel birer kategori ve kod olarak not alınmıştır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra MAXQDA programı üzerinden kodlamalar yapılmaya başlanmış ve alt temalar zaman içerisinde oluşmuştur. Kodlama işlemi bittikten sonra ortaya çıkan tema ve alt temalar tekrar incelenerek; kodlar son kez düzeltilmiştir. Alt temalar oluşturulurken eş zamanlı olarak araştırma soruları da sürekli olarak kontrol edilmiş ve bu sayede konu bütünlüğü ve araştırmanın bozulmaması noktasında önlem alınmıştır. Bu süreçte, tekrarlayan kelime ve ifadeler vasıtasıyla kodlamalar yapılmış ve bu kodlardan ise temalar ortaya çıkmıştır (Kıral,2021).

Yıldırım ve Şimşek (2016:270), nitel araştırmalarda geçerliliğin, verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının ne şekilde sonuçlara ulaştığını belirtilmesiyle sağlandığını ifade etmiştir. Çalışmamız kapsamında Lincoln ve Guba (1985) tarafından, nitel çalışmalarda geçerliğin sağlanması noktasında ortaya koyulmuş olan stratejiler izlenmiştir. Bu stratejiler, iç geçerlik (inandırıcılık), dış geçerlik (aktarılabirlik), iç güvenilirlik (tutarlılık) ve dış güvenilirlik (teyit edilebilirlik) şeklinde gruplandırılmıştır. İç geçerlik, veri toplama sürecinde kullanılmış olan yöntemlerin doğruluğu ve inandırıcı olması ile doğrudan ilişkilidir (Patton,2018). İç geçerliliği arttırmak amacıyla uygulanan bir başka yol ise uzun süreli etkileşimdir. Bu bağlamda çalışmamız kapsamında araştırma süreci öncesinde gönüllü olan kişilerle ön görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu süreç içerisinde katılımcılar ile yoğun etkileşimlerde bulunulmuştur. Katılımcı teyidi noktasında ise, ön görüşmeler sonucunda ortaya çıkmış olan tanımlama ve temalar bazı katılımcılara iletilmiş ve ortaya çıkan bu ifadelerin kendilerini doğru bir şekilde yansıtıp yansıtmadığı sorulmuştur. Katılımcı

teyidi, iç geçerliği sağlamak noktasında kullanılan bir başka yöntem olmuştur. Katılımcılardan gelen geri bildirimler doğrultusunda tanımlama ve temalar yeniden gözden geçirilerek yalnızca araştırmacının bakış açısına dayanmayan, katılımcıların da algı ve deneyimlerini yansıtarak metodolojik bütünlüğe önemli bir katkıda bulunulmuştur. Uzman incelemesi, iç geçerlik sağlamaya yönelik bir başka stratejidir. Uzman kişiler, araştırma süreçlerine ilişkin sorular sorarak, bu süreçte ortaya çıkmış olan ham veriyi ve burada ortaya çıkan verilerini gözden geçirerek sürecin ilerlemesine yönelik geri bildirimlerde bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmamız süresince, tez komiteleri aracılığıyla her altı aylık periyotlarla düzenli olarak toplantılar gerçekleştirilmiş ve böylece öğretim üyelerinin görüş ve önerileri doğrultusunda araştırma süreci yürütülmüştür. Bu durum aynı zamanda, araştırmacının birtakım önyargılar ve varsayımlardan da uzaklaşarak, uzman görüşleri katkısıyla araştırmanın doğruluk ve güvenilirliğini sağlamak noktasında önemli bir katkı sunmuştur.

Dış geçerlik, elde edilen bulguların ne düzeyde genellenebilir olduğunu ifade etmektedir. Bir okuyucu, araştırma bulgularını anlamlı bir biçimde yorumlayabiliyor ve bulgulardan hareket ederek yeni çıkarımlar yapabiliyorsa, bu durum araştırmanın genellenebilirliğinin başarısını göstermektedir. Çalışmamızda amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, dış geçerliği sağlamak için, ilgili konuya ilişkin deneyime sahip; belirli görüşleri olan katılımcıların araştırmaya dahil edilmesine olanak sağlamaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem seçiminin dikkatli ve özenli yapılması önemli bir rol oynamaktadır (Patton,2018; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Dış geçerliliği sağlamak amacıyla katılımcıların seçimi büyük bir titizlikle yapılmış, görüşme soruları, katılımcı deneyimlerini yansıtacak şekilde hazırlanmıştır. Dış geçerliği arttırmak için, veri kaynağı çeşitlendirilmesine de dikkat edilmiştir. Bu bağlamda farklı sosyal, kültürel ve ekonomik arka planlara sahip bireyler görüşme sürecine dahil edilmiş ve bu sayede araştırma konumuza ilişkin çeşitli algı, deneyim ve beklentilerin ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Buna ek olarak, süreç, katılımcı özellikleri ve analiz yöntemleri detaylı bir biçimde çalışmamızda anlatılmıştır. Dış geçerliği sağlayan bir diğer etken ise betimlemedir. Bu yaklaşım ham verilerin yorumsuz bir şekilde aktarılması anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek,2018). Bu

kapsamda çalışmamızın tema ve alt temaları, doğrudan aktarılmış ve herhangi bir yorumlamada bulunulmadan çalışmamızda yer almışlardır.

İç güvenilirliğin sağlanması noktasında ise kodlayıcılar arası fikir birliği ve araştırma desenine uygun soruların oluşturulup, soruların açık bir şekilde ifade edilmesi yollarıyla sağlanmaktadır (Cresswell,2013; Arslan,2022). Bu çalışma kapsamında, mülakatlar sonucunda elde edilen veriler, farklı iki kodlayıcı tarafından da kodlanmıştır. Öte yandan araştırma sorularımız, fenomenolojik araştırmaya uygun bir biçimde, bireylerin deneyimlerini anlamayı sağlayacak olan açık uçlu sorular şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma süreçlerinin şeffaf olması ve de araştırmacının konumunun açıkça ortaya konulması dış güvenilirliği sağlamaktadır. Bu bağlamda, toplanılan veriler, kullanılan yöntemler ve analiz süreçleri detaylı olarak farklı başlıklarda açıklanmıştır. Sürece ilişkin, detaylı ve açık bilgilerin aktarılması, okuyucuların araştırmanın bağlamını daha iyi anlayarak çalışma bulgularına güvenmelerini sağlamaktadır (Yağar ve Dökme, 2018:4). Etik ilkeler çerçevesinde verilerin kaydedilmesi, tablo ve şekiller, alıntılar gibi çıktıların sistematik bir biçimde sunulması dış güvenilirliği arttırmanın yanı sıra farklı araştırmacıların aynı süreçleri de tekrarlamasına olanak sağlamaktadır.

4.6 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını İstanbul’da yaşayan 65 yaş ve üzeri kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye’nin farklı şehirlerindeki kadınların görüşlerine yer vermemiş ve ayrıca 65 yaş ve üzeri erkeklerin dijital ortamlardaki deneyim ve beklentilerini yansıtacak bir özelliğe de sahip değildir. Çalışmamızdaki bu demografik kısıtlılıklar, çalışmamızın kapsam ve sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

4.7 Araştırmanın Soruları

1) Yaşlı bireylerin, sahip oldukları sermaye düzeyleri ile dijital okuryazarlık düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

2) 65 yaş üzeri kadınların, dijital ortamlarda karşılaştıkları, yaşadıkları deneyimler, dijital ortamlara yaklaşımlarını ne şekilde etkilemektedir?

3) Dijital ortamlardaki deneyimleri, gündelik yaşamlarına ne şekilde yansıtmaktadır? Bu deneyimler ne tür beklentileri beraberinde getirmektedir?

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

65 yaş ve üzeri kadın bireylerin dijital ortamlardaki deneyim, algı ve beklentilerini, dijital sermaye perspektifinden ele alan çalışmamızda, veri setlerinin analizi sonucunda “Dijital Deneyimi Destekleyici Unsurlar”, “Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler” ve “Çözüm Önerileri ve Beklentiler” olmak üzere 3 adet temel tema ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde elde ettiğimiz veriler her bir tema ve alt tema bağlamında analiz edilmiş ve 65 yaş ve üzeri kadın bireylerin dijital ortamlardaki deneyim, algı ve beklentileri ortaya konmuştur.

5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Göstergeler	Grup	n	%
Yaş	66	3	16.7
	67	3	16.7
	68	3	16.7
	69	2	11.1
	70	3	16.7
	71	2	11.1
	80	1	5.6
	82	1	5.6
Eğitim	Üniversite	1	5.6
	Lise	7	38.9

	Ortaokul	3	16.7
	İlkokul	6	33.3
	Okuma-yazma biliyor	1	5.6
Meslek	Ev Hanımı	8	44.4
	İşçi	3	16,7
	Öğretmen	2	11,1
	Eğitmen	1	5,6
	Muhasebeci	1	5,6
	Bankacı	1	5,6
	Kuaför	1	5,6
	Terzi	1	5,6
Algılanan Ekonomik Durum	Kötü	5	27,8
	Orta	5	27,8
	İyi	8	44,4
	TOPLAM	18	100,0

Tablo 5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik özelliklerine baktığımızda, yaş olarak 66, 67,68 ve 70 yaşında olan üçer katılımcı, 69 ve 71 yaşında olan ikişer katılımcı, 80 ve 82 yaşında olan birer katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerine baktığımızda en fazla Lise mezunu (7) olduğu, ilkokulun 6 ve ortaokulun ise 3 adet

bulunduğu görülmektedir. Okuma-yazma bilen ve üniversite mezunları ise birer kişiden oluşmaktadır. Meslekler özelinde incelediğimizde birçok meslek karşımıza çıkmaktadır. Burada katılımcılarımızın tamamı emekli oldukları için, emekli olmadan önce hangi mesleklerle uğraştıkları ifade edilmektedir. Burada %45'e yakın bir oranda Ev Hanımlığı ilk sıradadır. Bunu 2 öğretmen takip etmektedir. Kalan meslekler ise Terzi, Kuaför, Bankacı, Muhasebeci ve Öğretmen şeklinde dağılmıştır. Son göstergemiz olan Algılanan Ekonomik Durumda ise birbirine son derece yakın değerler karşımıza çıkmıştır. Katılımcıların 8'i iyi, 5'i orta, 5'i ise kötü olarak ekonomik durumlarını ifade etmişlerdir.

5.2. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Bu bölümde katılımcılara ilişkin bilgilere detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Katılımcıların gizliliğinin sağlanması noktasında Katılımcılar, Katılımcı 1, Katılımcı 2 vb. şeklinde isimlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca her bir katılımcıya ilişkin detaylı bilgiler de gösterilecektir.

Katılımcı 1, 68 yaşında ve Lise mezunudur. Emekli olmadan önce Öğretmen olarak çalışmıştır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette günde ortalama olarak 4 saat zaman geçirmektedir. Kendisi 20 yıldır interneti kullanmakta. Samsung akıllı telefon, Laptop ve Akıllı Televizyonu var. 2 adet sosyal medya hesabı vardır. Bunlar X ve Youtube'dur. Ayrıca mobil bankacılık, alışveriş ve mobil oyun olmak üzere toplamda 7 farklı mobil uygulama kullanmaktadır. Ailesi ile var olan iletişim sıklığı yoğun olduğu için kafasına takılan konulara dair doğrudan sorularını sorabilme imkanına sahiptir. İki kız çocuğu var ve her ikisi de evli. Şu anda kendi evinde tek başına yaşamaktadır. Kağıthane'de ikamet etmektedir. Eşi 15 yıl önce vefat etmiş durumda. Kendi başına zaman geçirmekten keyif almaktadır.

Katılımcı 2, 66 yaşında ve Lise mezunudur. Emeklilik öncesi Muhasebeci olarak çalışmıştır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette günde ortalama olarak 2 saat geçirmektedir. Kendisi 8 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Huawei akıllı telefonu ve bir adet de laptopu vardır. Facebook, Instagram, Pinterest ve Youtube hesapları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca mobil bankacılık ve alışveriş olmak üzere toplamda 5 farklı mobil uygulama kullanmaktadır.

Çocuğu yok, Beykoz'da ikamet etmekte ve yalnız başına yaşamaktadır. Eşini 7 yıl önce kaybetmiştir. Kendisine ait bir evi ve bir adet de Fethiye'de yazlığı var. Yılın 6 ayı Küçükalyalı'da, 6 ayı ise yazlığında zaman geçirmektedir. Arkadaş grupları ve kardeşi ile sık sık iletişim halinde kaldığını ifade etmiştir.

Katılımcı 3, 67 yaşında ve Lise mezunudur. Emekli olmadan önce Bankacı olarak çalışmıştır. Algılanan ekonomik durumunu orta olarak ifade etmiştir. İnternette günde ortalama olarak 3 saat geçirdiğini söylemiştir. Kendisi 16 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Samsung akıllı telefonu, laptopu ve akıllı televizyonu vardır. Facebook, Youtube ve Instagram üyelikleri vardır. Mobil bankacılık ve alışveriş uygulamaları kategorilerinde toplamda 4 farklı uygulama kullanmaktadır. Çocuğu yoktur ve medeni durumu bekardır. Kendisine ait bir adet evi vardır. Ayrıca üye olduğu dernek aracılığıyla çeşitli hayır işlerinde de aktif olarak yer almaktadır. Üyesi olduğu dernek ve geçmiş iş deneyimleri sürecinde tanıştığı arkadaşları ile düzenli olarak görüşüğünü ifade etmiştir. Bakırköy'de yaşamaktadır.

Katılımcı 4, 67 yaşında ve Üniversite mezunudur. Öğretmenlik yapmıştır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette günde ortalama olarak 6 saat geçirdiğini söylemiştir. Kendisi 20 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Huawei akıllı telefonu, laptop ve akıllı televizyonu vardır. Pinterest, Instagram ve Facebook hesaplarının olduğunu ifade etmiştir. Mobil bankacılık ve alışverişe yönelik olarak toplamda 4 adet uygulama kullanmış olduğunu ifade etmiştir. Medeni durumu bekardır ve çocuğu yoktur. Kendisine ait bir evi vardır. Yurtiçi ve yurtdışı seyahatleri sevdiğini ifade etmiştir. Kendi arkadaş çevresi ile seyahatler aracılığıyla görüşmekte olduğunu genelde yalnız başına vakit geçirdiğini belirtmiştir. Beylikdüzü'nde ikamet etmektedir.

Katılımcı 5, 68 yaşında Lise mezunudur. Öğretmenlik yapmıştır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette günde ortalama olarak 5 saat vakit geçirmektedir. Kendisi 15 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Apple telefonu, İpadi, akıllı televizyonu ve laptopu vardır. Youtube, Facebook ve Instagram hesapları vardır. Mobil bankacılık, mobil oyun ve alışveriş kategorilerinde toplamda 4 adet uygulama kullanmaktadır. Medeni durumu duldur. 10 yıl önce eşi vefat etmiştir.

Kendisine ait bir evi ve arabası vardır. 2 çocuğu ve 2 torunu vardır. Kendisini hayvansever olarak tanımlamaktadır. Ayrıca müzik, resim gibi çeşitli kurslara kaydolarak hobilerine de zaman ayırdığını ifade etmiştir. Sarıyer’de ikamet etmektedir.

Katılımcı 6, 68 yaşında lise mezunudur. Kuaförlük yapmıştır. Algılanan ekonomik durumunu orta olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 2 saat geçirdiğini söylemiştir. Kendisi 18 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Samsung telefonu, akıllı televizyonu ve laptopu vardır. Yalnızca Youtube hesabı olduğunu söylemiştir. Mobil bankacılık uygulamaları kategorisinde toplamda 3 adet uygulama kullandığını söylemiştir. Medeni durumu bekadır. Büyükçekmece’de ikamet etmektedir.

Katılımcı 7, 70 yaşında ortaokul mezunudur. Ev Hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu orta olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 3 saat geçirmektedir. Kendisi 6 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Xiaomi marka akıllı telefonu vardır. Facebook ve Youtube hesapları vardır. Alışveriş kategorisine dahil olan 2 adet uygulama kullandığını belirtmiştir. Medeni durumu evlidir. 2 çocuğu vardır ve çocuklarından birisi evli birisi bekadır. Bekar olan çocuğunun yurtdışında yaşadığını söylemiştir. Hobisi olmadığını belirtmiş, daha çok komşuları ile birbirlerini ziyaret ederek vakit öldürdüklerini ifade etmiştir. Kartal’da kendi evinde ikamet etmektedir.

Katılımcı 8, 71 yaşında ortaokul mezunu ve Ev hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu kötü olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 6 saat geçirmektedir. Kendisi 8 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Huawei marka akıllı telefonu vardır. Facebook, Instagram ve Tiktok hesapları vardır. Alışveriş kategorisine dahil olan 2 adet uygulama kullanmaktadır. Medeni durumu evlidir. 2 çocuğu vardır. Her iki çocuğu da bekadır. Boş zamanlarında internette vakit geçirdiğini ara sıra da komşu ziyaretlerine gittiğini söylemiştir. Kiracıdır ve Çekmeköy’de ikamet etmektedir.

Katılımcı 9, 67 yaşında ortaokul mezunu ve ev hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu kötü olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 1 saat vakit geçirdiğini söylemiştir. Son 5 senedir internet kullandığını söylemiştir. Samsung marka akıllı telefonu vardır. Yalnızca Youtube hesabı vardır. Alışveriş kategorisinde 1 adet uygulama kullandığını söylemiştir. Medeni durumu evlidir ve 3 erkek çocuğu vardır. 2 çocuğu şehir dışında yaşamaktadır, bir çocuğu tıpkı kendisi gibi İstanbul'da ikamet etmektedir. Çocukları evlidir ve 1 tane torunu vardır. Kiracı olarak Pendik'te ikamet etmektedir.

Katılımcı 10, 66 yaşında ilkokul mezunu ve işçidir. Algılanan ekonomik durumunu kötü olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 3 saat geçirdiğini söylemiştir. Son 6 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Xiaomi marka akıllı telefonu vardır. Facebook, Youtube ve Instagram hesapları vardır. Alışveriş kategorisinde 1 adet uygulama kullandığını ifade etmiştir. Medeni durumu evlidir ve 1 çocuğu vardır. Ümraniye'de kirada ikamet etmektedir. Hobisi olmadığını, daha çok ev işleri ile vakit geçirdiğini ifade etmiştir.

Katılımcı 11, 71 yaşında ilkokul mezunu ve işçidir. Algılanan ekonomik durumunu kötü olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 2 saat vakit geçirdiğini söylemiştir. Son 5 senedir internet kullandığını söylemiştir. Vestel marka akıllı telefonu vardır. Facebook ve Youtube hesapları vardır. Alışveriş kategorisinde 1 adet uygulama kullanmaktadır. Medeni durumu evlidir, hiç çocuğu yoktur. Tuzla'da kirada ikamet etmektedir. Ev işleri ve komşu ziyaretleri ile vakit geçirdiğini söylemiştir.

Katılımcı 12, 70 yaşında lise mezunu ve ev hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 4 saat geçirdiğini söylemiştir. Son 8 senedir internet kullandığını ifade etmiştir. Apple marka akıllı telefonu, İpadi ve laptopu vardır. Youtube, Instagram ve Facebook hesapları vardır. 1 adet alışveriş uygulaması kullandığından bahsetmiştir. Medeni durumu evlidir ve 2 kız çocuğu vardır. Kızları ile birbirlerine yakın oturduklarını söylemiştir. Büyükçekmece'de kendine ait evinde yaşamaktadır. Bir adet de yazlığı vardır. Evde video izleme ve ev işleri ile vakit geçirdiğini paylaşmıştır.

Katılımcı 13, 80 yaşında, okuma-yazma biliyor ve ev hanımı. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama 1 saat vakit geçirdiğini söylemiştir. Son 4 senedir internet kullandığını söylemiştir. Samsung marka akıllı telefonu vardır. Hiçbir sosyal medya hesabına üye değildir ve herhangi bir uygulama kullanmamaktadır. Yalnızca Whatsapp kullandığını söylemiştir. Medeni durumu duldur. 20 yıl önce eşini kaybetmiştir. 1 oğlu vardır ve kendisine oldukça yakın oturduğunu söylemiştir. 2 torunu vardır. Maltepe'deki evinde yalnız başına ikamet etmektedir. Tek başına ibadet etmeyi sevdiğini ve komşu ziyaretlerini sevdiğini söylemiştir.

Katılımcı 14, 69 yaşında, ilkokul mezunu ve terzi. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 1 saat zaman geçirdiğini söylemiştir. Son 6 senedir internet kullanmakta olduğunu ifade etmiştir. Huawei marka akıllı telefonu vardır. Pinterest ve Instagram hesapları olduğunu söylemiştir. Hiçbir uygulama kullanmamaktadır. Medeni durumu evlidir ve 1 erkek 1 kız çocuğu vardır. Her iki çocuğuda evlidir. 1 tane torunu vardır. Maltepe'deki evinde ikamet etmektedir. Mesleğini hala sürdürmekte olan tek katılımcıdır. Özellikle kendi işleri ile alakalı olarak internette vakit geçirmeyi sevdiğini söylemiş, ev işleri ve işi ile zamanını geçirmekte olduğunu paylaşmıştır.

Katılımcı 15, 66 yaşında, ilkokul mezunu ve ev hanımı. Algılanan ekonomik durumunu orta olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 6 saat olduğunu söylemiştir. Son 6 senedir de internet kullanmaktadır. Xiaomi marka akıllı telefonu vardır. Yalnızca Youtube hesabı olduğunu söylemiştir. Herhangi bir uygulama kullanmadığını belirtmiştir. Medeni durumu evlidir ve 1 çocuğu vardır. Bayrampaşa'da kendi evinde ikamet etmektedir. Ev işleri ve internette videolar izlemekle zaman geçirdiğini söylemiştir.

Katılımcı 16, 70 yaşında, ortaokul mezunu ve ev hanımı. Algılanan ekonomik durumunu orta olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 3 saat geçirdiğini söylemiştir. Son 10 senedir internet kullanmaktadır. Xiaomi marka akıllı telefonu vardır. Youtube hesabı vardır. Mobil bankacılık kategorisinde 1 adet uygulama kullanmaktadır. Medeni durumu evlidir ve 3 çocuğu vardır. 3 çocuğu da evlidir. 2si

kız biri erkektir. 2 tane de Torun sahibidir. Pendikt'te kendi evinde ikamet etmektedir. Genelde evde tek başına vakit geçirip, ev işleri ile uğraştığını söylemiştir.

Katılımcı 17, 69 yaşında, ilkokul mezunu ve ev hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu kötü olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 4 saat geçirmektedir. Son 5 senedir internet kullanmaktadır. Xiaomi marka akıllı telefonu vardır. Facebook ve Youtube hesapları vardır. Alışveriş kategorisinde 1 adet uygulama kullanmaktadır. Medeni durumu duldur, 6 yıl önce eşini kaybetmiştir. 1 erkek çocuğu vardır ve kendisi evlidir. Esenler'de kirada oturmaktadır. Ev işleri, komşu ziyaretleri ve internet ile gündelik yaşantısını sürdürmektedir.

Katılımcı 18, 82 yaşında, lise mezunu ve ev hanımıdır. Algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade etmiştir. İnternette ortalama olarak 3 saat geçirmektedir. Son 15 senedir internet kullanmaktadır. Samsung marka akıllı telefonu, akıllı televizyonu ve laptopu vardır. Facebook ve Whatsapp hesapları vardır. Uygulama kullanmıyor. Medeni durumu dul. 4 çocuğu var, 6 torunu var. Beşiktaş'ta kendi evinde yaşamaktadır. Genelde kendi başına vakit geçirmeyi sevdiğini söylemiştir. Komşuları ve yakın arkadaşları ile vakit geçirmektedir.

5.3. Katılımcıların Dijital Teknolojiler ile Tanışması

Giderek yaşlanan dünyada, yaşa bağlı dijital eşitsizlikler, birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur (Waycott ve Malta, 2018; Loges ve Jung, 2001; Niehaves ve Plattfaut, 2014). Yaşa bağlı olarak, yaşlı bireylerin dijital ortamlarda karşılaştığı eşitsizlik gri dijital uçurum kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramı ilk kullanan isim Milward (2003), bu kavramı yaşa dayalı engellerin var olduğunu ve yaşlı bireylerde dijital okuryazarlık seviyelerinin düşük olmasını bu temelde ele alan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Yaşlı yetişkinler, web siteleri, sosyal medya, cep telefonları ve tabletler gibi dijital medyanın kullanımında genç nesillerin gerisinde kalmıştır. Bu geride kalmanın nedeni ise, gençler kadar yatkınlık ve beceriye sahip olmamaları yani diğer nüfus gruplarına göre teknolojileri kademeli ve farklı bir şekilde benimsedikleri varsayımına dayanmaktadır (Alonso Gonzalez, 2021:123). Bu gri uçurum, gelir, eğitim ve cinsiyetin ötesinde yaşa bağlı faktörlerin yaşlı yetişkinleri etkileyerek dijital medyadan yararlanma yeteneklerini engellediğini göstermektedir

(Quan-Haase, A vd.,2018:2). Raihan vd., (2024:117-118), dijital bölünmeye dair yapılmış olan akademik çalışmaları analiz etmiş ve dört ana kategorinin olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar: dijital okuryazarlık, maliyet, erişim ve eşitlik hak eden gruba özel içerik ve hizmetlerdir. Bu durum ayrıca toplumsal alt kategoriler özelinde de incelenmiş ve düşük gelirli bireyler (Sanz ve Turlea,2012; Horrigan,2021;Breed,2019), etnik azınlıklar (Carson vd.,2021; Resta ve Laferriere,2015), engelli bireyler (Poretz ve Aguinaldo,2021), kadınlar (Carson vd.,2021; Foteinou, 2010) ve yaşlılar (Andrey vd.,2021; Martinovic ve Freiman, 2018) söz konusu dijital okuryazarlık olduğunda dijital okuryazarlığın birinci ve ikinci düzey eşitsizliklerini en yoğun hisseden grupları olduğu açık bir şekilde görülmüştür.

Yaşlı bireyleri homojen tek bir grup olarak gören, birçok farklı dinamiğe sahip olan yaşlanma sürecini ve bireylerin sermaye düzeylerini görmezden gelen bu yaklaşıma çeşitli itirazlar da yükselmiştir. Yaşlanmanın bir süreç olduğu ve yaşlı yetişkinlerin büyüdükleri becerileri ve tutumları beraberlerinde taşıdıklarını da görmezden gelmesi yaş temelli yaklaşımların bir başka eksik yönü olarak karşımızda durmaktadır (Anabel Quan-Haase,2018:6). Bu eleştiriler, aynı kuşağa mensup bireylerin, teknolojik becerileri arasında ciddi farklar olduğunu (Margaryan,2011), teknolojik erişimi göz ardı eden yaş temelli ayrımın, dünyadaki az gelişmiş birçok ülkede genç yaşta olmalarına rağmen milyonlarca gencin teknolojilere erişimi olmadığını ve bunun yanı sıra teknolojik araçlara erişimin, daha iyi bir kullanımını garanti etmediğini (Li ve Ranieri,2010). Dijital Göçmen olarak kategorize edilen gruptaki bireylerin, kişisel ilgi ve öğrenme istekleri sayesinde teknolojiyi en az Dijital Yerliler kadar iyi kullanabileceği (Helsper ve Eynon,2010) biçimindeki itirazlar ile karşılaşmıştır.

Ülkemizin kişisel bilgisayarlar ile tanışması 1980 li yılların ortalarına denk gelmektedir. Bu dönemde Sinclair ZX Spectrum, Amiga gibi markaların piyasa girişiyle kişisel bilgisayarlar ile tanışmışızdır (Saka,2019). Ülkemizdeki ilk internet bağlantısı ise 1993 senesinde ODTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığınca gerçekleştirilmiştir. İnternetin ivmelenerek daha geniş alanlarda yaygın kullanımı ise 1996 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren ticari kuruluşlar ve hane halkları gibi

geniş kitleler de internete erişmeye başlamıştır (Ergüney,2017:52). Bu bağlamda katılımcılarımızın en az 65 yaşında olduğu düşünülürse, yaşı en küçük katılımcının 1960 senesinde dünyaya geldiğini söyleyebiliriz. Görüldüğü üzere bilgisayar ve internet teknolojilerinin ülkemize geldiği dönemlerde, katılımcılarımız ortalama olarak 30 ile 50 yaş arasındadır. Dolayısıyla yaş ve kuşak faktörlerini göz önüne alırsak her bir katılımcımızın doğal olarak Dijital Göçmen olduğu varsayımına ulaşabiliriz. Öte yandan 65 yaş ve üzeri katılımcılarımızın ifadelerinden arka planda yatan gerçeğin bu şekilde olmadığı görülmüştür.

1,3,4,5 ve 6 numaralı katılımcılarımız en düşüğü 13 ve en yükseği 20 olmak üzere internet ve dijital araçları hayatlarına girmiş olduğunu ifade etmişlerdir:

Katılımcı 1, *Benim internet ve bilgisayarla tanışıklığım 1998-99 gibi kabacası. 2 tane internet kafe vardı. Bir tanesi Etiler'de bir tanesi Mecidiyeköyde. Ben o internet kafenin kurulumunu ve yöneticiliğini yaptım. Ama başladığım zaman bilgisayar kullanımı bilgisayarı programdan değil, tuştan kapatacak kadar bilgim vardı. Daha sonra geliştirdim.*

Katılımcı 3, *Yani şöyle söyleyeyim, bizim kullandığımız bilgisayarın başlaması aşağı yukarı çalışma hayatımda 10 sene olmuştu ondan sonra yani 10 seneye kadar düşünün.Tahmini olarak 1997ler olması lazım. Ben para aktarımı yapıyorum ya bankaların trilyonuna sıfırları ayırmıyolardı. Böyle tek tek sayıyorduk. En büyük hata öyle korkuyordum ki.. Eğitim falan vermediler biz arkadaşlarımızla yapa yapa öğrendik her şeyi.*

Katılımcı 4, *İnterneti ilk olarak akıllı telefonla beraber evime almıştım o da 2012 senesiydi. Sosyal medyadan, internetten bir şeyler öğrenmek için almıştım. Merak ettiğim şeyleri okumak için almıştım.*

Katılımcı 5, *İnternet ve bilgisayarla ilk tanışmam öğretmenlik yıllarımda oldu fakat düzenli olarak kullanıma başlamam 2010 yılıydı. Eşimin vefatının ardından, çocuklarım da evli oldukları ve kendi yuvaları olduğu için oğullarımdan rica ettim ve evime bağlattırdım. Ben araştırmayı çok seven birisiyim, hem de o dönemde bana çok ciddi de bir psikolojik destek de sağladı aslında*

Katılımcı 6, *Valla bir 18 yıl olmuştur. Bunun belki ilk 5 yılı o kadar yoğun olmasa da, sonraki gelen 10 yıl gerçekten çok yoğun geçti, çünkü bilmediğim için mecburen çok zaman kaybediyordum. Daha sonra öğrendikçe ulaşmak İstediğim noktaya ulaştım ve daha az sürede daha fazla şey yapmaya başladım.*

Katılımcı 18, *Benim ilk tanışmam 2015 yılında oldu. O dönemde oğlum bana laptop hediye almıştı ben de çok yakın bir arkadaşımın bilgisayar kursuna yazıldım. Yanımda defterimi mutlaka götürüyordum, bilgisayarla alakalı her şeyi tek tek not almıştım. Laptop gelince iyice bir öğreneyim diye düşünmüştüm, bir merak duymaya başladım hem de aynı zamanda güzel vakit geçiriyordum. Zaten kursta biraz zaman geçirdikten sonra hemen Facebook açtırdım kendime. Tabi akıllı telefon alınınca laptopu bir kenara kaldırdım uzun yıllardır da bakmıyorum, tahminen 4 yıl olmuştur laptopu düzenli kullanmayı bırakalı. Telefonda daha rahat oluyor hemen elime alıyorum her şeyi hızlıca halledabiliyorum. O yönü güzel gerçekten bana da kolaylık sağlıyor.*

İnternet ve dijital teknolojiler ile kalan katılımcılara nazaran çok daha erken dönemde karşılaşmış ve kullanmakta olan katılımcıların bir tanesinin üniversite; kalan dördünün lise mezunu olması, algılanan ekonomik durumda hiçbirinin kötü olmadığını ifade etmesi önemli birer gösterge olarak karşımızda durmaktadır. Bunun tam tersine, internet ve dijital teknolojileri görece daha az süredir kullanan katılımcılarda ise eğitim durumu ve algılanan ekonomik durumların yanı sıra çocuk sahibi olma faktörünün de önemli olduğu aşağıdaki ifadelerden hareketle saptanmıştır:

Katılımcı 15, *Çocukların ödevlerini yapması için 2007 yılında eve almıştık. Ben ama hiç o zamanlar bakmadım sadece çocuklar kullanıyordu evde. Benim kullanmaya başlamam 2019 senesidir. Bana akıllı telefon alındı ben de o zaman kullanmaya başladım.*

Katılımcı 14, *2009 yılında bağlatmıştık. Çocuklarım okuyordu o dönemler ve internetten ödevlerini yapsınlar diye bağlattık. Bende o dönemler tuşlu telefon vardı ve ihtiyacım da yoktu ondan dolayı o zamanlar hiç kullanmadım. 2018 gibi akıllı telefon aldık o zamandan beri aslında kullanıyorum diyebilirim.*

Katılımcı 8, 2012 senesinde çocuğumuzun eğitimi için eve bağlatmıştık. Ama o dönemler hiç ilgim yoktu, sadece ismen biliyordum interneti, bilgisayarı. 2017'de akıllı telefon alınca başladım internete.

Katılımcı 9, 2011 yılında ev ödevlerini yapınlar diye aldık eve interneti. Evet evet çocuklar için almıştık. Ben 2020 senesinde akıllı telefon sahibi olunca kullanmaya başladım. İlgi falan duymuyordum, televizyon yetiyordu o dönem bize. Ondan dolayı hiç bakmadım internete.

Yukarıdaki ifadelerden görüldüğü üzere, internet ve dijital teknolojileri kullanmaya başlama süresi daha kısa olan katılımcılar, çocukları vasıtasıyla internetten haberdar olmuşlar ve tamamının o dönem içerisinde internete erişimi olmalarına rağmen, ilgi duymamaları ve televizyonun yeterli gelmesi sebepleriyle çok daha sonraki süreçlerde akıllı telefon edindikten sonra internet dolayımı dijital ortamlarda kullanıcı olarak yer aldıkları görülmüştür. Yine bu katılımcıların eğitim düzeyleri ve algıladıkları ekonomik durum; daha uzun süredir dijital ortamlarda var olan bireylerden daha düşük seviyededir.

Çalışmamız kapsamında önemli bir kırılmayı da COVID-19 pandemisinin yapmış olduğu ortaya çıkmıştır. Worldbank (2022), Covid-19 salgını ve ardından gelen kontrol önlemlerinin, insanların alışkanlarında bazı kalıcı değişikliklere neden olduğunu ifade etmiştir. İş, eğitim, finans, tıp, sağlık ve alışveriş uygulamalarına harcanan zaman Covid-19 salgını sırasında ve sonrasında önemli ölçüde artmıştır. Pandeminin global ölçekte dönüştürmüş olduğu yaşantılarımızdan en çok etkilenen kesimler ise yaşlılar olmuştur. Heponiemi vd. (2022), pandemi sürecinin yaşlı bireylerin özellikle kendilerinin veya yakınlarının hayatlarını kaybedebilme endişesi nedeniyle psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini ifade etmiştir. Yine bunun yanı sıra gündelik yaşamlarında sahip oldukları yüz yüze etkileşimlerin de bu dönemdeki evde kalma yasakları ve çeşitli faktörlerce beslenen uzun süreli izolasyon ve kendilerini tecrit etme pratikleriyle bir araya geldiğinde yaşlılar açısından son derece yıpratıcı olduğunu ifade etmiştir. Bunların üzerine bir de global çapta ekonominin olumsuz etkileri de öncelikli olarak yaşlı bireyleri etkilemiştir. König ve Seifert (2023), pandemi ile halihazırda var olan dijital eşitsizliklerin ivmelenme kazandığını

ifade etmiştir. Bu dönemin kendi özgün koşulları içerisinde dijital kaynaklara sahip olmak ve bunları birçok farklı yönlerini bilerek kullanıyor olmak çok büyük önem kazanmıştır. İnternet kullanımı yaşlı yetişkinlerin sosyal etkileşimi sürdürmesine yardımcı olsa da interneti kullanmayan veya yalnızca temel işlevlerinden yararlananlar yetersizlikleri nedeniyle sosyal izolasyon sürecinden çok daha fazla etkilenmişlerdir. Dolayısıyla bu pandemi aynı zamanda yaşlı bireylerin dijital kaynaklara sahiplikleri ve de dijital becerilerini arttırmaları yönünde bir zorunluluğu da doğurmuştur. Nitekim Sixsmith vd (2020), yaptıkları araştırma sonucunda özellikle, 75 yaş ve üzeri bireylerin günlük internet kullanımında önemli bir artış olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine bu araştırma yaşlı yetişkinlerin sosyal izolasyonla mücadele etme noktasında; teknolojinin stres ve depresyonla mücadeleye yardımcı olmak için kullanılabileceği konusunda hemfikirdir.

Binark vd. (2022), yaptıkları çalışmada pandemi döneminde yaşlıların salgın sürecinde toplumsal olarak yalıtılmaları, medya ve sosyal medya platformlarında hastalığın günah keçisi olarak temsil edilmeleri, yaş ayrımcılığına maruz kalmalarının yanı sıra kişisel olarak çaresizlik, yalnızlık, kaygı, dışlanma gibi hisleri yaşadıklarını belirtmiştir. Bu olgular göz önüne alınırsa, yaşlıların özel alanda kronik yalnızlık ve yalıtılma hissi ile nasıl baş ettiklerini, bağlantıda kalmanın toplumsal köken ve dijital sermaye hacmi ile olan ilişkisini anlamak, gündelik yaşamın yeniden nitelikli bir şekilde düzenlenmesi açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.

COVID-19'un her yönüyle yaşlı bireyleri etkilemesi, katılımcıların dijital teknolojileri kullanma süresi ve biçimlerini de dönüştürmüştür.

K1, Otomatikman ve mecburiyetten kesinlikle. Kesinlikle kesinlikle mecburiyet oldu pandemi ile dolayısıyla kullanım sürem de artmış oldu

K2, Bizim dost grubumuzla özellikle Covid zamanı sadece sosyal medya üzerinden ilişkilerimizi sürdürebildik. Doğal olarak da kullanım süremiz arttı. Unutmayın sadece sosyal medya üzerinden bir dönem dostluğumuz sürdü.

K10, O hastalıkta ne yapacağımızı öğrendik. Nasıl hareket etmemiz gerektiğini öğrendik. Aşıların olması gerektiğini öğrendik. Çevremize temizlik el temizliği yüz

temizliği, kalabalığa girmemeyi öğrendik. Ondan sonracığıma. Mesela Facebook'u bilmiyordum. Facebook'u öğrendim. Evdeydik çünkü can sıkıntısından kaynaklı. Genelde arkadaş gelemiyordu. Kimse gelip gidemiyordu. Biz dışarı çıkamaz hale geldik e napıcaz telefon televizyon bunlara şey yaptık kendimizi.

K12, Pandemide ben ailemle yaşadığım için çok şey değışmedi e ama dışarı çıkmaktan korkuyorduk o zamanda görüntülü konuşmayı daha fazla öğrenmeye başladım nereden ne yapılır gibi kızlarıma sordum onlar anlattı.

K17, İnternetti telefonda daha çok baktım. Evden dışarı adım atamaz olduk ya, mecburen her şeyi telefonda yapar olduk. Daha çok kullanmaya başladım o zaman.

K18, Tabi değışti, telefon gelince Whatsapp da kullanmaya başladım yavaş yavaş orada işte görüntülü nasıl aranılır, ne nerede diye öğrendim.

K16, ama pandemi olunca bunu öğrenmek zorunda kaldım mesela görüntülü konuşmayı pandemiyle öğrendim. Evet, önceden daha daha az biliyordum. Pandemiyle onu aynen şu an gayet profesyonel şekilde çok ya yok yani sıkıntı yaşamıyorum Whatsapp kullanırken. Tabii tabii sesi açar kısarım kamerayı düzgün kullanıyorum.

K15, Yani arttı daha çok hakikaten o zaman o şeyler hani Youtube falan işte. Ne zaman bitecek bilmem ne korona nedir bilmem ne işte, hani merak ettiğim şeyleri daha çok aradım.

Çalışmamıza katılan yaşlı bireylerin ifadelerinde de görüldüğü üzere pandemi ile beraber internet kullanım süreleri artmış ve de daha önce hiç kullanmadıkları ya da çok kısıtlı ölçüde kullanmış oldukları uygulamaları daha fazla öğrenmişlerdir. Bunun yanı sıra pandemi döneminde kullanıma ilişkin herhangi bir değışiklik yaşamadığını ifade edenler de olmuştur.

K7, Şöyle söyleyeyim. Pandemi döneminde ben internet kullanmıyorum. Açıkçası benim oğlum geçirdi, pandemiye Onun için odada kendisi tek kaldığında o daha çok zaman geçirdi. Çünkü tek kaldığı için odada çıkamıyordu internette ya ben pek kullanmıyordum, gerek duymadım.

K14, Ben pandemi sürecinde çok internet kullanmadım açıkçası. O dönemde evde kaldık kendimi daha çok mutfığa verdim. işte ekmekler yaptım poğaçalar yaptım danteller yaptım. Bol bol ibadet yaptım.

K8, Yok pandemi de de fazla bir farklılık olmadı. Yani zaten hastalıkla ilgili gelişmeleri haberlerde veriyorlardı akşamları. Genellikle işte yine normal müzik ağırlıklı, öyle devam ettik. Pandemi de de yine pek bir farklılık olmadı. Yani bizim için pandemi yani ekstra bir şey olmadı, olmadı. Düzeninde devam ettik.

Pandemide kullanım süresi ve alışkanlıklarının değiştiğini ifade eden katılımcılardan K10 dışında kalan her bir katılımcı kendi başlarına yaşamaktadırlar. Öte yandan pandemi süreci boyunca herhangi bir davranış değişikliği olmadığını ifade eden katılımcıların tamamının aileleri ile birlikte yaşıyor oluşu; yalnız yaşayan bireylerin pandemi döneminde dijital ortam sürelerinin ve kullanım biçimlerinin mecburiyet, merak gibi faktörler dolayısıyla artmış olduğunu ve bu bağlamda, yaşlı bireylerin ailesi ile mi yoksa yalnız başına mı yaşamış olduğunun önemli bir faktör olduğu karşımıza çıkmıştır.

5.4. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanımları

İnternetin günümüzdeki yaygın etkisinin hissedildiği alanların başında hiç şüphesiz ki sosyal medya platformları gelmektedir. Sosyal Medya platformları, gönderiler, fotoğraflar, videolar vb. gibi kullanıcı tarafından oluşturulan verilerle doludur. Web siteleri ve mobil uygulamalarda kullanıcı hesapları (profiller) sunarak web tabanlı sosyal ağların oluşturulmasını kolaylaştırarak kullanıcıları veya grupları birbirine bağlamaktadır (Koukaras vd.,2020:295). Statista (2025) verilerine göre aktif olarak 5 milyar 240 milyon kişi yani dünya nüfusunun %63.9'u sosyal medya kullanıcısıdır. Yine Statista (2025) verilerine göre Facebook, Youtube ve Instagram en çok kullanılan ilk üç sosyal medya platformlarıdır. Global Web Endeksine (2025) göre, 16+ yaş aralığındaki kullanıcıların düzenli olarak aylık erişim sağladığı sosyal medya platformlarının ortalama sayısı dünya çapında 6,83'tür. Bu sayı, 16-24 yaş aralığındaki kitleler arasında 7,71 platforma kadar çıkmaktadır. 16+ yaş aralığındaki internet kullanıcılarının bulunduğu 53 ülke üzerinde yapılan araştırma, Japonya'nın 2,49 ile en düşük ortalama sosyal platform sayısına sahip olduğunu, buna karşılık Birleşik Arap

Emirlikleri'nde kullanıcısı başına 8,62 ile en yüksek sayıya sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde sosyal medya platformları çok fazla kullanılmaktadır. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2025), ülkemizdeki toplam sosyal medya kullanıcı sayısının 58,5 milyona ulaştığını açıklamıştır. Cinsiyetler özelinde ise sosyal medya kullanan erkeklerin oranı %53,4 iken kadınların oranı ise %46,6 olarak açıklanmıştır. Kullanıcıların sosyal medya platformlarında ortalama olarak 2 saat 43 dakika geçirdiği açıklanmış ve aylık ortalama 7,6 sosyal medya platformunun kullanıldığını açıklamıştır. Instagram toplamda 58,4 milyon; Youtube 57,5 milyon ve Tiktok ise 40,2 milyon kullanıcı sayısı ile en fazla kullanılan 3 sosyal medya platformudur. Sosyal medya kullanımına yaşlı bireyler özelinde baktığımızda ise AARP (2025) raporunda, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 65 yaş üzeri 3,605 katılımcı ile yürütülmüş olan çalışmada, Sosyal medyanın eğlence, kişisel gelişim ve bağlantı açısından hayati bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Facebook ve Youtube, yaşlı bireyler arasındaki en popüler sosyal medya uygulamalarıdır. Wix (2025), 65 yaş ve üzeri bireylerin sosyal medya kullanım sebepleri arasında arkadaş ve aile üyeleri ile bağlantıda kalmak, haberleri takip etmek ve de video, makale gibi ilgi duydukları konulara dair içerikleri takip etmek olduğunu ortaya çıkarmıştır. NapoleonCat (2024) verilerine göre ülkemizdeki 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus en çok Facebook kullanmaktadır. Toplam kullanıcı sayısı 3.2 milyon kişidir. Bunu Messenger (2.5 milyon kişi) ve Instagram (1.9) kişi takip etmektedir. Facebook kullanıcıların 1.3 milyonunu; Messenger kullanıcılarının 995 binini ve Instagram kullanıcılarının 968 binini kadınlar oluşturmaktadır.

Yaşlı bireylerin sosyal medya kullanımları, akademik çalışmaların da ilgisini çekmiş ve bu konu hakkında birçok çalışma yürütülmüştür. Byrne vd (2021), 4,315 yaşlı bireyle yapmış olduğu anket çalışması sonucunda sosyal medya kullanımının yalnızlık duygusunu azalttığını ortaya koymuştur. Casavona vd (2021), 415 kişi ile yapmış olduğu çalışmada Facebook kullanımı arttıkça, yaşlı bireylerin bireylerin başkaları tarafından daha fazla önemsendiğini düşündüğünü ve bu durumun da yalnızlık hissini azalttığını ortaya koymuştur. Meshi vd (2020) 153 kişi ile yaptıkları

araştırmanın sonucunda Sosyal medya kullanımı ile alakalı daha az sorun yaşayan yaşlı bireylerin, daha az sosyal izolasyon yaşadığını ortaya koymuştur. Zhao vd (2021), 244 kişi ile yürüttüğü çalışma sonucunda, sosyal medyada daha fazla zaman geçiren kullanıcıların, yaşam doyumlarının daha yüksek olduğunu ve sosyal medya platformlarının kullanımının yaşlı bireylerdeki sosyal bağlantılar kurma isteğini arttırmış olduğunu ortaya çıkarmıştır; ülkemizde sosyal medya ve yaşlılık arasındaki ilişkiye yönelik yapılan akademik çalışmalara baktığımızda ise Kalınkara ve Sarı (2023), 273 yaşlı bireyle yürüttükleri çalışmanın sonucunda sosyal medya kullanımının artması ile bireylerin yaşlanma algılarında gerileme olduğunu ve bu bağlamda yaşlanma algısı ile mücadele noktasında sosyal medyanın bir müdahale aracı olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Hanbay ve Yıldırım (2023), ise 76 yaşlı bireyi dahil ettikleri çalışmalarında sosyal medya kullanımının bireylerin psikolojik olarak iyi olmaları üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışma gençler ile karşılaştırmalı olarak yürütüldüğü ve sosyal medya kullanımının artışının gençlerin psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyeceği sonucunun da ortaya çıkmış olduğu göz önüne alınmalıdır. Arpacı vd (2022) ise, 354 yaşlı bireyle yaptıkları çalışma sonucunda sosyal medya kullanmayan yaşlı bireylerde, yaşam doyumunun daha düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Konuya ilişkin yapılmış olan akademik çalışmaların çıktılarına baktığımız zaman, sosyal medya kullanımının yaşlı bireyler açısından hayatlarını pozitif yönde etkileyecek birçok potansiyeli içerisinde barındırmış olduğunu söylememiz mümkündür. Aşağıdaki tabloda katılımcılarımızın kullanmış oldukları sosyal medya hesaplarına ilişkin bilgiler verilmiştir:

KATILIMCI	SOSYAL MEDYA HESAPLARI
KATILIMCI 1	WHATSAPP, X, YOUTUBE
KATILIMCI 2	WHATSAPP, FACEBOOK, YOUTUBE, PINTEREST, INSTAGRAM

KATILIMCI 3	WHATSAPP, İNSTAGRAM, YOUTUBE, FACEBOOK
KATILIMCI 4	WHATSAPP, YOUTUBE, PINTEREST, INSTAGRAM
KATILIMCI 5	WHATSAPP, FACEBOOK, YOUTUBE
KATILIMCI 6	WHATSAPP, YOUTUBE
KATILIMCI 7	WHATSAPP, TİKTOK, INSTAGRAM, FACEBOOK
KATILIMCI 8	WHATSAPP, YOUTUBE, FACEBOOK
KATILIMCI 9	WHATSAPP, YOUTUBE
KATILIMCI 10	WHATSAPP, FACEBOOK, TİKTOK
KATILIMCI 11	WHATSAPP, FACEBOOK, INSTAGRAM
KATILIMCI 12	WHATSAPP, FACEBOOK, WHATSAPP
KATILIMCI 13	WHATSAPP
KATILIMCI 14	WHATSAPP, PINTEREST, INSTAGRAM
KATILIMCI 15	WHATSAPP, YOUTUBE

KATILIMCI 16	WHATSAPP, YOUTUBE
KATILIMCI 17	WHATSAPP, FACEBOOK
KATILIMCI 18	WHATSAPP, FACEBOOK

Tablo 5.2. Katılımcıların kullandıkları sosyal medya hesapları

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların tamamı Whatsapp kullanmaktadır. Kullanıcıların Whatsapp kullanımlarındaki ana sebepler ise görüntülü konuşma gerçekleştirmek ve tanıdıkları ile iletişimde kalmaktır. Youtube ve Facebook 10 katılımcı (%61.1), Instagram 5 katılımcı (%27.8), Pinterest 3 katılımcı (%16.7) ve Tiktok ise 2 katılımcı (%11) tarafından kullanılmaktadır. Katılımcılarımızın sosyal medya hesap abonelik sayıları ortalaması ise 3'tür. Katılımcı 2, 5 adet; Katılımcı 13 ise yalnızca 1 adet sosyal medya platformu kullanmaktadır.

Burada bir diğer nokta ise katılımcıların, sosyal medyayı hangi amaçlara yönelik olarak kullanmakta olduğunu ortaya konmasıdır. Aşağıdaki tabloda katılımcıların, sosyal medya kullanım amaçları gösterilmiştir:

KATILIMCI	AKTİVİTE
KATILIMCI 1	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Politika, din, bilim, tarih alanlarındaki içerikleri takip etmek Gündemi takip etmek
KATILIMCI 2	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Seyahat planlamaları yapmak Politika, tarih ve gezi alanlarındaki içerikleri takip etmek Hobilerine yönelik görselleri incelemek Post paylaşmak

KATILIMCI 3	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Politika, tarih, gezi alanlarındaki içerikleri takip etmek Post paylaşmak
KATILIMCI 4	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Politika, dünya mutfığı, uzay, seyahat, felsefe, polisiye alanlardaki içerikleri takip etmek.
KATILIMCI 5	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Şarkı dinlemek Hayvanlar alemi, tarihi olaylar ile alakalı belgeseller izlemek
KATILIMCI 6	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Gündemi takip etmek Siyaset, tarih, bilim alanlarına dair içerikleri takip etmek
KATILIMCI 7	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Post paylaşmak Zaman geçirmek
KATILIMCI 8	Şarkı dinlemek Yeşilçam filmlerini seyretmek Tanıdıkları ile iletişimde kalmak
KATILIMCI 9	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Uzay ile alakalı belgeseller izlemek
KATILIMCI 10	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Dini içerikli paylaşımlar izleyip, tanıdıkları ile paylaşmak Zaman geçirmek
KATILIMCI 11	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Dini içerikleri izlemek
KATILIMCI 12	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Politik içerikleri takip etmek Gezi videoları izlemek

KATILIMCI 13	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak
KATILIMCI 14	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Mesleği ile alakalı öğretici videolar izlemek Zaman geçirmek
KATILIMCI 15	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Müzik dinlemek Ekonomi, magazin, gezi ve astroloji alanlarına dair içerikleri takip etmek
KATILIMCI 16	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Zaman geçirmek
KATILIMCI 17	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Dini içerikleri izlemek
KATILIMCI 18	Tanıdıkları ile iletişimde kalmak Seyahat, politika ve tarih alanlarına dair içerikleri takip etmek Post paylaşmak

Tablo 5.3. Katılımcıların Sosyal Medya Aktiviteleri

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere katılımcılar birden fazla amaç doğrultusunda sosyal medya platformlarında yer almaktadır. Bu faaliyetler, post paylaşmak, tanıdıkları ile iletişimde kalmak, ilgi duydukları alanlara dair içerikleri takip etmek, zaman geçirmek, müzik dinlemek, Yeşilçam filmleri izlemek, mesleği ile alakalı öğretici içerikler izlemek, gündemi takip etmek, belgeseller izlemek ve hobilerine yönelik görselleri incelemek şeklindedir. Katılımcıların tamamı tanıdıkları ile iletişimde kalma faktöründen dolayı sosyal medya kullanmaktadır. Datareportal (2025), raporuna göre ülkemizdeki bireylerin, sosyal medya kullanım amaçlarına baktığımızda haberleri okumak, tanıdıkları ile iletişimde kalmak, boş zamanlarını geçirmek, içerik bulmak (makale,video vb.) başlıkları en yoğun kullanım amaçları olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim çalışmamız kapsamında katılımcılarımızın da bu amaçlara yönelik olarak sosyal medya platformlarını kullanmakta olduğunu söylememiz mümkündür. Öte yandan spor müsabakalarını izlemek, başkalarıyla fikir paylaşmak, bir şeyleri kaçırma korkusu, ünlü ve fenomenleri takip etmek, sosyal

medya içerik üreticilerinin canlı yayınlarını izlemek gibi listede bulunan diğer amaçlar, çalışmamız kapsamında katılımcılarımızda denk gelmediğimiz durumlardır.

Katılımcılar çok çeşitli ilgi alanlarına sahiptir ve bu durum sosyal medya kullanımlarına da yansımıştır. Genel olarak kategorilere bakacak olursak astroloji, bilim, din, dünya mutfağı, ekonomi, felsefe, gezi, magazin, mesleki, polisiye, politika, tarih ve uzay konuları katılımcıların ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Politika toplamda 6 katılımcının da ilgi alanında yer alarak birinci sırada bulunmaktadır. Din, Gezi ve Tarih 4 farklı katılımcıda bulunurken, Bilim ise iki katılımcının ilgi alanı olarak karşımıza çıkmış durumdadır.

Buradaki dikkat çekici bir diğer nokta ise, katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri ile; ilgi duydukları alanların çeşitliliği olarak karşımızda durmaktadır. K1, K2, K3, K4, K6 ve K18 lise ve üzeri eğitim seviyelerine sahip durumdadır ve bu katılımcıların en az 3 adet farklı ilgi alanı vardır. Bu 5 katılımcı ilgi alanlarının %58'ini kapsamaktadır. Burada K15 eğitim düzeyi İlkokul olmasına rağmen 4 farklı ilgi alanına sahip olması bakımından bir istisna yaratmaktadır. K5, K7, K8, K9, K13 ve K16 ise herhangi bir ilgi alanına sahip değildir. İlgi alanları doğrultusunda kullanım sergilemeyen katılımcılara baktığımızda ise eğitim seviyelerinin en yüksek ortaokul olduğu, algılanan ekonomik durumlarının ise yine en yüksek orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Burada ortaya çıkan bir diğer önemli nokta ise, bazı katılımcıların Zaman geçirmek amacıyla da sosyal medya platformlarında yer aldıklarını beyan etmiş olmalarıdır. K7, K10, K14 ve K16 bu ifadeyi kullanmışlardır.

K7, ben bu 2 senedir çok eğilimli olmaya başlıyorum. O da işte biliyorsunuz ülkenin şeyini biliyorsunuz. O yüzden çok sık girmeye başladık. Televizyon da şuydu buydu. Yani 2 senedir çok bağlandım yani... Bu bayanlar filan çıkıyorlar ya bazen de güldürü şeyleri oluyor onları çok bir de arabesk müzikler çıkıyor, onları paylaşım filan yapıyorum, zaman geçiriyorum o şekilde.

K10, *Baya bir zaman geçiriyorum mesela işim yoksa. Bazen günde 6 saate kadar çıkıyor. Sekizde kalkıyorum, kahvaltımı yapıyorum. Ondan sonra gün içinde ara ara giriyorum sosyal medyaya, Bağlıyor beni oradan oraya sürüklüyor beni.*

K14, ... *Zaman geçirmek için de kullanabiliyorum yani açıkçası.*

K16, *dalıp gittiğim zaman çok zor elimden düşüremiyorum, ev işleri bitince ya da yapacak bir şeyim yoksa sosyal medyada baya bir vakit harcıyorum. Yapacak başka bir şeyim kalmıyor zaman geçirmek için güzel.*

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerinden, herhangi bir amaç veya hedef gözetmeksizin, gündelik yaşantılarından uzaklaşmak şeklinde anlaşılabilecek zaman geçirmek ifadesi; özellikle yukarıda ifade ettiğimiz ve en az 3 adet farklı ilgi alanı olan katılımcılara nazaran eğitim ve algılanan ekonomik düzey anlamında daha alt seviyede olmaları noktasında, sosyo-ekonomik durumun, katılımcıların dijital ortamlarda belirli bir bilinç ve amaç doğrultusunda hareket etmeleri noktasında dikkate değer bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

5.5. Katılımcıların Arama Motoru ve Uygulama Kullanımları

Arama motorlarına yönelik ilk ciddi ilgi 1999-2001 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde internete yönelik yatırım çok ciddi miktarda artmıştı ancak aynı dönemde dot-com balonunun patlaması ve piyasaların alt üst olması nedeniyle istenilen büyüme yakalanamadı. Arama motoru, günümüzdeki yaygın etkisini ise 2004 yılında Microsoft'un alana duyduğu ilgi ile yakalamıştır. Microsoft'un tekrar yapılandığı arama motoru Bing, 1 Haziran 2009 tarihinde piyasaya sürüldü. Piyasaya sürüldükten 2 yıl sonra ise Yahoo! ve Microsoft, Yahoo! Arama'nın Microsoft Bing teknolojisi tarafından destekleneceği bir anlaşmayı sonuçlandırdı (Seymour vd.,2011). Arama motorları, kullanıcıların internetteki hangi bilgileri görüp erişebileceklerini ve de bu bilgilerin onlara sunulma biçimini büyük oranda etkilemektedir. İlk bakışta herhangi bir dijital araç gibi görünseler de, özellikle popüler olan arama motorları, inanç, fikir ve duyguları etkileme; bireysel ve toplumsal fayda/zarar sağlama potansiyelini içerisinde barındırmaktadır. Nitekim bu durumun farkında olan Hinman (2005), arama

motorlarını çevrimiçi dünyanın bilgilerinin eşik bekçileri olarak görevlerini iyi yapmalarının önemini vurgulamıştır (Coghlan vd,2025:2).

Arama motorlarının yaygın kullanımını verilerle de görmemiz mümkündür. Arama motoru denildiğinde Google aklımıza ilk gelen arama motoru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Google'ın arama motorları arasındaki küresel pazar payının %90,14 olması bunun bir düşünceden ziyade bir gerçeklik olduğunu göstermektedir. Google'da her gün yaklaşık 16,4 milyar arama yapılmaktadır. 1998 senesinde yalnızca 10.000 olan bu sayı, 2012'de 3 milyar, günümüzde ise 16,4 milyara ulaşmış durumdadır (ExplodingTopics,2025). Gelişen yapay zeka uygulamalarına rağmen, arama motorları her yaş grubundan ve demografinden birey için kalıcı nitelikte bir çekiciliğe sahip gözükmektedir. Dünyanın en büyük ekonomilerinden dördü hariç hepsinde, 10 internet kullanıcısından 8'inden fazlası ayda en az bir kez Google'un arama motorunu kullandığını ifade etmiştir. Burada istisna olan ülkeler Rusya, Çin, Mısır ve Japonya'dır (Datareportal,2025). Google trafiğine yaş grupları özelinde baktığımızda %50'nin üzerindeki ziyaretçilerin yaş aralığının 18-34 yaş arası olduğu görülmektedir. En düşük grubu ise %6,3 ile 65 yaş ve üzeri grup oluşturmaktadır (Semrush,2025). Arama motorları aynı zamanda devasa reklam alanları oldukları için 2025 yılı içinde, arama moturu reklamcılığına harcanacak olan toplam paranın 351,55 milyar ABD dolarına ulaşması tahmin edilmektedir (Statista,2025).

Arama motorları ve yaşlı bireyler arasındaki ilişki biçimi çeşitli akademik çalışmalarda da ele alınmıştır. Sanchiz vd (2017), 20 genç ve 20 yaşlı bireyin arama motoru performanlarına yönelik yapmış olduğu çalışmada yaşlı bireylerin, daha fazla anahtar kelimeyle ilk sorgularını ürettiklerini ve gençlere göre arama motoru sayfalarında daha fazla zaman harcadıklarını göstermiştir. Dommes vd (2011), ise 39 katılımcı ile yaptığı karşılaştırmalı araştırma sonucunda Daha yaşlı katılımcıların daha az doğru cevap ve daha zayıf arama performansı ve daha düşük görev tamamladıklarını ifade etmiştir. Çalışmamız kapsamında yukarıda ifade etmiş olduğumuz gibi Arama motorları internet dolayimli dijital ortamların başat aktörlerinden birisi olarak karşımıza çıkmış durumdadır. Çalışmamıza dahil olan katılımcıların tamamı arama motoru olarak Google'u kullandıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim arama motoru

alanındaki dominasyonu göz önüne alındığında verilen yanıt şaşırtıcı değildir. Katılımcı 1, Google'ın yanında Yandex'i de bildiğini ifade etmiştir. Kalan katılımcılar tek bildikleri arama motorunun Google olduğunu ifade etmişlerdir. Aşağıdaki tabloda, katılımcıların arama motorunu kullanarak yapmış olduğu faaliyetler gösterilmiştir:

KATILIMCI	AKTİVİTE
KATILIMCI 1	Anlık olarak merak ettiği her şey Kadim Uygarlıklar Sağlık (İlaç içeriği)
KATILIMCI 2	Hava durumu Anlık olarak merak ettiği her şey
KATILIMCI 3	Sağlık (ilaç içeriği) Yemek Tarifleri
KATILIMCI 4	Anlık olarak merak ettiği her şey
KATILIMCI 5	Anlık olarak merak ettiği her şey
KATILIMCI 6	Çözemediği sorunlara çözüm bulmak için Akademik çalışmaları okumak
KATILIMCI 7	Rüya tabirlerine bakmak, Ekonomi, Anlık olarak merak ettiği her şey
KATILIMCI 8	Tanımadığı numaraları sorgulamak, Magazin Haberleri
KATILIMCI 9	Anlık olarak merak ettiği her şey
KATILIMCI 10	Anlık olarak merak ettiği her şey Hava durumu

	Rüya tabirlerine bakmak Sağlık (Sağlık sorunları) Ekonomi
KATILIMCI 11	Dini içerikler Sağlık (şifalı otlar, sağlık sorunları) Kıyafet araması/alışverişi
KATILIMCI 12	Sağlık (Doktor/hastane araması) Yemek Tarifi Seyahat planlamaları
KATILIMCI 13	-
KATILIMCI 14	Anlık olarak merak ettiği her şey, Dini içerikler Rüya tabirlerine bakmak Yemek Tarifleri
KATILIMCI 15	Anlık olarak merak ettiği her şey, Magazin Haberleri Astroloji, Sağlık (Sağlık sorunları), Rüya tabirlerine bakmak, Ekonomi
KATILIMCI 16	Dini içerikler, Botanik (Çiçek ve meyveler ile alakalı)
KATILIMCI 17	Yemek tarifi, Dini içerikler
KATILIMCI 18	Anlık olarak merak ettiği her şey

Tablo 5.4. Katılımcıların Arama Motoru Aktiviteleri

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Katılımcı 13 hariç kalan bütün katılımcılar Google arama motorunu kullandıklarını ifade etmişlerdir. Arama motorunu kullanarak yaptıkları eylemlere baktığımızda K1, K2, K4, K5, K7, K9, K10, K14, K15 ve K18

Anlık olarak merak ettiği her şeye baktığını ifade etmiş, bu kategoride toplamda 10 katılımcı bulunmaktadır. K1, K3, K10, K11, K12 ve K15 sağlık, toplamda 6 katılımcı; K3, K12, K14 ve K17 yemek tarifi, K11, K14, K16, K17 dini içerikler, K7, K10, K14 ve K15 rüya tabirlerine bakmak için de kullandıklarını paylaşmışlardır. Sağlık, yemek tarifi ve dini içerikler toplamda dörder katılımcı tarafından kullanılmaktadır. K7, K10 ve K15 ekonomi alanında toplamda 3 kullanıcı iken K2 ve K10 hava durumuna bakmak ve K8 ve K15 Magazin Haberlerine bakmak toplamda ikişer katılımcı tarafından yapılmaktadır. Kadim Uygarlıklar, Botanik (Çiçek ve meyveler ile alakalı), Çözemediği sorunlara çözüm bulmak, Akademik çalışmaları okumak, Bilinmeyen numaraları sorgulamak, Kıyafet araması/alışverişi, Seyahat planlamaları yapmak ve Astroloji ise birer kullanıcı tarafından yapılmaktadır.

Katılımcıların aşağıdaki ifadelerinden de görüleceği üzere Google'a yönelik düşünceleri olumludur.

K1, Çünkü hemen hemen her istediğim kaynakta bilgi bulabiliyorum”

K3, google'da o kadar güzel şeyler var ki her şeyi öğreniyorsun... Evet, kafadaki düşüncayı çıkarıyor.

K5, Arzu ettiğiniz her şeyi o günkü ruh halinize göre ulaşmak istediğiniz her şeyi size taşıyor... o büyük yaşama kolaylığı getirdi. Kişileri her zaman daha yukarıya taşıdı.

K10, Çok şeyler faydalaniyorum. Google'dan çok memnunum zaten. Çok çok memnunum hem.

K14, Google artık kafama bir şey takılınca ilk ona soruyorum önceden böyle değildi. Önceden yakın çevremiz bu işle ilgili kişilere soruyorduk şimdi o aracı kişiler kalktı.

Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere Google'ın hayatı kolaylaştırıcı, bireysel olarak bağımsızlık sağlayıcı ve günlük yaşantıya kolaylık getirdiğine yönelik düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Çalışmamızda çıkan bu sonuçlara akademik düzlemde baktığımızda, örneğin Lipkova vd. (2024), söz konusu bilgi

toplamak, kaynak araması yapmak ve ulaştıkları kaynaklara güvenmek olduğunda yaşlı bireylerin Google arama motorunu kullandıklarını ortaya koymuştur.

Katılımcıların arama motoru kullanım amaçlarına baktığımızda birinci sırada “Anlık olarak merak ettiği her şey” in açık bir şekilde ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Bu durum, Google arama motorunun, sosyo- ekonomik değişkenlerden bağımsız, yaşlılar için en önemli birincil kaynak olduğunu ve dolayısıyla yaşamlarının ayrılmaz birer parçası olduğunu göstermektedir. İkinci sırada yer alan sağlık ise, söz konusu yaşlı bireyler olduğunda oldukça sık bir şekilde kullanılan alanlardan birisidir. McMillan ve Macias (2008), Amerikalı yaşlı bireyler üzerine yaptığı araştırmada sağlık bilgilerine erişmek için Google’ın en fazla kullanılan mecra olduğunu ortaya koymuştur. Malone vd. (2017) de 66 yaş ve üzeri yaşlı bireylerle yaptığı çalışma sonucunda sağlık ile alakalı ilk başvurulacak kaynağın Google olduğunu ortaya koymuştur. Turner vd (2018) ise, sağlık ile alakalı çevrimiçi kaynaklarda Google arama motorunun, yaşlı bireylerde ilk tercih edilen kaynak olduğunu göstermiştir. Nitekim bu durum ülkemizde de benzerlikler göstermektedir. Balcı (2023), yaptığı çalışmada, yaşlı bireylerin doktor bulmak ve sağlıkları ile alakalı kafalarına takılan her şeyi Google’a sorduklarını ortaya koymuştur. Yine burada katılımcıların büyük bir kısmı klavye kullanarak arama yapsalar da K16 ve K15 kullanım kolaylığı ve klavye kullanırken zorlanmış oldukları için sesli komut sisteminden faydalandıklarını ifade etmişlerdir.

Yine arama motorları bağlamında, bireylerin *dijital sermaye* düzeylerini anlamının alt kriterlerinden birisi olan ‘Bilgi ve Okuryazarlık’ yetenek setine dair bir çıkarımda bulunmak için kullanıcılara “Arama motoru nedir?” sorusu sorulmuştur. Kullanıcıların tamamı Google adını duyar duymaz neyi kastettiğimizi anlamıştır. Öte yandan soruyu duyunca direkt olarak cevaplayan katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu katılımcıların tamamının eğitim düzeyi lise ve üzeridir. Kendileriyle aynı düzeyde eğitimi olan K12 ve K18 ise bu soruya cevap verememiştir. Bu bağlamda soruyu yanıtlayan bireylerin eğitim seviyelerinin yanı sıra mesleki kariyerlerinin olması; öte yandan cevap veremeyen katılımcıların Ev Hanımı olması dikkat çeken bir noktadır. Ayrıca K18, 82 yaşındadır ve de arama motorunu

neredeysse hiç kullanmadığını da ifade etmiştir. Bu durum bilgi ve okuryazarlık düzeyi ile özellikle eğitim seviyesinin ilişkisini göstermektedir.

Dijital ortamların bir başka önemli ayağını ise uygulamalar oluşturmaktadır. Uygulama, Cambridge Üniversitesi sözlüğü (2025) tarafından *belirli bir amaç için tasarlanmış, bir cep telefonuna veya başka bir mobil cihaza indirebilen bilgisayar programı veya yazılım parçası* şeklinde tanımlanmıştır. Uygulamalar her gün dünya üzerindeki milyarlarca insan tarafından kullanılmaktadır. Nitekim bu durum dünya üzerindeki en popüler uygulama platformu olan App Store ve Play Store’da da görülmektedir. App Store’da 1 milyon 960 bin; Play Store’da ise 2 milyon 870 bin uygulama bulunmaktadır. Bu durum beraberinde devasa ekonomik ortamları da getirmektedir. Mobil uygulamaların 2025 yılında 613 milyar ABD dolarından fazla gelir elde etmesi beklenmektedir. Mobil oyunlar ise tüm uygulama kategorileri arasında en büyük gelir payına sahip durumdadır (Statista, 2024). Bireylerin gündelik yaşantılarında birden fazla alanda çeşitli işlevlere sahip uygulamaları alt kategorilere ayırarak ele alırsak, bu kategorilerin, Oyun, İş, İletişim ve Haberleşme, Eğitim, Yaşam Tarzı, Spor, Sağlık ve Fitness, Eğlence, Seyahat, Alışveriş, Üretkenlik, Yeme-İçme, Müzik, Hava Durumu, Grafik Tasarımı, Navigasyon, Kitap ve Flört olduğu görülmektedir (Backlinko,2025).

Çalışmamız kapsamında katılımcılara, hangi uygulamaları kullandıkları sorulmuş ve verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

KATILIMCI	BANKA	ALIŞVERİŞ	OYUN	EĞLENCE
KATILIMCI 1	ING	Trendyol	CandyCrush	Netflix
	Yapı Kredi	Migros		Disney+
		File		Amazon
		Carrefour		
KATILIMCI 2	Denizbank	Hepsiburada		
	Akbank	Migros		
KATILIMCI 3	Vakıfbank	Trendyol		

	Yapı Kredi			
KATILIMCI 4	Yapı Kredi	Hepsiburada		
	İşbankası			
	Garanti			
KATILIMCI 5	ING	Trendyol	Okey 101+	Netflix
	Akbank	TEMU	Satranç	Disney+
	Denizbank	Hepsiburada		
KATILIMCI 6	Akbank			Netlix
	ING			Disney+
KATILIMCI 7	Ziraat Bankası	Trendyol		
KATILIMCI 9		Trendyol		
KATILIMCI 12	ING	Trendyol	Wordle!	
	Halkbank			
KATILIMCI 16	Ziraat			
KATILIMCI 17	Vakıfbank			

Tablo 5.5. Katılımcıların Kullandığı Uygulamalar

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 11 katılımcı uygulama kullandıklarını belirtirken, 7 katılımcı ise hiçbir uygulama kullanmadığını söylemiştir. Katılımcıların kullandıkları uygulamaları alt kategorilere göre sınıflandırdığımızda Bankacılık, Alışveriş, Oyun ve Eğlence kategorilerinin kullanıldığı görülmektedir. Burada ilk dikkat çeken nokta ise Katılımcı 9 hariç, geride kalan bütün katılımcıların mobil bankacılık uygulamalarını kullandığını ifade etmesidir. Katılımcı 16 ve Katılımcı 17 hariç geride kalan diğer katılımcılar ise birden fazla mobil bankacılık uygulaması kullanmaktadır.

Dünya geneline baktığımızda insanların %39'unun bankacılık uygulamalarını kullandığı görülmektedir. 2025 yılında dünya genelinde 3,6 milyar kişinin online

kanallar aracılığıyla bankacılık işlemlerini yapması beklenmektedir. Dijital ödemeler daha yaygın hale geldikçe, bankacılık sektörü önemli bir evrim geçirmiş ve bankacılık, mobil uygulama geliştirme alanı da yeni trendlere ayak uydurmak için gelişmek durumunda kalmıştır (Sdkfinance,2025). Ülkemiz özelinde baktığımızda ise Türkiye Bankalar Birliği (2024), Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri raporunda Aralık 2024 itibarıyla toplam (bireysel ve kurumsal) 119 milyon 160 bin kişinin internet aracılığıyla bankacılık işlemlerini yürüttüğünü açıklamıştır. Buradaki sayı, tek bir bireyin birden fazla bankacılık kanalına sahip olduğu gerçekliğinden hareketle hazırlanmıştır. Cinsiyetler özelinde baktığımızda erkeklerin dominasyonu olduğu görülmektedir. Aktif bireysel dijital bankacılık müşterileri, 74 milyon erkek (%65), 41 milyon kadın (%35) müşteriden oluşmaktadır. Ayrıca yaş gruplarının yüzdesel dağılımına göre 66 yaş ve üzeri kullanıcı sayısı yalnızca %6 ile sınırlı kalmış durumdadır. Bu durum global ölçekte de aynı şekilde seyretmektedir. Örneğin ABD’de bankacılık işlemlerini online kanaldan yapmayı tercih eden kişilerin yaş gruplarına göre dağılımında 55 yaş ve üzeri grup %11 ile en düşük yaş grubudur (Bankrate,2025). Yine AB özelinde de İnternet bankacılığı hizmetlerinden yararlanan bireylerin oranı ise en düşük %59 ile 65-74 yaş aralığında yer almaktadır (Statista,2025).

Bu durum akademisyenlerin de dikkatini çekmiş ve konuyla alakalı çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Avustralya’daki 60 yaş üstü bireylerin bankacılık işlemlerini dijital ortamlarda yürütmeme nedenleri olarak kötüleşen sağlık, hacker korkusu, bilgi eksikliği, psikolojik gerileme etmenleri bulunmuştur (Senali,2017). Güney Afrika’da ise yaşlıların mobil bankacılığı benimsemesini etkileyen engellerin arasında bilgi ve anlayış eksikliği, güvenlik ve güven sorunları, demografik faktörler, dil, mobil bankacılık uygulamalarının karmaşıklığı ve değişime karşı direnç unsurlarının etkili olduğu görülmüştür (Msweli ve Mawela,2021). Özer ve Sarı (2018), ilerleyen yaşla beraber güvenlik kaygılarının arttığını ve bu durumun özellikle güvenliğin ana unsur olduğu bankacılık uygulamalarının kullanım oranlarını düşürdüğünü belirtmişlerdir.

Al Dmour (2020), yaşı insanların çoğunun, gizlilik ve güvenlik endişeleri ve hatalar veya bilgisayar korsanlığı nedeniyle paralarını kaybetme korkusu yaşadıklarını ve dolayısıyla mobil bankacılık uygulamalarını kullanmaktan kaçındıklarını ifade etmiştir. Yaşlı bireyler, rutin bankacılık görevlerini yerine getirirken geleneksel bankacılık yöntemlerini tercih etmektedirler. İlk çıkış noktasına baktığımızda bankacılık uygulamaları belli başlı işlemleri yapmaya olanak tanıdığı için daha sade bir arayüze sahipken, yıllar ilerledikçe para transferi gönderme, hesap özeti isteme, para yönetme, fatura ödeme ve daha birçok farklı hizmetten yararlanması mümkün hale gelmiştir (Navavongsathian vd, 2020). Bu durum, hali hazırda zaten düşük seviyede dijital okuryazarlığa sahip yaşlı kullanıcıların, bankacılık uygulamalarından giderek uzaklaşmasına da yol açmıştır. Yaşlı bireylerin bankacılık uygulamalarını kullanımı noktasında içsel ve dışsal faktörleri göz önünde alan çalışmalar yürütülmüştür. Dışsal faktör olarak, kullanıcı dostu arayüz, çekici renkler, daha az özellik ve yaşlı bireylerin çevrelerinde güvendikleri kişilerin bankacılık uygulamalarını kullandıklarını görmelerinin, onların da kullanımlarını teşvik edeceğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Kruppu,2019; Qatawneh ve Makhoul,2025).

İçsel faktörlere baktığımızda ise bilişsel yaş faktörü karşımızda durmaktadır. Bilişsel yaş bireyin; düşünme, öğrenme, algılama, problem çözme ve anlama yetenek kümesinin toplamını ifade etmektedir. Bu bağlamda bilişsel yaşı daha düşük olan bireylerin, bankacılık uygulamalarına yönelik algıladıkları kullanım zorluğu ve riskler daha düşüktür. Bu durum, bilişsel yaşı daha düşük olan kişilerin, bankacılık uygulamalarını kullanımı noktasında daha açık görüşlü olduğunu ortaya çıkarmıştır (Chaouali ve Souiden,2019). Yine öz-yeterlilik düzeyi daha yüksek olan yaşlılarda, algılanan faydanın ve internet bankacılığı kullanımının olumlu yönde etkilediği ortaya konmuştur (Peral-Peral vd., 2020)

Bir diğer yüksek kullanım ise alışveriş uygulamalarında görülmektedir. Alışveriş uygulamalarını 6 alt kategoriye ayırmamız mümkündür. Bu kategoriler: pazar yeri uygulamaları, marka uygulamaları, bakkal uygulamaları, alım ve satım uygulamaları, perakende uygulamaları ve indirim avcısı uygulamalarıdır. Bu alt

kategoriler özelinde baktığımızda, alışveriş uygulamalarını kullanan katılımcılarımızın büyük çoğunluğunun Pazar Yeri uygulamalarını kullandıklarını görmekteyiz. Pazar yeri uygulamaları, yüzlerce satıcıyı potansiyel alıcılar ile bağlayan platformlardır. Yüzlerce kategoriden binlerce çeşit ürünleri sunarak potansiyel alıcılara ulaşabilmeleri satıcılar; istedikleri ürünleri oturdukları yerden bulabilmeleri açısından ise alıcılar için büyük imkanlar sunmaktadır (miquido,2025). Pazar yeri uygulaması denildiğinde küresel ölçekte Amazon ve Temu; yerel ölçekte ise Hepsiburada ve Trendyol uygulamaları ilk olarak akıllara gelmektedir. Katılımcılarımızdan 6 tanesi Trendyol, 3 tanesi Hepsiburada ve 1 kişi de TEMU kullanmaktadır. Carrefour, Migros ve File’de kullanılan diğer uygulamalardır.

Bir başka kategori olarak karşımıza çıkan alan ise oyundur. Katılımcılarımızdan K1, K5 ve K12 mobil oyun oynadıklarını ifade etmişlerdir. Bu oyunlar satranç, okey, kelime oyunu ve Candycrush’tır. Seçer (2021)’in ifadesiyle farklı yaşlardaki kişiler, boş zamanlarını geçirme aracı olarak dijital oyunlardan faydalanmaktadır. Eğlence, stres atma gibi birçok farklı sebepten dolayı bu kullanımları gerçekleştirmektedirler. Çalışmamızda Candycrush oynadığını ifade eden K1, oynama sebebini şu sözlerle ifade etmiştir:

Sinirli ya da stresli olduğum zamanlarda oynuyorum. Ekrandaki şekerleri patlatarak sinirimi üzerimden atıyorum hem de kafam boşalıyor.

Satranç ve okey oynadığını ifade eden K5 ise bunu şu sözleriyle açıklamıştır:

O nedenle aslında internetin varlığı biz yalnız yaşayan hanımlar için o kadar kıymetli ki mesela ben bir satranç tutkunu. Satranç oynuyorum ve bunu online oynuyorum.. ara sıra bu oyun etkinlikleri de beni çok mutlu ediyor yani. Gereksiz bir dostla geçireceğim, gereksiz sohbetlerle geçireceğim zamanı yerine keyifle zaman geçireceğim oyunları oynamayı tercih ediyorum.

Kelime oyunu oynayan K12 ise aşağıdaki sözlerle durumu özetlemiştir:

Evet kelime oyunu var onu oynuyorum. Vakit öldürüyorum hem de güzel çünkü artık belirli bir yaşıma var Alzheimerden korunmak için böyle beyni çalıştıran şeylerde yapmakda faydalı.

Çalışmamızda görüldüğü üzere katılımcılarımız keyifli zaman geçirmek, sinir ve stres atmak, Alzheimer tehlikesinden korunmak nedenlerinden dolayı oyun oynadıklarını ifade etmişlerdir.

Son kategorimiz olan eğlencede ise 3 katılımcı Netflix, 3 katılımcı Disney+ ve bir katılımcı da Amazon Prime kullandığını paylaşmıştır. Netflix'in en çok aboneye sahip olması mevcut trendler ile paralellik sergilemektedir. Netflix, 2025 itibarıyla 260 milyonu aşan abonesiyle kendi alanındaki en büyük oyuncu konumundadır, Disney+ 125 milyon, Amazon Prime ise 220 milyon aboneye sahiptir (explodingtopics,2025). Katılımcılarımız, platformları kullanım nedenlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

K1, aile hesabımız var, kızlarım açmışlar ben de faydalaniyorum. Netflix, Disney ve Amazon var. İlgi duyduğum diziler var mesela şu anda Blacklist izliyorum. Ondan sonra biyografik, bilim-kurgu filmlerini de severim. Güzel ve keyifli bir zaman geçiriyorum. Bundan dolayı kullanıyorum.

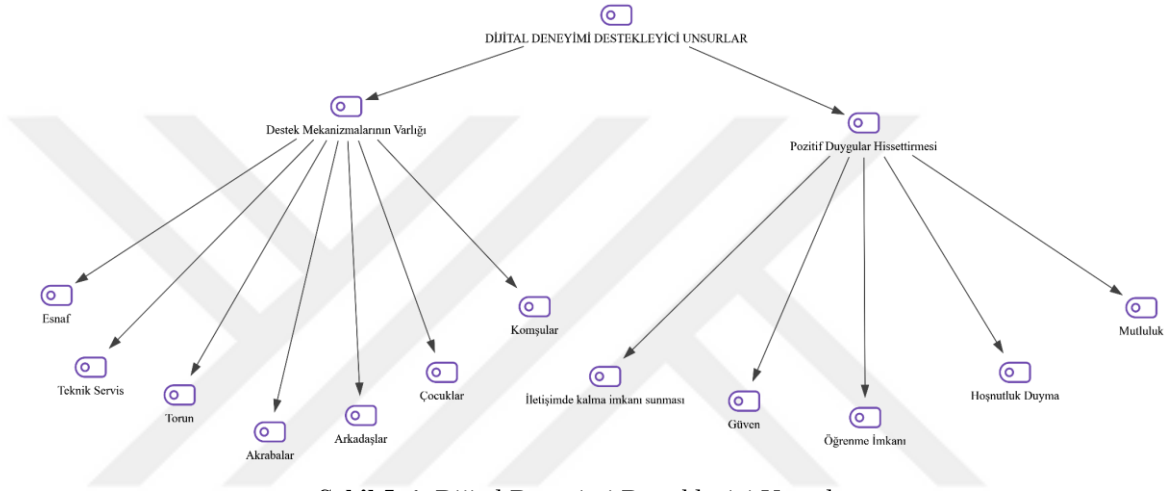
K5, Özellikle Türk komedi filmlerini izliyorum çok fazla izlenen mesela Squid Games o tarz dizileri izliyorum. Çok eğleniyorum zaman zaman da üzülüyorum tabiki duygu durumum izlediğim dizilere, filmlere göre değişiyor

K6, Belgeseller izliyorum, çünkü bazen Youtube yetmiyor. Araştırma alanımla alakalı daha uzmanlarla ilgili içerikler buluyorum. Tabi bir de televizyonda doğru düzgün izlenecek de bir şey kalmadı, Netflix ve Disney'de istediğim içerikleri bulabiliyorum, o yönlerden çok güzel kullanmak.

Görüldüğü üzere keyifli zaman geçirmek, ilgi alanlarına yönelik içerikleri izlemek ve geleneksel televizyon kanallarındaki içeriklerin yetersizliği faktörlerinden dolayı bu platformları kullandıklarını ifade etmişlerdir.

5.6. Dijital Deneyimi Destekleyici Unsurlar

Araştırmamız sonucunda ortaya çıkmış olan ilk temamız Dijital Deneyimi Destekleyici Unsurlar olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, 65 yaş ve üzeri kadınların, dijital deneyimini destekleyici unsurlar açıklanmıştır. Bu unsurlar, olumlu duygular hissettirmesi, tanıdıkları ile görüşebilme imkanı sunması ve aile ve yakın çevrenin desteği olarak karşımıza çıkmıştır.

5.6.1. Pozitif Duygular Hissettirmesi

Yaşlı bireylerin internet dolayımı ortamları kullanımı ile birlikte, olumlu duygular hissetmesi alanda yapılmış olan önceki çalışmalarla da benzerlik göstermektedir. Mellor ve Moore (2008), yaptıkları çalışma sonucunda internet kullanımının katılımcılarda mutluluk düzeylerini arttırmış olduğunu ortaya koymuştur. Zhang ve Kaufmann (2015:11), 82 yaşlı katılımcı ile yaptıkları çalışma sonucunda yaşlı yetişkinlerin çevrimiçi sosyal aktivitelerinin sosyal sermaye, aidiyet ve öz saygı ile pozitif, yalnızlık duygusu ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Cotten vd (2014), ABD'de emekli yaşlı yetişkinlerin ruhsal iyilik hallerine İnternet kullanımının olumlu bir katkısı olduğunu ve internet kullanımının depresyon ihtimalini üçte bir oranında azalttığını ortaya koymuşlardır. Guo vd. (2022), Yaşlıların ruh sağlığını iyileştirmek için hükümetin interneti benimsemeye teşvik etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle yaşlı, kadın veya tarım işçisi olan yaşlıların ihtiyaçlarına daha fazla dikkat edilmeli ve depresyonu hafifletmek için interneti daha

fazla kullanmaları konusunda motive edilmelidir. Bu sayede olumsuz duyguların getirdiği stres azalacaktır. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin internet dolayımı ortamlara aktif bir şekilde dahil olmalarını sağlamak noktasında, yukarıda ifade ettiğimiz yönlerin vurgulanması önemli bir fark yaratma potansiyeline sahiptir. İnternet kullanımı ve içerisinde barındırmış olduğu imkanların kullanımına yönelik olarak Katılımcıların aşağıdaki ifadelerinden de görüleceği üzere, internet kullanımının pozitif duyguları uyandırmış olduğunu görmekteyiz.

K10, Seviniyorum bir şey öğrendiğimde çok seviniyorum, mutlu oluyorum.

K14, Sadece tanıdıklarımızdan oluşan bir arkadaş grubumuz var. Instagramda onlarla instagram üzerinden mesajlaşıyoruz, bilgi içerikli şeyler görünce birbirimize atıyoruz. Bakın, bunu ben izledim. Bunu işte inceleyebiliriz işte ortak bir şeyimiz var. Instagram instagramımız var, oraya atıyorum, orada işte diyorum. Bakın ben böyle bir faydalı video gördüm. Arkadaşlarım da aynı şekilde. İşte bir yemek tarifi de olabiliyor. Bu gibi işte kıyafet de olabiliyor işte şöyle bir model gördüm onu atıyorum, bunlar güzel tabi insana da iyi geliyor paylaşımda bulunmak başkalarıyla.

K3, ben ablaımlara da diyorum. Yani okuyun bak açın okuyun merak ediyor işte bu ilaç için ben aldığım ilaçları bile yan etkileri var mı yok mu? Ne kadar şey hepsini biliyorum tabii bu ilaç diyorum bana dokunuyor almam şununla şunu almamam gerekiyor. Yani en azından birçok şeyde aydınlandık. Bilmediğimiz konuları öğreniyorsun çok güzel bir şey... Yani bunlar güzel şeyler, insanlar çok şöyle söyleyeyim, okumak bile insanın ufkunu genişletiyor

K4, Gerçekten yani benim okulum gibi bir şey. Kitap okumayı çok severim, kütüphanem var ama hani daha fazla youtube'dan daha kısa yoldan öğrenmeye çalışıyorum.

K17, Bazen video izlerim, bazen eski dostlarım ne yapmış diye bakarım. Özellikle Facebook'ta köyden tanıdıklar, akrabalar bir şey paylaşınca hoşuma gidiyor, takip edebiliyorsun kim ne yapıyor diye.

K12, Youtube'u çok izliyorum ben. Yemek tarifleri ama daha çok gezi videoları izliyorum. Mesela geçen gün Viyanayı gezen birini izledim. Etrafı çekiyorlar ben de onları izliyorum. Hoşuma gidiyor böyle farklı yerler görmek.

K5, Facebook kullanıyorum ve bu platformu çok seviyorum. Buradan beğenmişsek gönderen insanlarla iletişim kurmuyorum ve direkt engelliyorum benim facebookta bulunmamın sebebi 10 yıldır bu grubun içerisindeyim. Şöyle ki beni çok mutlu eden bir etkinlik. Hayvan severlerin yoğun olduğu bir grup bu 10.000 kişiye yakın. Aynı fikirde olduğumuz ya da paylaşımlarımızı devamlı. Yayıdığımız ihtiyaç sahiplerine ulaşmaya çalıştığımız bir platform olarak görüyorum... Şöyle ki orada diyelim ki sizin kediniz var. Bazı nedenlerden dolayı onu çok seven bir aileye kavuşturmak istiyorsunuz. Ve siz burda onu paylaştığınız zaman biz hem yakın dostlarımıza hem sosyal medyadaki arkadaşlarımızla bu duyurumuzu paylaşıyoruz ve veya iyi bir canlı sahiplenmek istiyorsunuz veya desteği ihtiyacınız var. Belirli sayıda ve sokak canlısı bakıyorsunuz ve destek konusunda size elimizden gelen gösteriyoruz. Ruhsal olarak çok besleyici ruh ha iyi gelen. Bence oturduğunuz ya da bulunduğunuz yerden yardım eli uzatılabildiğinizi hissettiren çok olumlu bir duygu bu... Evet, şimdi internetin varlığı tek başına olsa da güven verici bir şeydir. Gelince alarm sisteminiz internette çalışıyor ve siz küçük bir çıtırtı duyduğunuzda telefonunuzdan kamerayı ile evinizin tüm çevresini görebiliyorsunuz. Ve aynı zamanda alarm sisteminde bir güvenlik var. Şöyle ki, sadece belirli bir sayı tuşa bastığım zaman 10 dakika içerisinde en yakın birimden mesela 2 tuşla bir sağlıkla ilgili sorun yaşadığımda sadece 10'a çıkart basmam bir kere yetiyor. Benimle konuşmaların iletişime geçmeleri gerekmiyor ya sağlık bilimi ya güvenlik bilimi en yakın yerden ki bu 10 dakikaya alıyormuş. Kendileri bunu ifade ettiler. Eve yardım geliyor. Hala getirmesi yani her şey olabilir işte bu. Bu o zaman çok yalnız olmadığınız güvencesini veriyor size. Ve internetim olmasa böyle bir şansınız olmayacaktı.

İletişim teknolojileri, internet ile farklı bir boyuta evrilmiş, kullanıcıların zaman ve mekan engellerine takılmadan, 7/24 birbirleri ile iletişimde kalmasına zemin hazırlamıştır. Yaşlanma sürecinde bireyin yalnızlık hissetmesi ve izolasyona maruz kalması, bireyler açısından bu süreci çok daha olumsuz bir duruma getirme ihtimalini

barındırmaktadır. Mekansal kısıtlamaları aşan ve etkileşime olanak sağlayan dijital dolayimli ortamlar, bağların ve ilişkilerin güçlenmesine; kurulan iletişim biçimlerinin zenginleşerek mesajlaşma ve sesli aramadan, görüntülü konuşma gibi etkileşimi bir üst düzeye çıkaran imkanları barındırmaktadır (Elnur,2023; Baym,2010). Ayrıca içerisinde barındırmış olduğu olanak, yaşlı bireylerin de bu ortamlarda var olma sürekliliğini sağlayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Dijital teknolojilerin, yaşlı bireylere tanıdıkları ile görüşebilme imkanı sunması, yaşlı bireylerin günlük rutinleri ve ihtiyaçlarını karşılaması ve bu sayede de teknolojik ürünleri daha fazla kullanma isteği göstermeleri açısından önemlidir (Zengin ve Tuna Uysal,2023).

Katılımcılarımız dijital ortamların sunmuş olduğu bu avantajı şu şekilde ifade etmiştir:

K10, *Ondan sonra arkadaşlar arıyorsa muhabbetimiz oluyor. Whatsapp'tan olsun internetten olsun Facebook'tan olsun sohbetlerimiz oluyor... bazen gruplarımız var. Grupla da konuşuyorum. Ya herkes sırasını bilirse güzel konuşuyoruz, güzel geçiyor. Görüntüde internet gitmediği sürece çok güzel gidiyor.*

K13, *Görüntülü de konuşuyoruz yani. He görüntüyü işte özlem gideriyorsun onu gördüğün zaman*

K3, *Whatsapp grupları var, gruplarım var arkadaşlarla, onlarla yazışmalarım oluyor... ha iyi tamam o şakalaşıyorsun, konuşuyorsun, görüyorsun güzel ben en çok ablamla görüntülü konuşuyorum dertlerini dinliyorum, ona gösteriyorum şeyde telefonda yani. Akıllı telefonu güzel tarafları var, çok güzel.*

K17, *Sosyal medyada da Facebook ve WhatsApp kullanıyorum sadece. Onlarla tanıdıklarımla konuşuyorum, bazen eski komşularımla da görüşüyorum...Torunlarımla görüntülü konuşuyorum. O iyi geldi. Hayatıma bir renk kattı... Görüntülü konuşmak çok güzel bir şey, hele torunları görünce yüzüm gülüyor. Onlar uzakta ya, seslerini duymak başka ama yüzlerini görmek bambaşka. Allah bu teknolojiyi çıkarandan razı olsun vallahi.*

Etkileşim biçimlerinin çeşitlendiği bu ortamlarda bir katılımcımız beğeni butonuna tıklayarak, hayatındaki kişilerle etkileşimde bulunduğunu ifade etmiştir:

K2, Bir de arkadaşlarıma bir nezaket olarak ne yaptıklarına yakınlarıma bir beğeni koymak

Görüldüğü üzere bireysel veya toplu iletişim başta görüntülü konuşma olmak üzere, zaman ve mekan sınırlarını ortadan kaldıran özelliği, yaşlı bireylerin dijital teknolojileri kullanmalarının yolunu açan faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmıştır.

Katılımcıların ifadelerini incelediğimizde ise aradıkları bilgilere ulaşabilme imkanı, yakınları ile iletişimde kalmalarına olanak sağlaması, öğrenme imkanı sunması, bilgi paylaşımı aracılığıyla yakın çevrelerini haberdar etmek, ev güvenliğine olanak sağlaması faktörlerinin, internet kullanımıyla beraber katılımcılarda pozitif duyguları ortaya çıkaran unsurlar olduğu ortaya çıkmıştır.

5.6.2. Destek Mekanizmalarının Varlığı

Yaşlı yetişkinler için, destek mekanizmalarının varlığı, mobil internet okuryazarlığının iyileştirilmesinde etkili faktördür. Aile duygusal desteğinin hem mobil internet beceri okuryazarlığının hem de mobil internet bilgi okuryazarlığının iyileştirilmesinde aile bilişsel desteğinden daha güçlü etkileri vardır (Xiong ve Zuo,2019). Sosyal çevre ve destekler, İnternet erişimini ve benimsenmesini belirleyen faktörlerdir. Yaşlı insanlar arasında sosyal destek (aile, arkadaşlar ve meslektaşlar) İnternet kullanımına yönelik okuryazarlığın başlıca uyarıcılarından ve kaynaklarından bazılarını oluşturur (Tirado-Morueta vd.,2023: 4). Yaşlı bireylerin çocuklarından ve torunlarından destek aldıklarında İnternet teknolojisini kullanmaya daha istekli olduklarını göstermektedir. Bu nedenle, yaşlı tüketicilerin aile yakınlarına, yaşlı akrabalarının İnternet hizmetlerini kullanırken elde ettikleri değer hakkında bilgi sağlanabilir (Bianchi,2021).

Katılımcılarımızın danışmakta olduğu kişiler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin bir katılımcımız yeğenine danıştığını ifade etmiştir:

K3, *Yeğenim olmasa biraz sıkıntı çekeceğim. Yani internet, bilgisayarda onlarda bir bu işin daha duayeni maalesef.*

Bazı katılımcılarımız ise birden fazla kişiye danışmakta olduğunu söylemiştir:

K5, *Sevgili yeğenlerim, damatlarımız var ve onlardan bilmediğimiz konuda yardım da alıyoruz ve her şeyi bize kolaylaştırmış oluyor. Çünkü akıllı telefonlara biraz siz gençlere hitap eden niteliklere, açılımlara sahipler. Ama iyi ki sevdiğiniz gençlerimiz de bize her konuda destek olduğu için bir zorluk yaşamıyoruz.*

K18, *İlk önce torunlarıma soruyorum. Eğer onlar müsait olamayınca dönemezlerse kızıma ve oğluma soruyorum. En son çare olarak benim evimin yakınında bir telefoncu var oraya gidiyorum.*

K17, *Eğer internette bir sorun olduysa, ben ilk önce torunuma danışırım oğlum. Çünkü o bu işlerden iyi anlıyor, eli hızlı, sabırlı da... Komşuya da danıştığım olur, bizim sokakta benden genç bir hanım var, sağ olsun, onunla da iyi anlaşıyorum*

K2, *bazen takıldığım zaman oraya doğruya arkadaşlarımdan veya gençlerden yardım alıyorum diyelim. Yani her zaman iyi niyetli tabii zaten çok yakınlarıma soruyorum*

K11, *Çocuklarım ve arkadaşımın oğlu*

K16, *Çocuklarım ve torunlarıma soruyorum. Güzel yaklaşıyorlar tabi bazı şeyleri çok sık kullanmıyorum örnek veriyorum Whatspattan fotoğraf gönderimi yapmam lazım o zaman çocuklara sorduğum halde unutuyorum, tekrar onlar bana anlatıyorlar sağolsunlar.*

K6, *Eğer çözülmecek bir şey varsa yakınlarıma başvuruyorum.*

K10, *Arkadaşlarıma danışıyorum, bilen arkadaşlarıma danışıyorum. Nasıl yapacağım, nasıl olacak, fikir ediniyorum. Çocuklarıma da soruyorum.*

K2, *Bende çocuk olmadığı için genç olmadığı için hafif çevremde biraz bunun getirdiği hani çok fazla danışabileceğin olmayınca bazı şeyleri arkadaşlarımdan alıyorum çocuğu olan.*

K4, *Mesela emaillerle bir takım evraklar gönderilecek. Ondan sonra o dosyayı hazırlayamıyorum ilk soruyorum. O dosyayı yapmama yardım etmeleri için bazen kırtasiyelerin bilgisayarla hani haşır neşir olan gençleri var. Onlara gidiyorum ya da çok iyi internetten anlayan çevremde insanlar varsa onlara söylüyorum, onlar bana yardım etsin diye. Yani tabii çok benim ailemde öyle internette haşır neşir bir genç yok olsa ona gideceğim direk.*

Bir grup katılımcılarımız ise çocuklarına danıştıklarını ifade etmişlerdir:

K15, *Zaten ihtiyacım olursa bir şeye çocuğuma söylüyorum o benim yerime bakıyor... İlk olarak gider oğluma sorarım o da şöyle mesela telefon dondu, bi şeye girmeye çalışıyorum olmuyor bir türlü hemen oğluma sorarım sağolsun o da halleder hemen*

K14, *aradığım cevapları da bulamazsam kızıma soruyorum. Ama kızımdan da çok destek alıyorum teknolojik özürliüyüm diyebilirim yani.*

K9, *Çocuğum gösterir. Diyelim tabletleri var ya mesela bu oradan gösteriyorlar ya da şunu şuna gir, buna gir şuraya gir şöyle yap diye anlatıyorlar.*

K1, *Yeterli bilgi edinemezsem danışabildiğim çocuklarımdan destek alıyorum.*

K13, *Telefonu şey diyorum söylüyorum çocuklara bozuldu bir gelin düzeltin diyorum. Onlar da gelip düzeltiyorlar sağolsunlar.*

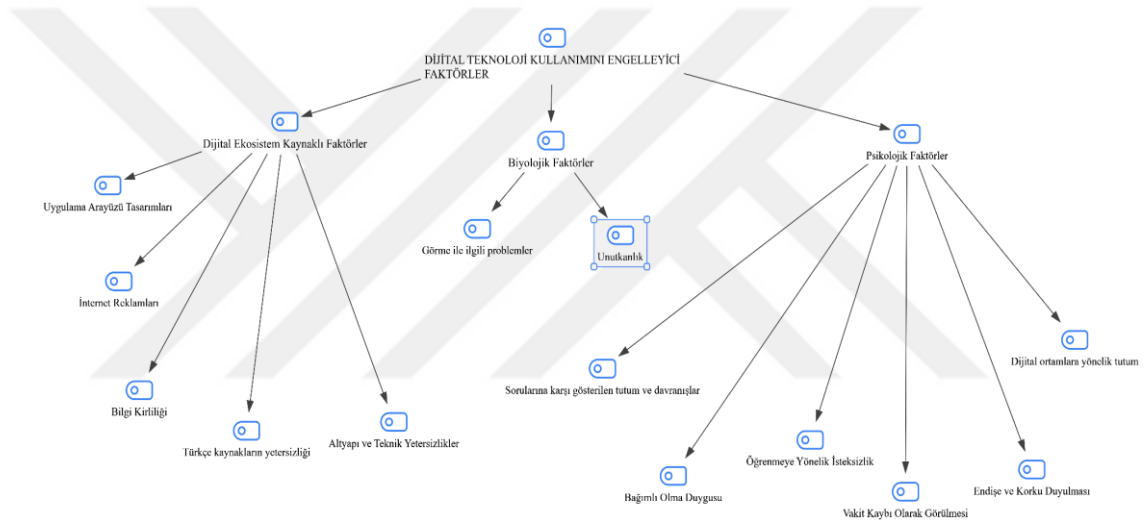
K7, *Kızımdan alıyorum yardım daha çok.*

Görüldüğü üzere destek mekanizmalarının varlığı, yaşlı bireylerin teknoloji kullanım süreçleri açısından önemlidir. Katılımcıların karşılaştıkları zorluklara çözümler sağlayacak bağlantılarının bulunması, dijital katılımı olumlu yönde

etkilemektedir. Bu tip destek mekanizmalarına sahip olamayan yaşlı bireyler için stratejiler geliştirmek, destek noktaları sağlamak önem arz etmektedir.

5.7.Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler

Araştırmamız sonucunda ortaya çıkmış olan ikinci temamız, Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, 65 yaş ve üzeri kadınların, Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler açıklanmıştır. Bu unsurlar, dijital ekosistem kaynaklı faktörler, biyolojik faktörler ve psikolojik faktörler şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Şekil 5. 2. Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler

5.7.1.Dijital Ekosistem Kaynaklı Faktörler

Ekosistem kelimesi TDK tarafından (2025), “belirli bir alanda bulunan canlılar ile bunları saran çevrenin karşılıklı ilişkileri ile meydana gelen ve süreklilik gösteren ekolojik sistem.” şeklinde tanımlamıştır. Tanımlamadan da görüleceği üzere ekosistem, yaşamsal alanının bütün aktörlerini içine alacak şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda, dijital ortama ilişkin bütün unsurları kapsamı açısından Dijital Ekosistem ifadesi kullanılmıştır. Dijital Ekosistem Kaynaklı Faktörler; uygulama arayüzü tasarımları, Türkçe kaynakların yetersizliği, internet reklamları, teknik ve altyapı yetersizlikler ve bilgi kirliliği olarak karşımıza çıkmıştır.

5.7.1.1. Uygulama Arayüzü Tasarımları

Günümüz dünyasından sayıları giderek artmasına rağmen, söz konusu dijital ürünlerin tasarımı olduğunda yaşlı bireylerin, teknolojik ürünlerin tasarımı aşamasında göz ardı edildikleri veya onlara uygun tasarımların çok ileriki aşamalarda düşünüldüğü bir gerçekliktir. Bu, tepeden inmeci tasarım yaklaşımları, kullanıcı geri bildirimlerinin ürün piyasaya sürüldükten sonra, ürün geliştiricisi tarafından alınmasına neden olarak, kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik yeni tasarımların yapılması sürecini çok daha uzun ve zor bir hale getirmektedir (Wang,2019:12). Iancu ve Iancu (2020), dünya nüfusunun giderek yaşlandığı gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiş, mobil cihaz tasarımlarının yaşlı bireylerin kullanımı için uygun olmadığını belirterek tasarım ilkeleri ve uygulamalarının yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel profiline uyması gerektiğini ifade etmişlerdir. Tasarımsal etkiler, internet kullanım deneyim ve algılarını da doğrudan etkilemektedir. Nitekim Adams vd. (2005), internet kullanım kolaylığının, yaşlı bireylerin internette yaptıkları etkinlikleri çeşitlendirmiş olduğunu ortaya koymuştur. Yaşlı yetişkinler için, kullanım kolaylığı algısı, teknolojiye karşı tutumlar ve kullanım niyetini pozitif yönde etkilemektedir. Bu bağlamda algılanan kullanım kolaylığı ne kadar büyükse, faydalılık da o denli büyük kabul edilmektedir (Liesa-Orús vd.,2023: 2431). Nitekim yapmış olduğumuz çalışmada katılımcılar telefon, sosyal medya ve uygulama arayüzlerine ilişkin rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir:

K18, *Genelde mesela Facebookta bir yere girince oradan geri çıkmakta zorlanıyorum veya istemedi bazı yerlere basınca istemediğim şeyler yaşıyorum. Facebooktaki gruplara kaydoluyorum ya da bilmediğim insanları yanlışlıkla ekliyorum bu gibi sorunlarım oluyor. Bir de telefonum ekranında yanlışlıkla bir yerlere basınca yerleri değişiyor Facebook'un Whatsapp'ın onunla alakalı da sorunlar yaşıyorum.*

K15, *Telefon ekranım çok büyük değil o yüzden klavyede yazarken çok zorlanıyorum, gözüüm harfleri seçemiyor ve harflere basarken de yerlerini karıştırıyorum, elimle tekrar silmek de zor geliyor*

K12, *ama mesela internetten koparsa, wifiden çıkarsa bir şekilde tekrar ona giremiyorum. Genelde elim yanlışlıkla wifi olan yere değiyor, ben de hemen anlayamıyorum açıkçası oraya elimin değdiğinin farkında bile değilim ki. O durum mesela beni zorluyor.*

K3, *Mesela ya vallahi şimdi böyle bir şey yapıyorsun. Bazen araştırıyorsun öyle bir yerde kalıyor ki oradan çıkamıyorum.*

K17, *Bir garip, ya da istemeden bir şeye basıyor parmağım. Sonra kapanıyor ben çözemiyorum.*

K16, *Bazen elim yanlışlıkla tuşlara basıyor sesimi kapatıyorum öyle olunca zaten çocuklarımla tanıdıklarımla konuştuğum için onlar hemen durumu anlayıp kapatıp beni yeniden arıyorlar... Mesela ben sadece bankacılık uygulaması var ama yani çok karışık. Omlarca şey var ben ne nerede bulamıyorum ki, ondan dolayı yaşlılara özel paramızı görelim, para gönderim yapalım ve bir de mesela fatura ödeyelim böyle çok temel şeyler olsa aslında bizler de inan daha fazla kullanırız*

K17, *Torunum parmak izi koyalım dedi ama onun yeri çok küçük, zor geliyor.*

Görüldüğü üzere, arayüz tasarımı yaşlı bireylerin dijital ortamlara katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda tasarımın ilk aşamasında yaşlı bireylerin süreçleri dahil edilmesi, yaşlı bireyler için kullanım kolaylıkları sunacak arayüz tasarımlarına sahip uygulama versiyonlarının hayata geçirilmesi önem taşımaktadır.

5.7.1.2. Türkçe Kaynak ve Çevirilerin Yetersizliği

Katılımcılarımız, özellikle bilgi arayışı içerisindeyken, Türkçe kaynak ve çevirilerin yetersiz olması noktasındaki şikayetlerini dile getirmişlerdir. Yaşlı bireylerin kullanım amaçları açısından bilgi arayışı önemli bir yer tutmaktadır.

K6, *Araştırmalar için kullanıyorum bilgisayarı genelde fakat karşılaştığım en büyük sorun yabancı kanallardan izlediğim, ilgi alanıma giren videoların altında Türkçe dublaj seçeneği yok. Bunu mecburen ingilizce olarak tekrar tercüme ettiriyorum. Hani sözde anlayamadığım, kaçırdığımı alttan. Teyit etmek için, ama bu büyük bir eksiklik olarak beni zorlayan bir şey... Fakat işte Google'da en önemli*

şeylerden birisi sadece youtube videolarına ya da videolarda ya ingilizce bileceksiniz. Ya da oradaki insanlardan biri maalesef hiçbiri Türkçe değil. Türkçe olmadığı için. Bizim sadece türkiye'de dönen videolardan başka alternatifimiz kalmıyor. Yani sadece türkiye'de olan konuları ama ben yurt dışında aynı konunun pandemi konusunda diyelim yurt dışındaki olan olaylarda insanların düşündüğünü, olayların nasıl geliştiğini izlemek istiyorum

K5, Bazı abone olmak istediğim ya da bazı temin etmek istediğim şeylerin ingilizce Fransızca yazılması ya da Rusça yazılması bunlar bana çok zorluk getiriyor. Örneğin bu açıklamalarda Türkçe açıklamada olsa. Türkçe açıklamada belirtilse bir bunlardan rahatsız oluyorum. Bazı abone olmak istediğim ya da bazı temin etmek istediğim şeylerin ingilizce Fransızca yazılması ya da Rusça yazılması bunlar bana çok zorluk getiriyor. Örneğin bu açıklamalarda Türkçe açıklamada olsa. Türkçe açıklamada belirtilse bir bunlardan rahatsız oluyorum.

5.7.1.3. İnternet Reklamları

Özellikle 2000li yıllardan itibaren, dijitalleşmenin artan etkisi ve bu alanda yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda pazarlamanın doğası dönüşmüş; sosyal medya, arama motoru ve daha nice sayısız dijital dolayimli ortam pazarlamacıların reklam alanlarına dönüşmüştür. Günümüzde artık pazarlama kavramı denildiği zaman, dijital yönü olmayan bir pazarlama stratejisini dışarıda bırakmak imkansız hale gelmiştir. Küçük, orta veya büyük her ölçekteki firma, dijital ortamlarda yer almak durumundadır. Bu alanda yaşanan teknik gelişmeler sonucunda, her bir kullanıcının internet ortamlarında atmış olduğu her bir adım takip edilebilir hale gelmiş ve bu durum, kişinin ilgi ve isteklerine yönelik kişiselleştirilmiş reklamların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Lamberton ve Stephen, 2016; Estrada vd.,2017). Pelino ve Kohl (2018), kişiselleştirilmiş reklamların, marka ve pazarlamacılara, kilit tüketicileri satın alma davranışına yöneltecek bir iletişim fırsatı sunduğunu ifade etmişlerdir.

Buradaki gelişmeler görüldüğü üzere firmalar açısında önemli avantajlar sunsa da etik olarak bakıldığında gizlilik ihlali durumu sorunu açık bir şekilde karşımızda durmaktadır. Girdiği her ortam ve platformda her bir tıklaması, her bir sayfa

kaydırması, her bir izleme ve beğenisi kayıt altına alınan kullanıcıların verileri, bireylerin rızaları ve mahremiyet kaygıları gözetilmeden onlarca hatta yüzlerce firma ile paylaşılmaktadır. Bu durum yaşlı bireyler özelinde yapılan çalışmalarda da karşımıza çıkmıştır. Alkhatib vd. (2021:491), yaşlı bakım izleme cihazlarını kullanma noktasında, yaşlı bireylerin mahremiyetleri ile bağlantılı sosyal açıdan endişe duyduklarını ve bu cihazlar tarafından toplanan verilerin kişisel hayatları ve yanı sıra bakıcılarının hayatları üzerinde olumsuz bir etkisi olmayacağından emin olmak istemektedirler. Zhu vd. (2022), yaşlı bireylerin hayat kalitelerini yükseltme noktasında önemli bir potansiyel barındıran akıllı evlerin kullanımı ile alakalı yaptığı çalışmada, yaşlı bireylerin çevrimiçi ve çevrimdışı mahremiyetlerine yönelik bilgilerin toplanmasından çekindiklerini ifade etmiştir. Ayrıca yaşlı bireylere, zorla izlettirilen reklamlar da kullanım noktasında engeller doğurmaktadır. Bu reklamları ne şekilde atlayacaklarını bilmeyen yaşlı kullanıcılar olumsuz tutumlar geliştirmektedirler (Karsu vd.,2019). Nitekim katılımcılarımız literatürde belirtilmiş olan durumlardan bahsetmişlerdir:

K1, Özellikle google reklamlarından artık arama motorunun tamamen özelliğini yitirdiğini düşünüyorum. Çünkü sadece ve sadece reklamlar. Üstte sponsorlar altta düz reklam verenler onun altında da Reklam olduğunu belirtmediği yine aynı firmalarla devam ediyor ancak bunun dışına çıkabilmek ikinci sayfaya falan kalıyor ve genelde de bize o ilk sayfada tercih yapmaya meşgul ediyor. O yüzden hiç memnun değilim, çok yetersiz buluyorum. Yani sadece reklam, sadece ticaret.

K6, internetin telefonun beni devamlı dinlemesinden çok rahatsız oluyorum. Burada ailemle konuştuğum ayakkabı meselesinde hemen bir mesaj geliyor. Yiyecek konusunda tulumbadan bahsedelim. Hemen tulumba'nın reklamı geliyor. Bu çok ürkütücü ve sinir bozucu bir şey. Yani ne demek oluyor? Demek ki benim ailemle özel konuştuğum telefonum o an internette olmadığı halde kullanmadığım kenarda dururken ya da bilgisayarım ilk açtığım zaman hemen orada kenarında o reklamları görüyorum. Yani demek ki beni dinliyorlar. Korku maalesef özellikle benim yaşımdaki insanların daha fazla rahatsız ediyor... Google'dan internetten bu reklam meselelerinin süpürülmesi lazım ki güvenli hale gelsin.

K3, *Mesela görüyorum, çok sitelerde var bir şey satmak için doktor çıkıyor, anlatıyor yani bazen öyle saçma geliyor ki bana dedim. Bunların herkesi kullanamaz ki nasıl kullanıyor yanlış yani bence de onlar yanlış. Çok sağlıklı değil. Ama kendi şahsı böyle reklamsız bir şey veriyorsa bize bunda vermiyor. Tabi hepsi para, hele para bakıyorlar. Her şey para biçiyor. Olmaz bir tane krem satacak yazmış işte şu şu olursa şöyle olur, bunu yaparsa hemen olur, yanlış çıkıyor*

K17, *Bir de internet de çok değişti ya. Şimdi her yer reklam, herkes bir şey satıyor, herkes bir şey paylaşıyor*

K12, *mesela geçen günlerde ben diyelim ki sağlıkla ilgili bir şey bakıyorum bana onla ilgili reklam gösteriyorlar hemen ya neye baksam onunla ilgili karşıma reklam çıkıp duruyor. Kızıma sorunca öğrendim bilgilerimiz her yerdeymiş onlardan bize bunları gösteriyorlarmış. Tabi insan korkuyor ama bir yandan da çok da alıştık bunlarsız yapamıyoruz artık.*

Görüldüğü üzere Google arama motoru reklamcılığı, verilerin takip edilmesi, her hareketin izleniyor oluşu ve sürekli olarak aradıkları konular ile alakalı reklamlar görmeleri, internet kullanımına yönelik negatif tutumların oluşmasına neden olmaktadır.

5.7.1.4. Altyapı ve Teknik Yetersizlikler

Yaşlı bireylerin dijital ortamlara yönelik deneyimlerini olumsuz etkileyen bir diğer faktör de altyapı ve teknik yetersizliklerdir. İnternet hızı bu göstergelerin başında gelmektedir. Statista (2025) verilerine göre Singapur, Birleşik Arap Emirlikleri, Hong Kong, İzlanda ve Fransa en yüksek internet hızına sahip ilk 5 ülke konumundadır. Ne yazık ki ülkemizdeki durum pek parlak gözükmemektedir. Ülkemiz mobil veri internet hızında 59, wifi bağlantısında ise 99. sıradadır (Speedtest,2025). Bu durum özellikle kırsal bölgelerde daha fazla hissedilmektedir. Bu bağlamda fiber altyapı, 4.5G teknolojisine yönelik yatırımların büyük çoğunluğu büyük kentlere yapılmakta, kırsal alanlar bu yatırımlardan mahrum bırakılmaktadır (Ccell,2024). İnternet hızının düşüklüğü ve teknolojik altyapının yetersizliği durumları, bireylerin sahip oldukları teknolojik cihazları tam kapasitelerinde kullanamamalarına neden de olmaktadır.

Bireyler, teknik sorunlar nedeniyle yapabilecekleri birçok işlemi, kullanabilecekleri birçok uygulamayı da bu sorundan dolayı kullanamamaktadır. Azcarraga ve Peña (2019), yaptıkları çalışma sonucunda internet altyapısındaki iyileştirmelerin bireysel kullanımları da arttıracığının altını çizmişlerdir. Nitekim katılımcılarımız bu konuyla alakalı yaşamış oldukları zorlukları şu şekilde ifade etmişlerdir:

K9, *Yani şey oluyor bazen böyle internete bağlanmada zorluk oluyor işte. Mesela bir videoyu açarken bazen zor açılıyor hani. Hani internetin hızıyla alakalı genellikle... Bazen Whatsapta kesilmeler oluyor mesela görüntülü konuşurken*

K10, *Çok gidiyor, onlar çok şikayetçiyim. Görüntü donuyor, konuşamıyorsun, mecbur kapatmak zorunda kalıyorsun.*

K6, *Evet kopabiliyor ve bunu da nasıl çözüldüğünü bilmiyorum ama görüntünün donduğu. Konuşmanın geç geldiği ya da whatsapp gibi görüntülü konuşmada su altından ses geliyormuş gibi. Ses bana ulaşıyor. Yani bir su altından. Uğultulu bir konuşma ya da yankılı bir konuşma whatsapp ta bu çok oluyor.*

K14, *Bazen bağlanmıyor mesela kopukluk oluyor işte bu gibi şeylerde mesela erişim sağlayamıyoruz. Bunları yapamadığım zaman işte daha genç nesillerden destek alıyoruz, işte böyle şeyler... Whatsapp böyle ses geliyor görüntü donuyor. Hani bu gibi şeyler oluyor. Başka bir şey olmuyor yani sonuçta yeniden bağlanıyorsunuz işte internet zayıf diyor. cihazınız yeniden internete bağlanacak diyor ya da internet ağınıza kontrol edin diye üstten yazı geliyor.*

K3, *E tabii çünkü konuşmalar çok karışıyor, sesler karışıyor. Ses anlaşılması çok zor.*

K4, *Tabii ki de zaman zaman durmalar olabilir. Hani öyle harika çeken diye bir şey yok. Gittiğim alanda bazı evlerde bazı arkadaşım da çekmiyor. Evin bazı yerinden çekmiyor, onunla alakalı olabilir.*

K17, *İnternet çekmeyince de konuşmalar kesiliyor, hele bizim evde bazen hiç çekmiyor... Görüntülü konuşma yapmak için en çok WhatsApp'ı kullanıyorum oğlum. Telefonumda zaten vardı, torunum öğretti nasıl aranacağını. Onunla, oğlumla bazen*

de komşumla konuşuyorum. Ama onunla da bazen sorun yaşıyorum. Bazen internet çekmezse ses donuyor, görüntü takılıyor falan.

K18, Bodrum'daki yazlığımıza gittiğimde, yazlığımızda ev interneti olmadığı için mecburen telefonumun internetinden bağlanmak zorunda kalıyorum. Ama o kadar kötü ki! Hiçbir şekilde çekmiyor, sorun olunca torunlara söylüyorum onlar Vodafone'u arıyorlar. Çok kötü görüntü çok bulanık oluyor mesela o tabiki büyük sorun. Kendi evimde herhangi bir sorun yaşamıyorum.

K7, Konuşuyorum, kızımınla konuşuyorum. Hadi anne telefonu çekmiyor, interneti çekmiyor, o şekilde donma oluyor. Bazen anne telefonum dondu internet çekmiyor. Çok yaşıyorum bu sorunları ben

K11, İnternet düşük olduğu için bazen olmuyor donuyor.

K12, Whatsapp kullanıyorum görüntülü arama için, ara sıra görüntüler donuyor sesler geç gidiyor veya gelmiyor. İlk başlarda yanlış tuşa bastım diye çekiniyorum da artık neden öyle şeyler olduğunu öğrendiğim için bekliyorum düzelmesini.

Katılımcılarımızın ifadelerinden görüldüğü üzere özellikle görüntülü konuşma sırasında yaşadıkları zorluklar, video izlerken donma sorunları yaşamaları ve mobil internet kullanmaları gerektiğinde sorunlarla karşılaşmaları, altyapı ve teknik sorunların kullanım önündeki önemli engellerden birisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

5.7.1.5. Bilgi Kirliliği

İnternetin ikircikli yapısının belki de en önde gelen konusu bilgidir. Sınırsız sayıda bilginin bulunduğu bu ortamlarda herhangi bir kontrol ve denetim mekanizması olmadığı için bu ortamlarda bulunan birey ve kurumlar her türlü konu hakkında temelleri olmayan bilgileri de istedikleri şekilde paylaşabilmektedirler. Bu bağlamda bilgi kirliliği de dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon biçiminde üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dezenformasyon, yanlış ve hatalı olduğu bilinen ve kasıtlı bir şekilde kişi ve /veya kurumlar tarafından yayılan bilgiyi ifade etmektedir.

Misenformasyon ise, zarar vermek amacı gütmeyen üretilmiş olan yanlış bilgiyi ifade etmektedir. Burada iyi bir niyet söz konusu olsa da bilgi eksik veya kusurludur. Malenformasyon ise gerçeğe dayalı olduğu halde bir kişiye, kuruma vb. zarar vermek amaçlarıyla, o bilginin içeriğinin bozularak sunulmasını ifade etmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2017; Myers,2021; Özen ve Topbaş,2023).

Dijital ortamlar üzerinden yayılan bu bilgiler yaşlılar tarafından daha yüksek oranda doğru olarak algılanmakta ve paylaşılmaktadır. Örneğin, 2016 ABD seçim kampanyası sırasında, yaşlı yetişkinler Facebook'ta genç yetişkinlere kıyasla yaklaşık yedi kat daha fazla sahte haber paylaşmıştır (Guess vd.,2019). Bunun yanı sıra genç yetişkinlerin aksine, paylaşım yaparken gönderilerin doğruluğundan çok sosyal hedeflere öncelik vermektedirler (Brashier ve Schacter,2020). Yine yaşlı yetişkinler, gerçeklik kontrolü sağlayan mobil uygulamaları da kullanmaktan kaçınmakta, gerçeklik kontrolü için çaba harcamak istememektedirler (Hu vd.,2023). İnternet dolayımı ortamlarda bilgi kirliliğine yönelik geniş bir farkındalığın olduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Katılımcıların neredeyse tamamı bilgi kirliliğinin bilinci içindedir. Bazı katılımcılar bilgiye erişim noktasında geleneksel medya araçlarını daha çok kullandıklarını ifade etmişlerdir:

K8, Tabi tabi daha çok oraya güvenemiyorum çünkü haberdar da yalan tasarlanması mümkün değil. Çünkü tabii basın şeyi var ya yalan haber veremezler ama internette önüne gelen bir şey söylüyor. Tabii tabii tabii oradan da şey yapsam televizyon haberleri benim için muhatabı olan o.

K18, Ben gündemi televizyon ve gazeteden takip ediyorum daha çok. Tabi her gördüğüne inanmamak lazım. Bir şüphe var ama çoğunlukla inanıyorum diyebilirim. He diyelim şüphe duydum ilk önce kızımı ararım sorarım onun vereceği yanıt benim için önemli, çünkü tabi o benden daha çok biliyor interneti.

Bir katılımcı sosyal medya platformlarındaki bilgi kirliliğini Youtube özelinde açıklamıştır:

K6, Youtube'daki bilgiler maalesef çok yanlış ve kirliliği olabiliyor. Yani oradan aldığım bilgi teyite muhtaç. O yüzden ben hiçbir youtube'dan aldığımı

güvenmiyorum. O yüzden orada çok enteresan gelen bir şey varsa bunu bilimsel açıdan nerede bulabilirsem oradan inceliyorum. O zaman kabul ediyorum.

Bilgi kirliliğinin kendisinde olumsuz duygular uyandırmış olduğunu ifade eden bir katılımcı bulunmaktadır:

K3, Ama bilgi kirliliği çok var. Nefret ediyorum. Geçen bak düşünüyorum yani öyle koyuyorlar ki yaşayan insanı öldürüyorlar. Bu nasıl bir şey? Bilgi kirliliği korkunç bunlara bi ceza gelmesi lazım bize hatta şeye de yazmıştı hatta arkadaşımız. Nasıl bir şey gerçekten öldürüyorlar saçma sapan ben artık hiç inanmıyorum. Hiç bakıyorum ya o şeyler hiçbirine bakmıyorum. Çünkü artık doğru olmadığına inanıyorum. Yani öyle çok sevdiğimiz bir sanatçının o kadar üzüldük ki hatta bir çıktı televizyona şaşırdık. O hale geldik yani ne kadar korkunç bir şey bu. Ben bilgi kirliliği gerçekten çok korkunç bir şey.

Kalan katılımcılarımız ise internette karşılarına çıkan bilgilere güvenmediklerini, her zaman şüphe ile yaklaştıklarını ve bu şüphelerini giderme noktasında yakın çevrelerinden destek aldıklarını ifade etmişlerdir:

K1, Hani bir içerik, bir madde ya da bir konu araştırdığımda yani güvenilirliği %30 ile 60 arasında çok değişken oluyor. Çünkü her bilgiyi mutlaka 1-2 kaynaktan teyit ederek. almayı tercih ediyorum.

K14, Yani aklıma yatmayan hiçbir şeyi kabul etmem. Körü körüne de inanmıyoruz. Tabi burada böyle bir şey duydum. Acaba diyorum ben mi yanılıyorum, arkadaşlarımla soruyorum işte bu konuyla ilgili onlarda diyor. Hadi diyor bir bilene soralım bu işi bir bilen var bu kişilere diyor. O kişilere soruyorum bunun gibi. Bu tarz olabilir, internette olabilir, televizyonda olabilir. Hani o bilgiyi veren kişinin kaynağı? güvenilir olması işte falanca kişiden falanca şey duydum. Mutlaka sorarım, aklıma yatmıyordu bir şey bir şey. Yani beni rahatsız ediyordur veya çok hani ben böyle bir şey duydum.

K17, İnternette bilgi ararken insan hem çok şey öğreniyor hem de bazen kafası karışıyor. Çünkü her yazılan doğru değil, oğlum da hep diyor. Aynı konuyu

yazıyorsun, biri başka diyor, öteki bambaşka. Hele sağlık konularında ben asla güvenemiyorum. Doktor gibisi olur mu?

K2, Her konuda da her şey doğru diye değil ya. Çünkü sonuçta onlar da bir insan tarafından girilen bilgiler yanlış bir bilgiyi giren kişi de olabiliyor. Bazı cevaplarda yani kesin doğru diye ben genelde araştırma görevlilerinin yaptığı araştırma tarzı şeyleri daha güvenilir buluyorum. mesela cilt ile ilgili bir sürü insan şunu yap, bunu yap diyor ve ne kadar yanlış olacak şeyler de paylaşımlar da olduğunu görüyoruz.

K12, Her şeye güvenmiyorum kendi aklımda değerlendiriyorum çünkü çok yalan bilgi de dolanıyor.

K7, Ben şöyle söyleyeyim, internette ben şeyden değil ki bir şey araştıracağım. Google'a giriyorum, oradan araştırıyorum. Oradan istediğim sonuca varıyorum ama bazen yanlış da alıyorum sonuçlarını. Yani diyelim ki bir şey öğrenmek istiyorum, gidiyorum yazıyorum. Oradan okuyorum acaba doğru mudur diyorum. Sonra başkasına söylüyorum diyor. İnternete inanma fazla. Doğrusu budur diyor ya pek de inanmıyorum yani internete.

K5, Eskiden bazı bilgilere ulaşmak için ansiklopediler karıştırırdık ve belki de araştırmak istediğiniz şeyi sonraki zamana da bırakabilirdik ama şimdi aklımıza gelen her şeyi internet vasıtasıyla doğru bilgi olduğundan emin olana kadar araştırma şansımız var. Büyük bir kolaylık getiriyor. Çünkü internette bilgi kirliliği de var işte bunu ayırtırmak için araştırmayı biraz daha çok yönlü tutarak, bu yakaladığım bilgi en doğrusu diyebilecek kadar bir süreç içerisinde ve çok da keyifli oluyor.

Görüldüğü üzere, bilgi kirliliği yaşlı bireylerin dijital ortamlarda bulunması noktasındaki bir başka önemli sorundur. Yanlış bilgilerin farkında olan katılımcılar, gördükleri her bilgiye temkinli bir şekilde yaklaştıklarını belirtmiş ve kafalarına takılan noktaları yakınları ile konuşarak teyitleme yolunu tercih etmektedirler. Katılımcıların, bilgi kirliliğinin farkında olmaları olumlu olsa da; bilgileri kontrol etmeleri noktasında ne gibi adımlar atabilecekleri, nerelerden faydalanacakları

kısacası bilgi kirliliğine karşın gerçeklik kontrollerini hangi kanallardan yapacaklarının öğretilmesi gerekliliği karşımızda durmaktadır.

5.7.2. Fizyolojik Faktörler

Yaşlanma süreci ile beraber bireyler, günlük yaşamlarını farklı boyutlarda etkileyen çok farklı yeteneklerde (görme, duyma, hareketlilik, biliş vb.) düşüş yaşamaktadırlar. Bu durum ise beraberinde, birtakım aktiviteleri yerine getirdikleri sırada, daha fazla desteğe ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. (Díaz-Bossini ve Moreno,2014: 58). Hayatın doğal akış süreci içerisinde gerçekleşmekte olan fizyolojik faktörlerin, yaşlı bireylerin dijital ortam kullanımlarına etkileri bu bölümde ortaya konmuştur. Burada ise unutkanlık ve görme ile ilgili yaşanan problemler karşımıza çıkmış durumdadır.

5.7.2.1. Unutkanlık

Yaşlı bireylerde unutkanlık yaygındır ve genellikle yaşlanma sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Unutkanlık, yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ve refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun doğal bir uzantısı olarak, bilişsel bozukluklar yaşadıkları için, akranlarına göre dijital teknolojileri kullanımında daha yüksek oranda zorluk algılamaktadırlar (Patomella vd.,2018). Akıllı telefon ve bilgisayar gibi dijital cihazlar, karmaşık arayüzleri nedeniyle unutkanlık sorunu yaşayan yaşlılar için kullanımı zorlaştırmaktadır. Dijital ortama görece olarak yeni dahil olmuş olan yaşlı bireyler, gençlere göre bu cihazların kullanımının daha zor olduğu algısına da sahiptirler. Arayüz karmaşıklığı, bu ortamlara daha geç dahil olmalarının yanı sıra bu alanlardaki teknolojik değişimlerin ivmesi oldukça yüksektir ve bu durum, sürekli olarak yeniden öğrenme aktiviteleri yapmalarını gerektirmektedir (Briones ve Meijering, 2018:2; Marston,2019).

Çalışmamız kapsamında 1 katılımcımız unutkanlık faktörüne değinmiştir:

K16, Yani şu an mesela video çekmekte zorlanıyorum sürekli kullanmadığım için beceremiyorum onu. Unutuyorum nereden düzeltildiğini ondan dolayı sorun yaşıyorum.

5.7.2.2. Görme ile İlgili Problemler

Yaşlı bireylerin, dijital ortamdaki deneyimlerini olumsuz etkileyen bir başka fizyolojik faktör ise görme ile ilgili yaşadıkları problemlerdir. Nitekim Takesue vd. (2024), Japonya’da 65 yaş ve üzeri 19,452 kişi üzerinden yapmış olduğu çalışma sonucunda, görme durumu iyi olan katılımcıların, kötü olanlara göre daha fazla internet kullandığını ifade etmiştir. Mumby vd. (2024), Amerika Birleşik Devletleri’nde 5,220 katılımcı ile yürütmüş olduğu çalışması sonucunda görme sorunu olan yaşlıların e-posta ve mesajlaşma; çevrimiçi sosyal ağlar, çevrimiçi sağlık aktiviteleri gibi internet kullanım alanlarında; görme sorunu olmayan kullanıcılara göre çok daha az kullanım gösterdiğini ortaya koymuştur.

K10, küçük yazıları okuyamıyorum. Mesela yardım istiyorum.

K6, Çok küçük puntolu gözlükle bile zorlandığım puntolarda küçük oluyor.... Yani açtığım zaman direkt anında o büyük punto olmadığı için beni sıkıntıya sokuyor ve daha çok yorulmama sebep oluyor. Yani bilgisayardan kaçıp uzaklaşmak istiyorum çünkü yeterli derecede büyük olmadığı için en büyük problemlerden biri bu.

K3, Valla önceleri bilgisayarda kullanıyordum ama çok fazla kullanamadım açıkçası. Çünkü gözlerim rahatsız sarı nokta sıkıntım var. Yani sarı nokta değil de görme arkamda bir büzüşme var. Ondan dolayı sıkıntım var mesela... Onun için küçük yazıları okuyamıyorum mesela.

K4, Aynı şekilde cep telefonumdan da çok uzun boylu bir şey okumam onu hemen televizyondan youtube’a yönlendiririm. Çok uzun ekrana yakından bakmam okumalı şeyleri ekranlardan yapamam mesela.

K17, Zorluk dersin çok oluyor. Gözlerim artık iyi görmüyor, yazılar küçük olunca zorlanıyorum, seçemiyorum. Bazen yanlış tuşa basıyorum

K12, Gözlerimi yoruyor telefonun ekranı daha küçük ya o yüzden İpadim var büyük ekran Facetime’ı daha fazla kullanıyorum görüntülü arama yapmak için.

K11, yani yazılar gerçekten küçük geliyor.

5.7.3. Psikolojik Faktörler

Bu başlık altında, katılımcıların psikolojik faktörlerine yönelik bulgular gösterilmiştir. Bu bulgular, dijital ortamlara yönelik tutum, endişe ve korku duyulması, öğrenmeye yönelik isteksizlik, sorularına karşı gördükleri davranış biçimleri, vakit kaybı olarak görülmesi ve bağımlı olma duygusu şeklinde karşımıza çıkmıştır.

5.7.3.1. Dijital Ortamlara Yönelik Tutum

Tutum, bireyin bir olay karşısında tepki vermesi ve davranışlarını şekillendiren; zihinsel ve sinirsel bir durum olarak tanımlanmaktadır (Oraif, 2007). Temelinde bireyin olgu ve/veya olaylara verdiği tepki yatan tutum, ilgili olay, olgu veya nesneye karşı vermiş olduğu ilgi ve değerle bağlantılıdır. Birey önemli ve ilgi çekici bulduğu şeylere olumlu; önemsiz olduğuna yönelik reddedici ve negatif tutumlar sergilemektedir (Genç,2020).

İnternete yönelik tutumlar genellikle kullanımın önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilir ve İnternete yönelik eğilim, özellikle korku veya BİT'lere aşinalık gösterdiklerinde yaşlı yetişkinler tarafından benimsenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bilgisayarlar ve İnternet hakkında olumsuz tutumlara sahip olmak, bilgisayar ve İnternet kaygısıyla ilişkilidir ve bilgisayarları ve internet'i kullanarak geçirilen zamanı en aza indirmeye çalışmalarına neden olmaktadır (Van Deursen ve Helpser,2015). İnternete karşı daha olumlu bir tutuma sahip olan yaşlıların, İnterneti kullanma, çevrimiçi alışveriş yapma amaçlı kullanma olasılıkları, İnternet'e karşı daha az olumlu bir tutuma sahip olan yaşlılara göre daha yüksektir (Iyer ve Eastman,2006). Söz konusu dijital ortamlar olduğunda yaşlı bireylerin, kalan yaş gruplarına göre teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu görülmüştür (Gitlow, 2014). Bu bağlamda, yaşlı bireylerin tutumlarını anlamak ve onlardan gelen geri bildirimler doğrultusunda eyleme geçmek önem taşımaktadır. Katılımcılarımızın söylemlerinden hareketle ağırlıklı olarak olumsuz olsa da olumlu tutumların da olduğunu söylememiz mümkündür. Olumlu tutumlar şu ifadelerle ortaya konmuştur:

K18, Ben olumlu bakıyorum çünkü ne büyük bir kolaylık! Her şey elimizin altında aradığımız şeyi buluyoruz e bir de tanıdıklarla falan da görüşüyoruz ben memnunum internetten.

K5, onun dışında artık akıllı telefonlara konuşuyorsunuz, soruyorsunuz ve onu buluyor. O sorduğunuzun cevabını buluyor. Koskocaman ekranda size taşıyor. Yani aslında internet günümüzde çok büyük kolaylık... Ve sizin o an erişmek istediğiniz bilgiye ulaşabilmeniz sizi ruhta bütünlüğe götürüyor. Şöyle ki yani ben diyelim ki enerji ile alakalı bir şey araştırıyorum. Pilates ile alakalı bir şey araştırıyorum. Bunu araştırıp bir hocadan sormak yerine hoca hoca birçok bu konuda eğitim almış kişiden ortak bir noktada buluşabilmek adına bunları izlemek hem çok şey katıyor bizim yaş grubuna hem de bizi mutlu ediyor. Yani bir tıkla istediğiniz bilgiye ulaşmak güzel

Olumlu tutumları olduğunu ifade eden katılımcılara baktığımızda aradıkları şeyi bulmak noktasında sağlamış olduğu kolaylık ve yakınlar ile iletişimde kalma imkanını barındırmanın, olumlu tutumlar geliştirdiğini görmekteyiz. Olumsuz tutumlar ise şu şekilde dile getirilmiştir:

K1, Çünkü telefonda kameram hep üstü bantla kapalı. O yüzden görüntülü konuşmayı sadece aile bireylerin veya yaptığım için onu tercih ediyorum. Çok fazla bir sorun yaşamadım. Çok sık görüntülü kullanmıyorum. Çünkü kameram kapalı. Hani kendi güvenliğim. Açısından çünkü hani? Deepwebte blackweb'de. Ya da istem dışı bu görüntülerin ulaşılabilirliğini düşünüyorum. O yüzden de güvenli olmadığını düşündüğüm için üstünü bantta tutuyorum. Çok fazla görüntülü görüşme tercih etmiyorum.

K10, Dolandırıcılar oluyor, şeyler oluyor insanların başına gelmedik kalmıyor hesaplarına el koyuyorlar.

K6, Ben internetin ve bu dijital meselelerin içine doğmadığım için hiçbir zaman bu dışarıdan siparişle getirilmesine güvenli bakmadım. Bakamıyorum da, o yüzden de onlarla ilgili uzak duruyorum diyebilirim... Çünkü güvenilir bulmuyorum. Bir de orada gerçekten doğru adres olup olmadığına hiç güvenmiyorum. Yani adreslerin yanlış olabileceği belirli bir dolandırıcılık meselesine kurban gitme korkusu diyebilirim... Telefon ve internet yani bilgisayar evde casus gibi gözüküyor. Bütün halkın benim yaşımdaki insanların iç arasında konuşulan konu yani evdeki casussun... beni telefonum kapalıyken böyle dinleyen, internetim kapalı ama açtığım zaman

konuştuğum peynir tatlısı çıkıyorsa oradaki reklamda demek ki her an şey yapıldığı için elde bile şifrenin yazılısını bulundurmuyor. Onu zorlanarak hafızamı kullanamaya çalışarak elimden geldiğince anlaşılmayacak, bulunmayacak bir şifre geliştiriyorum... yani aslında insanları özellikle benim yaşımdaki insanlara nasıl bir korku salındığını öğrenmiş oluyorsunuz şu an. O kadar korkutuluyor ki yani? Evde bile bir yere, çünkü bu kadar dinleniyorsam benim her şeye ulaşabilirler. Korkusuyla evde bile bulundurmuyorum, bulamamışlar diyorum.

K14, Şöyle söyleyeyim, ezber yeteneğimi kaybettim. İyi bir şey değil, onu hep söylüyorum. Ben bir telefon rehberi kadar telefon numarası ezbere biliyordum. Şu anda eşimin telefonu işte kızımın telefonu biliyorum. Yani telefonları ezberleyemiyorum. Böyle bir kötü tarafı var yani ben hep söylüyorum ezber yeteneğini kaybettim. Yani iyi değil yani akıllı telefona güvenerek yani orda nasıl olsa var hani telefonun tuşuna basmadan bile şunu ara diyorsun, telefon arıyor. Telefonlar akıllı oldu ama biz birazcık bu yeteneğimizi kaybettik.

K3, Yani gerçekten hiç farkında olmadan çok tehlikeli bilmediğin bir şey de hep yeğenim derdi bana teyze bilmediğin şeylere girme şimdi onlar tuzak derdi bana hiç yapma, hakkaten girmiyorum o konuda. Gerçekten dikkat ediyorum.

K4, Hayatımda hiç kıyafet, ayakkabı, hiç bunları internetten almadım mesela. Bunları ben giderim, giyerim alırım, sonra elimin altında bütün dükkanlar niye gidip almayayım ha bazen internette daha ucuz oluyor, doğrudur, güvenemiyorum. Açıkçası yiyecekte de o tip fast-food gıdayı ne yapayım ben evde alasını pişiriyorum mantık olarak yani hayatımda öyle şeylere yer yok.

K15, Gerek de duymuyorum çok iyi gözle de bakmıyorum. Sapiğı var, dolandırıcısı var hiç şimdi oralara girip de bunlarla uğraşamam.

K7, Ya ben şöyle söyleyeyim, yani açıkçası şunu söyleyeyim ben internete karşıyım gerçekten de karşıyım. Bu gençler için çok karşı çıktım ben. Çünkü biliyorsunuz her şey oluyor, her şeyi görüyoruz

Katılımcıların ifadelerinden görüldüğü üzere yoğun bir şekilde dolandırılma, kötü içerikler, takip edilme, dijital ortamlara güven duyulmaması faktörlerinin, olumsuz tutumların geliştirilmesine yol açtığı görülmektedir. Hızla dijitalleşen dünyamızda, yaşlı bireylerin olumsuz tutumlarının farkındalığında olmak ve tutumlarının olumluya dönüşmesini sağlamak önemli bir konudur.

5.7.3.2. Endişe ve Korku Duyulması

Yaşlı bireylerin dijital ortamlardan uzak kalmasının en önemli nedenlerinden birisi olan endişe ve korku duymaları katılımcılarımızın ifadelerinden hareketle çalışmamızda ortaya çıkmıştır. Li (2021:583), yaşlı bireylerin özellikle finansal konularda yanlış işlemler yapmaktan dolayı korkmuş olduklarını ve bu durumun özellikle bankacılık uygulamalarından uzak kalmalarına neden olduğunu belirtmiştir. Nitekim Katılım 12 bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir:

K12, Yanlış bir şey yaparım diye kızımdan rica ediyorum ben sadece bankacılık uygulamasını açıyorum kaç param var diye bakıp kapatıyorum, evet evet korkuyorum yanlış bir şey yaparsam başıma bir şey gelir diye bir para gönderimi gerekirse kızıma söylüyorum o yapıyor.

Jo vd. (2021), ise yaşlı bireylerin dijital ortamlarda bulunduğunda, yanlış bir tuşa basmaktan, istemeden bazı sayfalara girmekten korkup endişe duyduklarını belirtmiştir. Talukder vd. (2020), yaşlı bireylerin giyilebilir sağlık teknolojilerine yönelik negatif tutumları arasında endişenin önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Niu ve Liang (2022:1389), Çin'deki yaşlı bireylerin dijital ortamlara dahil olmaları noktasında korku faktörünün göz önünde bulundurularak, yaşlı bireylere internet ortamlarındaki potansiyel tehditlerden de bahsedilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcılarımızın aşağıdaki ifadelerinden de görüldüğü üzere korku ve endişe, olumsuz durumlar olarak karşımıza çıkmıştır.

K16, Yani yanlış bir şey yaparım, korkusu var. Yanlış bir şey yanlışlıkla bir şey satın alırım diye korkuyorum, Dolandırılma korkum var. O yüzden fazla işlem yapmak istemiyorum

K17, *Önemli şeyleri oradan bakmak istemem, oğluma torunuma sorarım genelde. Yanlış bir şeye basar da girerim diye korkuyorum da.*

K2, *yani kesinlikle beynimde olan bir şifreleme mevcut. Telefonuma asla kaydetmiyorum. Onun yanlış olduğunu düşünüyorum. Çünkü telefonunuz çöktüğü zaman sonuçta bir tamirciye gidecek, o onu silme imkanınız olmadan da şifrelerinizi çekebilir.*

5.7.3.3. Öğrenmeye Yönelik İsteksizlik

2 katılımcımızın, öğrenmeye yönelik isteksizlik içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Nymberg vd (2019), 65 yaş ve üzeri İsveçli bireylerin e-sağlık ortamlarına ne şekilde adapte edilebileceklerini anlamak amacıyla yürüttükleri çalışmada, bu ortamlara katılımı engelleyen faktörlerden bir tanesinin dijital araçlara ve teknolojiye karşı ilgisizlik olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılarımızın ifadelerinden bu durumun ortaya çıkmasında kendilerini çok yaşlı olarak görmeleri ve de ihtiyaç duydukları şeylerin yakınları tarafından gerçekleştirilmesinin etkili olduğunu görmekteyiz. Yaş kavramı, çalışmamızda da ifade etmiş olduğumuz gibi çok boyutlu ve karmaşık bir sürece işaret etmektedir. Bu bağlamda katılımcılarımızın bu söylemleri aslında öznel yaş kavramına denk gelmektedir. Bu bağlamda öznel yaşın, yaşlı bireylerin dijitale katılımları yönünde önemli bir başka etken olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Nitekim Seifert ve Wahl (2018), kendisini daha genç hisseden yaşlı bireylerin, kendilerini daha yaşlı olarak gören yaşlı bireylere göre internette daha fazla vakit geçirdiklerini ortaya koymuştur. Bu noktada yaşlı bireylerin, dijitale katılımının desteklenmesi noktasında öznel yaş unsuru da göz önünde bulundurulmalıdır.

K13, *Söylemedim çünkü ben dedim, bana lazım değil artık dedim*

K14, *Şu an için ihtiyaç duymuyorum. Çocuklarım olduğu için hani o konuda işte her yerden alışverişe yapılmaz işte her yerden şöyle yapılmaz, böyle yapılmaz, o kadar araştırıyorlar. Hani öğrenmek için artık bilmiyorum. Biraz geç. Kaldım, hani çok öğrenmeye. Öğrenmek de istemiyorum galiba öyle diyeyim. Şimdiye kadar öğrenmeliydim.*

5.7.3.4. Sorularına Karşı Gösterilen Tutum ve Davranışlar

Yaşlı bireylerin dijital ortamlara dahil edilmesindeki en önemli unsurların başında hiç şüphesiz ki eğitim gelmektedir. Belirli nedenlerden dolayı bu ortamlara dahil olmuş yaşlı bireylerin, yeni şeyleri öğrenmek istemesi, yaşlı bireyleri bu ortamlarda tutundurma noktasında hayati bir role sahiptir. Çalışmamızın 5.2.3. Aile ve Yakın çevrenin desteğinde ifade ettiğimiz gibi, yaşlı bireyler başta çocukları olmak üzere, komşuları, arkadaşları ve hatta çevredeki esnaftan bile destek almaktadırlar. Bu da taşlı bireylerin kullanımını kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Yaşlı bireylerin sorularına karşı gösterilen tutum ve davranışların bazı durumlarda pozitif olmadığı katılımcılarımızın söylemlerinden görülmektedir:

K17, Ama bazen yardım istemek zor geliyor insana. Yani ben sanki anlayamıyormuşum gibi geliyor. Ya da insanlar bir garip bakıyor

K12, Bilmediğim şeyleri kızlarıma soruyorum. Mesela aynı şeyi tekrar tekrar sorduğumda yüz defa gösterdim nasıl unutuyorsun? diye bir şey söylüyorlar. Mesela ayda yılda bir Whatsapptan konum paylaşmam gerektiğinde işte onu hep unutuyorum kızlara da sorunca böyle bir tepki gösteriyorlar.

K7, diyelim ki bir şeyi şey yapmak istedim. Kızım diyorum şunu bana indirebilir misin diyorum veyahut bulabilir misin? Diyorum. O da diyor ki anne diyor ne yapacaksın sen diyor.

Görüldüğü üzere bu davranışlar heves kırıcı, üzücü ve kendilerine yönelik suçlayıcı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, yaşlı bireylere dijital okuryazarlık eğitiminin profesyonel eğitmenler tarafından verilmesinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu eğitmenler, yaşlı bireylere ne şekilde yaklaşılması gerektiğinin farkında olmalıdır. Bir diğer yol ise, eğitim aracılığıyla, çocuk ve gençlere yaşlanma süreçlerinin aktarılması ve yaşlı bireylerin neden dijital ortamlarda yer almaları gerektiğine ilişkin eğitimlerin verilmesi olabilir. Bu eğitimler çocuk ve gençlerde konuya yönelik farkındalık uyandırarak, kendilerine gelen sorulara bu farkındalık içerisinde yaklaşmalarının önünü açacaktır.

5.7.3.5. Vakit Kaybı Olarak Görülmesi

Çalışmamıza dahil olan iki katılımcımız, internetteki aktivitelere zaman kaybı olarak yaklaşmış olduklarını paylaşmışlardır.

K9, Mesela instagram hesabım oldu. Belki 2- 3 saat takılacağım. Anladın mı yok fotoğraf yok milletin şeyine bak. Hani zaman kaybı istemiyorum. Yani bir de çok vakit harcamak istemiyorum.

K1, Kesinlikle uzak kalmayı tercih ettiğim ve kendimi kaptırmak istemediğim için. E çünkü başlayınca ayıp olmasın olgusuyla çok fazla zamanım harcayacağımı düşündüğüm için

5.7.3.6. Bağımlı Olma Duygusu

TDK (2025), bağımlılığı, *Bir şeye veya bir kimseye bağlı olma durumu; tabiiyet (II)* şeklinde tanımlamıştır. Dijitalleşme ve internetin hızla yayılması, internetin aşırı kullanılması, yoksunluk halinde aşırı sinirli ve saldırgan olmak gibi belirtileri olan internet bağımlılığı kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır (Arısoy,2009). Bu kavram uzun yıllar boyunca çocuk ve özellikle gençlerle ilişkili olarak incelenmiş olsa da özellikle COVID-19 süreci ile başlayan ve giderek daha fazla sayıda yaşlı bireyin dijital ortamlara katılması ve bu ortamlarda uzunca saatler geçirmeleri ile beraber, internet bağımlılığı sadece gençler üzerinden araştırılan bir konu olmanın ötesine geçmiş durumdadır. Nitekim Paw Research (2024), Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle pandemi sonrasında 18-29 yaş grubu ile 65 yaş üzeri yaş grubu arasındaki internet kullanım yüzdesi arasındaki farkın hızla düştüğünü ve 2020'de %50'den daha fazla olan bu farkın 2024 itibariyle %7'lere kadar gerilediğini ortaya koymuştur. Görüldüğü üzere, yaşlı bireylerin, gençlere nazaran bu cihaz ve ortamlarla olan tanışıklıkları daha kısa bir tarihe sahiptir ve bu bağlamda internetin yaşlı bireylere getirmiş olduğu yenilik, genç nesle göre çok daha yüksek ve bağımlılık sorunları üretme potansiyeline sahiptir (Yang vd.,2022:2).

Katılımcılarımızın aşağıdaki ifadeleri de bu durumu ortaya çıkarmıştır:

K4, Hatta şöyle bir şey mesela ben ablamın evine de kalmaya gidiyorum bazı arkadaşlarımın evlerinde internet yok çok çok az kullandıkları için telefonlarına internet paketi almışlar. Arkadaşlarımın evine kalmaya gidince benim hayatım duruyor, altüst oluyor, o kadar bağımlı olmuşum demek ki, ne yapacağımı şaşırtıyorum, hayat duruyor yani benim için çok zor.

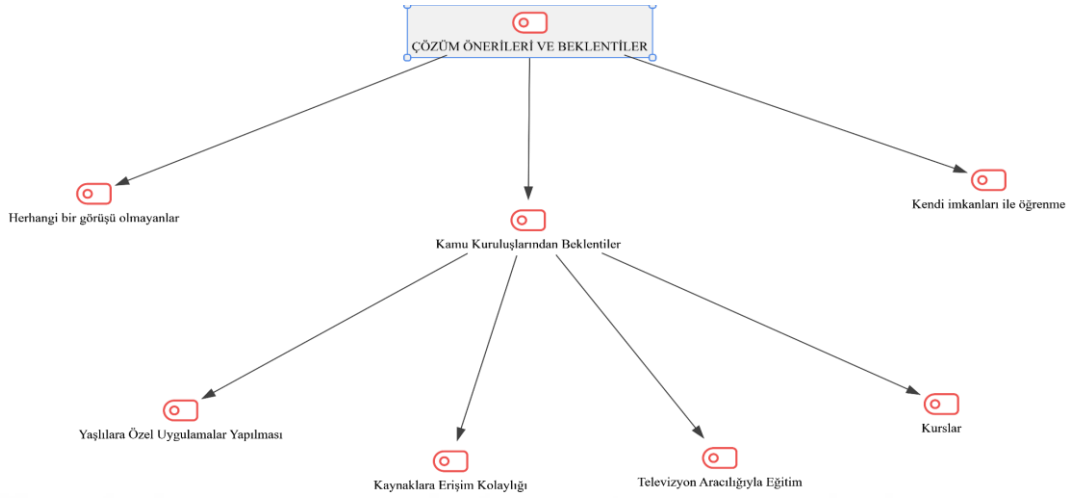
K10, Sekizde kalkıyorum, kahvaltımı yapıyorum. Ondan sonra gün içinde yine alıyorum. Tabii ki yine şey yapıyorum mesela Bazen hiç açmak istiyorum ama açıyorum. Bağlıyor beni oradan oraya sürüklüyor beni... Yani duramıyoruz artık bunsuz

K7, Ya şöyle söyleyeyim, ilk şey olduğunda bu kadar eğilimli değildim yalan söylemeyeyim, ben bu 2 senedir çok eğilimli olmaya başladım. O da işte biliyorsunuz ülkenin şeyini biliyorsunuz. O yüzden çok sık girmeye başladık. Yani 2 senedir çok bağlandım yani.

Katılımcılarımızın söylemleri, internet bağımlılıklarına yönelik olarak göstergeler ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda özellikle boş zaman faaliyetlerine ayrabilecek oldukları geniş zamanların olması bu bağımlılığın oluşmasına zemin hazırlayan faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Her ne kadar yaşlı bireylerin dijital ortamlara daha fazla dahil olması istenilse de bu dahil olmanın potansiyel bir bağımlılık haline dönüşmemesine de önem gösterilmesi de açık bir biçimde karşımıza çıkmıştır. Ayrıca akademik çalışmalar açısından ele alacak olursak yaşlılık ve internet bağımlılığını ele alan araştırmaların yürütülmesi alana da büyük katkılar sunacaktır.

5.8. Çözüm Önerileri ve Beklentiler

Katılımcılarımıza, dijital ortamlarda yaşlı bireylerin daha aktif birer kullanıcıya dönüşmeleri noktasında nasıl adımlar atılabileceğine dair fikirleri sorulduğunda kamu kuruluşlarından beklentiler, kendi imkanları ile öğrenme ve herhangi bir fikri olmayanlar şeklinde üç grubun ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 5. 3. Çözüm Önerileri ve Beklentiler

5.8.1. Kamu Kuruluşlarından Beklentiler

Kamu kuruluşlarına yönelik beklentiler konusunda TRT aracılığıyla belirli gün ve saatlerde eğitimler verilmesi beklentisi olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim K9 ve K10 bu beklentilerini aşağıdaki ifadelerle belirtmişlerdir:

K9, *Televizyon üzerinden artık böyle bir program falan bir şey yapabilirler. Öyle TRT'de ya da başka kanallarda bir iki saat böyle görselleri kullanarak bilgilendirici içerikler hazırlanabilir.*

K10, *Anlamıyorsa tehlike yaratabilir. Uyarı yapacağım işte gösterecek. Televizyon ekranında gösterebilirler. Televizyon sürekli izlenen bir şey. Çünkü oradan şunu şunu yapılsın, şu şu eğitim yapılsın, şu şunu yaparsan şöyle güzel olur, bunu böyle yaparsanız kötü olur şu bu kötüdür diye uyardıkları lazım.*

Katılımcıların televizyonu bir eğitim aracı olarak kullanma görüşlerine baktığımızda Televizyonun, Türkiye’de erişimi en yüksek mecra olma özelliğini koruması ve de Türkiye’deki evlerin %98’inde çalışır durumda bir televizyon bulunması gerçekliği karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yaş grupları özelinde en çok TV izleyen yaş grubu 55 yaş ve yukarısı olmuştur ve ortalama geçirdikleri süre 6 saattir (TİAK,2024). Çiçek vd (2021), yaşlı bireylerin boş zaman aktivitelerini inceledikleri çalışmada, yaşlılar tarafından uzun sürelerce izlenmiş olduğu için

televizyonların birer eğitim ortamı olarak da kullanılabileceğine değinmiştir. Binark vd. (2021), yaptığı çalışmada 65 yaş üzeri bireylerin enformasyon kaynağı olarak önemli bir oranda televizyondan faydalandığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla televizyonunun, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltme noktasında önemli bir kaynak olacağını söylememiz mümkündür.

Katılımcıların büyük bir kısmı ise belediyeler, kamu kuruluşları ve akademik ortamların bu konuya çözüm getirmeye yönelik adımlar atabileceğinden bahsetmiştir. Ülkemizde belediyeler, bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltmeyi amaçlayan çeşitli uygulamalar olmuştur. 2023 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İstanbul'daki huzurevlerinde yaşlıların Dijital ve Finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltmek için 1.923 katılımcıya eğitim vermiştir. Beylikdüzü Belediyesi (2025), yine bu kapsamda E-devlet, E-nabız gibi yaşlı bireyler tarafından yaygın kullanımı halinde önemli faydalar sağlayabilecekleri uygulamaları anlatmanın yanı sıra, cihazlara dair bilgiler, kişisel verilerin korunması ve güvenlik ile alakalı eğitimler vermiştir. Yeditepe Üniversitesi (2022) de sosyal sorumluluk projesi çerçevesinde 2 ay boyunca sürmüş olan eğitimler vermiştir. Bu eğitimlerde görüntülü konuşma, online alışveriş yapma gibi konulara yönelik içerikler hazırlanmıştır. Yaşlılık Hakları Derneği ise 65+ Dijital Kapsayıcılık projesi kapsamında yaşlıların dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltmelerini amaçlayan bir proje yürütmüştür. Bu projede çeşitli okullardaki akademisyenler de öğretici olarak yer almıştır (2022). Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Merkezi (2022), tarafından yaşlılarda dijital okuryazarlık başlığı altında 5 hafta sürmüş olan eğitimler vermiştir. Bu eğitimlerde temel düzey dijital okuryazarlık yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Görüldüğü üzere yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltme noktasında çeşitli girişimler olsa da bunların Türkiye geneline yayıldığını söylememiz mümkün değildir. Bunların yanı sıra İSMEK, kendi web sitesi üzerinden çok çeşitli sayıda kurs sunuyor olsa da, yaşlı bireylerin özellikle dijital okuryazarlığı gelişmemiş olanların bu ortamlar üzerinden dijital okuryazarlıklarını geliştirmeleri beklenemez.

Nitekim katılımcıların önemli bir kısmı fiziki bir ortamda eğitim verilmesi gerektiğini ifade eden görüşlerde bulunmuşlardır:

K6, *Adapte olmamış bu konuyu. Ancak telefonu, telefon ve mesaj olarak kullanan bireylerin bankalarda ne kadar örselendiğini. Ne kadar üzüldüğünü eğer bizim devlet akademisyenler, şunlar bunlar duysaydı bu konuya el atıp bu kişilerin eğitimiyle ilgili kurslar açardı.... Yani belirli bir yaş üstü insanlara en azından telefonla. Bankacılığı ya da telefonla nasıl nereye girebilecek? Genel şöyle bir genel bilgiyle, eğitim ve bu insanların hayatlarının daha iyi bir konuma getirilmesi sağlanabilir. Bu da akademisyenlere ve aslında devlete düşen bir şey. Ama akademisyenler bu konuda çalışma yaparsa belki devlette bu konuya el atar.*

K15, *Kurslar var oralarda eğitim verebilirler. Ama insanlar gelsin istiyorlarsa da bir hediye, ödül vermeleri lazım bence. Sadece kuru kuruya eğitim olursa bence çoğu kişi gelmez. Her katılana kurs bitince telefon verebilirler mesela. İnsanlar yoksa niye gelsin o kadar şey için. Bence insanları motive etmek lazım ancak öyle olur.*

K17, *Devlet ve dernekler biraz daha bizim gibi yaşlı insanlara yardım etse çok iyi olur. Yani mesela ben önemli bir şey olsa onu bilmek isterim. Mesela ücretsiz eğitimler olsa... Bizim de bunlara ihtiyacımız var, artık dönem değişti.*

K18, *Bence kurslar güzel olabilir. Ben de bahsettim biraz önce kursa giderek Laptop kullanmayı öğrenmiştim. Ama tabi çeşitlendirmek lazım. İhtiyaç neyse ona göre bizim gibi yaşlılar için o şekilde daha güzel olur. Hoca tek tek ilgilenmeli, yanına gelip göstermeli. Bence o şekilde güzel olur.*

K2, *Ya en basiti halk eğitimin düzenlediği kurslarda daha çok bu tip şeylere de önem verilebilir. Pek çok kurslar çünkü artık devlete ait olan Halk Eğitim kurslarında bu da dijital platform ve mesela dijital Ortamda kendinizi nasıl güvenceye alırsınız diye . Çok kısa bir şey de olsa bu çok önemli. Kendimizi güvenceye hem bilgi sahibi olup hem de kullanırken ne kadar güvenceye almamızla ilgili. önemli bunlar bence bunlar içinde kurslar düzenleyebilir. Devlet ücretsiz kurslar... En önemlisi televizyon her evde var, herkes buna ulaşabilir. Herkesin gitmesi imkansız bir okula ama sonuçta televizyon açık izliyor. en akılcı bir eğitim olsa gerek.*

K12, İSMEK kurslarına eklenebilir. Ben kesinlikle giderim, orada en azından basit şeyleri gösterebilirler. Mesela görüntülü konuşma ya da alışveriş yapmak gibi. Bir hoca her şeyi tek tek gösterecek şekilde anlatırsa çok iyi olur. Atıyorum bir telefonda birisi bir şey yapamadı yanına gidecek tek tek ne yapılması gerekiyorsa öğretecek. Bence o şekilde çok insan faydalanır, güzel olur, keşke yapsalar. İnternette olmaz o iş, insanın görmesi lazım yüz yüze. O şekilde gerçekten öğrenilir.

K5, buna yönelik böyle ilgilenen gidilen eğitimler olsa özellikle belirli bir yaş grubu için çok büyük kolaylık olur... Şöyle ki, haftanın belirli günlerinde. Belirli bir yaş grubuna sizin gibi genç, dinamik, nesil tarafından belirli saatlerde çok önemli bir şeyler öğretilir.

Bu konuda yaşlılara göre özelleştirilmiş müfredatlar ve katılımı teşvik amaçlı ödüllerin verilmesi kamu kurum ve kuruluşlarından beklentiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir katılımcı ise gündelik hayatta fayda sağlayacak olan uygulamaların, daha sadece arayüzle yapılmasına yönelik bir beklentiyle dile getirmiştir:

K16, Devlet kurumları yaşlılar için özel olarak hazırlanmış uygulamalar yapabilirler.

Bir kullanıcı ise, yaşlılara yönelik derli toplu bir kılavuzun hazırlanmasının, herhangi bir konu hakkında bilgi arayışı içerisinde olan yaşlılar açısından iyi bir çözüm olanağı sunacağını belirtmiştir:

K1, Bizim Kamu sektörlerimizin çok dağınık bilgiler paylaştığını düşünüyorum. Herhangi bir konuda atıyorum. Bir belediyenin bir. Başka aklıma şu an gelmedi. Sadece belediye deyip kaldım ama sadece belediyeyi kastetmiyorum. Daha toplu bilgilerin bir arada olacağı şeyler olmalı. Bize halka sunulan biz o bilgileri araştırıp şunu da şu imkanı varmış, şurada da şu gezi varmış, şurada da şu imkan varmış ya da halka böyle bir şey sunuyormuş ya da şu gün şöyleymiş tipi dağınık dağınık ve ararsanız bulacağınız tesadüfen karşılaşmamız bilgiler oluyor. Bunların daha böyle devletin bir halkla iletişim konusunda interneti kullanarak daha toplu birer portal oluşturmasını şiddetle isterim. Yani işte ben. Herhangi bir ol. Yapmak istediğinde çok basitinden yani bunu şeyde okullarda dahil mesela çocuklarımın

eğitim sürecinde hangi okulun niye imkanı tanıdığını, şunu bunu hepsi dağınık, dağınık okul, okul bakmak, araştırmak zorundasın. Halbuki bunu devlet bana. Map yok ortaklaşa bir çalışmayla tek bir yerde işte bir meslek şeyi. Bunu diğer tüm kamu sektörlerine aynı şekilde bağlayabilirsiniz. Yani işte o meslek ne yapar? Kısacık bir şey vermeli ve o meslek için gereken doneler ve gerekli şartları böyle rehberlik hizmeti yok. Devletimizin halka sunulmuş hiçbir kamu kuruluşunda her birini tek tek girip araştırmak zorunda kalınıyor. Halbuki günümüz teknoloji çağında ve internet okuryazarlığının az olduğu bir. Ülkedeyiz. Benim yaş grubumda ben şanslıyım. O konuda çalışma yaptığım için geliştirmek zorunda kaldım. Bundan da çok memnunum. Ama, hani böyle bir kaynakları yok? Tek tek arayıp bulmak mecburiyetinde kalıyor insanlar. Örneğin böyle bir rehberlik yaparsa bu tip dijital okuryazarlığı olmayana. İle çocuğu çok rahat. Bak bir tek şurada ben bunu koydum tıkladığından gireceksin, buradan bakabilirsin şu şu şu ihtiyaçlarına diye bu bile medya okuryazarların artmasına sebep olur. Çünkü kaynak zenginse herkes o kaynaktan yararlanmak isteyecek ama böyle ancak bilgili ve bilinçli olmanız çok araştırma yapmanız gerekiyor. Neyin ne olduğunu bulmanız anlamamız, hepsinin spesifik araştırmak gerekiyor. Halbuki bunu devletin bir şey oluşturması gerekir bence.

5.8.2. Kendi İmkanları ile Öğrenme

Katılımcılardan iki tanesi ise, yaşlı bireylerin kendi çabaları ile birtakım kazanımlar elde etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada kamusal veya özel herhangi bir kuruluş veya kişiden beklentilerin olmaması gerektiğini, kişinin kendi çabasıyla bu kazanımları elde etmesinin doğru olacağını söylemişlerdir.

K8, Valla onu tam bilemeyeceğim, hani çıkarmıyorsa çoluk çocuğuna verir. Oğlum şuradan bana bir müzik falan aç der veya ne bileyim bir haber yeri aç der o da yine devam eder. D smart'ta veya bir diğer internet şey yapan bir yeri arar ben böyle bir durumum var der. Alır müşteri hizmetlerinden konuda bir yardım isteyebilir. Mesela onlarda yardım eder, önlerinden bilgi verirler. Yani şöyle yap böyle yap diye.

K11, İsteyen kendisi de öğrenebilir. En iyisi eğitimi kendinden yapacak her şeyi insanlardan beklememesi lazım. Kendisi mücadele edecek. Telefona bakacak

veyahut internette gördüğünün aynısını yapacak, her şey kendi çabasıyla uğraşsın o her şeye internet Google bilmem ne önceden yoktu.

5.8.3. Herhangi Bir Görüşü Olmayanlar

Yalnızca bir katılımcı konu hakkında herhangi bir görüşü olmadığını ifade etmiştir:

K14, Herhangi bir fikrim yok daha önce hiç düşünmedim ne diyeceğimi bilemedim şimdi.

Buradaki eğitimlerin yalnızca niceliksel değil aynı zamanda niteliksel olarak da artışının sağlanması önemli olan noktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Birleşmiş Millet Nüfus Fonu verilerine göre (2025) dünya üzerinde yaşayan kişi sayısı 8 milyar 221 milyondur. Yaş grupları özelinde nüfusa ilişkin verileri incelediğimizde ise giderek yaşlanmakta olan bir dünya karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2021) tahminlerine göre 2050 yılına geldiğimizde 60 yaş ve üstü nüfusun 2,1 milyara ulaşacağı öngörülmektedir. Bu duruma yönelik göstergeler hali hazırda özellikle gelişmekte olan ülkelerde gözle görülür bir hal almıştır. Avrupa Kıtası'nda daha şimdiden 65 yaş ve üzerindeki nüfus; 15 yaş ve altındaki nüfusu geçmiş durumdadır (Statista,2025). Bu duruma ülkemiz özelinde baktığımızda da benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 2025 itibariyle, ülke nüfusumuzun %10,6 'sı 65 yaş ve üzeri yaş grubundadır ve bu durum ülkemizi resmi olarak yaşlı toplumlar kategorisine yerleştirmiştir. Yine ilgili çalışmada 2100'e geldiğimizde ülke nüfusumuzun %33'ünün 65 yaş ve üzeri olacağını tahmin etmektedir (TÜİK,2025). Verilerden de anlaşılabileceği gibi yaşlanma, global ve yerel ölçekte çeşitli boyutları ile ele alınması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Milyarlarca insanı ilgilendiren bir diğer konu ise internet dolayımı dijital ortamlardır. WeAreSocial (2025) verilerine göre, dünya üzerinde 5 milyar 560 milyon aktif internet kullanıcısı vardır. Ayrıca bu verilere göre dünya nüfusunun %63,9'u aktif bir şekilde sosyal medya kullanmaktadır. İnternet dolayımı platformlara yaş grupları özelinde baktığımızda ise 65 yaş ve üzeri grubun bu ortamlarda var olan en düşük yaş grubu olduğu görülmektedir. Statista (2025) verileri, internet kullanıcılarının yalnızca %4'ünün 65 yaş ve üzeri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hiç şüphesiz ki internet dolayımı dijital ortamlar içerisinde birtakım riskler barındırsa da bu risklerden çok daha fazla sayıda fırsatları da barındırmaktadır. Özellikle yaşlı bireyler açısından sağlık düzeylerini yükseltme, yalnızlık ve depresyon riskini azaltma, sosyal izolasyonun önüne geçmek gibi sayısız faydayı içinde barındırmaktadır (Tsai vd.,2017:3). COVID-19 pandemisi dijitalleşme sürecinde önemli bir ivmelenmeye neden olmuş, dijital ortamların giderek artan seviyede bireylerin gündelik yaşantılarının birer parçası olmasına yol açmıştır. COVID-19 ve sonrasında dijitalde yaşanan bu dönüşümler ise kalıcı hale gelmiş, günlük yaşantılarımız buradaki dijital

pratikler ile önemli oranda dönüşmüştür. Bu bağlamda yaşlı bireylerin internet dolayımı ortamlarda yer almasının en önemli aracı olan dijital okuryazarlık kavramını yaşlı bireyler özelinde ele almak önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Okuryazarlık kavramının değişen ihtiyaçlar doğrultusunda dönüşerek gelmiş olduğu en güncel versiyon olan dijital okuryazarlık kavramı, bireyin sahip olması gereken ve birden çok alt okuryazarlık türlerini (finans, medya, sağlık, görsel vd....) içerisinde barındırması sebebiyle, okuryazarlığa ilişkin mevcut bütün sorunların tamamı ile doğrudan ilişkilidir (Sağıroğlu vd., 2020; Peng ve Yu,2022). Nitekim bu durum akademisyenler tarafından da ortaya konulmuş ve dijital okuryazarlığa yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Iordache (2017), bu yaklaşımların ortak noktaları olarak, teknik ve operasyonel yeterlilikler, etik değerlerin farkındalığı, stratejik davranışlar sergileyebilmek şeklinde ortaya koymuştur. Dijital ortamların dünyayı giderek saran etkisinin bir sonucu olarak, 1990lı yıllardan itibaren akademisyenler bu ortamlardaki eşitsizlikleri ele alan çalışmalar yürütmüşlerdir. 1990larda yapılmış olan ve birinci düzey dijital eşitsizlik çalışmalarının esas noktası erişim uçurumu olmuştur. 2000li yıllara kadar sahiplik ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler sorunsallaştırılmıştır. İlerleyen süreçte, özellikle gelişmiş ülkelerde enformasyon teknolojilerine sahip olma ve erişim anlamındaki uçurumlar kapanmış bu da dijital eşitsizliklerin dijital becerilere odaklanıldığı, ikinci düzey dijital bölünme çalışmalarının başlamasına neden olmuştur. Bu dönemdeki esas araştırma konusu kim/kimlerin kullandığından ziyade; nasıl kullanıyor oluşudur. Bu yönüyle de bu dönemki çalışmalar beceri farklılıklarını temel almışlardır. Günümüzde ise artık üçüncü düzey dijital bölünme araştırmaları olarak ifade edilen ve dijital bölünmenin geleneksel eşitsizlik kaynaklarına ek olarak aynı zamanda bir başka toplumsal eşitsizlik faktörü olduğunu kabul eden yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır (Tuba,2020; Aktaş,2021:51-54; Deursen vd., 2017:454). Dijital bölünme düzeylerini iç içe geçmiş halkalar biçiminde düşünürsek, 3.düzy dijital bölünme çalışmaları, her iki dijital düzey bölünme çalışmalarını da kapsayacak şekilde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda bireylerin, erişim, sahiplik ve beceri ve kullanım durumları bu çalışmaların önemli bir parçasıdır.

Söz konusu dijital eşitsizlikleri anlamak olduğunda ise Bourdieu'nun sermaye kavramı ile dijital ortamların yapılarına ilişkin bağlantılar kuran çalışmaların faydalı olduğu kanıtlanmıştır (Ignatow ve Robinson, 2017:953). Calderon (2021), dijitalleşmiş bir dünyada yaşamış olduğumuz için çevrimiçi ve çevrimdışı dünyaları birbirlerinden ayırmadan ele alarak düşünmenin daha doğru olduğunu ifade etmiş ve Bourdieu'cu sermaye biçimlerinin dijital ortamlarda belirli aktarım ve yeniden dönüşüm süreçlerini mümkün kıldığını ifade etmiştir. Ragnedda (2018), çevrimdışı sermayelerin çevrimiçi deneyimin her bir düzeyinde etki sahibi olduğunu ve dolayısıyla Bourdieu'cu perspektifin Dijital Eşitsizliklerin ortaya konması noktasında son derece önemli ve işlevseldir.

Çalışmamız kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmada bulunan beş farklı yöntemden olan fenomenolojik araştırma, bir olguya ilişkin, bireyin deneyim ve bu deneyimlere yüklemiş olduğu anlamları ortaya çıkarması açısından tercih edilmiştir (Ersoy,2016). Çalışmamız kapsamında detaylı bir literatür incelemesi ve uzman görüşlerinin alınması ile toplamda 13 sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında çalışma grubu seçilirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmaya dahil edilmiş olan katılımcıların seçiminde, 65 yaş ve üzeri kadın olmaları, internet bağlantısına sahip olmaları ve kullanmaları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının yerinde olması ve en az 1 adet dijital cihaza (akıllı telefon, Laptop, tablet vb.) sahip olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra eğitim ve algılanan ekonomik durumları da farklı pozisyonlarda olan bireylerin seçimine de önem verilmiştir. Elde edilen mülakat verileri, Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilmiş olan tematik analiz yöntemiyle kodlanmış ve ardından MAXQDA24 nitel veri analiz programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında hazırlanmış olan sorular, dijital okuryazarlık düzeylerinin anlaşılmasına yönelik olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu bağlamda araştırma sorularımız dijital okuryazarlığın teknik ve etik/felsefik boyutlarını ortaya çıkaracak şekilde hazırlanmıştır. Bu bağlamda dijital okuryazarlığın teknik boyutunu ortaya koymak için aşağıdaki sorular katılımcılara yöneltilmiştir:

- Görüntülü konuşma yapılabilen programlar denildiğinde aklınıza hangi programlar gelmektedir?
- Arama motoru denilince aklınıza ne gelmektedir?
- Hangi uygulamaları kullanmaktasınız? Bu uygulamaları kullanırken yapmış olduğunuz işlemler nelerdir?
- Bankacılık uygulamalarını kullanırken yapmış olduğunuz işlemler nelerdir?

Dijital okuryazarlığın etik/felsefik boyutlarını ortaya çıkarma noktasında ise aşağıdaki sorular katılımcılarımız tarafından yanıtlanmıştır:

- İnternette yazılan bilgileri güvenilir bulur musunuz? Şüphe duyduğunuz bilgi/bilgiler gördüğünüz zaman ne yapmaktasınız?
- İnternette kullandığınız şifrelerinizi hangi sıklıkla değiştirmektesiniz? Şifrelerinizi Unutmamak/korumak için ne gibi yollar izlemektesiniz?
- Cihazlarınızı birtakım zararlı yazılım ve virüslerden korumak için herhangi bir program kullanıyor musunuz?

65 yaş ve üzeri kadınlar arasındaki dijital okuryazarlık deneyimlerini anlamaya ve ortaya koyma çabamız kapsamında katılımcıların yaşı, eğitim durumu, algılanan ekonomik durumları, sahip oldukları dijital cihaz sayısı, sosyal medya hesap sayısı, dijital ortamlarda bulunma süresi ve kullanılan uygulama sayılarına yönelik bilgileri toplanmıştır. Verileri analiz ettiğimizde karşımıza çıkan ilk durum eğitim seviyesi ve algılanan ekonomik durum ile sahip olunan cihaz sayısında doğrudan bir ilişki olduğudur. Bu bağlamda eğitim seviyesi lise ve üzerinde olan ve algılanan ekonomik durumunu iyi olarak ifade eden bireylerde en az 2 en fazla 4 dijital teknolojik cihaz bulunurken; ortaokul ve altı eğitim seviyeleri ile algılanan ekonomik durumu kötü olan katılımcılarda birer adet dijital teknolojik cihaz bulunmaktadır. Eğitim düzeyi ve algılanan ekonomik durumun, dijital ortamlarda bulunma süresi özelinde baktığımızda yine eğitim seviyesi ve algılanan ekonomik durumu yüksek olan bireylerin; daha düşük düzeyde olan bireylere nazaran çok daha uzun zamandır bu ortamlarda

bulunduğu ortaya çıkmıştır. Dijital yerli/Dijital göçebe tartışmalarına yönelik gelen eleştirilerden bir tanesi yalnızca kişilerin yaşına göre, kendilerini bu gruplara yerleştirmektedir. Bu bağlamda çalışmamız sonucunda bu eleştirilerin yerinde olduğu, nitekim daha uzun süredir dijital ortamlarda yer alan ve dolayısıyla bu platformlara aşına olan bireylerin, aynı yaş grubunda olmalarına rağmen, diğer bireylere göre dijital okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyo-ekonomik durumun kendisini belli ettiği bir başka alan ise kullanılan uygulama sayısı olmuştur. Genel olarak eğitim seviyesi ve algılanan ekonomik durumu yüksek olan bireyler, daha çok sayıda uygulama kullanmaktadır. Buradaki tek istisnayı K17 oluşturmuştur. Kendisi eğitim seviyesi ve algıladığı gelir düzeyi düşük olmasına rağmen uygulama kullanan tek kişidir ve mobil bankacılık uygulaması kullanmaktadır. Eğitim seviyesi ortaokul ve altı; algılanan ekonomik durumu orta ve altı olan başka hiçbir katılımcı uygulama kullanmamaktadır. Bu durum dijital bölünmenin meydana gelmesinde Bourdieu'cu perspektiften toplam sermayenin, dijital okuryazarlığa yönelik etkisini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Uygulamalar, birbirinden farklı ihtiyaçları yerine getirmiş olduğu için karmaşık arayüzlerine sahiptir. Buna ek olarak bankacılık, alışveriş, eğlence ve oyun olmak üzere toplamda dört farklı uygulama türünün, katılımcılarımız tarafından kullanıldığı ortaya konmuştur. Her bir uygulamanın kendine has arayüzü ve kullanım biçimleri olduğu göz önüne alındığında, uygulama kullanım becerisinin, dijital okuryazarlık düzeylerine yönelik önemli göstergeler sunacağını ifade etmemiz mümkündür. Burada, en fazla kullanılan uygulama türünün mobil bankacılık olduğu gözlemlenmiştir. Mobil bankacılık uygulama kullanımlarına baktığımızda Eğitim düzeyi lise ve üzeri olan katılımcılar, bankacılık uygulamalarında birden fazla işlem yapabilirken; (bakiye kontrol etmek, fatura ödemek, para transferi yapmak) eğitim seviyesi düşük ve algılanan ekonomik durumu; kalan gruplara göre daha düşük olan katılımcılar bankacılık uygulamalarını yalnızca bakiyelerini kontrol etmek için kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların kullandıkları sosyal medya platformları Whatsapp, X, Youtube, Instagram, Facebook, Tiktok ve Pinterest şeklinde karşımıza çıkmıştır. Youtube ve

Facebook katılımcılar tarafından en fazla kullanılan sosyal medya platformları olmuştur. Burada dikkat çeken nokta özellikle Pinterest kullanımı olmuştur. Bu platformları kullanan katılımcılar özellikle resim ve görsel içerikleri bulmak için Pinterest kullandıklarını belirtmişlerdir (K2, K4, K14). Pinterest platformlarının yaşlı bireyler tarafından kullanımın nedenlerine ilişkin akademik araştırmaların yürütülmesi ortaya çeşitli sonuçlar çıkarma potansiyeline sahip durmaktadır. Çalışmamızda dikkat çeken bir diğer nokta ise katılımcıların tamamının iletişim kurmak amacıyla Whatsapp kullanıyor oluşudur. Whatsapp, katılımcılar açısından yakınları ile iletişim kurma noktasındaki en temel araç olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçlarına baktığımızda ise post paylaşmak, tanıdıkları ile iletişimde kalmak, ilgi duydukları alanlara dair içerikleri takip etmek, zaman geçirmek, müzik dinlemek, Yeşilçam filmleri izlemek, mesleği ile alakalı öğretici içerikler izlemek, gündemi takip etmek, belgeseller izlemek ve hobilerine yönelik görselleri incelemek olduğu görülmektedir.

Katılımcılar çok çeşitli ilgi alanlarına sahiptir ve bu durum sosyal medya kullanımlarına da yansımıştır. Genel olarak kategorilere bakacak olursak *astroloji, bilim, din, dünya mutfağı, ekonomi, felsefe, gezi, magazin, mesleki, polisiye, politika, tarih ve uzay konuları* katılımcıların ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Politika toplamda 6 katılımcının da ilgi alanında yer alarak birinci sırada bulunmaktadır. Din, Gezi ve Tarih 4 farklı katılımcıda bulunurken, Bilim ise iki katılımcının ilgi alanı olarak karşımıza çıkmış durumdadır. Buradaki dikkat çekici bir diğer nokta ise, katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri ile; ilgi duydukları alanların çeşitliliği olarak karşımızda durmaktadır. K1, K2, K3, K4, K6 ve K18 lise ve üzeri eğitim seviyelerine sahip durumdadır ve bu katılımcıların en az 3 adet farklı ilgi alanı vardır. Bu 5 katılımcı ilgi alanlarının %58'ini kapsamaktadır. Burada K15 eğitim düzeyi İlkokul olmasına rağmen 4 farklı ilgi alanına sahip olması bakımından bir istisna yaratmaktadır. K5, K7, K8, K9, K13 ve K16 ise herhangi bir ilgi alanına sahip değildir. İlgi alanları doğrultusunda kullanım sergilemeyen katılımcılara baktığımızda ise eğitim seviyelerinin en yüksek ortaokul olduğu, algılanan ekonomik durumlarının ise yine en yüksek orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal medya hesap sayıları ve

internette günlük geçirilen süre ile eğitim seviyesi ve algılanan ekonomik durum arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Çalışmamız kapsamında katılımcıların arama motoru ve uygulama kullanımları da kendilerine sorulmuştur. Tıpkı WhatsApp'ta olduğu gibi burada da arama motoru söz konusu olduğunda Google tek kullanılan arama motoru olmuştur. Öyle ki Katılımcı 5 ve Katılımcı 12 Apple marka telefonlara sahip olmalarına rağmen; Apple'ın arama motoru olan Safari yerine Google kullanmaktadırlar. Bu durumu ise Google'a olan kullanım alışkanlıkları şeklinde ifade etmişlerdir. Katılımcı 13 hariç bütün katılımcılar arama motoru kullandıklarını ifade etmişlerdir. Yine arama motorları bağlamında, bireylerin Dijital sermaye düzeylerini anlamının alt kriterlerinden birisi olan Bilgi ve Okuryazarlık yetenek setine dair bir çıkarımda bulunmak için kullanıcılara "Arama motoru nedir?" sorusu sorulmuştur. Kullanıcıların tamamı Google adını duyar duymaz neyi kastettiğimizi anlamıştır. Öte yandan soruyu duyunca direkt olarak cevaplayan katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6 olarak karşımıza çıkmıştır. Bu katılımcıların tamamının eğitim düzeyi lise ve üzeridir. Kendileriyle aynı düzeyde eğitimi olan K12 ve K18 ise bu soruya cevap verememiştir. Bu bağlamda soruyu yanıtlayan bireylerin eğitim seviyelerinin yanı sıra mesleki kariyerlerinin olması; öte yandan cevap veremeyen katılımcıların Ev Hanımı olması dikkat çeken bir noktadır. Ayrıca K18, 82 yaşındadır ve de arama motorunu neredeyse hiç kullanmadığını da ifade etmiştir. Bu durum bilgi ve okuryazarlık düzeyi ile özellikle eğitim seviyesinin ilişkisini göstermektedir.

Katılımcıların sosyal medya ve arama motoru kullanımlarından da birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Söz konusu iletişim kurma, ilgi alanlarına yönelik yani uzun vadeli içerikleri takip etmek, eğlence ve zaman geçirmek olduğu zaman kullanıcıların sosyal medya platformlarından faydalanmış oldukları; anlık olarak kafalarına takılan her türlü bilginin aranması, sağlık sorunları, yemek tarifi vb. karşılaştıkları sorun ve problemleri çözmek ve de rüya tabiri, astroloji gibi hobileri olduğunda da arama motorundan faydalandıkları görülmüştür. Bu bağlamda katılımcıların sosyal medya ve arama motoruna yönelik belirli sınıflandırmalara sahip olduğu ve bunlar doğrultusunda ilgili platformları kullandıklarını söylememiz

mümkündür. Sosyal medya platformları daha uzun süreli kullanımlara yönelik iken; arama motoru kullanımları anlık olarak gelişen çeşitli ilgi ve ihtiyaçların giderilmesine yönelik kullanılmaktadır.

Çalışmamızın bir başka önemli tarafı olan ve temel olarak katılımcıların dijital ortamlarda yaşadıkları sorunları, deneyimleri ve beklentileri ortaya koymayı amaçlayan boyutunda ise önemli bulgulara rastlanmıştır. *Katılımcıların Dijital Deneyimini Destekleyici Unsurlar, Dijital Teknoloji Kullanımını Engelleyici Faktörler ve Çözüm Önerileri ve Beklentileri* temaları ortaya çıkmış ve her temanın kendi alt temaları oluşmuştur. Burada dijital deneyimi olumsuz etkileyen faktörler, olumlu etkileyen faktörlerden sayısal olarak daha fazla çıkmıştır. Olumlu etkileyen faktörler; *destek mekanizmalarının varlığı ve olumlu duygular hissettirmesi* iken; olumsuz faktörler ise kendi arasında 3 alt temaya ayrılmıştır. Bunlar *Dijital Ekosistem Kaynaklı Faktörler, Fizyolojik Faktörler, Psikolojik Faktörler*dir. Buradaki deneyimlerinden hareketle çözüm önerileri ve beklentiler teması altında ise *kamu kuruluşlarından beklentiler, kendi imkanları ile öğrenme ve herhangi bir görüşü olmayan* alt temaları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu belediye ve devlet kurumlarının dijital okuryazarlık eğitimlerini yaşlılara uygun olacak şekilde ayarlamasını ve sayılarını arttırmaları gerekliliğini vurgulamıştır. Bir eğitim aracı olarak televizyonu da öneren katılımcılar TRT ekranlarında belirli zamanlarda eğitimlerin verilmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Çalışmamızın en önemli sonuçlarından bir tanesi yaşlı bireylerin dijital ortamları daha verimli bir şekilde kullanımları önündeki sorunların, kendilerinden değil çok daha yüksek bir oranda dışsal faktörlerden kaynaklanmış olduğunu ortaya koyması olmuştur. Esasen araştırmamız yaşlı bireylerin, dışsal faktörlere rağmen dijital ortamlarda var olduklarının açık bir görüntüsünü ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu dışsal faktörleri en aza indirmeye çalışmak, buradaki çabaların başlangıç noktasını oluşturmalıdır. Örneğin, fizyolojik problem başlığı altında ele aldığımız görme sorunu bir boyutuyla da uygulama arayüz tasarımlarının yaşlı bireyleri göz ardı edilerek yapılması kaynaklı da bir yöne sahiptir. Ya da korku, endişe gibi olumsuz durumları yaşıyor olmaları da yine dijital ortamlarda yeteri kadar güvenli ortamların

yaratılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, onların dijital ortamlara yönelik haklı endişeleri çerçevesinde psikolojik faktörlerin doğmasına zemin hazırlayarak, dijital ortamlardan uzak durmalarına zemin hazırlamaktadır.

Katılımcıların politika önerilerine baktığımızda ise büyük bir çoğunluk kurslar ve televizyon aracılığıyla, yaşlılara göre tasarlanmış eğitimlerin dijital okuryazarlıkları üzerinde olumlu etkiler yaratacağını ve bu sayede bu sorunun üstesinden gelinebileceği ifade etmiştir. Her ne kadar devlet ve kamu kuruluşları aracılığıyla, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerini yükseltmeye yönelik çalışmalar olsa da; bu çalışmaların tabana yayılmış bir şekilde yapılmadığı görülmektedir. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmaların huzurevleri ile sınırlı kaldığı görülmektedir; çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca yapılmış olan eğitimlerde de hali hazırda belirli düzeyde dijital okuryazarlıklara ve sosyo-ekonomik düzey bağlamında belirli bir noktada olan bireylerin bu eğitimlere dahil olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerini yükseltme faaliyetlerinin tabana yayılması ve dezavantajlı grupların önceliklendirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada belediyelerin, evde temizlik ve sağlık hizmetlerinin yanında, temel düzeyden başlayarak dijital okuryazarlık eğitimlerini eklemesi bir başlangıç noktası olarak görülmelidir. Burada, yaşlı bireylere dijital okuryazarlık eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken noktalar öğretilmiş ve bunları uygulayabilen eğitmenler aracılığıyla tabanı da kapsayacak şekilde yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerinin yükseltilmesinin önü açılabilir.

Çalışmamızda ortaya koyduğumuz üzere yaşlı bireyler başta aile üyeleri olmak üzere, güvendikleri ve tanıdıkları yakın çevrelerindeki insanlara ve gerekli durumlarda müşteri hizmetleri ve teknik servislere de destek için danışmaktadırlar. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin güven duyduğu ve bilgisine güvendiği destek mekanizmaları da yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesinde bir başka önemli role sahip konumdaki kişi ve yapılar olarak karşımızdadır. Bu bağlamda örneğin çocuk ve gençlere yaşlılara dijital okuryazarlık öğretim süreci ile alakalı çeşitli konferans ve seminerler verilirken; özellikle aynı zamanda müşterileri konumunda olan firmaların ise sosyal sorumluluk projeleri, kampanyalar gibi birçok farklı kanal aracılığıyla yaşlı

bireyleri desteklemesi önem taşımaktadır. Özellikle teknoloji, yazılım gibi sektörlerde bulunan firmaların, 65 yaş ve üzeri bireylerin dijital okuryazarlık eğitimlerine yönelik projeler geliştirmesi önemli bir başka çözüm kaynağı olarak karşımızda durmaktadır.

Günümüz dünyasındaki en büyük iki gerçeklik olan nüfusun hızla yaşlanması (Statista,2025; TÜİK,2025; WHO,2021) ve milyarlarca bireyin internet dolayımı dijital ortamlarda var olması (WeareSocial,2025; Eurostat,2021; Statista,2025) ortak bir kesişim noktası olarak dijital okuryazarlık kavramında birleşmektedir. Buradaki kesişimselliği incelemek ve buradan ortaya çıkan verilerden hareketle çeşitli sonuç ve önermelerde bulunan akademik çalışmalar yapmak son derece önemlidir. Söz konusu dijital okuryazarlık ile alakalı akademik çalışmalar yapmak olduğunda gerek yerli gerekse de yabancı literatürde ağırlıklı inceleme öznesi öğretmen ve öğrenciler olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaöz ve Tandaçgüneş Kahraman,2025). Oysaki hızla yaşlanan bir dünyada, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık deneyimlerini incelemek ve buradan çıkan sonuçlar ile bağlantılı olarak birtakım çözüm önerileri sunmak ciddi bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda Karl Marx'ın kavramsal olarak kullanıma sokmuş olduğu ve yalnızca ekonomik çerçevede ele aldığı sermaye kavramını; Bourdieu, kültürel, simgesel ve sosyal sermaye kavramlarını kapsayacak şekilde genişletmiş ve bu sayede alan içerisindeki gücü üreten kaynak/lar olarak ifade etmiş olduğu sermaye türleri aracılığıyla birey ve toplumsal alan arasındaki güç mücadelesini incelemiş; çok geniş bir perspektiften toplumsal olay ve süreçleri açıklama amacı edinmiştir (Meder ve Çeğin, 2011; Bourdieu, 2018: 64).

İlerleyen süreçte internetin hızla yayılması ve dijital teknolojilerin gündelik yaşantılarımızı her boyutuyla dönüştürme gücüne erişmesi sermaye kavramının bir başka boyutu olan Dijital Sermayenin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Dijital sermaye kavramının önemi çevrimdışı ve çevrimiçi bütün sermayelerin değerlendirme noktasında analize dahil edilmesinde yatmaktadır (Calderon,2021; Ragnedda,2020). Bu bağlamda Dijital sermaye, dijital okuryazarlığı anlama ve birtakım veriler ortaya çıkarma noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Dijital sermayenin çevrimdışı kriterleri Bourdieu'dan gelirken; çevrimiçi olarak ifade edilen sermaye türü ise, doğrudan Dijital okuryazarlık kavramından gelmektedir. Nitekim bireyler, sahip

oldukları kullanım becerileri, etik anlayışları, içerik üretebilme kapasiteleri, yeni bağlantılar kurabilme kapasiteleri ve sürekli olarak gelişen ve dönüşen dijital platformlara, dijital okuryazarlık düzeyleri ile doğru orantılı bir biçimde dahil olabilmekte ve bütün bu yetenek setleri ile çevrimdışı olarak ifade ettiğimiz ekonomik, sosyal, simgesel ve kültürel sermaye düzeylerini de arttırabilmektedirler. Bu bağlamda dijital sermayenin sunmuş olduğu çerçeve kapsamında bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi, son derece geniş kapsamlı sonuçların da ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmamızın araştırma grubunu oluşturan 65 yaş ve üzeri kadınlar ise yaş grupları özelinde baktığımızda fizyolojik, sosyolojik, psikolojik vb. birçok sebepten dolayı en dezavantajlı yaş grubu olarak karşımıza çıkmıştır (Powell,2014; David ve Phillips,2023; Arun vd,2022; Kaur ve Sharma,2023). Bu bağlamda, bu yaş grubuna dahil bireylerin dijital ortamlardaki deneyimlerini, beklentilerini ve şikayetlerini anlamak ve buradan çıkan sonuçlar ile, hangi yollarla bu yaş grubundaki bireylerin dijital okuryazarlık seviyelerinin yükseltebileceğini ortaya koymak önemlidir. Nitekim dijital okuryazarlık, çevrimdışı sermaye düzeylerinin yükseltilmesi yolunda önemli bir unsurdur ve buradaki dezavantaj, bu yaş grubundaki bireylerin avantajına dönüştürülebilir. Avrupa Parlamentosu tarafından 2023 yılında yayınlanan “*Dijital On Yıl İçin Dijital Haklar ve İlkeler Hakkında Avrupa Bildirgesi*” BİT’e erişimi evrensel bir insan hakkı olarak belirlemiş ve bu ortamlarda daha iyi bir yaşam kalitesinin yaş fark etmeksizin sağlanabileceğini vurgulamıştır. Öte yandan yapılan birçok çalışma dijital teknoloji kullanımının yaşlı bireylerin yaşantılara olumlu yansımaları olduğunu da ortaya koymuştur (Hanbay ve Yıldırım,2023; Arpacı vd.,2022; Byrne vd.2021).

Bu bağlamda son derece önemli bir konu olan 65 yaş ve üzeri kadın bireylerin dijital okuryazarlık deneyimlerinin anlaşılmasına yönelik, yerli literatürde son derece az sayıda çalışma olduğu görülmüştür (Yıldırım,2024; Günerhan; 2024 ve Güven,2024). Yapılan bu çalışmalarda ise dijital okuryazarlık kavramı, bütün hatları ile değil yalnızca belirli boyutları ile (örneğin, sağlık okuryazarlığı vd.) ele alınmış ve araştırmayı oluşturan bir boyut şeklinde karşımıza çıkmıştır. Yabancı akademik araştırmalarda ise (Dajer vd.2024; Tellado vd.2024) aynı şekilde dijital okuryazarlığın

bir boyutunu oluşturduğu ve sağlık okuryazarlığı ile akıllı telefon kullanımı gibi son derece sınırlı bir çerçevede araştırmalar yapıldığı görölmüştür. Çalışmamız bu bağlamda 65 yaş ve üzeri kadınların, dijital okuryazarlık kavramını dijital sermaye çerçevesinde ele alan ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, özellikle 65 yaş ve üzeri kadınların dijital okuryazarlık deneyimlerinin anlaşılmasının neden önemli olduğunu ortaya koyması ve bireysel, kurumsal, sivil toplum ve akademik çevrelerine değin olduğu geniş toplumsal gruplara hangi yollar aracılığıyla buradaki sorunların üstesinden gelinebileceğini yönelik çözüm önerileri sunması açısından da önemlidir.

Çalışmamız aracılığıyla ortaya koymuş olduğumuz tema ve alt temalardan hareketle ölçek geliştirme imkanı sunması da bu çalışmanın bir başka önemli noktasıdır. Nitekim doğrudan sahadan alınan ve bireysel tecrübelerden hareketle oluşturulan bu kodlar, saha verisine dayalı ölçeklerin geliştirilmesi için son derece önemlidir. Ayrıca alt temalar bağlamında, özellikle *Türkçe Kaynakların yetersiz oluşu* ve *Bağımlı Olma duyguları* dikkat çekmektedir. Birinci alt temaya ilişkin yerli literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmazken; ikinci alt tema ise yurtdışındaki çok az sayıdaki araştırma tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmamız sonucunda ortaya çıkan bu iki alt temanın ileride yapılması planlanan akademik çalışmalarda ele alınması, alana dair yeni görülerin de oluşmasını sağlayacaktır. Buna ek olarak ileride yapılması planlanan akademik çalışmalarda ele alınma potansiyeli olan bir başka konu ise yapay zekadır. Yapay zeka hızlı bir biçimde küresel düzeyde gündelik yaşantılarımızı etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda ilerleyen dönemde yapılacak akademik çalışmalarda yaşlı bireylerin yapay zekaya yönelik görüşlerini ve eğer bir kullanıcı ise de kullanım davranış ve biçimlerinin anlaşılması literatüre çok önemli katkılar sunacaktır.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

AARP

<https://www.aarp.org/pri/topics/technology/internet-media-devices/2025-technology-trends-older-adults/>,

(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 08.05.2025

ACHENBAUM ANDREW, W.,

“**Key Words in Sociocultural Gerontology**”, New

WEILAND, S., VE HABER, C. (1996) York, Springer Pub Co.

AÇAR, O. (2022)

“Althusserci Teoride “İdeoloji” Kavramının Analizi: Klasik Marksist Anlayıştan Farkları ve Kapitalist Devlet Kuramındaki Rolü”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (73) ,s.88-99.

ADAMS, N., STUBBS, D., VE

“Psychological barriers to Internet usage among older adults in the UK”, **Medical informatics and the Internet in medicine**, 30(1), s. 3-17.

WOODS, V. (2005)

ADDEO, F., D'AURIA, V., DELLI

“Measuring digital capital in Italy”, **Frontiers in Sociology** (8), s.1-12.

PAOLİ, A., PUNZIANO, G.,

RAGNEDDA, M., VE RUIU, M. L.

(2023)

ADDI-RACCAH, A. (2024)

“The role of digital capital in parental engagement”, **Education and Information Technologies**, 29(13), s.16901-16928.

AİLE

<https://www.aile.gov.tr/yzgat/haberler/yaslılara-yonelik-dijital-ve-finansal-okuryazarlik-egitimleri/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025

AİLEYİLİ

<https://www.aileyili.gov.tr>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 07.05.2025

- AKÇAY,C. (2011) “Yaşlılık Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık”, İstanbul, Kriter Yayınevi.
- AKDEMİR, N. (2003) “Yaşlılık ve sorunları”, **Vehbi Koç Vakfı SANERC Yayın** (2), s.99-116.
- AKDEMİR,N., İLKNUR,F.,GÖRGÜLÜ Ç., VE GÖRGÜLÜ Ü. (2007) “Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı”, **Turkish Journal of Geriatrics (Türk Geriatri Dergisi)** 10(4),s. 215- 222.
- AKTAŞ, A. (2019) “Dijital İletişim ve Halkla İlişkiler Araştırmaları: Uluslararası Literatürde Güncel Yönelimler ve Tartışmalar”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi** (48), s.65-78.
- AKTAŞ, A. (2021) “Dijital eşitsizlik ortamında diyalogsal iletişim: Halkla ilişkiler bakış açısıyla bir inceleme” **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İzmir
- AL-DMOUR, R., DAWOOD, E. A. H., AL-DMOUR, H., & MASA'DEH, R. E. (2020) “The effect of customer lifestyle patterns on the use of mobile banking applications in Jordan”, **International Journal of Electronic Marketing and Retailing**, 11(3), s. 239-258.
- ALEMAYEHU TEGEGN, D. (2024) “The role of science and technology in reconstructing human social history: effect of technology change on society”, **Cogent Social Sciences**, 10(1), 2356916.
- ALKHATIB, S., KELLY, R., WAYCOTT, J., BUCHANAN, G., GROBLER, M., VE WANG, S. (2021) ““Who wants to know all this stuff?!”: understanding older adults’ privacy concerns in aged care monitoring devices”, **Interacting with Computers**, 33(5), s. 481-498.
- ALONSO GONZALEZ, D., MACEIRAS, D. A., DÍAZ CATALÁN, C., VE SÁDABA RODRÍGUEZ, I. J. (2021) “Types of older adults ICT users and the grey divide: Attitudes matter.”, **Revista de Cercetare si interventie sociala**, 74, s. 120–137.

- ALTAN, S., VE TARHAN, S. (2018) “Büyükanneden Toruna: Yaşam boyu Öğrenme Sürecinde Değer ve Beceri Aktarımı”, **Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), s. 26-42.
- ALTHUSSER, L. (2003) “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, 2.basım, İstanbul, İthaki Yayınları.
- ALTHUSSER, L. (2005) “Yeniden üretim üzerine”, İstanbul, 3.basım, İthaki Yayınları.
- ALTIOK, S., YÜKSELTÜRK, E., VE ÜÇGÜL, M. (2017) “Web 2.0 eğitime yönelik gerçekleştirilen bilimsel bir etkinliğin değerlendirilmesi: Katılımcı görüşleri”, **Journal of Instructional Technologies & Teacher Education**, 6(1), s.1-8.
- ALTUN ASLAN, E. (2019) “Kültürel Sermaye ve Sınıf İçi Farklılaşma: Orta Sınıfların Kültürel Sermaye Yatırımı Olarak Özel Okul Tercihleri” **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- ALTUN, A. (2005) “Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar”, Ankara, Anı Yayıncılık.
- AMÍCHAI-HAMBURGER, Y., VE SCHNEIDER, B. H. (2014) “Loneliness and Internet use”, **The handbook of solitude: Psychological perspectives on social isolation, social withdrawal, and being alone**, West Sussex, John Wiley, s.317–334.
- ANDREY, S., MASOODI, M. J., MALLI, N. VE DORKENOO, S. (2021) <https://dais.ca/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- ANDRONICEANU, A.-M., GEORGESCU, I., TVARONAVİČIENĖ, M., VE ANDRONICEANU, A. (2020) “Canonical correlation analysis and a new composite index on digitalization and labor

- force in the context of the industrial revolution 4.0”, **Sustainability**, 12(17), s.1-20,
<https://doi.org/10.3390/su12176812>
- ANGLIN, A. H., KINCAID, P. A.,
SHORT, J. C., VE ALLEN, D. G.
(2022)
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
- ANOUSH MARGARYAN, A. L.
(2011)
- APAK, E., VE AKA, V. (2020)
- ARBOLEDA-FLÔREZ, J. (2002)
- ARENAS-GAİTÁN, J., PERAL-
PERAL, B., VE RAMÓN-
JERÓNİMO, M. Á. (2014)
- ARGON, T. (2011)
- ARISOY, Ö. (2009)
- ARISTOTELES , (2007)
- ARISTOTLE. (2007)
- “Role theory perspectives: Past, present, and future applications of role theories in management research”, **Journal of Management**, 48(6), s. 1469-1502.
<https://yasam.ankara.edu.tr/2022/12/08/31347/>,
(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- “Are digital natives a myth or reality? University students’ use of digital technologies”, **Computers ve Education**, 56 (2), 429-440
- “Medyada yaşlı temsillerinin 87 yıllık dönüşümü: Cumhuriyet Gazetesi örneği 1930-2017”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, 13(1), s. 19-26.
- “What causes stigma?”, **World Psychiatry Association**, 1(1), s. 25-26.
- “Gender in the Elderly Internet Users”, **Strategies in E-Business: Positioning and Social Networking in Online Markets**, s. 67-77.
- ““İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Sosyalleşme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, **e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences**, 6 (1), s. 198.
- “İnternet bağımlılığı ve tedavisi”, **Psikiyatride güncel yaklaşımlar**, 1(1), s. 55-67.
- “**Metafizik**”, Çev. Ahmet Arslan, 2. baskı İstanbul, Sosyal Yayınları.
- “**On Rhetoric**”, New York, Oxford University Press.

- ARPACI, F., POLAT, Ü., & KOLCU, G. (2022) “Evde yaşayan yaşlı bireylerde yalnızlık ve yaşam doyumu ilişkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 13(3), 510-521.
- ARSLAN, E. (2022) “Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (51), s. 395-407.
- ARSLANTÜRK, Z. VE AMMAN, T. (1999) “**Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**”, İstanbul, : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ARUN, Ö. (2009) “Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye’de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 8(1). s. 77-100.
- ARUN, Ö., BİNARK, M., TAYLAN, D. Ö., KANDEMİR, B., VE ŞAHİNKAYA, G. (2022) “Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve covid-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri”, **İstanbul University Journal of Sociology**, 42(2), s. 387-410.
- AŞICI, M. (2009) “Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 7 (17), s. 9-26.
- AŞUT, Ö., VAIZOĞLU, S., BOZYEL, F., SUCUOĞLU, A., PEKTEKİN, C., ASIF, G. VE CALI, S. (2018) “Lefkoşa’nın bir bölgesinde altmış beş yaş ve üzeri bireylerin sosyal yaşama katılımı”, **Cukurova Medical Journal**, 43(2), s. 398-410.
- ATABEK, E. (2002) “Kamusal Mekânlarda Kalite: Yıldız Teknik Üniversitesi Kampüsü’nde Kullanıcı Görüşlerine Dayalı Kalite Değerlendirmesi”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ATCHLEY, R. C. (1989) “A continuity theory of normal aging”, **The gerontologist**, 29(2), s. 183-190.

- ATMACA, T. (2019) “Eğitimde Toplumsal Eşitsizliğin Kültürel Sermayenin Aktarımıyla Yeniden Üretilmesi” **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- AVCI, C. (2021) “Kültürel sermaye ve bileşenleri: Şırnak Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrenci profilinin belirlenmesi”, **Gastronomi Araştırmaları**, s.157-165.
- AVCI, Y. E. (2014) “Kültürel sermaye ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması”, **International Journal of Social Science Research**, 3(1), s.65-77
- AYCI, H., VE İLERİSOY, Z. Y. (2018) “Mimarlık Eğitimi Meslek Pratiğinin Simulasyonu Olmalı mı?: Akademi, Büro ve Şantiye Alanlarında Yarı Yapılandırılmış Mülakat Yöntemi ile Bir Değerlendirme”, **Online Journal of Art and Design**, 6(5), s.293-314.
- AYGÜLER,E. (2022) “Yalnız Yaşayan Yaşlıların Yaşlılık Algıları, Yaşam Deneyimleri ve Gereksinimleri” **Yayınlanmış Doktora Tezi**.Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- AYTEKİN, H., VE ATEŞ, E. (2023) “Kişilerarası İletişim ve Sosyal Alışveriş Kuramı”, **International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)**, 10(99), s. 2274-2279.
- AZCARRAGA, A., VE PEÑA, P. J. (2019) “Technology and automation as sources of 21st-century firm productivity: The economics of slow internet connectivity in the Philippines”, içinde DLSU Research Kongresi 2019, De La Salle University, Manila, Philippines.
- B,MUHAMMED. (2020) “Kültürel Sermayenin Yeniden Üretimi Bağlamında Pierre Bourdieu ve Sosyolojisi: Atatürk Üniversitesi İntern Doktorları Üzerine Bir İnceleme”,

- BACH, A., SHAFFER, G., VE WOLFSON, T. (2013) **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. "Digital human capital: Developing a framework for understanding the economic impact of digital exclusion in low-income communities", **Journal of Information Policy**, 3, s. 247-266.
- BACKES, G. M., AMRHEIN, L., LASCH, V., VE REIMANN, K. (2006), "Gendered Life Course and Ageing—Implications on Lebenslagen "of Ageing Women and Men. Gender, health and ageing: European perspectives on life course", **Gender, Health and Ageing** 2(2), s. 29-56. <https://backlinko.com/most-popular-apps>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- BACKLINKO
- BAHADIR, E. (2020) "Öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyleri ile okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 21(2), s. 858-879.
- BAL, H. (2013) **"Nitel araştırma yöntemleri"**, Isparta, Fakülte Kitabevi.
- BALCI, E. (2023) "Yaşlı bireylerin sağlık amaçlı dijital teknoloji kullanma deneyimleri: Fenomenolojik çalışma", **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.** Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- BALTACI, A. (2018) "Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), s. 231-274. <https://www.bankrate.com/banking/digital-banking-trends-and-statistics/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- BANKRATE

- BARAK, B. VE STERN, B. (1986) “Subjective age correlates: a research note”, **The Gerontologist**, 26(5), s. 571–578.
- BARAN, A. G. (2012) “**Yaşlılık Sosyolojisi, Aile Sosyolojisi**”, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- BAUMAN, Z VE LYON, D. (2016) “**Akışkan Gözetim**”, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BAWDEN, D. (2001) “Information and Digital Literacies: A Review of Concepts”, **Journal of Documentation**, 57 (2), s. 218- 259.
- BAYIR, M. (2020) “Michel Foucault’da biyo iktidar ve benlik teknikleri”, **Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi**, (6), s. 1-13.
- BECERİKLİ YILDIRIM, S. (2013) “Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty Of Communication Journal**, (44), s.19-31.
- BECKER, G. S. (1962) “Investment in human capital: A theoretical analysis”, **Journal of political economy**, 70(5), s. 9-49.
- BERGER, J. (1972) “**Seeing is Believing**”, Londra, Penguin Books.
- BERTELL, O (2008) “**Yabancılaşma: Marx’ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Arayışı**”, İstanbul, Yordam Kitap.
- BERTELL, O. (2008) “**Yabancılaşma: Marx’ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Arayışı**”, 2.baskı, Çev. Ayşegül Kars, İstanbul, Yordam Kitap.
- BEYLİKDÜZÜ BELEDİYESİ <https://www.beylikduzu.istanbul/haber/2571/beylikduzu-belediyesinden-dijital-okuryazarlik-egitimi>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- BİLGE, UYSAL, F (2021) “Kamusal Alanların Evrilmesi”, **Mimarlık ve Yaşam**, 6(1), s. 141-156.

- BİNARK, M., ARUN, Ö., ÖZSOY, D., “Covid-19 sürecinde yaşlıların enformasyon arayışı KANDEMİR, B., VE ŞAHİNKAYA, ve enformasyon değerlendirmesi”, **TÜBİTAK SOBAG Projesi**, Proje No: 120K613 G. (2020)
- BLANK, G., VE GROSELJ, D (2014) “Dimensions of Internet use: amount, variety, and types”, **Inf. Commun. Soc.** 17, s. 417–435. doi: 10.1080/1369118X.2014.889189
- BLAU, P. M (1964) “**Exchange and power in social life**”, New York, Wiley.
- BORNSTEİN, M. H., PUTNICK, D. L., SUWALSKY, J. T. D. VE GARTSTEİN, M. A (2015) “Infant Temperament: Stability by Age, Gender, Birth Order, Term Status, and SES”, **Child Dev**, 86(3), ss. 844–863.
- BOTTOMORE, T. VE ROBERT, N (1972) “**Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**”, Ankara, Ayraç Yayınları.
- BOULESNANE, S., MONIA, B., VE LAÏD, B. (2022) “The Evolution of Information and Communication Technologies: Towards uses oriented collaborative practices”, **International Journal of Computer and Information Technology**, 11(4), s. 115-124.
- BOURDIEU, P. (2010) “Sermaye biçimleri”, Der.MM Şahin ve AZ Ünal, **Sosyal Sermaye, Değişim**, s. 45-75.
- BOURDIEU, P. (2006) “**Pratik Nedenler**”, 2.basım, İstanbul: Hil Yayınları.
- BOURDIEU, P. (2014) “Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar”, **Cogito**, 76(1), ss.192-204.
- BOURDIEU, P. (2018) “**The forms of capital. In The sociology of economic life**”, 2.basım, Londra, Routledge, s. 78-92.
- BOURDIEU, P., VE WACQUANT, L. (2014) “**Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**”, 1.basım, İstanbul. İletişim Yayınları.
- BOYACI, A., VE ÖZ, Y. (2018) “Ortaöğretimde okul terki ve sosyal sermaye: Nitel bir araştırma”, **Journal of Economy Culture and Society**, (58), s. 67-89.

- BOZKURT, V. (2014) **“Endüstriyel ve PostBrown- Endüstriyel Dönüşüm”**, 3.baskı, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- BRASHIER, N. M., VE SCHACTER, D. L. (2020) **“Aging in an era of fake news”, Current directions in psychological science**, 29(3), s. 316-323.
- BRAUDEL, F. (1992) **“Civilization and capitalism, 15th-18th century, vol. II: The wheels of commerce”**, 2.basım, Kaliforniya. Univ of California Press.
- BRAUN, V., VE CLARKE, V. (2006) **“Using thematic analysis in psychology”, Qualitative research in psychology**, 3(2), s. 77-101.
- BRIONES, S., VE MEIJERING, L. (2021) **“Using everyday technology independently when living with forgetfulness: Experiences of older adults in Barcelona”, Gerontology and Geriatric Medicine**, 7, s.1-7.
- BROWN, W. C. VE GÓRECKİ, P. (2013) **“Conflict in Medieval Europe: Changing Perspectives on Society and Culture”**, Londra, Aldershot,
- BRYNJOLFSSON, E., VE MCAFEE, A. (2014) **“The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies”**, New York, WW Norton & Company: Kindle Edition
- BULGER, M., VE DAVISON, P. (2018) **“The promises, challenges, and futures of media literacy”, Journal of Media Literacy Education**, 10(1), s.1-21.
- BYRNE, K. A., ANARAKY, R. G., DYE, C., ROSS, L. A., CHALIL MADATHIL, K., KNIJENBURG, B., VE LEVKOFF, S. (2021) **“Examining rural and racial disparities in the relationship between loneliness and social technology use among older adults”, Frontiers in Public Health**, 9, 723925.
- CALDERON GOMEZ, D. (2021) **“The third digital divide and Bourdieu: Bidirectional conversion of economic, cultural, and social capital to (and from) digital capital among young people in Madrid”, New Media & Society**, 23(9), s. 2534-2553.

- CALHOUN, C. (2003) “**The Blackwell Companion To Major Contemporary Social Theorists**”, Oxford, Wiley-Blackwell.
- CALHOUN, C. (2006) “Pierre Bourdieu And Social Transformation: Lessons From Algeria”, **Development And Change**, 37(6), s.1403-1415.
- CAMBRIDGE https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ap#google_vignette, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- CANATAN, A. (2018) “**Gerontolojiye Giriş**”, Ankara, Hedef CS Basım Yayın.
- CARMONA, M. (2019) “Principles for public space design, planning to do better”, **Urban Design International**, 24(1), s. 47-59. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3>
- CARSON, K., WEDLAKE, S., HOUGHTON, M., KHOSHBAKHTIAN, A., KEYES, D., VE IRIBE RAMIREZ, Y. (2021) “**Digital bridge: Providing digital access to low-income job seekers during the COVID-19 pandemic**”, Seattle Jobs Initiative.
- CARTLEDGE, P. (2004) “**The Spartans: The World Of The Warrior-Heroes Of Ancient Greece**”, Londra, Vintage Books.
- CASANOVA, G., ABBONDANZA, S., ROLANDI, E., VACCARO, R., PETTINATO, L., COLOMBO, M., VE GUAITA, A. (2021) “New older users’ attitudes toward social networking sites and loneliness: The case of the oldest-old residents in a small Italian city”, **Social Media+ Society**, 7(4), 20563051211052905.
- CAVANAUGH, J. C. VE BLANCHARD-FIELDS, F. (2011) “**Adult development and aging**”, 6.baskı, Boston, Cengage Learning.
- CCELL <https://www.ccell.com.tr/blog-turkiyede-internet-altiyapisi-mevcut-durum-ve-gelisme-potansiyeli-id-243.html>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- CEVİZCİ, A. (2009) “**Felsefe Ansiklopedisi**”, Ankara, Ebabil.

- CHAOUALI, W., VE SOUIDEN, N. (2019) “The role of cognitive age in explaining mobile banking resistance among elderly people”, **Journal of Retailing and Consumer Services**, 50, s.342-350.
- CHAUVİRÉ, C VE OLIVIER, F. (2003) “**Le Vocabulaire de Bourdieu**”, Paris, Ellipses.
- CHEN, D. T., WU, J., VE WANG, Y. M. (2011) “Unpacking new media literacy”, **Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics**, 9(2), s. 84-88.
- CHOİ, J. Y., VE LEE, M. J. (2023) “Household type, gender, and digital literacy among older adults in South Korea”, **Universal Access in the Information Society**, s.1-9.
- CICERO. (2010) “**Old Age**”, Cambridge, Harvard University Press.
- CİCERO (2010) “Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine”, 2.basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınlar
- COCKERHAM, W.C. (1991) “**This Aging Society**”, New Jersey, Englewood Cliffs, N.J, Prentice Hall.
- COGHLAN, S., CHIA, H. X., SCHOLER, F., VE SPINA, D. (2025) “Control search rankings, control the world: what is a good search engine?” **AI and Ethics**, s.1-17.
- COHEN, D., VE PRUSAK, L. (2001) “**Kavrayamadığımız Zenginlik: Kuruluşların Sosyal Sermayesi**”, İstanbul, Mess Yayınevi.
- COMUNELLO, F., MULARGİA, S., BELOTTİ, F., VE FERNÁNDEZ-ARDEVOL, M. (2015) “Older people’s attitude towards mobile communication in everyday life: Digital literacy and domestication processes”, **Design for Aging: First International Conference**, s. 439-450.
- CONFÜÇİUS. (1997) “**The Analects**”, New York, Colombia University press.
- COTTEN, S. R., ANDERSON, W. A., VE MCCULLOUGH, B. M. (2013) “Impact of internet use on loneliness and contact with others among older adults: cross-sectional analysis”, **journal of medical Internet research**, 15(2), e2306.
- COTTEN, S. R., FORD, G., FORD, S., VE HALE, T. M. (2014) “Internet use and depression among retired older adults in the United States: A longitudinal analysis”,

- COVELLO, S. (2010) **Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 69(5), s. 763-771.
- COX, R. W. (1992) **“A Review of Digital Literacy Assessment Instruments”**, Cambridge, Academic Press.
- CRESSWELL, J. (2013) **“Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”**, 1.basım, Londra, Routledge.
- CRESSWELL, J. (2013) **“Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches”**, 2.basım, California, SAGE.
- CROCKER J., MAJOR, B. VE STEELE, C. (1998) **“Social Stigma The Handbook of Social Psychology”**, Boston, McGraw-Hill.
- ÇABAR, S. (2022) **“Pierre Bourdieu’nün “alan, sermaye ve habitus” kavramları ekseninde covid-19 sürecinin eğitimdeki fırsat eşitliğine etkisi: Denizli ili örneği”**, **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- ÇARIKCI, K., MERAL, H., BERKİL, S., ÇALIŞIR, A., ÖNALA, L., VE ARSLAN, Ö. (2024) **“Nitel Araştırmalarda Tematik Analiz”**, **Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches**, 10(37), s. 127-140.
- ÇELİK AÇICI, G. (2019) **“Kırsal Alanda Yaşlılık: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri”**, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Antalya.
- ÇOBAN, A. İ. VE BUZ, S. (2008) **“Eleştirel Teori: Gelişimi, Kabulleri ve Sosyal Hizmette Kullanımı”**, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**. 19(1), s. 71-88.
- D. H., LEVY, F., VE MURNANE, R. J. (2003) **“The skill content of recent technological change: an empirical exploration”**, **Quarterly Journal of Economics**, 118(4), s. 1279-1333. doi: 10.1162/003355303322552801

- DACHEUX, E. (2012) “**Kamusal alan: demokrasinin anahtar bir kavramı**”, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- DANNEFER, D. (2011) “**Age, the Life Course, and the Sociological Imagination: Prospects for Theory**”, Londra, Elsevier Inc.
- DATAREPORTAL <https://datareportal.com/reports/digital-2025-april-global-statshot>, (Çevrimiçi), 11.05.2025
- DATAREPORTAL <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 05.07.2024
- DATEREPORTAL <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 07.05.2025
- DAVID, R., VE PHILLIPS, T. (2023) “The gender digital gap: Shifting the theoretical focus to systems analysis and feedback loops”, **Information, Communication & Society**, 26(10), s. 2071-2087.
- DAVID,R VE PHILLIPS,T. (2023) “The gender digital gap: Shifting the theoretical focus to systems analysis and feedback loops”, **Information, Communication & Society**,26(10),s. 2071-2087.
- DAVID, M. E. (2000) “**Serbest Piyasa Feminizmi: Bir Cevap**”, Ankara, Liberte Yayınları.
- DE BEAUVOİR, S. (1972) “**Old Age**”, 1.basım, Londra, Penguin Books.
- DEMİRBAŞ, B. (2021) “Türkiye’nin Covid-19 Sürecini Yaşlılar Üzerinden Düşünmek: Eleştirel Bir Söylem Analizi”, **Universal Journal of History and Culture**, 3(2), s. 103-123.
- DEMİRBİLEK, S. (2005) “**Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**”, İstanbul, Legal Yayıncılık.
- DEMİRTAŞ, H. VE ÖZER, N. (2015) “Eleştirel Kuram Açısından Eğitim ve Eğitim

- DERELİ, A.B. (2023) "MAXQDA: Yaratıcı veri analizi üzerine notlar", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 13(1), s.149-152.
- DERİCİOĞULLARI ERGUN, A., VE ERGUN, C. (2023) "Günümüz Kentlerinde Yaşlılık Ve Sosyal Dışlanma", **Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi** (11), s. 63-80.
- DEVİTO, J. (2016) "**The interpersonal communication book**", Essex, Pearson Education.
- DIKMEN, M. (2016) "Kasım Küçükalp Nietzsche ve Postmodernizm", **Mizanü'l- Hak İslami İlimler Dergisi**, 1, s. 133.
- DOMMES, A., CHEVALIER, A., VE LIA, S. (2011) "The role of cognitive flexibility and vocabulary abilities of younger and older users in searching for information on the web", **Applied Cognitive Psychology**, 25(5), s. 717-726.
- DRUCKER, P. (1993) "**Kapitalist Ötesi Toplum**", İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- DUPLAGA, M. (2020) "The determinants of conspiracy beliefs related to the COVID-19 pandemic in a nationally representative sample of internet users", **International journal of environmental research and public health**, 17(21), s. 7811-7818.
- DURAK, H. Y., VE SARITEPECİ, M. (2019) "Modeling the effect of new media literacy levels and social media usage status on problematic internet usage behaviours among high school students", **Education and information technologies**, 24(4), s. 2205-2223.
- DURMUŞ, E. VE BAKKALOĞLU, M. (2021) "İlkokula Başlama Yaşına Göre İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Hızlarının Uzun Dönemli İncelenmesi", **Milli Eğitim**

- DURSUN, H. (1997) **Dergisi**, 50(230), s. 629-643.
- DURSUN, H. (1997) “Damgalama Teorisi ve Suç”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 3(4), s.309-322.
- DURUTÜRK, B. (2018) “Michel Foucault’nun iktidar ve özne kavramlarına bir bakış: Gözetim toplumu”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, 53(3), s. 959-972.
- DUTTON, W. H., BLANK, G., VE GROSELJ, D. (2013) “Cultures of the Internet: The Internet in Britain: Oxford Internet survey 2013 Report”, **Oxford Internet Institute, University of Oxford**. s. 135-151.
- DYKSTRA, P.A. (2017) “**Aging and social support**”, Berlin, Springer.
- E, UMUT. (2018) “Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ELDER, G. H. (1998) “The Life Course and Human Development”, **Handbook of Child Psychology: Vol: 1. Theoretical Models Of Human Development**, s. 939–991.
- ELDER, G. H., JOHNSON, M. K., VE CROSNOE, R. (2003) “**The Emergence and Development of Life Course Theory**”, New York, Kluwer Academic Publishers.
- EMİRBAYER, M. (2012) “**İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto. Tözcülüğün Tasfiyesi. İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar**”, Ankara, Notabene.
- ERAT, V. (2017) “Postmodern Durum, Teknoloji ve Devlet”, **Yaşama Dergisi**, (36), s.27-44.
- ERDOĞAN, U. (2018) “Ekonomik ve kültürel sermaye bağlamında sosyal sınıfların farklılaşması: Ankara örneği”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- ERDÖNMEZ, E., VE AKI, A. (2005) “Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri”, **YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi**, 1 (1), s.10-12.
- ERGUN, L VE YILDIRIM, E. (2017) “Habitus Ve Bedenselleşmiş Kültürel Sermaye Bağlamında Geleneksel Türk Sanat Müziğinde Şeflik: İzmir Amatör Geleneksel Türk Sanat Müziği Koro Şefleri Örneği”, **Journal of International Social Research**, (10),s. 1374-1391.
- ERGÜNEY, M. (2017) “Türkiye’de internet dizilerinin gelişmesine zemin hazırlayan tarihsel ve teknolojik süreç”, **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, 2(1), 52-59.
- ERSOY, A. (2016) “Dördüncü sınıf öğrencilerinin hoşgörü algısı VE deneyimleri: Bir fenomenolojik araştırma”, . **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 12(1), s.454-473.
- ESTRADA-JIMÉNEZ, J., PARRA-ARNAU, J., RODRÍGUEZ-HOYOS, A., VE FORNÉ, J. (2017) “Online advertising: Analysis of privacy threats and protection approaches”, **Computer Communications**, 100, s. 32-51.
- EUROPEAN COMMISSION [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123(01)), (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 06.05.2025
- EUROPEAN UNION <https://data.europa.eu/en/publications/datastories/digital-literacy-eu-overview>,(Çevrimiçi),Erişim Tarihi:14.05.2024.
- EUROPEAN UNION https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_working_and_moving_into_retirement&oldid=581874#:~:text=Employment%20patterns%20among%20older%20people,aged%2065%20years%20or%20

- more.,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 16/05/2024.
- EUROPEAN UNION <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210517-1>,(Çevrimiçi) Erişim, Tarihi: 30.11.2021
- EUROSTAT [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing Europe - statistics on working and moving into retirement&oldid=581874#:~:text=Employment%20patterns%20among%20older%20people,aged%2065%20years%20or%20more](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_working_and_moving_into_retirement&oldid=581874#:~:text=Employment%20patterns%20among%20older%20people,aged%2065%20years%20or%20more), (Çevrimiçi) Erişim, Tarihi: 30.11.2021
- EXPLODINGTOPICS <https://explodingtopics.com/blog/google-searches-per-day> , (Çevrimiçi), 12.05.2025
- EXPLODINGTOPICS <https://explodingtopics.com/blog/startup-failure-stats> , (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 12/05/2024.
- EXPLODİNGTOPİCS <https://explodingtopics.com/blog/video-streaming-stats#video-streaming-market-share>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- FALLER, J. W., TESTON, E. F., VE MARCON, S. S. (2015) “Old age from the perspective of elderly individuals of different nationalities.”,**Texto & Contexto-Enfermagem**, 24, 128-137.
- FAN, X. (2021) **“The Confüçian Legacy: World-Historical Writing at the Turn of the Twentieth Century”**,In World History and National Identity in China: The Twentieth Century (s.16-49). Cambridge: Cambridge University Press.

- FEDEWA A.L. VE AHN S. (2011) “The effects of physical activity and physical fitness on children’s achievement and cognitive outcomes: a meta-analysis”, **Research quarterly for exercise and sport**, 88(3), s.244-262.
- FIELD, J. (2008) “**Social capital**”, 1.basım, Londra, Routledge.
- FINE, B. VE SAAD-FILHO, A. (2016) “**Marx’ın Kapitali**”, Çev.Nail Satlıgan, İstanbul, Yordam Kitabevi.
- FLAUZINO, K. D. L., PIMENTEL, M. “Digital Literacy for Older Adults: perceptions about teaching-learning”, **Educação & Realidade**, 45, s.1-17.
- D. G. C., BATISTONI, S. S. T., ZAINE, I., VIEIRA, L. O. B., RODRIGUES, K. R. D. H., VE CACHIONI, M. (2020)
- FOTEINOU, G. (2010) “E-exclusion and the gender digital divide”, **Acm Sigcas Computers and Society**, 40(3), s. 50-61.
- FOUCAULT, M. (2019) “**Özne ve iktidar**”, 6.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- FREIRE, P.(1991) “**Ezilenlerin Pedagojisi**”, 1.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi.
- FREUND, A. M. VE BALTES, P. B. (2002) “Life-management strategies of selection, optimization and compensation: Measurement by self-report and constrüct validity”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 82(4), s. 642–662.
- FUCHS, C. (2024) “Critical Theory Foundations of Digital Capitalism: A Critical Political Economy Perspective”, **tripleC: Communication, Capitalism & Critique**, 22(1), s.148-196.

- FUSCH,P., VE NESS L. (2015) “Are we there yet? Data saturation in qualitative research”, **Walden Faculty and Staff Publications**,20(9) s.1408-1416.
- FÜZÉR, K., VÖLGYI, B., ERÁT, D., VE SZERB, L. (2023) “Global Digital Peripheries: The Social Capital Profile of Low-Adopter Countries”, **Social Inclusion**, 11(3), s. 225-238.
- GANNA K, BROCK G, SAADA Y, AMIEVA H, QUINTARD B. (2016) “Subjective wellbeing and longevity: Findings from a 22-year cohort study”, **Journal of Psychosomatic Research**, 85, s.28–34.
- GARRETT, P. M. (2007) “Making Social Work More Bourdieusian: Why The Social Professions Should Critically Engage With The Work Of Pierre Bourdieu”, **European Journal Of Social Work**, 10(2), s.225-243.
- GEHL, J. (1987) “**Life between buildings: using public space**”, 1.basım, New York, NY: Van Nostrand-Reinhold.
- GELSTHORPE, L. (2020) “**Alt-kültür**”, 1.basım,İstanbul,Pinhan Yayıncılık.
- GENÇ, M. (2020) “Sosyobilimsel konular ile bilim-tutum ilişkisi”, **Kuramdan uygulamaya sosyobilimsel konular**,2, s.1-14.
- GEORGIOU, N., DELFABBRO, P., VE BALZAN, R. (2020) “COVID-19-related conspiracy beliefs and their relationship with perceived stress and pre-existing conspiracy beliefs”, **Personality and individual differences**, 166,s.1-17.
- GEUSS, R. (2002) “**Eleştirel Teori Habermas ve Frankfurt Okulu**”, 1.basım,İstanbul,Ayrıntı.

- GIDDENS, A. (2008) “**Sosyoloji**”, 1.basım, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- GIDDENS, A. (2012) “**Sosyoloji**”, 4.basım, Ankara, Siyasal Yayınevi.
- GILLEARD, C. (2002) “Aging and Old Age in Medieval Society and the Transition of Modernity”, **Journal of Aging and Identity**, 7(1).
- GILSTER P, (1997) “**Digital literacy**”, 1.basım, New York, Wiley Computer Pub.
- GINSCHER, F., VE SCHLÜTER, K. (2020) “Education on old age and ageing in school: an analysis of students’ conceptions of old age and ageing and implications for teaching”, **Education Sciences**, 10(11), 307.
- GITLOW, L. (2014) “Technology use by older adults and barriers to using technology”, **Physical & Occupational Therapy in Geriatrics**, 32(3), s. 271-280.
- GLESNE, C. (2014) “**Nitel Araştırmaya Giriş**”, Çev: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoglu. Ankara, Anı Yayıncılık.
- GLOBAL WEB INDEX <https://www.gwi.com/reports/social-media-trends>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 04.05.2025
- GOFFMAN, E. (2014) “**Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**”, 1.basım, Ankara, Heretik Yayıncılık.
- GOLDEN, M. (1998) “**Sport And Society in Ancient Greece**”, 1.basım, Cambridge, Cambridge University.
- GOULDNER, A. W. (2015) “**“Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Çıkmazı**”, 1.basım, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yay.
- GÖKÇEARSAN Ç.E. VE TÖREN, Z. (2019) “Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveynleri Yeniden Düşünmek: Sosyal Hizmet Alanına Bir Katkı”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 30(3), s.988-1004.

- GÖKER, E. (2007) “**Ekonomik indirgemeci mi dediniz. Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi**”, 1.basım,İstanbul, İletişim Yayınları.
- GÖNÜLLÜ TAŞKESEN, C. (2017) “Kırsal Ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık Ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği”,**Yayınlanmış Doktora Tezi**.Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GÖNÜLLÜ, C. (2023) “Sosyal Medyada Linç Kültürü Ve Yaşlı Ayrımcılığı”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 23(60), s. 563-583.
- GÖZDE AKIŞ, A. (2020) “Yaşlısına Bakım Veren Yaşlılar: Antalya Örneği”**Yayınlanmış Doktora Tezi**.Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya
- GREENFIELD, P. M., KELLER, H.,
FULIGNI, A. VE MAYNARD, A. (2003) “Cultural pathways through universal development”, **Annual Review of Psychology**, 57,s. 471-505.
- GUESS, A., NAGLER, J., VE
TUCKER, J. (2019) “Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook”, **Science advances**, 5(1),s. 1-10.
- GUO H, FENG S VE LIU Z (2022) “The temperature of internet: Internet use and depression of the elderly in China”, **Front. Public Health**, 10:1076007. doi: 10.3389/fpubh.2022.1076007
- GÜL, G. (2007) “Okuryazarlık Sürecinde Aile Katılımının Rolü”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi**, 8 (1), s.17-30.

- GÜLER, C. (2017) “Açık ve uzaktan öğrenmede bireysel farklılık olarak yaş”, **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, 3(3), s.125-145.
- GÜNEŞ,F.(2000) “Okuma- Yazma Öğretimi ve Beyin Teknolojisi”, 2.basım, Ankara, Ocak Yayınları.
- GÜNEY, A.,VE ÇELİK, E. (2019) “Sosyal sermaye ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişki: Atatürk Üniversitesi İİBF son sınıf öğrencileri üzerine bir uygulama”, **İstanbul İktisat Dergisi**, 69(1), s.103-131.
- GÜNGÖR, N. (2016) “İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar”, 1.basım,İstanbul,Siyasal Kitabevi.
- GÜNKÖR, C.,VE ÖZDEMİR, M. Ç. (2017) ““Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**,15(1), s.70-90.
- HAGU,C VE, PAYTON,S. (2011) “Digital literacy across the curriculum”, **Curriculum Leadership**, 9(10).s.1-15.
- HAJAR, A. (2021) “Theoretical foundations of phenomenography: a critical review”, **Higher Education Research & Development**, 40(7), s.1421-1436.
- HANBAY, Y. H., VE YILDIRIM, E. (2023) “Genç ve yaşlı yetişkinlerdeki sosyal medya kullanımının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi”, **Social Review of Technology and Change**, 1(1), 34-51.
- HAREVEN, T. K. (2019) “The Life Course and Aging in Historical Perspective”, 2.basım,New York,Routledge.
- HARGITTAI, E. (2010) “Digital natives? Variation in Internet skills and uses among members of the “net generation”, **Sociol. Inq.** 80, s.92–113.
- HASSOY, D., VE ÖZVURMAZ, S. (2023) “Yaşlılar ve Yalnızlık”, **Sağlık Bilimlerinde Güncel Yaklaşımlar**, s. 143-154.

- HAYSLIP, B., JR. VE FRUHAUF, C. (2019) “**Grandparenting: Influences on the dynamics of family relationships**”, 1.basım, Berlin, Springer Publishing Company.
- HAZIR, I. (2014) “Bourdieu sonrası yeni eşitsizlik gündemleri: Kültürel sınıf analizi, beğeni ve kimlik”, **Cogito**, 76, s.230-265.
- HEBDIGE, D. (2004) “**Alt Kültür: Tarzın Anlamı**”, 1.basım, İstanbul, Babil Yayınları.
- HEINZ, W. R., HUININK, J., VE WEYMANN, A. (2009) “The Life Course Reader - Individuals and Societies across Time”, 1.basım, Frankfurt, University of Chicago Press.,
- HELSPER, E. J., VE EYNON, R. (2010) “Digital natives: Where is the evidence?” . **British Educational Research Journal**, 36(3), s. 503-520
- HERLIHY, D. (1973) “Three Patterns of Social Mobility in Medieval History”, **The Journal of Interdisciplinary History**, 3(4), s.623-647.
- HERODOTUS. (2013) “**The Histories**”, Harvard, Harvard University Press.
- HERTER, N.K. (2009) “Dijital natives and immigrants: What brain research tell us”, **Online**, 33 (6), s.15-21.
- HEYWOOD, A. (2007) “**Siyasi İdeolojiler Bir Giriş**”, 1.basım, İzmir, İlya İzmir Yayınevi.
- HINMAN, L.M. (2005) “Esse est indicato in google: ethical and political issues in search engines”. **Int. Rev. Inf. Ethics** 3, 19–25
- HOBBS, R. (2010) “**Digital and Media Literacy: A Plan of Action**”, A White Paper on the Digital and Media Literacy Recommendations of the Knight Commission on the

- Information Needs of Communities in a Democracy. Aspen Institute.
- HODGSON, G. M. (2014) "What is capital? Economists and sociologists have changed its meaning: should it be changed back?", **Cambridge Journal of Economics**, 38(5),s.1063-1086.
- HOLLIDAY, A. (2016) **"Doing & writing qualitative research"**,3.basım,New York, Sage.
- HOLLOWAY, J. (1995) "Capital moves", **Capital & Class**, 19(3), s. 137-144.
- HOMANS, G. C. (1958) "Social behavior as exchange", **American journal of sociology**, 63(6), s. 597-606.
- HOMANS, G. C. (1974) **"Social behavior; its elementary forms"**,1.basım,New York,Harcourt, Brace.
- HORRIGAN, J. B. (2021) **"Disconnected in Maryland: Statewide Data Show the Racial and Economic Underpinnings of the Digital Divide"**, The Abell Report, 34(1).
- HSIAO, K. H., VE RESTA, P. E. (2021) "The Applications of Technology Integration Intervention for Individuals with Autism Spectrum Disorder", İçinde **Innovate Learning Summit**. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE), s.564-573
- HU, W., XIANG, H., ZHOU, J., SUN, W., VE XIA, J. (2023) "I Know How but I Do not Want to Discern Falsehoods: Older Adults' Self-Reported Inference Process to Identify and Share Short-Form Videos", içinde **International Conference on Human-Computer Interaction** (s. 220-232). Cham: Springer Nature Switzerland.
- HUANG, X. (2019) "Understanding Bourdieu-cultural capital and habitus", **Rev. Eur. Stud**, 11(45), s.1-22.

- HUBERMAN, L. (2009) “**Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**”, 1. basım, İstanbul, İletişim Yayınları.
- HUNSAKER, A., VE HARGITTAL, E. “A review of Internet use among older adults”, **New media & society**, 20(10), s. 3937-3954.
- HUSSERL, E. (2003) “**Fenomenoloji üzerine beş ders**”, 2. basım, Ankara, Bilgesu Yayıncılık.
- IANCU, I., VE IANCU, B. (2020) “Designing mobile technology for elderly. A theoretical overview”, **Technological Forecasting and Social Change**, 155, 119977.
- IBRAHİM, R. M., AHMED, M. M., VE YOUNIS, N. M. (2024) “Association between Psychological Problem and Health old age”, **Current Clinical and Medical Education**, 2(8), s. 190-198.
- IGNATOW, G., VE ROBINSON, L. (2017) “Pierre Bourdieu: theorizing the digital”, **Information, Communication & Society**, 20(7), s. 950-966.
- IORDACHE, C., MARIËN, I., VE BAELDEN, D. (2017) “Developing digital skills and competences: A quick-scan analysis of 13 digital literacy models”, **Italian Journal of Sociology of Education**, 9(1), s. 6–30.
- ITU <https://www.itu.int/en/itu-d/statistics/pages/stat/default.aspx>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.10.2020
- IYER, R., VE EASTMAN, J. K. (2006) “The elderly and their attitudes toward the internet: the impact on internet use, purchase, and comparison shopping”, **Journal of Marketing Theory and Practice**, 14(1), s. 57-67.
- İ, ALI. (2019) “Üniversite Öğrencilerinin Dini Yönelimlerinde Sosyal Sermayenin Rolü”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- İ,MUSTAFA. (2015) “Sermayenin Sosyal Doğası, Sosyal Sermaye Ve Bireysel Çıkar: Muğla Sermaye Grupları Örneği”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- İNAN, A. (2019) “Sosyal sermaye bağlamında bölüm memnuniyeti ve sosyal ağ olarak okul ortamına bakış ilişkisi: İlahiyat fakülteleri örneği”, **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, (8), s. 11-26.
- İNCE, A. (2020) “Bir iktidar aracı olarak eğitim: Michel Foucault’nun eğitime ilişkin görüşleri”, **Turkish Studies Education**, 15(3), s.1927-1938.
- İNCE, G. B. (2019) “Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Bir Alt-Alan Olarak Yerel Basın: İzmir Örneği”, **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi**, (31), s.35-65.
- İRTEN, S., VE SAZAK, N. (2019) “Postmodern Feminist Teori Bağlamında Anadolu Kadınının Müzikal Davranış Örneği: Kina Türküleri”, **Bildiri Kitabı**, 1, s.565-574.
- JACKSON,J. (2022) “Qualifications, quality, and habitus: Using Bourdieu to investigate inequality in policies for early childhood educators”, **British Journal of Sociology of Education**, 43(5), s.737-753.
- JAFARI, K. K., TONĞA, N., VE KİŞLA, H. (2018) “Suriyeli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin görüşleri ve uygulamaları”, **Academy Journal of Educational Sciences**, 2(2), s. 134-146.
- JAGGAR, A. M. (1983) “**Feminist Politics and Human Nature**”, 1.basım, New Jersey, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

- JAMESON, F. (1994) “**Postmodernizm: Ya Da Geç Kapitalizmin Mantığı**”, 1.basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- JANKS, H. (2010) “**Literacy and Power**”, 1.basım, New York, Routledge.
- JARRAHI, M. H., VE ESHRAGHI, A. (2019) “Digital natives vs digital immigrants: A multidimensional view on interaction with social technologies in organizations”, **Journal of Enterprise Information Management**, 32(6), s.1051-1070.
- JISC <http://digitalfuturesoer3.pbworks.com/w/file/fetch/51851938/Briefingpaper.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 13.05.2024.
- JO, T. H., MA, J. H., VE CHA, S. H. (2021) “Elderly perception on the internet of things-based integrated smart-home system”, **Sensors**, 21(4), s.1-28.
- JONES E.E., FARINA, A., HASTORF, A.H., MARKUS, H., MILLER, D.T. VE SCOTT, R.A., (1984) “Social Stigma: The Psychology of Marked Relationships”, 1.basım, New York, Freeman.
- JONGENELIS, K., POT, A. M., EISSES, A. M., BEEKMAN, A. T., KLUITER, H., VE RIBBE, M. W. (2004) “Prevalence and risk indicators of depression in elderly nursing home patients: the AGED study”, **Journal of affective disorders**, 83(2-3), s.135-142.
- JOURDAIN, A VE SIDONIE, N. (2016) “**Pierre Bourdieu’nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**”, 1.basım, İstanbul, İletişim Yayınları.
- JUN, W. (2020) “A study on the current status and improvement of the digital divide among older people in Korea”, **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 17(11), s.3902-3917.

- K.SELİN. (2022) “Akıllı Kentlerde Dijital Sermaye ve Toplumsal Eşitsizlik: Kadıköy Örneği”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KADIOĞLU, M., VE HOTUN ŞAHİN, N. (2015) “Stigmatizasyon (damgalama) ve kadın”, **Sağlık ve Toplum**, 25(3), s.3-9.
- KAHVECİ, M. M., VE YENİÇERİ, N. (2023) “Değişen Dünyada Yaşlılık”, **İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 8(2), s. 593-599.
- KALINKARA, V. (2015) “Yerinde yaşlanma: Yaşlıların konut ve yakın çevresinden beklentileri üzerine nitel bir çalışma”, **Yerinde yaşlanma: Yaşlıların konut ve yakın çevresinden beklentileri üzerine nitel bir çalışma**, s:55-65.
- KALINKARA, V., VE ARPACI, F. (2016) “Yerinde Yaşlanma”, . **VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi, 23- 25 Mayıs 2013 Karabük**, s.54-60).
- KALINKARA, V., VE SARI, İ. (2023) “Yaşlı Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı Ve Yaşlanma Algısı” **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 27(1), 87-102.
- KARA, D. (2023) “Yaşlanma ve yaşlılığa dair sosyolojik kuramların incelemesi”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın
- KARADEMİR, C. Ö., VE KAYA, M. (2020) “Sınıf eşitsizliğinin Bourdieu’nun sermaye ve habitus kavramları üzerinden değerlendirilmesi: Parazit filminin betimsel analizi.”, **TRT Akademi**, 5(10), s.644-667.

- KARADUMAN, A., YİĞİTER, K., ARAS, Ö., VE YAKUT, Y. (2004) “Physical Independence and Quality of Life in Old Age in Aging in Turkey”, Troisi J, Gökçe Kutsal Y, eds, **Malta: International Institute on Ageing**.
- KARAGÜL, M. (2012) “**Sosyal Sermaye: Kapitalizmin Kör Noktası**”, 1.basım, Ankara, Nobel Yayınları.
- KARAÖZ, Ç., VE TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN, N. (2020) “Sınıf olgusu kapsamında sınıf bilinci ve ağ toplumunda prekarya sınıfının katılımcı kültürde temsili: “Ofissizler” platformu özelinde freelance çalışanlar üzerine bir araştırma”, **Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi**,(14), s.88-115.
- KARASAR, N. (2012) “**Bilimsel araştırma yöntemi**”, 1.basım, Ankara, Nobel Yayınları.
- KARTAL, F. (2016) “Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram”, **Amme İdaresi Dergisi**, 49(3).
- KAUR, M VE SHARMA, J (2023) “The role of digital literacy to promote the gender equality”, **Shodh Sari-An International Multidisciplinary Journal**, 2(4), s.315-327.
- KAYA, M. (2020) “Koronavirüs salgınında yaşlılar nasıl hedef haline geldi?”, **Seta Perspektif Dergisi**, (271), s. 1-4.
- KAYLI, D. (2009) “**Feminist Eleştirel Yaklaşımlarda Özgürleşme ve Kadın Bedeni**”, 21. Yüzyıl Eşiğinde Kadınlar: Değişim ve Güçlenme Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (s. .616-623). İzmir.
- KAYMAK, M. (2016) “Hegemonya tartışmaları ışığında ingiliz ve amerikan hegemonyaları: Yönlendirici hegemonyadan kural koyucu hegemonyaya”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 34(1), s.11-22

- KAYPAKOĞLU, S. (2003) “**Toplumsal cinsiyet ve iletişim**”, 1.basım, İstanbul, Naos Yayınları.
- KEMP, B. J. (2018) “**Ancient Egypt: Anatomy of A Civilization**”, 1.basım, Londra, Routledge.
- KESKİN, S. (2018) “Türkiye’de Eğitim Düzeyine Göre Kadınların İş Hayatındaki Yeri”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, (17), s.1-30.
- KIM, J., LEE, H. Y., CHRISTENSEN, M. C., VE MERIGHI, J. R. (2017) “Technology access and use, and their associations with social engagement among older adults: Do women and men differ?”, **Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 72(5), s.836-845.
- KIRAL, B. (2021) “Araştırma Süreci”, **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, 10(4), s.92-103.
- KOÇAK, M. (2019) “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Medya Okuryazarlığı Algıları Üzerine Bir İnceleme: Erzurum İli Örneği”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KOHLI, M. (2007) “The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead”, **Research in Human Development**, 4 (3), s.253-271.
- KOL, M. (2023) “Pandemi sürecinde yaşlıların toplumsal konumu ve problemleri (Sakarya-Karasu örneği)”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- KOMP, K., VE JOHANSSON, S. (2016) “Population Ageing In a Life Course Perspective: Developing a Conceptual Framework”, **Ageing & Society**, 36, s.1937-1960.
- KONFÜÇYÜS (1997) “**Konuşmalar**”, 1.basım, Çev.Muhaddere Nabi Özerdim, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.
- KOSEOĞLU, G., LIU, Y., VE SHALLEY, C. E. (2017) “Working with creative leaders: Exploring the relationship between supervisors' and subordinates' creativity”, **The Leadership Quarterly**, 28: s.798-811.
- KOUKARAS, P., TJORTJIS, C., VE ROUSIDIS, D. (2020) “Social media types: introducing a data driven taxonomy” **Computing**, 102(1), 295-340.
- KÖSE, T., VE GÜLERYÜZ, E. H. (2020) “Determinants of internet banking adoption in Turkey”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, 15(58), s. 167-176.
- KÖSEM,M. (2022) “Working Beyond Pension Age in Turkey: A Qualitative Analysis from a Life Course Perspective”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- KUMAR, K. (1995) “**From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World**”, 1.basım, Oxford, Blackwell.
- KURT, A. (2016) “Tüketim toplumunda kusursuzlaş(tır)ma ayinlerinin kurbanı olarak beden”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(4), s.1301- 1319.

- KURTKAPAN, H. (2018) “Yaşlılık sosyolojisi kuramları için bir çerçeve denemesi”, 1.basım,İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık.
- KURUDAYIOĞLU,M VE TÜZEL,S. (2010) “21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi”, **TÜBAR**, s. 283-298.
- Kuruppu, C., Jayawardena, A., Weerasinghe, S., Samarathunga, D., VE Mihipal, R. (2019) “Senior Citizens’ Intention to use Digital Banking-with Special Reference to a Selected Commercial Bank in Sri Lanka”, **Journal of Management and Business Research: C Finance**, 19(6), s. 24–29.
- KÜÇÜK,M.(2005) “**Medya,İktidar,İdeoloji**”, 2.basım, Ankara, Bilim ve Sanat.
- KWAK, Y., VE KIM, Y. (2018) “Association between mental health and meal patterns among elderly Koreans”, **Geriatrics & Gerontology International**, 18(1), s. 161-168.
- LABERGE, S., VE KAY, J. (2002) “Pierre Bourdieu’s Sociocultural Theory And Sport Practice”, **Theory, Sport And Society**, 10, s.239-266.
- LACHMAN, M. E. (2015) “Mind the gap in the middle: A call to study midlife”, **Research in Human Development**, 12(3-4), s.327-334.
- LAMBERTON, C., VE STEPHEN, A. T. (2016) “A thematic exploration of digital, social media, and mobile marketing: Research evolution from 2000 to 2015 and an agenda for future inquiry”, **Journal of marketing**, 80(6), s.146-172.
- LANKSHEAR, C. (1999) “Literacy studies in education: Disciplined developments in a postdisciplinary age”, **After the disciplines**, 1, s. 199-227.

- LANSLEY, P. (2001) "The promise and challenge of providing assistive technology to older people", **Age and ageing**, 30(6), s.439-440.
- LASLETT P. (1996) **"A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age"**, 1.basım, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LEE, B., CHEN, Y., VE HEWITT, L. (2011) "Age differences in constraints encountered by seniors in their use of computers and the Internet", **Comput. Human Behav**, 27, s.1231–1237
- LEE, L., CHEN, D. T., LI, J. Y., VE LIN, T. B. (2015) "Understanding new media literacy: The development of a measuring instrument", **Computers & Education**, 85, s.84-93.
- LENHART, A., KAHNE, J VE MIDDAUGH, E. (2008) "Teens, Video Games, and Civics. Washington, DC: Pew Internet and American Life Project", **Pew internet & American life project**,1,s.1-10.
- LEU J. DONALD, KINZER K. CHARLES, COIRO JULIE, CASTEK JILL VE HENRY A. LAURIE (2013) **"New Literacies: A Dual-Level Theory of the Changing Nature of Literacy, Instruction, and Assessment, Theoretical Models and Processes of Reading"**, Theoretical models and processes of literacy (pp. 319-346). ,Londra, Routledge.
- LEVINE, M. E., LU, A. T., QUACH, A., CHEN, B. H., ASSIMES, T. L., BANDINELLI, S., VE HORVATH, S. (2018) "An epigenetic biomarker of aging for lifespan and healthspan", **Aging**, 10(4), s.573-591.
- LEVINE, R., VE RUBINSTEIN, Y. (2017) "Smart and illicit: who becomes an entrepreneur and do they earn more?", **The Quarterly Journal of Economics**, 132(2), s.963-1018.

- LI, Y., TOLLEFSBOL, T. O. VE GAO, Y. (2018) “Dietary epigenetics and aging”, **Ageing research reviews**, 47, s.97-113.
- LI, Y., VE RANIERI, M. (2010) “Are “digital natives” really digitally competent? A study on Chinese teenagers”, **British Journal of Educational Technology** 4, 1041
- LIBRARYMAP <https://librarymap.ifla.org/map/Metric/Number-of-libraries/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 12/05/2024.
- LIESA-ORÚS, M., LATORRE-COSCULLUELA, C., SIERRA-SÁNCHEZ, V., VE VÁZQUEZ-TOLEDO, S. (2023) “Links between ease of use, perceived usefulness and attitudes towards technology in older people in university: A structural equation modelling approach”, **Education and Information Technologies**, 28(3), 2419-2436.
- LIESA-ORUS, M., LOZANO BLASCO, R., VE ARCE-ROMERAL, L. (2023) “Digital competence in university lecturers: A meta-analysis of teaching challenges”, **Education Sciences**, 13(5), s.1-16.
- LIN, N. (2017) “Building a network theory of social capital”, **Social capital**, 22(1), s.3-28.
- LIN, T. B., LI, J. Y., DENG, F., VE LEE, L. (2013) “Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework”, **Journal of Educational Technology & Society**, 16(4), s.160-170.
- LINCOLN, Y. S., VE GUBA, E. G. (1985) “**Naturalistic inquiry**”, 1.basım, New York, SAGE.
- LINO, Y., IGARASHI, Y. VE YAMAGISHI, A. (2005) “Study on The Improvement of Environmental Humidity in Houses for The Elderly: Part 1-Actual Conditions of Daily

- Behavior and Thermal Environment”, **Elsevier Ergonomics Book Series**, 3, s.231-237.
- LIPKOVA, H., RIMANOVA, R., JAROLIMKOVA, A., VE ZADRAZILOVA, I. (2017)
LIVY, V.M. (2019)
LOGES, W. E., VE JUNG, J. Y. (2001)
LONG, T.Q., HOANG, T.C., VE SIMKINS, B. (2023)
LU J, FU W VE LIU Y. (2016)
- “Information behavior of elderly citizens in search for information on current events”, **ProInflow**, 9(1), s.4-22.
- “**Livy: The History of Rome Books 1-5**”, 3.basım, Indianapolis, Hackett Publishing.
- “Exploring the digital divide: Internet connectedness and age”, **Communication research**, 28(4), s. 536-562.
- “Gender gap in digital literacy across generations: Evidence from Indonesia”, **Finance Research Letters**, 58, s.1-9.
- “Physical activity and cognitive function among older adults in China: A systematic review”, **J Sport Health Sci.**;5(3), s.287-296.
- LUTZ, C., HOFFMANN, C. P., & MECKEL, M. (2014)
LYOTARD, J.F. (2014)
- “Beyond just politics: A systematic literature review of online participation”, **First Monday** (20), s. 1-12.
- “**Postmodern Durum**”, 3.basım, Ankara, Bilge Su Yayınları.
- MALINOWSKY, C., KOTTORP, A., PATOMELLA, A. H., ROSENBERG, L., VE NYGÅRD, L. (2015)
- “Changes in the technological landscape over time: Relevance and difficulty levels of everyday technologies as perceived by older adults with and without cognitive impairment”, **Technology and Disability**, 27(3), s. 91-101.
- MALONE, T., JO, P., VE CLIFTON, S. (2017)
- “Perceived eHealth literacy and information behavior of older adults enrolled in a health information outreach program”, **Journal of Consumer Health on the Internet**, 21(2), s. 137-147.

- MARANGOZ, M. (2006) ““Yaşlı Tüketiciler ve Yaşlı Tüketicilerin Harcama Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Yönetim ve Ekonomi** 13 (1), s. 79-96.
- MARCUSE, H. (1990) “**Tek Boyutlu İnsan**”, 1.basım. Çev. A. Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi.
- MARDIS, M. A. (2013) “What it has or what it does not have? signposts from US data for rural children’s digital access to informal learning”, **Learning, media and technology**, 38(4), s. 387-406.
- MARIONI, R. E., HARRIS, S. E., ZHANG, Q., MCRAE, A. F., HAGENAARS, S. P., HILL, W. D., VE VISSCHER, P. M. (2018) “GWAS on family history of Alzheimer’s disease”, **Translational psychiatry**, 8(1), 99.
- MARISCAL, J., MAYNE, G., ANEJA, U., VE SORGNER, A (2019) “Bridging the gender digital gap”, **Economics**, 13(1), s.1-12.
- MARSHALL, V. W., VE CLARKE, P. (2007) “Theories of Aging: Social”, **Encyclopedia of Gerontology**, s. 621-630.
- MARSON, S. VE DELLAFAVE, R., (2022) “Gerontoloji Literatürünün Marksist Analizi”, **ViraVerita E-Dergi** , (16) , s. 73-91.
- MARSTON, H. R., GENOE, R., FREEMAN, S., KULCZYCKI, C., VE MUSSELWHITE, C. (2019) “Older adults’ perceptions of ICT: Main findings from the technology in later life (TILL) study”, içinde **Healthcare** 7(3).
- MARTIN, A. (2008) “Digital literacy and the “digital society”.”, **Digital literacies: Concepts, policies and practices**, 30, s. 151-176.
- MARTINOVIC, D., FREIMAN, V., LEKULE, C. S., VE YANG, Y. (2018) içinde **Encyclopedia of Information Science and Technology**, Fourth Edition, s. 2314-2325.

- MARTÍNEZ-ALCALÁ, C. I., ROSALES-LAGARDE, A., PÉREZ-PÉREZ, Y. M., LOPEZ-NOGUEROLA, J. S., BAUTISTA-DÍAZ, M. L., VE AGÍS-JUAREZ, R. A. (2021) “The effects of Covid-19 on the digital literacy of the elderly: norms for digital inclusion”, **Frontiers in Education**, 6, s.1-19.
- MARX, K (1976) “**Kapital**”, Çev. Alaattin Bilgi, 1. Baskı, Sol Yayınları, İstanbul.
- MARX, K (2017) “**Kapital Cilt: II: Ekonomi Politîğin Eleştirisi**”, 6.basım, Çev. Mehmet Selik, İstanbul, Yordam Kitap.
- MAVİLİ, A. (2015) “Yaşlılık, Yaşlanma Ve Sosyal Hizmet”, İçinde, **Modern Hayat Ve Yaşlılık**, Ed. Harun Ceylan, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- MAYRING, P. (2014) “Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution”, **SSOAR**,1, s.1-147.
- MEDER, M. (2011) “Bourdieu'yu Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 10(1), s.233-256.
- MELLOR, D., FIRTH, L., VE MOORE, K. (2008) “Can the internet improve the well-being of the elderly?”, **Ageing international**, 32, s. 25-42.
- MERRIAM, S. B. (2018) “Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber”, Çev. S.Turan, 3.basım, Ankara, Nobel.
- MERTON, R. K. (1957) “The role-set: Problems in sociological theory”, **The British Journal of Sociology**, 8, s. 106-120.
- MESHI, D., COTTEN, S. R., VE BENDER, A. R. (2020) “Problematic social media use and perceived social isolation in older adults: a cross-sectional study”, **Gerontology**, 66(2), 160-168.

- MILLWARD, P. (2003) “The “grey digital divide”: Perception, exclusion and barriers of access to the Internet for older people”, First Monday, 8(7).
- MİQUİDO <https://www.miquido.com/blog/top-online-shopping-apps/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- MOHUN, S. (2002) ““Sermaye”, Marksist Düşünce Sözlüğü”, Çev. Ali Doğan, Ed. Tom Bottomore, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MONTEPARE, J. M. VE LACHMAN, ““You’re only as old as you feel”: Self- perceptions of age, fears of aging, and life satisfaction from adolescence to old age”, **Psychology and Aging**, 4(1), s. 73-78.
- MONTEPARE, J. M. VE ZEBROWITZ, L. A. (1998) “Person perception comes of age: The salience and significance of age in social judgments”, **Advances in Experimental Social Psychology**, 30, s. 93-161.
- MOSSBERGER, K., TOLBERT, C. J., “Digital Citizenship: The Internet, Society and Participation”, 1.basım, Cambridge, MIT Press.
- VE MCNEAL, R. S. (2007)
- MOTTRAM ALIÇLI, S. (2003) “Yaşlanan Anne- Yetişkin Kız Evlat İlişkisi Dayanışma, Çatışma, İkircikli Duygular, Tipoloji ve Zaman İçindeki Değişimler”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.
- MSWELI, N. T., VE MAWELA, T. (2021) “Financial inclusion of the elderly: exploring the role of mobile banking adoption”, **Acta Informatica Pragensia**, 10(1), s.1-21.
- MULKAY, M. (2014) “Functionalism, exchange and theoretical strategy (RLE social theory)”, 2.basım, Londra, Routledge.

- MUMBY, R., CLARKE, P., ZHOU, Y., REIN, D., VE EHRLICH, J. (2024) "Internet Utilization Among Older Adults With Visual Impairment", **Innovation in Aging**, 8 (1), s. 38-50.
- MYERS, N. (2021) "Information sharing and community resilience: toward a whole community approach to surveillance and combatting the "infodemic", **World Medical & Health Policy**, 13(3), s. 581-592.
- NAPOLEONCAT <https://napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-turkey/2024/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 09.05.2025
- NAVAVONGSATHIAN, A., VONGCHAVALITKUL, B., & LIMSARUN, T. (2020) "Causal factors affecting mobile banking services acceptance by customers in Thailand", **The Journal of Asian Finance, Economics and Business**, 7(11), s. 421-428.
- NELSON, T. D. (2002) "Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self", **Journal Of Social Issues**, 61(2), s. 207-221.
- NEUMAN, W. L. (2006) "**Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**", 1.basım, Çev. Özge, S, İstanbul, Yayın Odası Yayınları.
- NEVES, B. B., WAYCOTT, J., VE MALTA, S. (2018) "Old and afraid of new communication technologies? Reconceptualising and contesting the 'age-based digital divide", **Journal of Sociology**, 54(2), s. 236-248.
- NEWMAN, O. (1996) "Creating defensible space, us department of housing and urban development", **Office of Policy Development and Research**, Rutgers University.
- NG, WAN. (2012) "Can we teach digital natives digital literacy?", **Computers&Education**, 59 (3), s.1065-1078.
- NIEHAVES, B., VE PLATTFAUT, R. (2014) "Internet adoption by the elderly: employing IS technology acceptance theories for understanding the

- age-related digital divide”, **European Journal of Information Systems**, 23(6), s. 708-726.
- NISBET, L. (2021) “Yaşlılara yönelik hak ihlallerinin sosyal medyaya yansımaları”, **Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi**, 5(2), s. 60-85.
- NYMBERG, V. M., BOLMSJÖ, B. B., “Having to learn this so late in our lives...’Swedish elderly patients’ beliefs, experiences, attitudes and expectations of e-health in primary health care”, **Scandinavian journal of primary health care**, 37(1), s. 41-52.
- WOLFF, M., CALLING, S., GERWARD, S., VE SANDBERG, M. (2019)
- OH, S. S., KIM, K. A., KIM, M., OH, J., CHU, S. H., VE CHOI, J. (2021) “Measurement of digital literacy among older adults: systematic review”, **Journal of medical Internet research**, 23(2),e26145.
- ONGAN, N. T. (2013) “Sosyal uyum-sosyal sermaye eksenli kalkınma yaklaşımının sınıfsal sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme”, **Çalışma ve Toplum**, 1(36), s. 211-228.
- ORAIF, F. A. (2007) “An exploration of confidence related to formal learning in Saudi Arabia”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Glasgow Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Glasgow.
- ÖĞÜT, A., VE ERBİL, C. (2009) “**Sosyal Sermaye Yönetimi**”, 1.basım. Konya, Çizgi Kitabevi.
- ÖZCAN, S. (2022) “Jean François Lyotard’ın Düşünceleri Bağlamında Postmodern Bilgi Sorunu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (55), s. 167-182.
- ÖZDEMİR, M. (2020) “Bourdieu perspektifinden sınıfsal ilişkileri okumak: youtuberların simgesel şiddetin üretimine etkisi”,

Intermedia International E-journal, 7(13), s. 299-316.

- ÖZKAN, M.B., E.V. KÜÇÜKERBAŞ, “**Muğla Kenti Kamusal Dış Mekanlar Bağlamında Master Plan Çalışması**”, 1.basım, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi.
- A. KAPLAN, Ş. HEPCAN, E.M. YIGİT VE H. SÖNMEZ, (2003) “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu”, **Millî Folklor**, 25(100).s. 110-119.
- ÖZMEN, Ş. Y. (2013) “Yeni Yüzyılda Yaşlanma İçin Gündem: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar”, Ed. Yanardağ, U. ve Zubaroğlu Yanardağ, M, İçinde **Yaşlılık ve Sosyal Hizmet**. Ankara, Nika Yayınevi.
- ÖZMETE, E. (2019) “Türkiye’de Üç Büyük Kentte Sosyal Sermayenin Bourdieu’nün Kavramsallaştırması Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 31(1), s. 167-199.
- ÖZPINAR, Ş., ÖZPINAR, Ö., ÇONDUR, F., VE İKİZOĞLU, M. (2016) “Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş”, **Sosyoloji Notları**.1, s. 15- 21.
- ÖZSÖZ, C. (2007) “Klasik ve neoklasik iktisatta gelir bölüşümü”, **Çalışma ve Toplum**, 1(24), s. 59-90.
- ÖZTÜRK, N. (2010) “Postmodernizmin Yaşlı Yaşamına Etkisi ve Yaşlı Sorunları”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15(2), s. 148-167.
- ÖZÜTÜRKER, M. (2022) “Yaşlılığın Sosyal İnşası: Deneyimler, Semboller, Roller” **Yayınlanmış Doktora Tezi**. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- ÖZYER AKSARAY,H. (2022)

- PALABIYIK, A. (2011) “Pierre Bourdieu Sosyolojisiinde “Habitus”, “Sermaye” Ve “Alan” Üzerine”, **1. Liberal Düşünce**, 16, s. 121-141
- PALMORE, E. (1971) “Attitudes toward aging as shown by humor”, *The Gerontologist*, 11(3), s. 181-186.
- PARK, S. (2017) “**Digital capital**”, 1.basım, Londra, Palgrave Macmillan.
- PARSONS, T. (1951) “**The Social System**”, 1.basım, Londra, Routledge.
- PATTON, M. Q. (2018) “**Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri**”, Çev. Ed. Bütün, M. & Demir, S. B, İstanbul, Pegem Akademi.
- PENG, D., VE YU, Z. (2022) “Literature review of digital literacy over two decades”, **Education Research International**, 2022(1), s.1-8..
- PERAL-PERAL, B., VILLAREJO-RAMOS, Á. F., VE ARENAS-GAITÁN, J. (2020) “Self-efficacy and anxiety as determinants of older adults’ use of Internet Banking Services”, **Universal Access in the Information Society**, 19(4), s. 825-840.
- PEWRESEARCH <https://www.pewresearch.org/internet/fact-sheet/internet-broadband/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- PEWRESEARCH <https://www.pewresearch.org/social-trends/2023/12/14/the-growth-of-the-older-workforce/#:~:text=U.S.%20Bureau%20of%20Labor%20Statistics,up%20from%206.6%25%20in%202022.> (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 16/05/2024.
- PILLEMER, K. VE MCCARTNEY, K. (2010) “**Sociology and psychology of aging: An introduction**”, 1.basım, New York, Springer.

- PINXTEN, W., VE LIEVENS, J. (2014) “The importance of economic, social and cultural capital in understanding health inequalities: using a Bourdieu-based approach in research on physical and mental health perceptions”, **Sociology of health & illness**, 36(7), s. 1095-1110.
- PLUNKETT, W. R. VE ATTNER, R. F. (1992) “**Introduction to Management**”, 4.basım, Boston,PWSKENT Publishing Company
- POLAMA, M. (1993) “**Çağdaş Sosyoloji Kuramları**”. 1.basım, İstanbul, Gündoğan Yayınları,
- POWELL,J.L. (2014) “**Küresel yaşlanma: Eğilimler, sorunlar ve karşılaştırmalar**”,(S. Yazıcı, Trans.). İçinde N. Korkmaz; ve S. Yazıcı (Ed.), Küreselleşme ve Yaşlılık (s. 135-166). Ankara, Ütopya
- POWER, E. M. (1999) “An Introduction To Pierre Bourdieu’s Key Theoretical Concepts”, **Journal For The Study Of Food And Society**, 3(1), s. 48-52.
- POYRAZ, E. (2020) “Interpersonal Communication And Social Exchange Theory”, **International Journal of Social and Economic Sciences**, 10(1), s. 1–14.
- PUTNAM, R. D. (1995) “Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America”,**PS: Political science & politics**, 28(4), s. 664-683.
- PUTNAM, R.D. (1993) “Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy”, 1.basım, New Jersey: Princeton University Press.
- PWC <https://www.pwc.com/m1/en/publications/documents/bridging-digital-gap-state-digital-inclusion-mena-region.pdf>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi:14/05/2024.

- QATAWNEH, A. M., VE MAKHLOUF, M. H. (2025) "Influence of smart mobile banking services on senior banks' clients intention to use: moderating role of digital accounting", **Global Knowledge, Memory and Communication**, 74(3/4), s. 1028-1044.
- QUAN-HAASE, A., WILLIAMS, C., KICEVSKI, M., ELUEZE, I., VE WELLMAN, B. (2018) "Dividing the grey divide: Deconstructing myths about older adults' online activities, skills, and attitudes", **American Behavioral Scientist**, 62(9), s.1207-1228.
- RAGNEDDA, M. (2018) "Conceptualizing digital capital.", **Telematics and Informatics**, 35(8), s. 2366-2375.
- RAGNEDDA, M. VE RUIU, M. (2017) "Social capital and the three levels of digital divide", İçinde Theorizing Digital Divides, 1st Editörler.; Ragnedda, M., Muschert, G., Eds.; Routledge: London, UK, s. 21–34.
- RAGNEDDA, M., RUIU, M. L., VE ADDEO, F. (2020) "Measuring digital capital: An empirical investigation", **New Media & Society**, 22(5), s. 793-816.
- RAGNEDDA, M., RUIU, M., ADDEO, F., VE DELLI PAOLI, A. (2022) "Converting digital capital in five key life realms", **Italian Sociological Review**, 12(1), s. 19-40.
- RAGNEDDA, M., VE MUSCHERT, G. W. (2013) "**The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective**", 1.basım, NewYork, Routledge.
- REIFOVA,I.C VE FISEROVA,S. (2012) "Ageing on-line in risk society: Elderly people managing the new risks via new media in the context of decreasing ontological security", **Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace**, 6(2). s. 1-9.

- REISSMANN, M., GEITHNER, L., STORMS, A., VE WOOPEN, C. (2021) “Stereotypes about very old people and perceived societal appreciation in very old age”, **Zeitschrift fur Gerontologie und Geriatrie**, 54(2), 93.
- REN, W., ZHU, X., VE YANG, J. (2022) “The SES-based difference of adolescents’ digital skills and usages: An explanation from family cultural capital”, **Computers and Education**, 177, 104382.
- RENEE. (2010) **Digital and Media Literacy: A Plan of Action**. 1.basım, Washington, D.C: The Aspen Institute.
<https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/71eb91ed-b241-41c8-9463-d1eaa3b12932/content>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 14/05/2024
- REPOSITARIO
- RESTA, P., VE LAFERRIÈRE, T. (2015) “Digital equity and intercultural education”, **Education and Information Technologies**, 20, s. 743-756.
- REYNA, J., HANHAM, J., VE MEIER, P. (2018) “The Internet explosion, digital media principles and implications to communicate effectively in the digital space”. **E-learning and Digital Media**, 15(1), s. 36-52.
- RILEY, M. W. (1971) “Social gerontology and the age stratification of society”, **The gerontologist**, 11(1), s. 79-87.
- Ritzer, G. (2011) **“Sociological Theory”**, 8.basım, New York, Alfred A. Knoff.
- ROBINSON, O. C. (2022) “Conducting thematic analysis on brief texts: The structured tabular approach”, **Qualitative Psychology**, 9(2), 194.
- ROSE P, BEEBY J, PARKER D (1995) “Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing”, **Journal of Advanced**, 21 (6): s. 1123-1129.

- S,TUBA (2020) “Dijital Eşitsizlik Ve Yoksul Bireylerin Medya Tüketim Pratikleri: Eskişehir Örneği”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- SÁ, M. J., SANTOS, A. I., SERPA, S., “Digital literacy in digital society 5.0: Some challenges”, **Academic Journal of Interdisciplinary Studies**, 10(2), s. 1-9.
- SAĞIROĞLU, Ş., BÜLBÜL, H. İ., KILIÇ, A., VE KÜÇÜKALİ, M. (2020) “Dijital okuryazarlık ve ötesi”, İçinde **Dijital Okuryazarlık: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler** (ss. 1-46). Nobel Akademik Yayıncılık.
- SAĞLAM, M. A. (2020) “Feminist Kuram’da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 1(46), s. 394-412.
- SAKA,E. (2019) “Türkiye’de internet. Türkiye İnternet Tarihi”, **İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği**, s. 4-71.
- SAMUELL,C. (2024) “Shadow education, Bourdieu, & meritocracy: towards an understanding of Juku and inequality in Japan.”, **Current Issues in Language Planning**, 25(1), s. 45-66.
- SANCHIZ, M., CHEVALIER, A., VE AMADIEU, F. (2017) “How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching”, **Computers in Human Behavior**, 72, s.67-78.
- SANZ, E., VE TURLEA, G. (2012) “Downloading inclusion: a statistical analysis of young people's digital communication inequalities.”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, 25(3), s. 337-353.

- SARI, İ., & ÖZER, İ. (2018) “Yaşlı Bireyler İçin Web Sayfaları Tasarımının Ergonomik Açıdan İncelenmesi”, **Ergonomi**, 1(3), s. 148-155.
- SARIKAVAK, K. (2017) “Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)**. 3(2): s. 281-287.
- SCHREURS, K., QUAN-HAASE, A., VE MARTIN, K. (2017) “Problematizing the Digital Literacy Paradox in the Context of Older Adults' ICT Use: Aging, Media Discourse, and Self-Determination”, **Canadian Journal of Communication**, 42(2), s.359-377.
- SCHULTZ, T. W. (1961) “Investment in human capital”, **The American economic review**, 51(1), s. 1-17.
- SDK <https://sdk.finance/mobile-banking-app-development/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- SEÇER, İ. (2021) “Dijital Oyunları İleri Yaşlı Bireylerin Bilişsel İşlevlerini Artırır Mı?”, **Psikoloji Çalışmaları**, 41(1), s. 35-60.
- SEIFERT, A., VE WAHL, H. W. (2018) “Young at heart and online? Subjective age and internet use in two Swiss survey studies”, **Educational Gerontology**, 44(2-3), s. 139-147.
- SEMRUSH <https://www.semrush.com/analytics/traffic>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- SENALI,M,G. (2017) “Mobile banking adoption by senior citizens in Australia Mobile banking adoption by senior citizens in Australia”, **Edith Cowan University Research Online**.
- SENNETT, R. (2002) “Kamusal İnsanın Çöküşü”, 2.basım, Çev.S.Durak ve A. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı.

- SETTERSTEN, R. A. VE MAYER, K. “The measurement of age, age structring, and the life course”, **Annual Review of Sociology**, 23(1), s. 233-261.
- SEVİL, H.T. (2005) “**Yaşlılığın Sosyal Anatomisi**”, 1.basım, Ankara, Sabev Yayınları.
- SEYMOUR, T., FRANTSVOG, D., & KUMAR, S. (2011) “History of search engines” **International Journal of Management & Information Systems (IJMIS)**, 15(4), s.47-58.
- SHELLEY, B. (2009) “Does Internet use affect engagement? a meta-analysis of research.”, **Political communication**, 26(2), s. 193-211.
- SILVERSTEIN, M., VE GIARRUSSO, R. (2011) “Aging Individuals, Families, and Societies: Micro–Meso–Macro Linkages in the Life Course”, İçinde, **Handbook of Sociology of Aging**, s. 35-49.
- SIMMONS, L. W. (1945) “**The role of the aged in primitive society**”, 1.basım, Connecticut, Yale University Press.
- SIMMONS, L. W. (1979) “**Aging in Primitive Societies: A Comparative Survey of Family Life and Relationships**”, 1.basım, California, Stanford University Press.
- SİNAV, A. (2020) “Genç-yaşlı, orta-yaşlı ve ileri-yaşlı bireylerin sosyal medya kullanım davranışlarının karşılaştırmalı analizi: Eskişehir ili örneği”, **Etkileşim**, (5), s.116-145.
- SLATTERY, M. (2012) “**Sosyolojide temel fikirler**”, 2.basım, Ankara, Sentez Yayıncılık.
- SLUSS, D. M., VAN DICK, R., & THOMPSON, B. S. (2011) “Role theory in organizations: A relational perspective”, **American Psychological Association**, 1, s. 505-534.

- SPEEDTEST <https://www.speedtest.net/global-index/t%C3%BCrkiye>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- SPIJKER, J., VE SCHNEIDER, A. (2021) “The myth of old age: Addressing the issue of dependency and contribution in old age using empirical examples from the United Kingdom”, **Sociological Research Online**, 26(2), s. 343-359.
- SPRINGHALL, J. (2001) “Mountbatten versus the Generals: British military rule of Singapore, 1945–46”, **Journal of Contemporary History**, 36(4), s. 635-652.
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/265759/world-population-by-age-and-region/> , (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 07.05.2025
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>, Erişim Tarihi: 07.05.2025
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/272365/age-distribution-of-internet-users-worldwide/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 09.05.2025
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/1201825/top-countries-by-number-of-museums-worldwide/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 12/05/2024.
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/1255566/digital-skills-adoption-rate-in-african-countries/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 14/05/2024

- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/265759/world-population-by-age-and-region/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- STATISTA <https://www.statista.com/statistics/272365/age-distribution-of-internet-users-worldwide/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- STATİSTA <https://www.statista.com/statistics/271644/worldwide-free-and-paid-mobile-app-store-downloads/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- STATİSTA <https://www.statista.com/statistics/264875/brand-value-of-the-25-most-valuable-brands/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- STATİSTA <https://www.statista.com/statistics/896772/countries-fastest-average-fixed-broadband-internet-speeds/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- STATİSTA <https://www.statista.com/statistics/1549671/eu-online-banking-penetration-by-age/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- STATİSTA <https://www.statista.com/outlook/amo/advertising/search-advertising/worldwide?currency=USD>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 10.05.2025
- STEELE, C. M. (1997) "A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance", **American psychologist**, 52(6), 613.
- STEELMAN, K. S., TISLAR, K. L., UREEL, L. C., VE WALLACE, C. (2016) "Breaking digital barriers: A social-cognitive approach to improving digital literacy in older adults", **In International Conference on Human-Computer Interaction**, 17, s.445-450

- STEPHAN, Y., SUTIN, A. R., VE TERRACCIANO, A. (2015) “Subjective age and personality development: A 10-year study”, **Journal of Personality**, 83(2), s. 142-154.
- Sterne, J. (2003) “Bourdieu, technique and technology”, **Cultural studies**, 17, s. 367-389.
- SÜTÇÜ, S., VE KALAYCI, E. (2023) “Türkiye’de 65 Yaş Üstü Kişilerin Yaşlılık Değerlendirmeleri: Doğu Karadeniz Örneği”, **Sosyal Sağlık Dergisi**, 3(2), s. 52-68.
- ŞAN, M., VE ŞİMŞEK, R. (2014) “Sosyal sermaye kavramının tarihsel-sosyolojik arka planı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 6(1), s.88-110.
- ŞAVRAN, T. G. (2018) “Sosyal Sermaye ve Sağlık Arasındaki İlişki: Ampirik Çalışmalar Ne Gösteriyor?”, **Journal of Economy Culture and Society**, (57), s. 53-91.
- ŞENTÜRK, M. (2018) “Yaşlılık Sosyolojisi, Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri”, 1.basım, Bursa, Dora Basım Yayın,
- T.C SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- TAKESUE, A., HIRATSUKA, Y., KONDO, K., AIDA, J., NAKAGOMI, A., VE NAKAO, S. (2024) “Association Between Visual Impairment and Daily Internet Use Among Older Japanese Individuals: Cross-Sectional Questionnaire Study”. **JMIR Formative Research**, 8, s. 1-10.
- TALUKDAR, D., VE GAURI, D. K. (2011). “Home Internet access and usage in the USA: Trends in the socio-economic digital divide.”, **Communications of the Association for Information Systems**, 28(1), 7.

- TANRIKULU,S (2019) “Medya Okuryazarlığı ve Medya Okuryazarlığı Dersinin Öğrencilere Katkısı Üzerine Bir Araştırma”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- TAŞ, L., VE ŞALDIRDAK, G. A. (2021) “Huzurevinde kalan yaşlıların sosyal izolasyon deneyimleri”, **İstanbul University Journal of Sociology**, 41(2), s. 351-379.
- TBB <https://www.tbb.org.tr/istatistiki-raporlar/2024-aralik-dijital-internet-ve-mobil-bankacilik-istatistikleri>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- TDK (TÜRK DİL KURUMU) (2024) **Genel Açıklamalı Sözlük**. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (TÜRK DİL KURUMU) (2024) **Genel Açıklamalı Sözlük**. Ankara: TDK Yayınları.
- TEKEDERE,H VE ARPACI,F. (2016) “Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (2), s.377-392.
- TEKELİ, İ. (2016) “Postmodernizm tartışmaları üzerine düşünceler”, **POSSEIBLE**, (10), s. 8-19.
- TEKİNDAL, M., VE ARSU UĞUZ,Ş. (2020) “Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi** (20), s.153-172.
- TEMEL, M., DİLEK, F., VE TOSUN, Z. (2023) “Yaşlı Perspektifinden Yaşlılık Algısı: Bir Metafor Çalışması”, **Sağlık Bilimleri Dergisi**, 32(2), s. 261-268.
- THIBAUT, J. W.,VE KELLEY, H. H. (1959) “The Social Psychology of Groups”, 1.basım, New York, John Wiley & Sons.
- THOMPSON, I. H. (1998) “Landscape and Urban Design”, içinde Introduction Urban Design, Ed. M. Roberts ve C. Greed, s.105-115.

- TIME <https://time.com/6236940/europe-germany-youth-culture-pass/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi:12/05/2024.
- TIRADO-MORUETA, R., RODRÍGUEZ-MARTÍN, A., ÁLVAREZ-ARREGUI, E., ORTÍZ-SOBRINO, M. Á., VE AGUADED-GÓMEZ, J. I. (2023) “Determination of Internet appropriation by older people through technological support services”, **New media & society**, 25(5), s. 1065-1086.
- TİAK <https://tiak.com.tr/duyurular/2024-turkiye-reklam-ve-medya-yatirimlari-raporu-yayinlandi&no=1> , (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- TOMLEY, SARAH VD. (2019) “**Sosyoloji Kitabı**”. Çev. Tufan Göbekçin. İstanbul, Alfa Yayınları
- TOPSES, M. D. (2019) “Eğitim Düzeyi Ve Kardeş Sayısının Suç Davranışıyla İlişkisi: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6(3), s. 701-713.
- TÖREMEN,F VE ERSÖZLÜ, A., (2010) “**Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi**”, 1.basım, İstanbul, İdeal Yayıncılık.
- TRAPHAGAN, J. W. (1998) “Contesting the Transition to Old Age in Japan”, **Ethnology**, 37(4), s. 333–350.
- TSAI, H. Y. S., SHILLAIR, R., VE COTTEN, S. R. (2017) “Social support and “playing around” an examination of how older adults acquire digital literacy with tablet computers”. **Journal of Applied Gerontology**, 36(1), s. 29-55.

- TUFAN, İ. (2001) “Yaşlanan dünyada bir delikanlı: Türkiye”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 12(3), s. 27-49.
- TUFAN, İ. (2002) “Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık 'Sosyolojik Yaşlanma’”, 2.basım, İstanbul, Aykırı Yayınları.
- TUFAN, İ. (2014) “Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi”, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, s. 17.
- TUFAN, İ. (2020) “Gerontolojiye Hazırlık Perspektifler, Teoriler, Yöntemler Üzerine Ön Bilgi”, Ankara, Nobel Yayınları, s. 18-50.
- TUFAN, İ., OKTUĞ ZENGİN, M. VE KÖSE, M.T. (2017) “**Sosyal gerontoloji**”, İçinde, Gerontoloji, Ed. . Tufan ve M. Durak,İstanbuli Nobel Akademik Yayıncılık.
- TURNER, A. M., OSTERHAGE, K. P., TAYLOR, J. O., HARTZLER, A. L., VE DEMIRIS, G. (2018) “A closer look at health information seeking by older adults and involved family and friends: design considerations for health information technologies”, içinde **AMIA annual symposium proceedings** (Vol. 2018, p. 1036).
- TURNER, B. S. (2017) “**Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi**”, 2.basım, Çev. Ü.Tatlıcan, İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- TÜİK [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37210,\(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 30.11.2021](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37210,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021)
- TÜİK [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783,\(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 07.05.2025](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 07.05.2025)
- TÜİK [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809,\(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 30.03.2024](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profil-Arastirmasi-2023-53809,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.03.2024)

TÜİK

[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407,\(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 30.10.2023](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.10.2023)

TÜİK

[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-Istatistikleri-2022-49749#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=M%C3%BCze%20say%C4%B1s%C4%B1%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%202021,%C3%96ren%20yeri%20say%C4%B1s%C4%B1%20144%20oldu.,\(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 12/05/2024](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-Istatistikleri-2022-49749#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=M%C3%BCze%20say%C4%B1s%C4%B1%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%202021,%C3%96ren%20yeri%20say%C4%B1s%C4%B1%20144%20oldu.,(Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 12/05/2024)

TÜRK PSİKIYATRI DERNEĞİ

[https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-Damgalanma COVID. pdf, \(Çevrimiçi\), Erişim Tarihi: 30.11.2024](https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-Damgalanma COVID. pdf, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2024)

TÜRK, E. (2015)

“Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman bağlamında karşılaştırmalı bir analiz”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, 1(2), s.127-149.

TÜRKÖLMEZ, O. (2021)

“Bourdieu’cu Bir Milliyetçilik Kuramı İçin Katkı: Habitus Ve Simgesel Şiddetin Çatışması’nda Simgesel Sermaye Olarak Milliyetçilik”, **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, 3(1), s. 1-21.

TÜRKÖNE,M.,(2003)

“**Siyase**”, 1.basım, Ankara, Lotus

TWIGG, J. (2004)

“The body, gender, and age: Feminist insights in social gerontology”, **Journal of Aging Studies**, 18(1), s. 59-73.

- UAB <https://www.uab.gov.tr/haberler/sosyal-medya-kullanimi-artiyor>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 10.05.2025
- UÇAR, M. E. (2016) “Sosyal Sermaye Politika, Ekonomi, Sağlık Ve Eğitim Arasındaki İlişkiler”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(17), s. 518-533.
- UĞUR, S.B. (2019) “Çocuk Bakımında Büyükanne ve Büyükbabalık: Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Nitel Bir Araştırma”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**,3(1), s. 122-154.
- UKGOV <https://www.gov.uk/government/news/new-report-shows-success-of-governments-support-for-cultural-sector-during-pandemic>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 12/05/2024.
- UNESCO <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/digital-literacy>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- UNFPA <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- UNITED NATIONS <https://population.un.org/wpp/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 07.05.2025
- URAL,A., KILIÇ,İ (2011) “**Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**”, 1.basım, Ankara, Detay Yayıncılık.
- UYSAL, G. E. (2022) “COVID-19 pandemisi sürecinde yaşlılarda değişen beslenme alışkanlıkları ile fiziksel aktivite, uyku kalitesi ve anksiyete düzeyi arasındaki ilişki”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Biruni Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, İstanbul.

- ÜÇÖK, A. (2018) “Yaşlılıkta aktivite kuramı ile yaşamdan kopma kuramının karşılaştırılması”, **Journal of International Social Research**, 11(56).
- VAN DEURSEN, A. J., HELSPER, E., “The compoundness and sequentiality of digital inequality”, **International Journal of Communication**, 11, s. 452-473.
- EYNON, R., VE VAN DIJK, J. A. (2017)
- VAN DIJK, J. A. (1999) “The one-dimensional network society of Manuel Castells”, **New media & society**, 1(1), s. 127-138.
- VAN DIJK, J. A. (2012) “The evolution of the digital divide-the digital divide turns to inequality of skills and usage”, içinde **Digital enlightenment yearbook 2012**, s. 57-75..
- VANDENBERGHE, C., BENTEIN, K., & PANACCIO, A. (2017) “Affective commitment to organizations and supervisors and turnover: A role theory perspective”, **Journal of Management**, 43, s. 2090- 2117.
- VICTOR, C. R. (2005) “**The Social Context of Ageing**”, 1.basım, New York, Routledge.
- VICTOR, C.R. (1994) “**Old Age in Modern Society A Textbook of Social Gerontology**”, 1.basım, New York, Springer.
- VILLANUEVA-MANSILLA, E., NAKANO, T., VE EVARISTO, I. (2015) “From divides to capitals: An exploration of digital divides as expressions of social and cultural capital”, İçinde, **Communication and information technologies annual**,10,s.89-117.
- VISUALCAPITALIST <https://www.visualcapitalist.com/the-worlds-population-2020-by-age/>, (Çevrimiçi),Erişim Tarihi: 30.11.2021
- WALLACE, R.A. VE WOLF, A. (2012) “**Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi**”, çev. Mehmet Rami Ayaş, Leyla Elburuz, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

- WARD, R. A. (1984) “The marginality and salience of being old: When is age relevant?”, **The Gerontologist**, 24(3), s. 227-232.
- WASSERMAN, I., VE RICHMOND-ABBOTT, M. (2005) “Gender and the internet: causes of variation in access, level, and scope of use”, **Social science quarterly**, 86(1), s. 252-270.
- WEARESOCIAL <https://wearesocial.com/au/blog/2021/07/digital-2021-july-global-statshot-digital-audiences-swell-but-there-may-be-trouble-ahead/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021
- WHO <https://apps.who.int/gho/data/node.searo-metadata.AGEGROUP>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 02.05.2025
- WHO <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 30.11.2021.
- Whyte, W. (1980) “**The Social Life of Small Urban Spaces**”, PPS Project for Public Spaces Publication, Washington.
- WICKMAN, P. M., VE WHITTEN, P. (1980) “Criminology, Perspectives On Crime And Criminality”, **Lexington**, Mass.: D. C. Heath
- WILLIS, S. L. VE SCHAIE, K. W. (2006) “Cognitive training and plasticity: Theoretical perspective and methodological consequences”, **Restorative Neurology and Neuroscience**, 27(5), s. 375-89.
- WITTE, J. C., ve MANNON, S. E. (2010) “The Internet and social inequalities”, 1.basım, Oxfordshire, Routledge.
- WIX <https://www.wix.com/blog/social-media-statistics-and-facts>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 09.05.2025

- WOLF, H. (2004) “**Capital**”, Encyclopedia of Social Theory, Ed: George Ritzer, Sage Publication, London.
- WOLFF, E. N. (2006) “**Does education really help?: Skill, work and inequality**”, New York, NY: Oxford University Press.
- WOOLCOCK, M. (2001) “The place of social capital in understanding social and economic outcomes”, **Canadian journal of policy research**, 2(1), s.11-17.
- XIONG, J., VE ZUO, M. (2019) “How does family support work when older adults obtain information from mobile internet?”, **Information Technology & People**, 32(6), s. 1496-1516.
- YAĞAN, E., VE ÖZGENEL, M. (2021) “Okullarda yabancı dil ağırlıklı sınıflar aracılığıyla kültürel sermaye artırımı ve eğitimsel eşitsizlik üzerine nitel bir araştırma”, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 54(54), s. 277-299.
- YAĞAR, F., & DÖKME, S. (2018) “Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik”, **Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 3(3), s.1-9.
- YALNIZ, M., VE CAN, Y. (2023) “Ailenin Ortaöğretimde Okuyan Kız Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi: Geyve Örneği”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12(2), s. 218-241.
- YANG, L. H., KLEINMAN, A., LINK, B. G., PHELAN, J. C., LEE, S., VE GOOD, B. (2007) “Culture and stigma: Adding moral experience to stigma theory”, **Social science & medicine**, 64(7), s. 1524-1535.

- YAŞAR, Ö., VE AVCI, N. (2020) “Değişen yaşlılık algısı: Covid-19 ile damgalanan yaşlılar”, **Electronic Turkish Studies**, 15(4), S.1251-1273.
- YAŞLI HAKLARI DERNEĞİ <https://yaslihaklaridernegi.org/tr/projelerimiz/yasli-lar-icin-dijital-okur-yazarlik/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- YAZICI, S., (2014) “**Gerontoloji ve gelişim süreci**”, içinde, Küreselleşme ve yaşlılık eleştirel gerontolojiye giriş, Ed. N. Korkmaz ve S. Yazıcı, s.21-38.
- YEDİTEPE <https://yeditepe.edu.tr/tr/65-yas-ustune-hayati-kolaylastiracak-egitim/>, (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 11.05.2025
- YILDIRIM,A VE ŞİMŞEK,H. (1999) “**Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri**”, 1.basım, Ankara, Seçkin Yayınevi.
- YILDIRIM,A VE ŞİMŞEK,H. (2021) “**Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri**”, 8.basım, Ankara, Seçkin Yayınevi.
- YILDIZ, H. (2005) “Postmodernizm nedir?”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (13).
- YILDIZ, S. (2017) “Sosyal Bilimlerde Örneklem Sorunu: Nicel Ve Nitel Paradigmalarından Örneklem Kuramına Bütüncül Bir Bakış”, **Kesit Akademi Dergisi**, (11), s.421-442.
- YILMAZ, B. (1989) “Okuryazarlık ve Okuma Alışkanlığı Üzerine”, **Türk Kütüphaneciliği**, 3 (1), s. 48- 53.
- YOĞAN,M. (2020) “Yeniden Gözetim Pratiklerinin İncelenmesi: Dijital Çağda Yaşlılık”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

- YOĞURTÇU, G. (2019) “Yaşlılık olgusu ve yaşlılığın medyada temsili: Türkiye, Rusya ve Kırgızistan gazeteleri örneği.”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23(3), s. 1049-1066.
- YUVAKGİL, Z. (2020) “Yaşlılığa ilişkin yaklaşımlar ve teoriler”, İçinde. **Yaşlılık Sosyolojisi**, Ankara, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- ZEBROWITZ, L. A., HALL, J. A., MURPHY, N. A. VE RHODES, G. (2002) “Looking smart and looking good: Facial cues to intelligence and their origins”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 28(2), s. 238-249.
- ZHANG, F., VE KAUFMAN, D (2015) “Social and emotional impacts of internet use on older adults”, **Eur. Sci. J. ESJ** 11 (17), s. 1–15.
- ZHAO, L., LIANG, C., & GU, D. (2021) “Mobile social media use and trailing parents’ life satisfaction: Social capital and social integration perspective”, **The International Journal of Aging and Human Development**, 92(3), 383-405.
- ZHU, J., SHI, K., YANG, C., NIU, Y., ZENG, Y., ZHANG, N., VE CHU, C. H. (2022) “Ethical issues of smart home-based elderly care: A scoping review”, **Journal of nursing management**, 30(8), s. 3686-3699.

EKLER

EK 1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Sizi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim dalı bünyesinde Çağatay Karaöz tarafından Doç. Dr. Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN danışmanlığında yürütülen “Dijital Sermaye Kavramı Bağlamında Yaşlı Bireylerin Dijital Okuryazarlık Pratiklerinin İncelenmesi: İstanbul Örneği” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Araştırmada sizden tahminen 30 dakika ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya toplam 18 kişi katılacaktır. Araştırma kapsamında katılımcıların gizlilik ve mahremiyet içeren bilgileri doğrudan veya dolaylı olarak toplanmayacaktır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yöntemini kullanan bu çalışmada bireylerin dijital ortamlarda yaşadıkları deneyim ve bu ortamlara bakış açılarını anlamaya yönelik sorular sorulacaktır. Katılımcılar ile yapılacak olan görüşmeler esnasında, katılımcılardan ses kayıtları alınacaktır. Araştırma esnasında toplanacak tüm bu bilgiler şifreli bir harici diskte muhafaza edilecektir ve bilgilere araştırmacılar dışında kimse erişemeyecektir. Araştırmacıların email adresleri araştırma sonunda sistemden silinecektir. 7 Nisan 2016 tarihli ve 29677 sayılı Resmî Gazete’de yer alan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun 5. maddesinde açıklanan kişisel verilerin işleme şartları göz önünde bulundurularak, katılımcılara toplanan bilgilerin kullanım amaçları net şekilde ifade edilecek ve kişilerin açık rızası alınacaktır. Bu çalışmanın amacı, yaşlıların yeni medya ortamlarına dahil olmaları ve burada aktif birer katılımcı olamamalarının sebebi olarak kendilerinin suçlanması yerine sosyolojik bir perspektiften faydalanılarak yaşlılar ve dijital okuryazarlık ilişkisinin ortaya konulmasıdır. Dijital eşitsizlikleri açıklama noktasında Dijital sermaye kavramının sağlamış olduğu açıklayıcılık çeşitli akademik çalışmalar tarafından ortaya konmuştur. Bu bağlamda Bourdieu’nun sermaye kavramı temel alınmış ve yaşlı bireylerin sermaye düzeyleri ile dijital okuryazarlık seviyeleri arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylelikle yaşlıların dijital okuryazarlık kavramı ile olan ilişkilerinin/deneyimlerinin sosyolojik bir perspektiften analiz edilmesidir.

Çalışmada toplanacak veriler projenin tamamlanmasından sonra 30/06/2025 tarihinde imha edilecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız XXX isimli araştırmacıya şimdi sorabilir veya XXX e-posta adresi ve XXX numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi. Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

EK 2. Mülakat Formu

MÜLAKAT SORULARI

1.Hangi teknolojik alet/aletleri kullanarak internete bağlanmaktasınız? Bu aletlerin kullanımı sırasında yaşamış olduğunuz zorluklar nelerdir?

2.İnternette günde ortalama olarak ne kadar zaman geçirirsiniz? İnterneti hangi ortamlarda kullanmaktasınız? Örneğin, evinizde veya evinizin dışında iken (arkadaş, aile buluşmaları vb.) internete bağlanır mısınız yoksa bulunduğunuz ortamda sohbet muhabbet mi edersiniz?

3.İnternet ile ilk tanışmanız ne zaman olmuştur? İnterneti ilk kez kullanmaya başlamanızdan bugüne kadarki süreçte ne gibi değişimler yaşadınız? İnternet kullanım alışkanlıklarınız ne gibi değişimler geçirmiştir?

4.Kaç farklı sosyal medya hesabınız vardır? En sık zaman geçirdiğiniz sosyal medya platformu hangisidir? Bu platformu kullanırken en fazla yaptığınız etkinlik/etkinlikler hangileridir?

5.Bildiğiniz üzere tüm dünyayı ve ülkemizi etkileyen bir COVID-19 pandemisi yaşadık. Bu süreçle beraber gündelik hayattaki birçok işlemi de artık internet üzerinden yapmaktayız. Covid-19 pandemisi, internete olan yaklaşımınızı ne şekilde etkilemiştir?

6.İnternet kullanımıyla alakalı merak ettikleriniz olduğu zaman ilk olarak kime/kimlere danışmaktasınız? Danışmış olduğunuz kişilerin sizden gelen sorulara karşı yaklaşımı ne şekilde olmaktadır?

7.Arama motoru nedir? Arama motorlarını kullanarak yapabileceğimiz işlemler dendiğinde aklınıza neler gelmektedir?

8. Uygulama kullanılıyor musunuz? Kullanıyorsanız hangi uygulamaları kullanmaktasınız? Bankacılık uygulamalarını kullanarak yaptığınız işlemler nelerdir?

9.Görüntülü konuşma yapılabilen programlar denildiğinde aklınıza hangi programlar gelmektedir? Bu programların kullanımı sırasında ne gibi sorunlar ile karşılaştınız?

10.İnternette yazılan bilgileri güvenilir bulur musunuz? İnternette daha çok ne tür bilgileri takip ediyor/ karşılaşıyorsunuz? Şüphe duyduğunuz bilgi/bilgiler gördüğünüz zaman ne yapmaktasınız?

11.İnternette kullandığınız şifrelerinizi hangi sıklıkla değiştirmektesiniz? Şifrelerinizi unutmamak/korumak için ne gibi yollar izlemektesiniz?

12. Cihazlarınızı birtakım zararlı yazılım ve virüslerden korumak için herhangi bir program kullanıyor musunuz?

13.Devlet kurumları başta olmak üzere, sivil toplum kuruluşları, çeşitli akademisyenler dijital okuryazarlığı yükseltmek noktasında ne gibi adımlar atabilir?

EK 3: Etik Kurulu Onayı

Tarih ve Sayı: 08.05.2025-3311276

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :E-35980450-663.05-3311276
Konu :Çağatay KARAÖZ

Sayın Çağatay KARAÖZ

İlgi : 13.03.2025 tarih ve 3238196 sayılı yazı

Sorumlu araştırmacılığımı üstlendiğiniz 2025/119 dosya numaralı "Dijital Sermaye Kavramı Bağlamında Yaşlı Bireylerin Dijital Okuryazarlık Pratiklerinin İncelenmesi: İstanbul Örneği" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 24.03.2025 tarih ve 03 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinize sunarım.

Prof. Dr. Özgün ERLER BAYIR
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

ÖZGEÇMİŞ

Çağatay KARAGÖZ, İlk orta ve lise eğitimlerini İstanbul'un Pendik ilçesinde tamamlamıştır. Pendik Fatih Anadolu Lisesi mezunu olduktan sonra, 2013 senesinde İstanbul Üniversitesi- Sosyoloji bölümünü kazanmış ve 2018 senesinde mezun olmuştur. Mezun olduğu sene İstanbul Üniversitesi- Yeni Medya ve İletişim Yönetimi Tezli Yüksek Lisans programına girmeye hak kazanmıştır. Doç. Dr. Nilnur TANDAÇGÜNEŞ KAHRAMAN'ın danışmanlığında “Sınıf Olgusu Kapsamında Sınıf Bilinci ve Ağ Toplumunda Prekarya Sınıfının Katılımcı Kültürde Temsili: “Ofissizler” Platformu Özelinde Freelance Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tezini yazmış ve 2020 senesinde mezun olmuştur. Mezun olduğu sene İstanbul Üniversitesi- Halkla İlişkiler ve Tanıtım Doktora bölümüne girmeye hak kazanmıştır. Bu süre zarfında özel bir firmada Dijital Pazarlama Uzmanı olarak çalışmaktadır. Akademik ilgi alanları, sosyoloji ve iletişimin kesişim kümesi olan konulardır.